

ЗМІ МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

ПРОБЛЕМИ ПРАВознавства ТА ПРАВОохоронної діяльності

Збірник наукових праць

№ 1 (55)
2016

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1998р.

Кривий Ріг
Донецький юридичний інститут МВС України
2016

УДК 34+351.74] (082)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЮІ МВС України, протокол № 3 від 17.01.2016

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА
ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**
№ 1 (55) 2016

Виходить 4 рази на рік

Заснований у березні 1998 р.

Збірник включено до переліку фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук (Бюлетень ВАК України. – 2010. – № 4).

У збірнику розглядаються загально-теоретичні та історичні аспекти держави і права, висвітлюються актуальні питання адміністративного, кримінального, трудового та господарського права, проблеми боротьби зі злочинністю

Ø Відповідальність за точність по-даних термінів, фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів

Ø Редакційна колегія не завжди по-діляє думку авторів

Ø Додруку приймаються статті, відредаговані належним чином, із дискетою 3,5 WinWord 98

Ø Розсилається до наукових бібліотек

України, вищих навчальних закладів системи МВС

Засновник та видавець: Донецький юридичний інститут
Свідоцтво про державну реєстрацію
ДК № 3573 від 3 вересня 2009 р.

Адреса редакції та видавця:
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. 7-й Зарічний мікрорайон, 24
Тел.: (056) 495 09 69

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Шелухін М. Л. – доктор юридичних наук, професор (голова редколегії);
Собакарь А. О. – кандидат юридичних наук, доцент (заступник голови редколегії);
Лобойко Л. М. – доктор юридичних наук, професор;
Мичко М. І. – доктор юридичних наук, професор;
Шевченко А. Є. – доктор юридичних наук, професор;
Гребеньков Г. В. – доктор філософських наук, професор;
Лефтеров В. О. – доктор психологічних наук, професор;
Пашутін В. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Горбачов В. П. – кандидат юридичних наук, доцент;
Денісова О. С. – кандидат юридичних наук, доцент;
Дерев'янка Б. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Іванов І. В. – кандидат юридичних наук;
Князькова Л. М. – кандидат юридичних наук, доцент;
Лавріненко О. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Мердова О. М. – кандидат юридичних наук;
Назимко Є. С. – кандидат юридичних наук;
Одерій О. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Палій М. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Петров Є. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Рижков Е. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Хараберюш І. Ф. – доктор юридичних наук, доцент;
Шаповалова Л. І. – кандидат юридичних наук, доцент;
Федотова О. І. – кандидат філологічних наук, доцент

Зміст

Розділ І

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Євген Вікторович Зозуля

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРНО-ФУНКЦІЙНІ ОЗНАКИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)..... 6

Богдан Романович Стецюк

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ГЕТЬМАНЩИНИ..... 18

Васи́лий Па́влович Горбачев

ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР ЗА ПРИМЕНЕНИЕМ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ВО 2-й ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ст 26

Князькова Любов Михайлівна

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 38

Розділ ІІ

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ТРУДОВЕ ПРАВО

Сергій Георгійович Кузьменко

ДЕРЖАВНИЙ ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ МЕХАНІЗМИ ЯК ІСТОРИЧНІ СКЛАДОВІ ВИНИКНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ 48

Володимир Васильович Буга

ПОНЯТТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ..... 59

Юлія Олександрівна Громенко

ПОРІВНЯЛЬНА РЕКЛАМА ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ 68

Віталій Віталійович Кадала

ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ НАЦІОНАЛЬНИМ ОПЕРАТОРОМ ПОШТОВОГО ЗВ'ЯЗКУ 76

Дар'я Сергіївна Піддубна

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИРОБНИЦТВО ТА ОБІГ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА СИРОВИНИ»..... 85

Розділ ІІІ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Віктор Миколайович Бесчастний

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛУ – ЗАПОРУКА УСПІХУ РЕФОРМУВАННЯ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ 94

Ольга Миколаївна Мердова,

Володимир Миколайович Корзун

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДСЬКОГО ПОМІЧНИКА ДІЛЬНИЧНОГО ІНСПЕКТОРА МІЛІЦІЇ..... 104

Олег Олексійович Шишов	
ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ	112
Ольга Віталіївна Тильчик	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПОСОБІВ ТА ПРОЦЕДУР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОДАТКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ: СУЧАСНИЙ СТАН	122
Катерина Вікторівна Шевченко	
СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРОЦЕДУРИ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ.....	130
Анна Оганесівна Маркарян, Сергій Валентинович Забрєйко	
УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ПРАВОВЕ, ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	141
Розділ IV	
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ.....	152
Олександр Сергійович Іщук	
НАУКОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ	152
Дмитро Олегович Супруненко	
ПРОКУРАТУРА У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ	160
Ігор Миколайович Ральченко	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСІБ ТА УСТАНОВ, ЩО МАЮТЬ МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ	169
Дмитро Вікторович Горшков	
ТИПОЛОГІЯ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ АСОБАМИ	178
Розділ V	
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Олена Олексіївна Волобуєва	
ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ	186
Андрій Олександрович Шульга	
МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНАМИ ЗАХИСТУ А ОБВИНУВАЧЕННЯ.....	197
Олексій Олександрович Сухачов	
ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНСПІРАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ	205
these levels of the organization is subject to: the protection of relevant information; camouflage;	
Максим Юрійович Коник	
ДОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ВИЯВЛЕННЯ ФАКТІВ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ЯК ПРЕДМЕТ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ	214
Артем Олександрович Шапарь	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	223
Тимур Олександрович Лоскутов	
СТАБІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	230

Володимир Михайлович Федченко

ЗАСАДА РІВНОСТІ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ В
КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 237

Станіслав Вадимович Самойлов

ДЖЕРЕЛА ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ
ПРО ПОЧАТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПО СПРАВАМ ПРО ШАХРАЙСТВА,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ»..... 248

Андрій Юрійович Гнатюк

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ВИНЯТКОВОГО ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА 257

НАШІ АВТОРИ 265

ПОРЯДОК подання матеріалів для публікації у збірнику наукових праць
«ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»..... 267

Розділ I
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.01

Євген Вікторович Зозуля,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

Поняття та структурно-функційні ознаки міжнародного співробітництва правоохоронних органів України (теоретичний та історико-правовий аспект)

У статті проаналізовано зміст та структурно-функційні ознаки поняття міжнародного співробітництва правоохоронних органів України у боротьбі зі злочинністю. Досліджено розвиток співробітництва держав у цій області, основні напрямки, особливості й форми нормативно-правового та організаційного забезпечення міжнародної співпраці правоохоронних органів держави. Автор доходить висновку, що історико-правовий аналіз міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю дозволяє визначити найбільш ефективні форми діяльності правоохоронних органів у сфері протидії транснаціональним формам злочинності, захисту прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, форми взаємодії, правозабезпечення, правоохоронні органи, міжнародні злочини, злочини міжнародного характеру, міжнародна організована злочинність.

Постановка проблеми. Боротьба з транснаціональною та транскордонною злочинністю може бути ефективною тільки за умови поєднання зусиль правоохоронних органів більшості держав, вироблення загального правового поля та механізмів, що дозволяють реально здійснювати принципи міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю, за підтримання правопорядку, охорони прав і законних інтересів громадян.

У цій площині важливого значення набуває наукове осмислення змісту, особливостей, основних форм та методів міжнародного співробітництва правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Особливого значення набуває дослідження професійних, неполітичних аспектів координації і об'єднання зусиль органів забезпечення правопорядку в боротьбі з транснаціональною злочинністю. Актуальність дослідження зумовлена сучасним характером проблем, пов'язаних із активною інтеграцією вітчизняних організованих злочинних

угруповань у світову кримінальну діяльність, і необхідністю вдосконалення механізмів міжнародного співробітництва у протидії транснаціональному криміналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання проблематики взаємодії правоохоронних органів держав у боротьбі з міжнародною злочинністю розглядалися у наукових працях М. Г. Вербенського [1], О. І. Виноградової [2], А. В. Войціховського [3], В. С. Гуславського [4], Г. Л. Кохана [5], І. В. Лещукової [6], І. Л. Олійник [7], Н. В. Плахотнюк [8], В. О. Романюка [9].

Водночас наукового аналізу потребує зміст поняття, особливостей та форм міжнародної співпраці правоохоронних органів України. Насамперед необхідно визначитись із питанням, чи правомірно говорити про міжнародну боротьбу зі злочинністю в той час, коли злочини відбуваються на території певної держави й підлягають юрисдикції цієї держави.

Метою статті є аналіз змісту поняття та структурно-функційних ознак міжнародної співпраці правоохоронних органів України у сфері протидії транснаціональним формам злочинності, захисту прав людини і основоположних свобод.

Виклад основного матеріалу. Передусім зазначимо, що боротьба зі злочинністю в конкретній державі не є міжнародною в буквальному розумінні цього слова, адже на її території діє юрисдикція цієї держави, компетенція її правоохоронних органів. З урахуванням того, що у всіх випадках відносно злочину діє принцип юрисдикції тієї або іншої держави, міжнародну боротьбу зі злочинністю слід розуміти як співробітництво держав у боротьбі з певними видами злочинів, які становлять значну суспільну небезпеку.

Співробітництво держав та їх правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю пройшло тривалий шлях у своєму розвитку. Спочатку використовувалися найпростіші форми, наприклад досягнення домовленості про видачу особи, що вчинила злочин. Пізніше виникла необхідність обмінюватися інформацією про злочинну діяльність, причому якщо спочатку такі відомості стосувалися окремих злочинців і злочинів, то поступово вони охопили практично всі сфери боротьби зі злочинністю, включаючи статистику й наукові дані про причини, тенденції, прогнози щодо розвитку злочинності й т. ін. Отже, на певному етапі виникла необхідність обмінюватися досвідом між правоохоронними структурами різних країн у боротьбі з криміналітетом. У зв'язку з вдосконаленням науково-технічного прогресу співробітництво у сфері правоохоронної діяльності видозмінюється. Аналогічні процеси відбуваються і у напрямку розшуку злочинців, вручення документів, допиту свідків, збору речових доказів та ін..

Гострота питання про боротьбу з міжнародною організованою злочинністю фактично нівелюється боротьбою зі злочинністю загалом. І в цьому процесі одним із найважливіших моментів є вдосконалення законодавства, спрямовано-

го на організацію, координацію і взаємодію правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Цей процес має базуватися на позитивному розв'язанні протиріч між новими об'єктивними процесами розвитку суспільства і юридичною формою, що на сьогодні не завжди встигає за їх відображенням. У свою чергу законотворчий процес організації міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю повинен спрямовуватися на протидію негативним процесам у суспільному розвитку, враховувати останні досягнення юридичної науки права, рівень суспільної правосвідомості, історичні традиції, дотримуватися поступальності, спиратися на ресурсні можливості забезпечення законності.

Відтак, у світі гостро постало питання створення конституційних, правових, організаційних форм накопичення міждержавних ініціатив у сфері правоохоронного забезпечення для їх реалізації у контексті взаємодії поліцейських структур; формування механізмів втілення в національну методичку діяльності поліцейських органів міжнародного досвіду боротьби з різними проявами транснаціональної злочинності шляхом комплексного підходу до цієї проблеми. У зв'язку з цим необхідно погодитись із думкою фахівців-правознавців, що взаємодія правоохоронних структур із наведених питань не є автономним явищем, а існує як компонент міждержавних відносин у сфері міжнародної співпраці [10].

Процес налагодження співпраці правоохоронних органів України з правоохоронними органами інших країн невід'ємно пов'язаний із реалізацією компетенції цього державного інституту. Такі елементи означеного забезпечення, як створення відповідної нормативно-правової бази, умов для реальної реалізації повноважень правоохоронних органів у боротьбі з міжнародними злочинними угрупованнями, налагодження системи відносин із правоохоронними органами інших країн у цьому напрямку становлять практичний аспект роботи правоохоронних органів, функціональну базу саме в контексті їх діяльності.

Із зазначеного випливає, що співробітництво правоохоронних органів України з поліцейськими структурами щодо протидії міжнародним організованим злочинним угрупованням необхідно розглядати як історико-правове явище.

Характеризуючи теоретичні засади поняття «міжнародне співробітництво правоохоронних органів», важливим є визначення його співвідношення з поняттям «взаємодія» в означеній сфері, яке також часто зустрічається в науковій літературі. На думку К. Степаненка, поняття «співробітництво» та «взаємодія» не мають принципових відмінностей, але, зважаючи на процедурний аспект названих явищ, зміст взаємодії має детальніший вигляд та постає інструментом прозорого й об'єктивного розгляду певного напрямку роботи такого інституту правозабезпечення як, наприклад, міліція України [10, с.148].

На нашу думку, одним із перших кроків до формування теоретичних засад цього правового явища буде визначення змісту взаємодії правоохоронних органів з відповідними силами забезпечення правопорядку іноземних країн у

боротьбі зі злочинністю на глобальному, універсальному та міжурядовому рівнях, що має певні особливості, зумовлені, насамперед, позанаціональним форматом дії означеного процесу.

Отже, така взаємодія може визначатись як заснована на міжнародному та національному законодавствах, а також міждержавних та відомчих нормативних актах практика боротьби зі злочинністю в межах компетенції, що здійснюється за допомогою визначених форм, методів, засобів і можливостей та спрямована на розвиток співпраці правоохоронних органів різних країн у протидії транснаціональній організованій злочинності. Якщо розглядати взаємодію правоохоронних органів з поліцейськими структурами іноземних держав у більш широкому розумінні, такий вид діяльності названого правоохоронного органу є одним із напрямів зовнішньої політики держави [10, с. 149].

Дійсно, зміст взаємодії, відображає суть зовнішньої кримінальної державної політики, що постає цілеспрямованою активною діяльністю держави із захисту суспільства від злочинності, розроблення та реалізації цілей і завдань, визначення засобів, форм та методів такої діяльності державних, насамперед правоохоронних, органів [11, с. 21]. У свою чергу міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю як напрям кримінальної політики держави має різні аспекти, серед яких можна зазначити інформаційно-аналітичний, організаційно-правовий, методичний та ресурсний.

Таким чином, міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю відбувається за взаємодоповнення складних факторів – збереження державного суверенітету, неприпустимості втручання у внутрішні справи держави, компромісних домовленостей та угод, що призводить до самообмеження, порушення суверенітету держав [11, с. 22].

Міжнародне співробітництво правоохоронних органів України з органами правопорядку інших країн має безпосереднє відношення до конституційних основ функціонування державної влади в Україні. Основний Закон нашої держави вказує на безперечне забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародної спільноти за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права [12].

У юридичній доктрині набула визнання концепція, відповідно до якої серед багатьох правопорушень існує окрема категорія міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру, що становлять велику суспільну небезпеку. На нашу думку, правильне окреслення кола цих злочинів, їх розрізнення дозволяє визначити зміст, ефективні форми й методи міжнародного співробітництва правоохоронних органів у боротьбі з ними. При цьому визначення поняття міжнародного злочину та злочину міжнародного характеру дозволить визнати такими лише ті діяння, які є найбільш небезпечними для міжнародних відносин.

Уперше перелік таких злочинів було запропоновано Статутом Нюрнберзького Міжнародного воєнного трибуналу 1945 року. У статті 6 Статуту до категорії міжнародних віднесено три групи злочинів проти людства:

- злочини проти миру, а саме: планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни й порушення міжнародних договорів, угод чи змова, спрямована на вчинення будь-якої з названих вище дій;

- воєнні злочини, а саме: порушення законів чи звичаїв війни, в тому числі вбивства, тортури чи захоплення в рабство чи з іншою метою цивільного населення окупованої території, вбивства чи тортури військовополонених чи осіб, які знаходяться в морі, вбивства заручників, пограбування суспільної чи приватної власності, безглузді руйнування міст і сіл, розорення, що не виправдані воєнною необхідністю, та інші злочини;

- злочини проти людства, а саме: вбивства, винищування, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинені щодо цивільного населення до чи під час війни, або переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами з метою здійснення чи у зв'язку з будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію трибуналу, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права країни, де вони були вчинені, чи ні [13].

Із часом класифікація ускладнювалася. Так, наприклад, у проекті Кодексу злочинів проти миру й безпеки людства, що був прийнятий Комісією з міжнародного права в 1991 р., до злочинів проти миру й безпеки людства віднесено агресію; загрозу агресії; втручання; колоніальне панування та інші форми іноземного панування; геноцид; апартеїд; систематичні й масові порушення прав людини; виключно серйозні воєнні злочини; вербування, використання, фінансування і навчання найманців; міжнародний тероризм; незаконний обіг наркотичних засобів; навмисна і серйозна шкода навколишньому середовищу [14].

Римський статут Міжнародного Кримінального Суду, що був прийнятий дипломатичною конференцією повноважних представників держав під егідою ООН у липні 1998 р., до міжнародних злочинів відніс геноцид, злочини проти людства, воєнні злочини й агресію.

До злочинів проти людства і воєнних злочинів включено, зокрема, такі злочини проти цивільних осіб, як вбивство, винищування, поневолення, депортація, позбавлення волі, катування, різні форми сексуального насильства; переслідування будь-якої групи суспільства за політичними, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими та іншими мотивами; насильницькі зникнення людей; апартеїд; інші нелюдські діяння такого характеру. Більше того, до воєнних злочинів Статут Міжнародного кримінального суду відніс понад 50 різних складів, які порушують Женевські конвенції 1949 року, закони та звичаї війни й можуть бути вчинені під час збройних конфліктів міжнародного і неміжнародного характеру [15].

Злочини міжнародного характеру в юридичній літературі називаються неоднаково: «міжнародні кримінальні злочини», «кримінальні злочини міжнародного характеру», «конвенційні злочини» й т. под. Деякі із злочинів міжнародного характеру ще раніше було кваліфіковано вченими як міжнародні, інші з'явилися тільки останнім часом, окремі модифікувалися, набули нових ознак.

Характерним для цих злочинів є те, що вони посягають на міждержавні інтереси, тобто мають міжнародний характер. Очевидним є те, що проти злочинів міжнародного характеру жодна держава світу не може самотійно вести боротьбу через особливості цих протиправних діянь, що вчиняються на території різних країн. Важливим для дослідження питання боротьби зі злочинами міжнародного характеру є визначення поняття злочинів цього виду.

Однією з перших найбільш повно дослідила злочини, що посягають на міжнародний правопорядок, і щодо яких на той час були укладені міжнародні угоди між державами, Л.Н. Галенська. До таких злочинів вона віднесла: рабство, работоргівлю, інститути і звичаї, подібні до них; торгівлю жінками й дітьми; фальшування монет; розповсюдження порнографічних видань; незаконну торгівлю і вживання наркотиків; «піратське» радіомовлення; піратство; розрив чи пошкодження підводного кабелю; зіткнення морських суден і ненадання допомоги на морі; злочини, що вчиняються на борту повітряного судна [16].

Детально та обґрунтовано визначив цю групу злочинів І.І. Карпець. На його думку, це діяння, передбачені міжнародними угодами (конвенціями), що не належать до злочинів проти людства, але посягають на нормальні відносини між державами, завдають шкоду мирному співробітництву в різних галузях суспільних відносин (економічних, соціально-культурних, майнових і т.ін.), а також організаціям і громадянам, карані або згідно з нормами, встановленими в міжнародних угодах (конвенціях), ратифікованими в установленому порядку, або згідно з нормами національного кримінального законодавства згідно з цими угодами [17].

Доречно звернути увагу на деякі особливості злочинів, що розглядаються: по-перше, відповідальність за злочини міжнародного характеру несуть фізичні особи;

по-друге, об'єктом злочинного посягання в цьому випадку є нормальні відносини, міждержавне співробітництво, права людини та інші загальнолюдські цінності;

по-третє, кримінальна відповідальність за ці злочини міжнародного характеру настає за національними нормами кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства. Треба зауважити, що за своїм характером, ступенем небезпеки і змістом злочини міжнародного характеру є неоднорідними. Цим пояснюється наявність різних підходів до переліку та класифікації таких діянь.

Дещо пізніше І. І. Карпець систематизував та виокремив чотири групи злочинів міжнародного характеру [17, с. 48-49]. При цьому необхідно зазначити, що перелік злочинів міжнародного характеру постійно поповнюється.

Свідченням того, що держави співпрацюють у запобіганні таких діянь і покаранні за їх вчинення, є укладені угоди, об'єктом яких стали міждержавні відносини щодо визначення деяких протиправних діянь як злочинів міжнародного характеру.

Важливим завданням української держави є втілення в життя вже прийнятих міжнародно-правових норм у цій галузі та проведення імплементації основних положень таких міжнародно-правових документів у вітчизняне законодавство.

Аналіз наявної наукової, нормативно-правової та документальної бази дозволяє охарактеризувати міжнародне співробітництво правоохоронних органів як самодостатнє явище, що має власну законодавчу базу, що у свою чергу є підґрунтям співробітництва між правоохоронними органами України та відповідними правоохоронними органами інших держав у сфері боротьби зі злочинністю та забезпечення громадської безпеки, і яку умовно можна поділити на дві складові. Перша – це міжнародні документи для забезпечення прав людини і державні угоди з надання правової допомоги. Друга група безпосередньо стосується взаємодії правоохоронних органів, зокрема ОВС, і визначає механізми спільної боротьби зі злочинністю. Ці документи слугують правовою основою взаємодії або міжнародного співробітництва ОВС України з правоохоронними структурами інших країн.

До останніх можна віднести:

1. Багатосторонні універсальні конвенції (договори, угоди), що містять загальні норми й інститути про відповідальність за міжнародні злочини та правопорушення (наприклад, Статут Міжнародного воєнного трибуналу 1945 р., Конвенція про незастосування строків давності до воєнних злочинців та злочинів проти людства 1968 р. тощо).

2. Багатосторонні цільові конвенції (договори, угоди) щодо відповідальності за окремі злочини (наприклад, Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р., Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. тощо).

3. Багатосторонні регіональні конвенції (договори, угоди), які мають предметний характер, тобто передбачають норми й інститути про відповідальність за окремі злочини або регулюють інші питання боротьби зі злочинністю в межах певного регіону (наприклад, Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року з Додатковими протоколами до неї 1975 року і 1978 р., Конвенція Ради Європи про «відмивання», виявлення, вилучення та конфіскацію прибутків від злочинної діяльності 1990 р. тощо).

4. Двосторонні відомчі договори (угоди) про надання правової допомоги у кримінальних справах, про видачу правопорушників, про боротьбу з окреми-

ми видами злочинів, інші форми взаємодії між поліцейськими відомствами декількох держав.

Аналіз законодавчої бази, історіографічних та наукотворчих засад дозволяє визначити, що співробітництво держав у сфері боротьби зі злочинністю розвивається на трьох рівнях.

Передусім це співробітництво на двосторонньому рівні, основою якого є вищезазначені двосторонні угоди і яке сягає своїм корінням у давнину. За сучасних умов воно не тільки не втратило свого значення, але набуває невпинно зростаючої ролі. Двосторонні угоди дозволяють більш повно врахувати характер відносин між двома державами, їхні інтереси з кожної конкретної проблеми. У зв'язку з цим найбільшого поширення набули двосторонні угоди з таких питань, як надання правової допомоги за кримінальними справами, видача злочинців, передача засуджених осіб для відбування покарання в країні, громадянами якої вони є.

Співробітництво держав здійснюється також на регіональному рівні, що можна пояснити збігом інтересів і характером відносин країн певного регіону. Практика міжнародного співробітництва правоохоронних структур свідчить про те, що вагома робота щодо цього проводиться в РЄ. Про високий рівень співробітництва в європейському регіоні свідчать конвенції: про видачу злочинців; про правову допомогу у кримінальних справах; про визнання вироків за кримінальними справами; про передачу судочинства за кримінальними справами; про правопорушення відносно культурних цінностей; про «відмивання», виявлення, вилучення й конфіскацію доходів від злочинної діяльності.

У процесі розвитку співробітництва між державами стало зрозуміло, що не можна обмежитися двосторонніми й регіональними угодами. Стало зрозуміло, що деякі види злочинів зачіпають інтереси всього світового співтовариства, що створило передумови для виходу співробітництва держав в означеній сфері на універсальний рівень. У цій площині особливого значення набуває боротьба зі злочинністю на основі багатосторонніх угод, або на універсальному (міжнародному) рівні.

Особливе місце у взаємодії щодо боротьби зі злочинністю на глобальному, універсальному та міжурядовому рівнях посідає міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол. Крім цього, для реалізації взаємодії у боротьбі зі злочинністю в ЄС у 1992 р. створено Центральне агентство кримінальної поліції – Європол. Також у березні 2002 р. в Гаазі розпочав свою діяльність Євроюст. До компетенції Євроюсту віднесено всі злочини, зазначені в Конвенції про Європол, а також комп'ютерні злочини, відмивання грошей, злочини проти навколишнього середовища, шахрайство та корупцію.

В основу класифікації видів взаємодії правоохоронних органів з органами правопорядку інших держав покладено певні критерії. Залежно від кола питань,

що підлягають розв'язанню, можна визначити такі види взаємодії: нормативно-правову взаємодію поліцейських підрозділів боротьби зі злочинністю, правозастосовну та організаційну діяльність органів правопорядку в означеній сфері, науково-інформаційне забезпечення цієї діяльності, матеріально-технічну допомогу.

Залежно від характеру злочинних дій можна виокремити взаємодію в боротьбі з міжнародним та внутрішньодержавним тероризмом, із захопленням заручників, з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, хімічних та ядерних матеріалів, з незаконною торгівлею зброєю і боєприпасами, з незаконними операціями у сфері високих технологій, з міжнародною та національною корупцією, з незаконними банківськими операціями, з крадіжками та контрабандою автомобілів, з незаконними переведеннями людей через кордон, з торгівлею жінками та дітьми з метою їх сексуальної експлуатації, з торгівлею людьми з метою пересаджування людських органів тощо. Актуальність і пріоритет того чи іншого виду взаємодії відбито в міжнародно-правовій та внутрішньо-національній законодавчій базі.

Слід зазначити, що організаційні передумови співпраці пов'язані з суспільною небезпечністю, характером та поширеністю певних злочинів. На відміну від видів критерієм визначення змісту форм взаємодії правоохоронних органів України з правоохоронними інститутами інших країн є предметна дія з реалізації норм взаємних угод в аналізованому напрямку.

Серед основних форм взаємодії можна окреслити такі: правова допомога у кримінальних справах; обмін оперативною, слідчою, іншою правовою інформацією; виконання доручень із міжнародного розшуку; видача осіб, які скоїли кримінальний злочин, для притягнення їх до відповідальності та виконання покарання, а також осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбуття покарання до країни їх громадянства або постійного місця перебування; надання експертних і консультативних послуг, спеціальних науково-технічних засобів та іншої матеріально-технічної допомоги; підготовка кадрів, обмін досвідом роботи поліцейських підрозділів, спільне вивчення проблем злочинності, боротьби зі злочинністю; участь у науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах тощо з цих питань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи слід відзначити, що формування й реалізація основ міжнародного співробітництва правоохоронних органів України з органами правопорядку інших країн, що відбувається в контексті боротьби зі злочинністю, перш за все має на меті створення ефективного правового поля взаємодії з питань боротьби зі злочинністю, взаємодії в розслідуванні злочинів та розшуку злочинців.

Зазначена форма міжнародного співробітництва допомагає розв'язувати стратегічні завдання запобігання злочинності, боротьби з міжнародною зло-

чинністю та співпраці з іншими правоохоронними формуваннями й міжнародними організаціями, які опікуються боротьбою зі злочинністю. Звідси випливає, що під правоохоронними структурами інших країн, з якими взаємодіють правоохоронні органи України, необхідно розуміти всю міжнародну систему суб'єктів боротьби зі злочинністю.

Системний аналіз нормативно-правової бази та практики діяльності правоохоронних органів дозволяє зробити висновок, що незважаючи на важливість зазначеної місії правовий, організаційний і процедурний аспекти розглядуваного явища мають суттєві недоліки, які ускладнюють процес взаємодії правоохоронних органів України з правоохоронними структурами інших держав. Указані колізії зумовлені як національними особливостями дії органів правозабезпечення, так і повільним процесом наближення України до визнаних міжнародних стандартів боротьби зі злочинністю. Подальші наукові розробки в цьому напрямку мають важливе значення для подолання проблем підвищення ефективності співпраці правоохоронних органів України з правоохоронними структурами інших держав у боротьбі з транснаціональними видами злочинності.

Усе зазначене дає підстави для висновку, що історико-правовий аналіз міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю дозволяє визначити найбільш ефективні форми боротьби з міжнародним криміналітетом, а надто в контексті європейської інтеграції України, зумовлює необхідність подальшого нарощування зусиль для створення ефективного правового поля взаємодії МВС України з іноземними правоохоронними органами з питань боротьби зі злочинністю. З огляду на те, що цей процес набуває все більшого розвитку, його вивчення є предметом подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність: кримінологічна характеристика та шляхи запобігання : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец.12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. Г. Вербенський. – Дніпропетровськ, 2010 . – 40 с.
2. Виноградова О. І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О. І. Виноградова. – Х., 2000. – 20 с.
3. Войціховський А. В. Міжнародне співробітництво держав у боротьбі з фальшивомонетництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Войціховський Андрій Васильович. – Х., 2004. – 217 с.
4. Гуславський В. С. Співробітництво у правоохоронній сфері: Україна та Співдружність Незалежних Держав : монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2005. – 364 с.
5. Кохан Г. Л. Міжнародно-правове співробітництво в боротьбі з рабством і ра-

- боторгівлею : дис.....канд. юрид. наук : 12.00.11 / Кохан Ганна Леонідівна. – Х., 2002. – 176 с.
6. Лешукова І. В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Лешукова І.В. – Х., 2004. – 217 с.
 7. Олійник І. Л. Організаційно-правові засади взаємодії міліції (поліції) країн-учасників СНД у боротьбі з правопорушеннями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. Л. Олійник. – Ірпінь, 2005. – 26 с.
 8. Плахотнюк Н. В. Міжнародно-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 «Міжнародне право» / Наталія Вікторівна Плахотнюк. – К., 2002. – 18 с.
 9. Романюк В. О. Міжнародне співробітництво в боротьбі проти незаконного обігу наркотиків (міжнародно-правові аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / В. О. Романюк. – К., 1998. – 16 с.
 10. Степаненко К. Взаємодія міліції з поліцейськими організаціями іноземних країн / К. Степаненко // Право України. – 2003. – № 3. – С. 148 – 152.
 11. Цепелев В. Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты : монография / В. Ф. Цепелев. – М. : Акад. управл. МВД России, 2001. – 137 с.
 12. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 18.
 13. Устав Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси : Междунар. докум. от 08 авг. 1945 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_201.
 14. Проект кодекса преступлений против мира и безопасности человечества [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1278896>.
 15. Римський статут міжнародного кримінального суду : міжнар. докум. від 17 лип. 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
 16. Галенская Л. Н. Международная борьба с преступностью / Л. Н. Галенская. – М. : Междунар. отнош-я, 1972. – 165 с.
 17. Карпец И. И. Преступления международного характера / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1979. – 264 с.

Евгений Викторович Зозуля,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины,
г. Кривой Рог)

ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ УКРАИНЫ (ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ)

В статье проанализировано содержание и структурно-функциональные признаки понятия международного сотрудничества правоохранительных органов Украины в борьбе с преступностью. Исследовано развитие сотрудничества государств в этой области, основные направления, особенности и формы нормативно правового и организационного обеспечения международного сотрудничества правоохранительных органов государства. Автор приходит к выводу, что историко-правовой анализ международного сотрудничества в борьбе с преступностью позволяет определить наиболее эффективные формы деятельности правоохранительных органов в сфере противодействия транснациональным формам преступности, защиты прав человека и основных свобод.

Ключевые слова: международное сотрудничество, формы взаимодействия, правовое обеспечение, правоохранительные органы, международные преступления, преступления международного характера, международная организованная преступность.

Evgeniy V. Zozulya,
Doctor of Law, assistant professor
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Krivoy Rog,
Ukraine)

CONCEPT AND STRUCTURAL AND FUNCTIONAL CHARACTERISTICS international law enforcement cooperation UKRAINE (theoretical and historical and legal aspects)

In the article it is analyzed the content, structural and functional features of the concept of international cooperation of law enforcement bodies of Ukraine in the fight against crime. It is stressed that the cooperation of law enforcement agencies in this area is not an autonomous phenomenon, but exists as a component of interstate relations in the sphere of international cooperation. It is analyzed the ratio of the concepts of "international cooperation" and "collaboration" of law enforcement agencies in the fight against crime. It is refined the categorical concept of "international crimes" and "crimes of international concern", that allows to determine the content, effective forms and methods of international law enforcement cooperation in combating them. It is studied the development of cooperation of States in this area, the main lines, features, levels and forms of regulatory and organizational support of the international cooperation of law enforcement bodies of the state.

The author concludes that the historical and legal analysis of international cooperation in the fight against crime helps to determine the most effective activity forms of law enforcement agencies in combating transnational forms of crime, protection of human rights and fundamental freedoms.

Keywords: international cooperation, forms of cooperation, legal support, law enforcement, international crimes, crimes of international concern, transnational organized crime.

Надійшла до редколегії

УДК 34(091)

Богдан Романович Стецюк,
доктор юридичних наук, доцент
(*Донецький юридичний інститут МВС України*
м. Кривий Ріг)

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ГЕТЬМАНЩИНИ

У статті охарактеризовано основні принципи судового процесу Гетьманщини. Розкрито їх роль у функціонуванні тогочасного судової системи та показано вплив на саме судочинство.

Ключові слова: принципи, судовий процес, судочинство, процесуальні сторони.

Постановка проблеми. Стаття зумовлена підвищенням інтересом до вивчення як правової системи взагалі, так судового процесу зокрема, це можна обґрунтувати вимогою законодавця в питаннях проведення судової реформи. Для сучасного розуміння і осмислення проблем процесуального права важливим є історичний досвід встановлення судового процесу і формування його основних принципів у добу Гетьманщини. Тому нашою метою є визначення та аналіз принципів, котрі стали базовими в судовому процесі досліджуваного періоду їх функціонування та зміни під зовнішнім політичним і правовим впливом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання судового процесу Гетьманщини взагалі та його основні принципи зокрема тією чи іншою мірою вивчалися цілим рядом вітчизняних істориків права. Серед останніх досліджень можна відзначити напрацювання Л. Гамбурга, в котрих при аналізі судових реформ на Лівобережній Україні у XVIII ст. розглядаються окремі принципи судової системи; при дослідженні судів і кримінального судочинства вивчали зазначену проблему також Н. Сиза та М. Журавель; частково торкалися принципів діяльності судів у контексті правових відносин у Запорозькій Січі І. Грозовський та Т. Кульчицький. Основні принципи судової системи Гетьманщини в часи правління Б. Хмельницького розглядає О. Биркович, а принцип гласності в судових процесах Гетьманщини О. Овсяннікова. Проте на сьогодні немає системно-комплексного дослідження та не проводився аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників, які впливали на формування принципів судової системи Гетьманщини.

Виклад основного матеріалу. Судовий процес доби Гетьманщини вирізнявся своїми особливостями від такого ж процесу в інші часи та був типовим для досліджуваного періоду. Хоча він і тісно пов'язаний з матеріальним правом, норми його містилися в кодексах поряд із зазначеним правом, іноді в деяких кодексах виділявся в окремі глави чи розділи, але в більшості своїй він ви-

кладався паралельно з матеріальним правом. Проте у кримінально-процесуальному праві існувало ряд принципів.

Принцип законності був одним із важливих і позитивних принципів тодішнього кримінально-процесуального права. Він зобов'язував усіх осіб, котрі беруть участь у судовому процесі, дотримуватися тогочасного законодавства. Закони хоча часто змінювалися через об'єктивні, а ще частіше через суб'єктивні причини, проте ніхто ні під яким приводом не мав права їх порушувати.

Принцип здійснення правосуддя виключно судами. Вирішувати кримінальні справи власними силами суворо заборонялося законом. Судочинство здійснювалося тільки судами загальної юрисдикції або спеціальними чи судовими органами, що були наділені такою компетенцією [1, с. 80]. Змінювати або відмінювати рішення суду першої інстанції дозволялося тільки вищим судовим органам. Інші адміністративні та державні інституції не мали права вносити свої корективи у судові постанови.

Принцип презумпції невинуватості. Відповідно до зазначеного принципу в період Гетьманщини особа не могла бути обвинувачена в скоєнні злочину і піддана кримінальному покаранню, доки її вину не визнає суд і не винесе вирок. Органи або особи, котрі проводять досудове розслідування, також вирішують питання про вину звинуваченої сторони. Проте їх висновки несли попередній характер і в суді мали силу свідчення чи доказу, але не більше. Відповідно до юридичного змісту цього принципу доказування вини обвинуваченого у злочинах проти самодержавства чи гетьманської влади покладалося на відповідні судові органи, а в справах, що мали приватний характер, – на потерпілого або його представника. Так само дозволялося домагатися показань від обвинуваченого шляхом фізичного впливу або тілесних тортур [1, с. 129].

Принцип диспозитивності був важливою засадою кримінального процесу Гетьманщини, в основі якого лежав приватно-правовий характер. Тобто будь-який судовий орган розглядав справу тільки з подачі скарги потерпілою стороною. Цей принцип оскарження виходив із формули давньоримського права «без позову не судити». Така юридична формула підтверджується великою кількістю актів судових процесів з кримінальних справ [2, с. 18, 216]. М. Слабченко, акцентуючи увагу на цій засаді, говорив, що приватна риса є характерною для всього права і вона має перевагу над публічним [3, с. 9, 25]. Тільки згодом держава почала висувати звинувачення у найважливіших кримінальних чи політичних справах.

Потерпілий сам вирішував, подавати йому скаргу чи ні. У разі подачі скарги він мав право відкликати її назад і паралельно відмовитися від звинувачень. Учасники процесу мали право розпоряджатися об'єктом процесу, тобто матеріальними правами, а також процесуальними засобами, але тільки не виходячи за

межі закону. Сторони самі могли укласти мирні угоди і в кримінальних справах; суд тільки вносив таке рішення у канцелярські книги, як того вимагала процесуальна норма.

Принцип змагальності судового процесу. Він найбільше проявлявся під час проведення судового процесу. В досудових стадіях його дії обмежувалися. Сторони наділялися однаковими процесуальними правами для здійснення своїх процесуальних функцій. Через це вони брали активну участь у судовому розгляді. Їм дозволялося, доводячи свою правоту, використовувати фактичний матеріал і судові докази, оскільки в досліджуваній період для провадження у справі не було обвинувача від державних органів. Це давало змогу сторонам вільно діяти у напрямку збирання та подання до суду доказів. У ролі обвинувача міг виступити кожен, хто відповідно до процесуальних норм подав скаргу на особу, яка підозрюється у скоєнні злочину або його скоїла, а також заявив про свій намір її переслідувати [4, с. 150].

На початку XVIII ст. змагальний процес поступово витісняється під дією російського права так званім інквізиційним процесом. У Росії він починає застосовуватися за Судебником 1497 р. Доказами розпоряджався безпосередньо суд, а сам суддя став найактивнішим елементом процесу. Сторони ставали не суб'єктами, а об'єктами процесу. Потрібно зазначити, що інквізиційний характер судових розглядів почав проникати в Україну із Західної Європи через посередництво польського процесуального права ще в XVI ст., але він натрапив на значний опір, оскільки тут зберігалися традиції «Руської правди», за якою в судах розгляд справ проходив через змагальний процес.

Принцип забезпечення оскарженій стороні права на захист. Це було значним досягненням у процесуальному праві досліджуваного періоду. В період Гетьманщини надавалася можливість підсудному використовувати як професійного адвоката, так і особу, якій він довіряє, що дозволялося тогочасними нормами права [1, с.120].

Принцип відкритості. Він був характерним для судочинства Гетьманщини і одним із головних принципів, який полягав у тому, що процесуальні дії відбувалися у присутності сторонніх людей – як записувалося в судових актах, «иных людях зацных и веры годных», або «при многих общих персонах». Отже, дозволялося бути присутнім на судових засіданнях кожній правоздатній особі. Публічність зазначеного принципу бере свої початки ще від часів Київської Русі, коли існували громадські суди. Практикувалося прилюдне проведення слідчих дій і навіть допитів із застосуванням тортур. Кожна особа мала право брати активну участь у цих діях, наприклад, давати свідчення чи клопотати перед судом з бажаним для неї результатом. Щоправда, з 20-х років XVIII ст. почали входити у правничу практику закриті судові засідання. Приховувалися також слідчі дії у кримінальних справах. Проте вони не набули тенденційного характеру, а скоріше існували як винятки.

Принцип усності. Процес Гетьманщини здебільшого був усний. Тільки скарги чи позови, а також судові постанови записувалися в канцелярські книги. Сторони з'являлися на розправу особисто і в усній формі доводили свою правоту. Після чого їх записували в короткій формі. Винятком тут виступали копії актів, що надавалося протилежній стороні як доказ своїх тверджень. Проте на початку XVIII ст. Д.Апостол своєю інструкцією зобов'язав приймати скарги чи позови тільки у письмовому вигляді. Щоправда, й після того у судовому засіданні потерпілим скарга викладалася значно ширше в усній формі, ніж та, що він подав письмово. Судовий вирок так само виносився усно, а потім – для впевненості – його вписували в судові книги. Як говорилося у зазначеній інструкції, спочатку потрібно було готувати протоколи в чорновому варіанті, потім начисто записувати в книги судових актів і ставити підписи членам судової колегії [5, с. 145].

Узагалі канцелярське судочинство (замість усного) починає запроваджуватися в українському праві з 1723 року під дією російського процесуального права. Чолобитна мала записуватися за спеціально введеною інтеррогативною формою, в практику активно вводився закритий допит. Підготовлялися окремі стандартні шаблони, де робилися виписки з посиланням на норми права. Це говорить про те, що судовий процес починав здійснюватися повністю за сталою формою [6, с. 106].

Принцип безпосередності був тісно пов'язаний із принципом усності. За ним суди першої інстанції повинні були провести усестороннє розслідування: допитати підсудного, потерпілу сторону, свідків, заслухати висновки органів чи осіб, які проводили слідство, при необхідності звернутися до людей, котрі виконували функції експертів, та оглянути речові докази. Принцип безпосередності виражався також у тому, що суд виносив своє рішення на підставі тих матеріалів, з якими сам ознайомився до початку судового процесу і вони стосувалися зазначеної справи.

Основні вимоги безпосередності виражалися в тому, що між судом і доказами, опираючись на які він вирішує справу, не повинно бути допоміжних ланок. Відомості про факти, на базі яких суд виносить своє рішення, повинні поступати від першоджерел. Через це на судовому засіданні була обов'язкова присутність і свідків, які давали показання тільки на основі своєї участі або випадкового спостереження фактів, що відносилися до справи, яка розглядалася в суді. Якщо сторона і користувалася послугами офіційного заступника, то і тоді все одно вона брала поруч з ним безпосередню участь і могла виправляти твердження адвоката або навіть усувати його від судового процесу [6, с. 179]. У процесуальній практиці трапляються випадки відхилення від цього принципу. Це відбувалося у виняткових моментах, а саме: коли суд, як доказ, приймав письмову форму свідчення у вигляді протоколу, проведеного іншим судом, де ро-

зглядалася справа по суті. Також бралися до розгляду і заслуховувалися протоколи слідчих дій, які проводив посланець від суду. В апеляційні інстанції, як правило, подавали виписки із справ, що називалися «екстрактами» і на їх підставі вища апеляційна інстанція виносила своє рішення.

Принцип формалізму. У середині XVII – на початку XVIII століть у судах Гетьманщини цей принцип був відсутній. Він полягав у тому, що сторони досягали бажаного результату за умови здійснення кримінально-процесуальних дій за встановленою формою. Такий принцип передбачався Литовським статутом та Магдебурзьким правом, але порядок і форми вирізнялися простотою і давністю звичаїв, через це все те, що створювало підґрунтя для казуїстики, було відкинуто [2, с. 9]. Формалізм був відсутній при складанні позову чи його врученні учаснику процесу, дотриманні термінів щодо проведення судових засідань чи винесенні постанов [7, с. 310]. Хоча позов і мав включати в себе ряд необхідних елементів, проте стислої стандартної форми від нього не вимагалось. Більше того, під час процесуальних дій або судового розгляду дозволялося виправляти, доповнювати чи навіть змінювати зміст позову, що не можна сказати про такий принцип у польському процесуальному праві, де за невідповідність хоч одного слова в скарзі несло за собою програш зовсім справедливої для себе вимоги [8, с. 180]. Проте, через втручання Росії з другої половини XVIII ст. з'являються чіткі вимоги до форми скарги, що подається до суду, і вразі її порушення останній відмовляє в наданні судового захисту. Почав проявлятися формалізм і в оцінці пояснень свідків так, перевагу мали свідчення чоловіків над свідченнями жінок, представники заможних осіб та церкви – над свідченням простої людини, осілих і чесних осіб – над свідченням невідомих людей.

На початку XVIII ст. розпочинається кодифікація права, і козацтво виступило на захист Литовського статуту та магдебурзького права, що стало причиною застосовування в судовому процесі Гетьманщини формальних доказів. Суд дедалі частіше встановлював формальну, а не об'єктивну істину, поступово зникала змагальність і безпосередність процесу.

Мовний принцип. Мова ведення судового процесу в добу Гетьманщини в основному була українська народна. Проте тут відчутна дія людського чинника. Суспільно-політичні та економічні умови, в яких розвивалася Україна в II половині XVII ст., стали причиною поширення на її території латини. Через це у вищих судових інстанціях діловодство велося переважно латинською мовою.

Другою не менш важливою причиною функціонування іншомовних слів у мові судочинства був фактор освіченості самих суб'єктів, які вели судові справи. Як відомо, значна кількість українців на той час навчалася за кордоном і після повернення на батьківщину займала відповідні посади в міських урядах чи судах, де під час ведення справи іноді зловживали іншомовною лексикою. Менш освічені користувалися народною мовою, що функціонувала в цей час.

Проте іномовні засвоєння в цій групі лексики, незважаючи на їх чисельність, не становлять переважної більшості всієї проаналізованої лексичної групи та не визначають її специфіку.

З другої половини XVIII ст. під зовнішнім тиском політики, яку застосовував царський уряд відносно Гетьманської України, починається засилля і вплив російської мови на українське судочинство. Протоколи наприкінці існування правової автономії почали вести в основному російською мовою з використанням багатьох українізмів.

При аналізі кримінально-процесуального права Гетьманщини потрібно звернути увагу і на негативні ознаки, які мали місце. Найбільш характерними були залежність діяльності судів від адміністративних органів влади і так звані судові тяганини.

Несамостійність судових органів і залежність їх справедливих постанов від суб'єктивних обставин пояснюється поєднанням функцій суду з функціями органів адміністративної влади. Полковник чи сотник були не тільки керівниками адміністративно-територіальних одиниць, але й паралельно їм належала юридична компетенція щодо управління судовими установами. Така сумісність влади відповідала нормам звичаєвого права. Бо, як трактує Литовський Статут, суддями, а також іншими судовими чиновниками можуть бути тільки ті особи, які не займають ніяких адміністративних, військових чи духовних посад [9, розд. 4, арт. 2].

Така заміна принципу Литовського статуту звичаєвим правом призвела до зловживань, особливо на початку XVIII ст., коли самочинність і сваволя переступала допустимі межі. Зазначена ситуація була на руку царському урядові, щоб поширювати серед населення Гетьманщини недовіру до місцевих судів і втручатися в їх роботу. Тільки при реформуванні судової системи К.Розумовським було проведено розподіл судової й адміністративної влади.

Іншим недоліком у судівництві Гетьманщини було затягування розправ, тобто судового розгляду. Повільність у вирішенні справ в одній і тій же установі призводила до значної кількості апеляцій. Одна і та ж справа могла переходити через чималу кількість різних судових інстанцій. Як свідчать деякі судові акти, розгляд окремих справ тягнувся до п'яти років, а якщо врахувати проходження через усі апеляційні органи, то процес затягувався й на десять – п'ятнадцять років [10, с. 62]. Через це майже всі джерела з правознавства та судочинства Гетьманщини були переобтяжені наріканнями про судову тяганину. І тут дивно виглядає той факт, що ніхто з українських гетьманів не намагався реформувати апеляційну систему. Чим, звичайно, скористалися російські судові урядники, котрі перебували на території Гетьманщини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, принципи судової системи в другій половині XVII – початку XVIII ст. мали ознаки певної

демократичності: публічність та гласність судових засідань, звинувачувально-змагальний характер процесу, участь громади через своїх представників у підготовці та вплив на винесення судових вироків та ін. Проте в подальшому ці риси втрачаються і на їх зміну приходять негативні явища, що були використанні російським самодержавством у політиці на обмеження діяльності як власне української правової системи взагалі, так і судочинства зокрема.

Список використаних джерел:

1. Права, по которым судится малороссийский народ / [под ред. проф. А. Ф. Кистяковского]. – К. : Университетские известия, 1879. – 1069 с.
2. Левицкий О. Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVIIст. / О. Левицкий. – К. : Киевская старина, 1902. – 311с.
3. Слабченко М. Судівництво на Україні XVII-XVIII ст. / М. Слабченко. – Харків : Союз, 1919. – 39 с.
4. Михайленко П. Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України (статті, доповіді, рецензії) / П. Михайленко. – К. : Генеза, 1999.
5. Инструкция гетьмана Данила Апостола малороссийским судам / [сообщ. А. А. Федотов-Чеховский] // Киевская старина. – 1887. – Т.17. – Кн.1. – С. 139–154.
6. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII-XVIII ст. (1648-1782) / А. Й. Пашук. – Львів : Вид-во Львів. у-ту, 1967. – 178 с.
7. Слабченко М. Е. Малорусский полк в административном отношении : ист.-юрид. очерк / М. Е. Слабченко. – Одесса : Техник, 1909. – 439 с.
8. Падох Я. Грунтове судочинство України-Гетьманщини на Лівобережній Україні у другій половині XVII–XVIII століття / Я. Падох. – Львів : НТШ, 1994. – 196 с.
9. Статут Великого Княжества Литовського 1588 года. – М., 1854. – 382с. (Відбиток з «Временника Общества истории и древностей российских». – М., 1854. – Ч. 19).
10. Шамрай С. Боротьба козаків Київської сотні з київськими монастирями та магістратом у XVII – XVIII в. / С. Шамрай // Україна. – 1930. – Кн. 38. – С. 62–65.

Bogdan Romanovich Stetsyuk,
 Doctor of Law, Associate Professor
 (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Krivoy Rog,
 Ukraine)

SIGNIFICANT LAWSUIT HETMANATE

The description of main principles of judicial proceeding in Hetmanshscyna is made in the article. The author reveals their role in functioning of the judiciary on that time and shows their influence

on the judiciary itself.

Keywords: principles, judicial proceeding, legal proceedings, litigation parties.

Богдан Романович Стецюк,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ СУДЕБНОГО ПРОЦЕССА ГЕТМАНЩИНЫ

В статье охарактеризовано основные принципы судебного процесса Гетманщины. Раскрыто их роль в функционировании современной судебной системы и показано влияние на само судопроизводство.

Ключевые слова: принципы, судебный процесс, судопроизводство, процессуальные стороны.

Надійшла до редколегії

УДК 343.163 «18/19»

Василий Павлович Горбачев,
кандидат юридических наук, доцент
(*Донецкий юридический институт МВД Украины*)

**ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР
ЗА ПРИМЕНЕНИЕМ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ
В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ
ВО 2-й ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ст.**

В статье проанализированы общие вопросы прокурорского надзора за применением мер пресечения в уголовном процессе Российской империи во 2-й половине XIX – начале XX ст.

Ключевые слова: прокурор, надзор, меры пресечения, заключение под стражу.

Постановка проблемы. Одним из направлений защиты прав человека является обеспечение соблюдения его прав при применении мер принуждения в уголовном процессе. Среди таких мер центральное место занимают меры пресечения, которые непосредственно затрагивают конституционные права граждан. Важная роль в защите прав граждан при применении к ним мер пресечения принадлежит прокуратуре. А для совершенствования действующего законодательства важно проанализировать историю прокурорского надзора за избранием мер пресечения.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам применения мер пресечения уделяли внимание многие дореволюционные авторы, среди которых С. И. Викторский, М. Н. Гернет, С. Гончаров, А. Ф. Кистяковский, А. Ф. Кони, П. И. Люблинский, Н. В. Муравьев, П. В. Макалинский, В. К. Случевский, Н. С. Таганцев, Д. Г. Тальберг, А. Н. Трайнин, Д. П. Тихомиров, А. П. Чебышев-Дмитриев, И. Я. Фойницкий и др. В советский и современный период мерам пресечения в Российской империи внимание уделяли В. Г. Бессарабов, А. В. Верещагина, Б. В. Виленский, А. А. Корняков, Р. В. Савуляк, Н. В. Ткачёва, Е. А. Филиппова, М. А. Чельцов-Бебутов и др. Однако в их работах рассматривались лишь отдельные аспекты прокурорского надзора на данном направлении или же эти вопросы вообще не затрагивались. А в некоторых современных исследованиях имеются определенные неточности.

В связи с этим целью данной статьи является анализ нормативного регулирования и практики прокурорского надзора за законностью избрания мер пресечения в уголовном процессе Российской империи во 2-й половине XIX – начале XX ст.

Изложение основного материала. Судебная реформа 1864 года коренным образом изменила уголовное судопроизводство и прокурорский надзор в его рамках. Одним из направлений надзорной деятельности прокурора являлся

надзор за законностью применения мер пресечения по уголовным делам.

В дореформенный период следствие по уголовным делам проводила полиция, она же избирала меры пресечения [1, с. 3, 26-27]. Судебные органы меры пресечения не применяли [2, с. 126]. По Своду законов Российской империи 1857 года издания для пресечения обвиняемому способов уклонения от следствия и суда применялись такие меры: 1) содержание в тюрьме и при полиции; 2) домашний арест; 3) полицейский надзор и 4) отдача на поруки (ст. 133). При этом закон определял, за какие преступления какие меры пресечения избирались.

В результате судебной и военно-судебной реформ законодательство о мерах пресечения изменилось. Назначение этих мер стало функцией судебной власти. По общему правилу право избирать, изменять и отменять меры пресечения получили судебные органы: мировой судья, судебный следователь, общие суды, военные и военно-морские суды, а с изменением законодательства в 1889 г. – городской судья, уездный член окружного суда, земский начальник, которым были предоставлены права мировой юстиции. В то же время это право в определенных пределах получили также общая полиция, волостные и сельские начальники, другие должностные лица, исполнявшие полицейские обязанности, жандармерия, другие лица, проводившие дознание по государственным преступлениям, военные и морские начальники, которые проводили дознание. Неточным является утверждение о том, что Устав уголовного судопроизводства 1864 года (далее – УУС [3, с. 120-251]) применение мер пресечения предоставил исключительно следователю, а полиция таких прав не получила [3, с. 307]. По закону полиция такое право имела, хотя и в виде исключения из общего правила; это право было ограничено конкретными пределами, связанными с подсудностью дел и с временным исполнением полицией полномочий следователя.

При производстве дознания по делам о преступлениях, подсудных мировым судам, полиция не имела право применять меры пресечения; по таким делам она имела только право привода обвиняемого к мировому судье в случаях, прямо указанных в законе (ст. 51 УУС). Меры пресечения по таким делам применялись мировым судьей (ст. 77 УУС).

Полиция имела право применять меры пресечения только при производстве дознания по делам, подсудным общим судам, и только в тех случаях, когда при производстве расследования она временно заменяла судебного следователя до его прибытия. По разъяснению Сената полиция при отсутствии судебного следователя до его прибытия действовала в качестве судебной власти [4, с. 662].

При подготовке судебной реформы первоначально обсуждался вопрос только о праве полиции подвергать подозреваемого личному задержанию. Од-

нако окончательная редакция ст. 257 УУС говорит о применении полицией мер пресечения вообще. Полиция получила право применять меры пресечения к подозреваемому при производстве дознания только в случаях прямо указанных законом, когда: 1) подозреваемый застигнут при совершении преступного деяния или сразу после его совершения; 2) когда потерпевшие от преступления или очевидцы укажут прямо на подозреваемое лицо; 3) когда на подозреваемом или в его жилище найдены явные следы преступления; 4) когда вещи, служащие доказательством преступного деяния, принадлежали подозреваемому или оказались при нем; 5) когда он сделал покушение на побег или пойман во время или после побега и 6) когда подозреваемый не имел постоянного жительства или оседлости (ст. 257 УУС). В аналогичных случаях меры пресечения применялись также военными и морскими начальниками в отношении подозреваемых из лиц гражданского ведомства (ст. 400 Военно-судебного устава – далее «ВСУ», ст. 391 Военно-морского судебного устава – далее «ВМСУ») [5, 6].

Полиция была уполномочена применять все без исключения меры пресечения, установленные Уставом уголовного судопроизводства, однако только в случае, когда она заменяла судебного следователя [7, с. 141; 8, с. 308; 9, с. 399]. Несмотря на это, на практике полиция обычно заключала подозреваемых под стражу, а другие меры пресечения применяла редко [10, с. 273].

Порядок применения мер пресечения жандармерией урегулировали «Правила о порядке действий чинов корпуса жандармов по исследованию преступлений» от 19 мая 1871 г. [11, с. 591], которые предусмотрели, что чинов отдельного корпуса жандармов имели право применять меры пресечения по делам об общих преступлениях, когда они заменяли общую полицию (ст. ст. 2 и 11). При этом они руководствовались теми же правилами, что и полиция [12, с. 263]. По делам о государственных преступлениях меры пресечения применяли офицеры корпуса жандармов, которые проводили дознание. При этом они, как и полиция, при применении мер пресечения должны были соблюдать правила, установленные для производства предварительного следствия.

Устав уголовного судопроизводства 1864 года предусмотрел такие меры пресечения: 1) отобрание у обвиняемых вида на жительство или «обязание их подпиской о явке к следствию и неотлучке с места жительства»; 2) отдача под особый надзор полиции; 3) отдача на поруки; 4) взятие залога; 5) домашний арест и 6) взятие под стражу (ст. 416 УУС). Такие же меры пресечения применялись и в отношении лиц гражданского ведомства по делам, которые расследовались военным или военно-морским следователем (ст. 551 ВСУ, ст. 542 ВМСУ). В отношении несовершеннолетних закон от 2 июня 1897 г. вместо взятия под стражу предусмотрел помещение их в исправительные приюты или колонии для несовершеннолетних преступников, в иные заведения для призрения детей, в монастыри или же отдачу под ответственный присмотр родителям или

другим благонадежным людям. В отношении военных меры пресечения применялись по правилам Военно-судебного устава и Военно-морского судебного устава, которые предусматривали отдачу под ближайший надзор военного начальства, домашний арест и содержание под арестом или под стражей (ст. ст. 312 и 549 ВСУ, ст. ст. 303 и 540 ВМСУ).

Меры пресечения должны были избираться с учетом строгости предусмотренного за данное преступление или проступок наказания, имеющих доказательства, возможности скрыть следы преступления, состояния здоровья, пола, возраста и положения обвиняемого в обществе (ст. 421 УУС). При этом по конкретным видам преступлений закон определял максимальные меры пресечения, строже которых нельзя было применять. Такой порядок рассматривался как гарантия против злоупотреблений мерами пресечения [13, с. 61].

Практическое значение имел вопрос о том, обязательным ли было составление постановления об избрании меры пресечения. Этот вопрос не имел однозначного ответа. Наказ судебным следователям от 8 июня 1860 года (ст. 87) говорил о постановлениях следователя по всем существовавшим в тот период мерам пресечения [14, с. 722-723]. Однако в Уставе уголовного судопроизводства 1864 года говорилось о составлении постановления об избрании только таких мер пресечения как поручительство, залог и взятие обвиняемого под стражу. Профессор П. И. Люблинский указывал, что по закону составление особого постановления требовалось только при взятии обвиняемого под стражу; а в случае принятия другой меры пресечения дело ограничивалось только протоколом допроса, в конце которого следователь упоминал о принятой им мере. Одновременно с этим он обосновывал необходимость принятия особого постановления по всем мерам пресечения, так как обвиняемый имел право знать, по каким основаниям установлены ограничения его свободы, иначе всегда был бы широкий простор для злоупотреблений следователя [15, с. 827; 16, с. 495-496]. Профессор И. Я. Фойницкий указывал, что о принятой мере должно быть сказано в протоколе; в тоже время он отметил, что требование закона о составлении постановления об избрании указанных выше трех видов мер пресечения практика распространяла на все меры пресечения [17, с. 331]. В частности, прокурор Московской судебной палаты С. Гончаров в 1881 году обращал внимание подчиненных прокуроров на то, что постановления должны составляться об избрании и других мер пресечения, так как обвиняемый должен знать, кто, за что и почему избирает ему меру пресечения, чтобы иметь основание обжаловать распоряжение следователя в суд [18, с. 44-45]. На обязательность составления постановления об избрании меры пресечения по указанной причине еще ранее указывали А. Ф. Кистяковский и А. П. Чебышев-Дмитриев, которые отмечали, что «необходимость облечения самых даже легких мер в форму требуется в видах обеспечения интересов подсудимого и предотвращения неправильных дей-

ствий со стороны судебного следователя», а составление постановления является одной из побудительных причин к осмотрительности следователя [7, с. 147, 168; 9, с. 390]. На составление постановлений об избрании или изменении всех мер пресечения в 1890 году ориентировал проект наказа судебным следователям [20, с. 441].

Закон предусмотрел надзор за применением мер пресечения, который осуществляли не только прокуроры, но также судебные органы, военные и военно-морские начальники. В частности, действия полиции по проведенному ею дознанию имел право проверять, дополнять и отменять следователь (ст. 269 УУС). Решения следователя об избрании меры пресечения подлежали обжалованию в окружной суд. Каждый военный и военно-морской начальник обязан был наблюдать в пределах подведомственных ему частей и управлений, чтобы лица заключались под стражу только в случаях и в порядке, установленном законом. При выявлении неправильного задержания подчиненными ему лицами военный начальник обязан был немедленно освободить неправильно лишеного свободы; а в других случаях о неправильном задержании он должен был сообщить соответствующему начальству (ст. 219 ВСУ, ст. 212 ВМСУ).

Прокуроры не имели полномочий лично избирать меры пресечения. Однако на практике они иногда делали это по делам, по которым на основании ст. 545 УУС составляли и направляли в суд обвинительный акт без проведения предварительного следствия [16, с. 402].

Прокурору были предоставлены полномочия осуществлять надзор за применением мер пресечения, однако с определенными ограничениями. Надзор прокурора не распространялся на меры пресечения, избранные судебными органами (мировыми и городскими судьями, уездными членами окружного суда, общими судами и т.п.), а также военными и морскими начальниками, проводившими дознание. В тоже время прокурор осуществлял надзор за законностью избрания мер пресечения общей полицией и лицами, исполнявшими полицейские обязанности, жандармерией и в определенных пределах – следователями.

«Высший надзор» за деятельностью полицейских чинов осуществляли прокуроры окружных судов, «ближайшее же в этом отношении наблюдение и руководство» возлагалось на участковых товарищей прокуроров [21, с. 35]. Это касалось и надзора за законностью применения мер пресечения. По производству дознания полицейские чины состояли в непосредственной зависимости от прокуроров и их товарищей (ст. 279 УУС). О каждом совершенном преступлении и проступке полиция обязана была немедленно сообщать прокурору или его товарищу (ст. 250 УУС). А С. И. Викторский отмечал, что полиция должна была сообщать прокурору и о применении любой меры пресечения [8, с. 308]. Это позволяло прокурору проверить законность их избрания. В порядке надзора прокурор рассматривал жалобы на действия полиции по применению мер

пресечения. П. И. Люблинский отмечал, что прокурор имел право проверять и отменять меры, принятые полицией, в том числе меры пресечения (в т.ч. задержание) [16, с. 314]. А проект новой редакции Устава уголовного судопроизводства 1900 года (ст. 135) прямо предусматривал, что прокурор и его товарищи имеют право отменять или заменять принятые полицией меры пресечения. В то же время указанный проект (ст. 420) предусмотрел, что жалобы на действия полиции по применению мер пресечения подаются не прокурору, а окружному суду [22, с. 37, 107].

Чины отдельного корпуса жандармов в вопросах применения мер пресечения находились под таким же прокурорским надзором, как и полиция [12, с. 263]. В то же время в соответствии с законом от 7 июня 1904 года права прокурора были расширены за счет того, что прокурору судебной палаты предоставлены полномочия разрешать затруднения, возникавшие при производстве дознания по делам о государственных преступлениях, в том числе и по вопросу избрания обвиняемому меры пресечения [23, с. 660].

Устав уголовного судопроизводства 1864 г. возложил на прокурора обязанность осуществлять надзор за применением такой меры пресечения как заключение обвиняемых под стражу. О надзоре за применением других мер пресечения закон прямо не говорил. Однако этот надзор вытекал из общих положений закона о надзоре прокурора за производством предварительного следствия (ст. ст. 249, 259 УУС). Поэтому министр юстиции (он же генерал-прокурор), в 1896 году в своем наказе чинам прокурорского надзора судебных палат и окружных судов одним из направлений прокурорского надзора выделил надзор за правильным применением к обвиняемым мер пресечения, особенно за тем, чтобы «обвиняемые подвергались заключению под стражу лишь при наличности безусловной в том необходимости» [21, с. 39].

Однако фактически надзор прокурора сводился в основном к надзору за такой мерой пресечения как содержание под стражей, на избрание или отмену которой он имел определенное влияние. Это было связано с тем, что судебный следователь обязан был сообщать прокурору, с одной стороны, об основаниях взятия обвиняемого под стражу, а с другой стороны – о причинах, по которым не взят под стражу или освобожден из-под стражи обвиняемый в преступлении, влекущем лишение всех прав состояния или потерю всех особенных прав и преимуществ. В этих случаях прокурор имел право дать следователю указание об изменении избранной меры пресечения (освободить арестованного или арестовать оставленного на свободе). Кроме того до 1872 года по делам о государственных преступлениях следователь имел право изменить заключение под стражу на другую меру пресечения только с согласия прокурора. Об избрании других мер пресечения (кроме ареста) закон не обязывал следователя сообщать прокурору.

Закон не предусматривал право прокурора давать следователю указания об избрании конкретных мер пресечения (кроме заключения под стражу). Однако на практике некоторые прокуроры давали следователям указания не только об аресте обвиняемого, но и вообще указывали следователям, какую именно меру пресечения следует применить в данном случае против конкретного обвиняемого. Такое право прокурорского надзора было «несогласным ни с буквальным смыслом законов, ни с общим их духом, не говоря уже о том, что подобное расширение права прокуратуры противно основным принципам уголовного процесса, и может привести к крайне вредным последствиям на практике» [9, с. 395]. Право прокурора указывать следователю, какую именно меру пресечения (кроме ареста) следует применить в отношении обвиняемого, отрицала и теория уголовного процесса, которая исходила из того, что принятие в отношении обвиняемого меры пресечения является функцией чисто судейского свойства и по существу своему может принадлежать только органу судебной власти, каким был судебный следователь. Чтобы составить постановление о применении меры пресечения необходимо взвесить тяжесть представленных против обвиняемого улик, сопоставить их со строгостью угрожающего ему наказания, с личностью его и проч. А это, как отмечал А. П. Чебышев-Дмитриев, входит в состав чисто судейской сферы и потому не может быть предоставлено прокуратуре, которая в сущности является в процессе не более, как стороной. Право прокуратуры делать предложения об освобождении обвиняемого из-под стражи (ст. 281 УУС) вытекало из положения прокуратуры «как преследователя преступлений и охранителя общественного спокойствия; если прокурор не находит опасным для общества оставления обвиняемого на свободе, ... то не дело следователя оспаривать в этом отношении прокуратуру, так как преследование преступлений всецело принадлежит этой последней». Из того же положения прокуратуры вытекало и право прокурорского надзора требовать в известных случаях ареста обвиняемого [9, с. 397-398].

Прокурор мог влиять на изменение или отмену мер пресечения и на завершающем этапе расследования. Устав уголовного судопроизводства (ст. 524) установил, что, направляя дело в суд, вместе с обвинительным актом или заключением о прекращении или приостановлении дела прокурор излагал свое мнение и относительно мер пресечения в отношении обвиняемого, если признавал нужным изменить или отменить уже принятую меру. В военном ведомстве этот вопрос регулировался аналогичным способом, однако речь шла не об отмене мер пресечения, а только об их изменении (ст. 632 ВСУ, ст. 623 ВМСУ). С учетом этого неточным является утверждение Н. В. Ткачёвой о том, что прокурор сам мог отменить или смягчить меру пресечения при составлении обвинительного акта перед направлением дела в суд [24]. Такого права прокурор не имел.

Теория и практика применения указанного положения закона не была

единой. Существовало мнение о том, что после составления обвинительного акта или заключения о прекращении дела прокурор, если он не видел надобности в содержании подсудимого под стражей, мог распорядиться о его освобождении, не дожидаясь утверждения заключения судом. В связи с этим А. П. Чебышев-Дмитриев, не соглашаясь с таким мнением, отмечал, что прокурор имел право дать следователю указание об освобождении арестованного только до окончания следствия (т.е. в то время, когда он осуществлял надзор за следствием); а если необходимость освободить арестованного возникла после окончания следствия и составления обвинительного акта или заключения о прекращении дела, то прокурор мог только изложить свое мнение в особом заключении и представить его на рассмотрение суда [9, с. 444-445]. Такую же позицию высказали Д. П. Тихомиров и П. В. Макалинский, однако последний допускал возможность исключений ради практических удобств [10, с. 310, 412].

Иное мнение высказывали другие ученые и практические работники. По поводу роли прокурора на этом этапе процесса А. Ф. Кистяковский отмечал, что, если после окончания следствия и поступления дела к прокурору последний, изучив дело, считал возможным смягчить содержание под стражей на другую меру пресечения или же считал необходимым прекратить дело, то он имел право на основании ст. 283 УУС сделать распоряжение об освобождении подсудимого из-под стражи. Поэтому А. Ф. Кистяковский считал обоснованным мнение прокурора харьковской судебной палаты, выраженное в его циркуляре от 30 апреля 1868 г., в котором он обратил внимание на то, что товарищи прокурора, представляя обвинительные акты и заключения о прекращении дел, часто делали в них заключения относительно освобождения из-под стражи арестованных лиц, но, не приводя в исполнение своего заключения, представляли акты прокурору судебной палаты. Поэтому он, ссылаясь на статью 283 УУС, считал законным немедленно освобождать таких лиц, в задержании которых, по убеждению товарищей прокуроров, нет надобности. Если же прокурор считал необходимым вместо более мягкой меры пресечения избрать содержание под стражей, то он не имел право дать следователю указание об этом, а должен был свое мнение представить на усмотрение суда вместе с обвинительным актом [7, с. 186-187].

Третий взгляд на проблему исходил из того, что после окончания предварительного следствия предложение прокурора об освобождении обвиняемого из-под стражи должно быть обращено не к следователю, а к полиции, так как:

1) возвращать дело следователю для дополнения следствия освобождением обвиняемого из-под стражи прокурор не имел право; 2) а, не возвращая дело на дополнительное следствие, давать следователю какие-либо указания прокурор так же не имел право [10, с. 310].

После поступления дела для рассмотрения в суд право избрать или из-

менить меру пресечения имел суд. А прокурор имел право подать протест на постановление окружного суда по вопросу принятия к подсудимому меры пресечения (ст. 893 УУС). В случае применения или изменения меры пресечения судебной палатой прокурор окружного суда был обязан сделать распоряжение по ее постановлению о взятии обвиняемого под стражу или об иной мере, не принятой следователем, но которая судебной палатой признана необходимой (ст. 541 УУС).

Таким образом, можно сделать вывод о том, что надзор за законностью применения мер пресечения осуществлял не только прокурор, но и суд, а в военном ведомстве – военное начальство. По закону прокурор не имел право лично избирать меру пресечения, однако фактически прокуроры иногда делали это. Полномочия прокурора по надзору за применением мер пресечения были ограничены: а) по кругу поднадзорных органов: полицией, жандармерией и в определенных пределах – следователями; б) по видам мер пресечения – надзором в основном за заключением лиц под стражу; прокурор имел правовые основания влиять на применение этой меры пресечения, однако не имел полномочий влиять на применение конкретных иных мер пресечения. Надзор прокурора на этом направлении имел не предварительный, а последующий характер (т.е. не до а, после избрания меры пресечения). По закону избрание мер пресечения с прокурором не согласовывалось. В тоже время в правоприменительной практике прокуроры выходили за пределы своих полномочий в вопросах влияния на избрание или изменение конкретных мер пресечения. При этом ведомственные нормативные акты и правоприменительная практика ориентировались на проверку не только законности, но и необходимости применения той или иной меры пресечения.

Список использованных источников:

1. Свод законов Российской империи. Издание 1857 года. – Т. 15. Законы уголовные. – Кн. 2. Законы о судопроизводстве по делам о преступлениях и проступках. – СПб. : Тип. Второго отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1857. – 236 с.
2. Духовской М. В. Из лекций по уголовному процессу / Духовской М. В. – М. : Тип. Общества распространения полезных книг, 1895. – 218 с.
3. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – Т. 8 : Судебная реформа / отв. ред. тома Б. В. Виленский. – М. : Юрид. лит., 1991. – 496 с.
4. Судебные уставы 20 ноября 1864 г. за пятьдесят лет. В 3-х т. Т. 1. – Петербург, 1914. – 786 с.
5. Военно-судебный устав: Высочайше утвержден 15 мая 1867 г. // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 2-е. – Т. 42. – Отд. 1. – № 44575. – СПб., 1871. – С. 536–637.

6. Военно-морской судебный устав: Высочайше утвержден 15 мая 1867 г.: // ПСЗ. – Собр. 2-е. – Т. 42. – Отд. 1. – № 44576. – СПб., 1871. – С. 637–736.
7. Кистяковский А. О пресечении обвиняемому способов уклоняться от следствия и суда / Кистяковский А. – СПб. : Издание «Судебного вестника», тип. Правительствующего Сената, 1868. – 196 с.
8. Викторский С. И. Русский уголовный процесс. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд. А.А. Карцева / Викторский С. И. – Тип. Имп. Московского ун-та, 1912. – 404 с.
9. Чебышев-Дмитриев А. Русское уголовное судопроизводство по Судебным уставам 20 ноября 1864 г. / Чебышев-Дмитриев А. – СПб. : Издание В. П. Печаткина, 1875. – 756 с.
10. Тимановский А. Сборник толкований русских юристов к Судебным уставам Императора Александра Второго. За двадцать пять лет (1866-1891). Учреждение судебных установлений и Устав уголовного судопроизводства. 2000 тезисов. – Изд. 2-е. – Варшава : Тип. К. Ковалевского, 1892. – 651 с.
11. Правила о порядке действий чинов корпуса жандармов по исследованию преступлений : Высочайше утверждены 19 мая 1871 г. // ПСЗ. – Собр. 2-е. – Т. 46. – Отд. 1. – № 49615. – СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1874. – 935 с.
12. Судебные уставы императора Александра II с законодательными мотивами и разъяснениями. Устав уголовного судопроизводства / сост. Г. С. Щегловитов. – Изд. 11-е, перераб., исправл. и доп. по 1-е октября 1912 года (неофициальное издание). – СПб. : Тип. Т-ва А.С. Суворина «Новое время», 1913. – 948 с.
13. Мирлес А. Краткий курс русского уголовного процесса. – 2-е изд., испр. и доп. / Мирлес А. – Киев : Изд-во И.И. Самоненко, 1912. – 104 с.
14. Высочайше утвержденный Наказ судебным следователям : от 8 июня 1860 года // ПСЗ. – Собр. 2-е. – Т. 35. – Отд. 1. – СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1862. – Ст. 35891. – С. 722–723.
15. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий / под общей ред. проф. М. Н. Гернета. – Вып. III. – М. : Изд. М. М. Зива, тип. А. И. Мамонтова, 1914. – 944 с.
16. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе. Меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия / Люблинский П. И. – СПб. : Сенатская типография, 1906. – 703 с.
17. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / Фойницкий И. Я. – Т. 2. – СПб. : Альфа, 1996. – 607 с.
18. Приложение к инструкции лицам прокурорского надзора, заключающее в себе свод разъяснений к устранению недостатков следственной части // Инструкция прокурора Московской судебной палаты С. Гончарова о порядке

действий лиц прокурорского надзора округа Московской судебной палаты, а также чинов полиции по производству дознаний и участию в предварительном следствии. – М. : Тип. А. В. Малюкова и К°, 1881. – 63 с.

20. Проект наказа судебным следователям // Соколов А. А. Практическое руководство для судебных следователей : в 3 т. – Т. 1. – Вильна : Тип. А. Г. Сыркина, 1891. – 575 с.
21. Наказ министра юстиции, генерал-прокурора, чинам прокурорского надзора судебных палат и окружных судов. – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1896. – 118 с.
22. Проект новой редакции Устава уголовного судопроизводства, составленный Высочайше учрежденною Комиссиею для пересмотра законоположений по судебной части. – СПб.: Сенатская типография, 1900. – 513 с.
23. О некоторых изменениях в порядке производства по делам о преступных деяниях государственных и о применении к оным постановлений нового Уголовного Уложения : Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета от 7 июня 1904 года // ПСЗ. – Собр. 3-е. – Т. 24. – Отд. 1. – СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1907. – № 24732.
24. Ткачёва Н. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России : Монография / научный редактор А. В. Кудрявцева / Ткачёва Н. В. – Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2004. – 192 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1479_page_5.html.

Горбачов Василь Павлович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ЗАСТОСУВАННЯМ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В 2-Й ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті проаналізовано загальні питання прокурорського нагляду за застосуванням запобіжних заходів у кримінальному процесі Російської імперії в 2-й половині ХІХ – початку ХХ ст. Закон передбачив нагляд прокурора за застосуванням запобіжних заходів загальною поліцією, жандармерією й у певних межах – слідчими. Цей нагляд мав не попередній, а наступний характер (не до, а після обрання запобіжний заходу).

Ключові слова: прокурор, нагляд, запобіжні заходи, взяття під варту.

Gorbachev V. P.
candidate of law sciences, Associate Professor
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal
Affairs of Ukraine, Krivoy Rog, Ukraine)

PROSECUTORIAL SUPERVISION OVER THE APPLICATION OF

MEASURES OF RESTRAINT IN THE RUSSIAN EMPIRE IN THE 2ND HALF OF XIX-EARLY XX CENTURY

Judicial reform of 1864 fundamentally changed the criminal proceedings in the Russian Empire and prosecutorial supervision in its frameworks. One of the directions of supervising activity of the Prosecutor was to supervise the legality of the application of measures of restraint in criminal cases.

As a result of judicial reform legislation on preventive measures has changed. The law foresees the prosecutorial supervision over the application of preventive measures only by the police, the gendarmerie and within certain limits – by investigators. Supervise the application of measures of restraint by the court, the Prosecutor was not carried out.

The Prosecutor had the right to influence the use of only such measure of restraint as detention. This was due to the fact that the investigator was obliged to inform the Prosecutor, on the one hand, about the grounds of taking the accused into custody, and on the other hand, about the reasons for which are not taken into custody or released from custody accused of committing of crimes of a certain kind. In these cases, the Prosecutor had the right to give the investigator an indication about how to change the chosen preventive measure.

By law, the election of measures of restraint with the Prosecutor was not consistent, so the supervision of the Prosecutor in this direction had not prior, but subsequent character (not before but after the election of a measures of restraint).

Affect the application of other measures of restraint (except arrest) the Prosecutor had no right. However, in law enforcement practice, prosecutors often exceed the limits of their authority and influence on the election or change of specific measures of restraint.

Departmental regulations and law enforcement practice is focused on verification by the Prosecutor not only of legality but also of the necessity of application of a measure of restraint.

Keywords: Prosecutor, supervision, measure of restraint, detention.

Надійшла до редколегії

УДК 349. 3(477)

Князькова Любов Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент (Донецький юридич-
ний інститут МВС України)

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню актуальних питань систематизації законодавства про соціальний захист населення України. Проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо систематизації соціально-захисного законодавства. З урахуванням міжнародного та вітчизняного досвіду запропоновано систематизацію законодавства про соціальний захист України проводити у формі кодифікації. В ній, зокрема, наголошується на необхідності прийняття Соціального кодексу України. Автор подає пропозиції щодо форм систематизації законодавства про соціальний захист, а також способів її здійснення.

Ключові слова: систематизація законодавства, інкорпорація, соціальний захист населення, Соціальний кодекс України, пенсійне забезпечення, соціальний діалог.

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних напрямів правової реформи та вдосконалення правової системи України на нинішньому етапі є питання систематизації законодавства. Нормативні акти приймаються різними органами, у різні часи, з різного приводу. Така ситуація суттєво впливає на природу законів та підзаконних актів, які нерідко можуть суперечити один одному. Тому, щоб врегулювати суспільні відносини, слід впорядкувати самі нормативні акти звести їх до відповідної системи [1, с.240].

Надзвичайно актуальною є проблема систематизації законодавства про соціальний захист населення України, що є досить складним завданням. Це пояснюється певною мірою тим, що по-перше, згадане законодавство складається з великої кількості законів, ще більшої кількості підзаконних актів, по-друге, його повноцінна систематизація в минулому не здійснювалася. На сьогодні система соціального захисту населення України ґрунтується на обтяженій і заплутаній законодавчій базі, деякі норми мають суто декларативний характер, немає механізмів запровадження окремих норм у життя. У результаті – не задовольняються основні особисті потреби громадян України. Ці недоліки підсилюються ще й тим, що «досить часто політики й державні органи приймають акти переважно з міркувань політичних та інших інтересів, практичних завдань. Законодавство й увесь... правовий масив нерідко будуються й розвиваються ситуаційно, а наукові теорії тільки пізніше або корегують, або пояснюють, або критикують» [2, с. 89].

Певним чином це пояснюється і специфікою самої системи соціального захисту, яка має доволі складну структуру, елементами якої є пенсійне забезпе-

чення, соціальна допомога, соціальне страхування. Тому складність об'єкту правового регулювання та різноманітність соціальних потреб породжують певні ускладнення в коригуванні правових норм. Внаслідок цього виникають розбіжності в різних законах з одного і того ж питання, що ускладнює можливість їх безпосереднього застосування. Тому практично жодна спроба кодифікації наявних юридичних актів у сфері соціального законодавства не є реалізованою. Сьогодні у зв'язку з перебудовою всієї системи суспільних відносин право соціального захисту потребує оновлення, а його джерела – систематизації, в процесі якої мають бути ліквідовані наявні недоліки. Законодавство про соціальний захист повинно бути узгодженим, таким, що не має внутрішніх суперечностей. Забезпечення узгодженості правових норм, упорядкованість актів, які накопичуються у процесі правотворчості, полегшує використання нормативно-правових актів у правозастосовній практиці – а саме це і є основним завданням систематизації законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем систематизації законодавства про соціальний захист населення присвячені роботи таких сучасних українських вчених як: Болотіна Н.Б., Гетьман Є.А., Кучма О.Л., Лаврінченко О.В., Москаленко О.В., Прилипко С.М., Синчук С.М., Сташків Б.І., Тищенко О.В., Шумило М.М., Щербина В.І., Ярошенко О. М. та інших.

Мета цієї наукової статті полягає у з'ясуванні тенденцій розвитку процесів систематизації законодавства про соціальний захист населення України, визначення її поняття та змісту.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі завдання:

- 1) визначити і охарактеризувати основні види (форми) систематизації законодавства про соціальний захист;
- 2) підготувати науково-практичні рекомендації щодо подальшого його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Від початку проведення реформ в Україні соціальна сфера не зазнала суттєвих змін. Водночас саме тут накопичилося чимало суперечностей, без подолання яких неможливим є подальший розвиток країни як соціально-справедливої держави. Щоб докорінно змінити ситуацію, потрібно систематизувати законодавство про соціальний захист. На наш погляд, це повинен бути уніфікований кодифікаційний акт, який, по-перше, повинен містити основні поняття соціального захисту та основні юридичні категорії що використовуються у соціальній сфері, принципи, мету та завдання соціального захисту; по-друге, має визначити та юридично закріпити порядок реалізації соціального захисту різних категорій населення; по-третє, передбачити чітке фінансування всіх норм цього закону та відповідальність у разі недотримання останніх. У 2012-2013 роках в Україні було здійснено спробу систематизувати законодавство про соціальний захист у формі Соціального кодексу України.

Проект Соціального кодексу України було створено як базовий законодавчий акт, який мав закріпити основи правового регулювання відносин, спрямованих на реалізацію соціальних прав громадян. Соціальний кодекс України був покликаний створити єдину державну систему соціального забезпечення, а також вирішити нижчезазначені завдання в цій сфері, а саме: закріпити соціальні права громадян; кодифікувати чинне законодавство; усунути колізії між різними законодавчими актами; забезпечити взаємозв'язок з актами інших галузей законодавства; врегулювати максимально можливу кількість нормативно-правових положень у законах, норми яких є нормами прямої дії; усунути декларативність в регулюванні відносин соціального забезпечення; впорядкувати наявні види соціального забезпечення без встановлення нових (зادля уникнення збільшення витрат на його фінансування з бюджетів усіх рівнів) та збереження всіх нині чинних, трансформувати окремі соціальні пільги у грошові виплати (пенсії, допомоги, компенсації, субсидії, позики) та соціальне обслуговування (соціальні послуги та соціальну допомогу); закріпити фінансування соціального забезпечення за тим рівнем бюджетної системи, на якому було прийнято рішення про його встановлення; закріпити фінансування професійних пільг і гарантій працівникам за рахунок коштів роботодавців, органів державної влади та місцевого самоврядування, що виділяються на їх утримання з відповідних бюджетів; досягти максимальної прозорості в реалізації права громадян на соціальне забезпечення; вдосконалити соціальне законодавство на підставі узагальнення практики його застосування [3]. На жаль, проект було знято з розгляду на засіданні Верховної Ради України. Таким чином, ще одна спроба систематизувати законодавство про соціальний захист не була реалізована. Право на соціальний захист належить до соціальних прав, це одне з природних прав людини, визнаних світовим товариством і закріплених в основних міжнародно-правових документах, таких як Загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р.), Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права (ООН, 1966 р.), Європейська соціальна Хартія (Рада Європи, 1961 р.), переглянута Європейська соціальна Хартія (Рада Європи, 1996 р.). Аналізуючи міжнародний досвід, ми дійшли висновку, що широке коло соціальних питань, включаючи основні права людини, мінімальні соціальні гарантії, виробничі відносини, зайнятість, соціальний діалог, соціальний захист тощо, охоплено в конвенціях Міжнародної Організації Праці. На жаль, Україною не ратифіковано Європейський кодекс соціального забезпечення, прийнятий у Страсбурзі 14 березня 1964 року [4]. Що стосується Європейської соціальної Хартії, прийнятої 3 травня 1996 року і ратифікованої Україною, а саме Законом України від 14 вересня 2006 року №137-V [5], то вона передбачає зобов'язання України підтримувати систему соціального забезпечення на задовільному рівні, принаймні на такому, який відповідає рівню, необхідному для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення.

Загалом рівень гарантій, передбачених національним законодавством і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких висловлена Верховною Радою України, в більшості випадків цілком відповідає рівню, закріпленому як у попередній, так і в новій редакції Хартії. Однак практика свідчить про значні ускладнення в застосуванні конвенцій, що ратифікуються без належного аналізу національного законодавства і попередньої підготовки відповідних нормативних актів. Сьогодні слід ратифікувати максимально можливу кількість положень Хартії, що дозволить встановити чіткі орієнтири подальшого проведення реформ у соціальній сфері з урахуванням загально-визначених міжнародних стандартів і використанням узагальненого досвіду європейських держав [6].

Перш ніж перейти до аналізу системи законодавства України про соціальний захист необхідно визначитися зі співвідношенням понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», адже єдиної думки з цього питання серед українських вчених досі немає. Більшість вчених, які досліджують законодавство та його систематизацію, вживають термін «соціальне забезпечення» [7, 8, 9]. У своєму дослідженні ми пропонуємо послуговуватися терміном «соціальний захист» і далі спробуємо обґрунтувати свою позицію. Незважаючи на те, що єдиного поняття соціального захисту наукою не вироблено, все ж переважно «соціальний захист» розуміється як більш широке за значенням і змістом соціальне явище, ніж «соціальне забезпечення». Разом з тим аналіз показує, що термін «соціальний захист» слід застосовувати як у широкому, вузькому, спеціальному так і в додаткових значеннях. У широкому розумінні соціальний захист – це зміст соціальної функції держави, система економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. У вузькому значенні соціальний захист - власне соціально-захисна діяльність держави щодо убезпечення від негативних наслідків соціальних ризиків. На наш погляд, соціальний захист населення є системою більш високого порядку, що включає як складову соціальне забезпечення, а державне забезпечення розглядається як гарантія соціального захисту населення.

У різних країнах і в різних нормативних актах, як міжнародного, так і національних законодавств, системи соціального захисту охоплюють різні організаційні та фінансові заходи і разом з тим передбачають різні соціальні виплати та умови їх надання. Крім того, в різних країнах допускається різне тлумачення понять «соціальне забезпечення» та «соціальна допомога». Вживання терміну «соціальний захист» є ще й виправданим з огляду на виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини, куди дедалі частіше звертаються українські громадяни щодо захисту своїх прав, у тому числі і соціальних, а також зважаючи на ратифікацію Європейської соціальної хартії і приведення національного соціально-захисного законодавства у відповідність до вимог Європейських соціальних стандартів. Крім того, у Конституції України (ст.46) вжи-

вається термін «соціальний захист», яким охоплюється право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття через об'єктивні, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [10]. З огляду на соціальні ризики, передбачені у статті, право на соціальний захист подібне до права на соціальне забезпечення. Але організаційно-правова система сучасної України, створена для убезпечення населення від соціальних ризиків, ні за своїм складом, ні за змістом не передбачає застосування поняття «соціальне забезпечення». На теперішній час в Україні створюються нові організаційно-правові підстави системи соціального захисту, а саме: в Конституції України проголошено право громадян на соціальний захист і встановлено гарантії його здійснення; створено численне соціально-захисне законодавство; створено механізм надання населенню різних видів грошових виплат та соціальних послуг. І хоча в Україні досі немає єдиного нормативного акту, який би систематизував усі види соціального захисту, все ж таки прослідковується системний характер прийняття і функціонування нормативних актів, спрямованих на захист населення у випадках, коли людина в результаті соціальних ризиків не може забезпечити собі існування. Крім того, в Україні створено національну систему соціального захисту, яка включає в всі організаційно-фінансові форми, через які безпосередньо здійснюються соціальні виплати і надаються соціальні послуги окремим громадянам у разі настання соціальних ризиків, серед яких соціальне страхування, фінансування за рахунок податків, державна соціальна допомога, недержавне соціальне забезпечення, а також опосередковані заходи соціального захисту, які набувають дедалі ширшого застосування.

В системі законодавства про соціальний захист України сьогодні ще є чимало застарілих актів: тих, що втратили юридичну силу, або таких, що потребують серйозної експертизи. Систематизація аналізованого законодавства – це своєрідне очищення від рутини, застарілості, множинності та відомчої зарегламентованості. Аналіз результатів законотворчої діяльності у цій сфері свідчить, що недотримання або часткове ігнорування існуючих вимог законодавчої техніки зустрічається нерідко, у тому числі й під час прийняття базових актів законодавства про соціальний захист.

Основними завданнями систематизації законодавства про соціальний захист є упорядкування, структурне оновлення, визначення пріоритетних напрямів розвитку, вдосконалення процесу підготовки та прийняття законів, механізму їхнього виконання.

Важливим засобом здійснення систематизації законодавства про соціальний захист є техніко-інформаційне забезпечення. Його актуальність є особливо очевидною зараз, коли в результаті постійних змін законодавства надзвичайно зростає цінність правової інформації, оперативного її доведення до суб'єктів

права. Забезпечення доступності правової інформації через техніко-інформаційні засоби є одним із важливих шляхів систематизації законодавства. У ході майбутньої систематизації законодавства про соціальний захист слід зосередитися на головному – на вилученні застарілих актів і підготовці нових, на заміні суперечливих норм і закріпленні в новому акті прогресивних правових конструкцій, на усуненні правових прогалин шляхом запровадження сучасних наукових підходів. Для цього потрібно основну увагу приділити саме кодифікації. Інкорпорації ж слід відвести допоміжну роль – провести поточну перевірку правових актів на предмет вилучення вже не чинних положень та внесення відповідних доповнень.

Процес кодифікації є досить складною та копіткою роботою, зокрема тому, що вона передбачає такі три стадії:

- 1) виявлення законодавчих недоліків;
- 2) усунення таких недоліків засобами права та юридичної техніки,
- 3) зведення опрацьованого матеріалу в єдине ціле з метою закріплення його на законодавчому рівні.

Москаленко О.В. пропонує кодифікацію соціально-захисного законодавства здійснювати відповідно до організаційно-правової форми соціального забезпечення [9, с.326]. Така думка є досить слушною, оскільки соціальний захист включає багато різновидів пенсій, соціальних виплат, допомог, різноманітних форм соціального обслуговування громадян.

Вивчення законодавства про соціальний захист зарубіжних країн свідчить про те, що в деяких з них розроблені та прийняті кодекси соціального забезпечення. Конституцією Франції встановлено, що законодавець має право визначати фундаментальні принципи соціального забезпечення. Основним нормативним актом у галузі соціального забезпечення у цій країні є Кодекс соціального забезпечення Франції [11].

В деяких європейських державах не існує Кодексу про соціальне забезпечення, натомість там послуговуються іншою формою систематизації законодавства про соціальне забезпечення – інкорпорацією. Так, все законодавство Австрії інкорпорується у «Федеральному віснику законів» (*Bundgesetzblatt*). У цьому збірнику об'єднано всі нормативні акти, але їх систематизовано за галузями права. Тому вчені Австрійської Республіки розробляють власні зібрання законодавства під назвою «Кодекс», наприклад Кодекс про соціальне забезпечення (*Sozialrecht. Yesetzbuch. Von Reisser/Herzeq.Ubien/ SStand 01.03.2012*) та інші «кодекси» за різними галузями права, які мають неофіційний характер, але при цьому забезпечують систематизацію та зручність використання нормативних актів.

З урахуванням міжнародного та вітчизняного досвіду пропонуємо кодифікацію законодавства про соціальний захист в Україні проводити поетапно, а саме:

перший етап – створення проекту спеціального кодифікованого акту – Кодексу України про соціальний захист населення України;

другий етап – апробація проекту Кодексу шляхом його розгорнутого науково-громадського обговорення;

третій етап – узгодження суперечливих позицій проекту та прийняття зазначеного Кодексу.

З метою прийняття узгодженого Кодексу про соціальний захист громадян України слід провести копійку роботу щодо соціального діалогу всіх зацікавлених суб'єктів, які мають узгодити його базові концептуальні положення. У зв'язку з цим пропонується обговорити всі основні питання щодо кодифікації законодавства про соціальний захист на науково-практичній конференції із запрошенням представників Пенсійного фонду України, Міністерства соціальної політики України, народних депутатів, організацій роботодавців, наукових установ, навчальних закладів. Це дозволить привернути увагу всіх органів державної влади, управління, місцевого самоврядування, соціальних партнерів, профспілок і підприємців, громадських об'єднань до конструктивного вирішення конституційних завдань щодо забезпечення гідного життя громадян України.

Причому цей Кодекс уявляється як систематизований законодавчий акт, який буде складатися із загальної частини та спеціальної, присвяченці соціальному захисту окремих верств населення, а саме: пенсіонерів, безробітних, сімей з дітьми, малозабезпечених сімей, ветеранів війни та праці, жертв політичних репресій, чорнобильців, інвалідів та інших соціально незахищених категорій населення. Особливе місце у цьому Кодексі слід відвести пенсійному законодавству, адже воно стосується значної кількості громадян України і саме у цій сфері соціального захисту простежується найбільша кількість неузгоджених між собою норм.

На наш погляд, Кодекс про соціальний захист громадян України повинен бути спрямований на розв'язання таких завдань, як:

- Уніфікація у сфері загальнообов'язкового державного страхування системи управління фондами соціального страхування на підставі створення вертикалі виконавчих органів;
- упорядкування та удосконалення умов пенсійного забезпечення осіб, які мають право на пільгове пенсійне забезпечення;
- уніфікація та упорядкування призначення пенсій за вислугу років різним категоріям громадян, що регулюється різними нормативними актами, не завжди узгодженими між собою[12,с.457];
- узгодження деяких положення законів України «Про пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування»;
- забезпечення нових підходів до надання соціальної допомоги різним категоріям громадян за ознаками нужденності;

- удосконалення системи соціального захисту соціально незахищених категорій громадян.

Надзвичайно важливо, щоб усебічно осмислений проект усунув усі колізії між законами у соціальній сфері, вивів на рівень закону соціальні норми, врегульовані підзаконними актами, та з урахуванням глибокого фінансово-економічного обґрунтування якнайповніше відповідав би міжнародним трудовим і соціальним стандартам, а також своєчасно отримав позитивний висновок експертів Міжнародної Організації Праці.

У цьому зв'язку не можна не погодитися з думкою Тищенко О.В. про те, що, враховуючи складність, поступовість, зумовлену об'єктивними факторами, певну сповільненість процесу кодифікації соціально-забезпечувального законодавства України, необхідно створити уповноважений орган з питань кодифікації законодавства України – спеціально уповноважену комісію. Спеціально уповноважена комісія з питань кодифікації має бути створена як спільний орган Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики України. Такий підхід дозволить консолідувати зусилля правників та фахівців соціально-забезпечувальної сфери щодо ефективної роботи в кодифікаційному руслі [7, 68].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на те, що питання систематизації законодавства про соціальний захист глибоко вивчаються вченими-юристами України, нині існують проблеми, які потребують подальшого дослідження, адже жодна сфера правового регулювання суспільних відносин не містить такого значного масиву законів та інших нормативних актів, які досить часто змінюються. Подальшого дослідження потребує проблема уніфікації та диференціації соціального захисту окремих категорій громадян України, які мають право на пільговий або особливий характер соціального захисту.

Список використаних джерел:

1. Кулаков В. Л. Теория государства и права : учебник / В. Л. Кулаков, А. В. Малько. – М. : Норма, 2009. – 384 с.
2. Тихомиров Ю. А. Курс административного права и процесса / Ю. А. Тихомиров. – М. : Изд-е г-на Тихомирова М. Ю., 1998. – 874 с.
3. Проект Соціального кодексу України від 15.02.2013 №2311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44133.
4. Європейський кодекс соціального забезпечення: Міжнародний документ від 14.03.1964 №48 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/law/show/994_329.
5. Європейська соціальна хартія: Міжнародний документ від 03.05.1996 №163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon2.rada.gov.ua/law/show/994_062.

6. Олена Оверчук. Концепція соціального кодексу України / Олена Оверчук: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.psv.org.ua/archive/aktualny_nomer.htmlто.
7. Тищенко О. В. Систематизація соціально-забезпечувального законодавства України / О. В. Тищенко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т.26(65). №2-2. – С. 65–70.
8. Прилипко С. М. Предмет права соціального забезпечення : автореф. дис.. ... докт. юрид. наук. : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / С. М. Прилипко; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2007. – 47 с.
9. Москаленко О. В. Основні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування в умовах ринкової економіки : монографія / Олена В'ячеславівна Москаленко. – Х. : Юрайт, 2012. – 400 с.
10. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/page4?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0&find=4&text=&x=4&y=6>.
11. Конституция Французской Республики 1958 г. // Конституции государств Европейского Союза. – М. : ИНФРА М – НОРМА, 1997.
12. Князькова Л. М. Проблема уніфікації та диференціації норм соціального забезпечення / Л. М. Князькова // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Інститут Законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 455–459.

Любовь Михайловна Князькова,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЕ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию актуальных вопросов систематизации законодательства о социальной защите населения Украины. Проанализирован опыт зарубежных стран о систематизации законодательства о социальной защите. С учётом международного и отечественного опыта предложено систематизацию законодательства о социальной защите проводить в форме кодификации. Автором сформулированы предложения по систематизации законодательства о социальной защите граждан Украины, а также относительно способов её осуществления.

Ключевые слова: систематизация законодательства, инкорпорация, социальная защита населения, Социальный кодекс Украины, пенсионное обеспечение.

Knyzkova L.M.,
candidate of law sciences, Associate Professor
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Krivoy Rog,
Ukraine)

SYSTEMATIZATION ON SOCIAL PROTECTION OF POPULATION IN UKRAINE

The article deals with the research of actual issues of legislation systematization on social protection of population in Ukraine. The author has given some propositions as for the form of systematization of legislation on social protection and mean of it's implementation.

Experience of foreign countries as for systematization of social-protecting legislation has been analysed. It has been suggested to carry out systematization of legislation on social protection in the form of codification taking into consideration international and national experience. The necessity to adopt Social Code of Ukraine is emphasized. The Code must unify the system of managing funds of social insurance and compile pensioners' provision for those persons, having the right to provision on favourable terms.

This should be a uniform codification act which first should contain the basic concepts of social protection and basic legal categories used in the social sphere, principles, goals and objectives of social protection; secondly, must identify and secure legally the procedure for implementing social protection of the various categories of the population; thirdly, to provide a clear funding norms of this law and liability in the event of failure of the latter. Social Code of Ukraine should establish a single social security system and solve the following problem in this area, consolidating social rights; codification of existing legislation; resolve conflicts between different legislative acts; interconnection with acts of other branches of law; settlement maximum number of regulatory and legal provisions in the laws, rules which are directly applicable; removal declarative in regulating relations of social security. It is proposed to consolidate the funding of social security for those levels of government, in which it was decided to establish it; securing funding for professional privileges and guarantees to employees at the expense of employers, state and local authorities allocated for the maintenance of their respective budgets; maximum transparency in ensuring the right to social security; improving social legislation on the basis of generalization of its application. It has been suggested to improve the system of unprotected categories of citizens.

Key words: systematization of legislation, incorporation, social protection of population in, Social Code of Ukraine.

Надійшла до редколегії

Розділ II ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 346.1

Сергій Георгійович Кузьменко,
доктор наук з державного управління, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ДЕРЖАВНИЙ ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ МЕХАНІЗМИ ЯК ІСТОРИЧНІ СКЛАДОВІ ВИНИКНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

В статті проведено правовий аналіз державних та господарських механізмів як історичних складових виникнення соціально-економічних процесів. Визначено місце і роль державного та господарського механізмів в економіці України. Сучасна економічна думка незалежно від її конкретного теоретичного спрямування визнає відповідальність держави за стан розвитку економіки, а, отже, і її право впливати на економічне життя. Тому, вважаємо, що історичні відмінності в поглядах стосуються лише ступеня та методів реалізації такого впливу.

Ключові слова: державні механізми, господарські механізми, ринкова економіка, соціальний захист, історичні складові, соціально-економічні процеси

Постановка проблеми. Історія державного та господарського регулювання соціального розвитку індустріальної цивілізації двох століть підтверджує, що спостерігалися як великі цикли, так і середні та малі. У яких була найяскравіше виражена гострота і якісна сторона соціальних змін. Відбувалася зміна парадигм, ідеології і моделі соціального розвитку. Конкретним вираженням циклічного розвитку індустріальної цивілізації протягом 200 років є чергування в циклічному процесі тенденції посилення ролі ринкових регуляторів соціально-економічного життя (тенденції до підвищення економічної ефективності як самоцілі) й тенденції підвищення значущості державних регуляторів соціально-економічних процесів (тенденції до соціальної справедливості, соціальної рівності).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження цих проблем серед вітчизняних вчених зробили С. Батажок, О. Василик, О. Гордей, Н. Гриньова, О. Воцко, М. Кондрат'єв, Л. Момотюк, С. Трубич, В. Швець, М. Крупка, П. Островерх, С. Реверчук, М. Шелухін, В. Вишневецька С. Грудницька, В. Білик, О. Гойчук, М. Гузик, П. Саблук, В. Базилевич, К. Базилевич, Н. Гражевська, В. Попов та ін. Але, незважаючи на широкий спектр досліджень

даного спрямування, постійно існує необхідність подальшого опрацювання історичного розвитку механізмів державного та господарського регулювання системи соціального захисту.

Метою статті є проведення правового аналізу державних та господарських механізмів як історичних складових виникнення соціально-економічних процесів.

Викладення основного матеріалу. Перша половина XIX століття визначена розвитком ринку (капіталізму) вільної конкуренції. Саме в цьому періоді сформувалася модель соціальної політики вільної ринкової економіки (капіталізму вільного підприємництва). Виразно виявилася подвійна соціальна природа ринку, обумовлена як наявністю позитивних, так і негативних якостей [1, с. 79].

Відомо, що ринок припускає економічну незалежність виробника і свободу споживчого вибору – це створює об'єктивну основу для формування громадянського суспільства і правової держави. В умовах цивілізованого, соціально спрямованого ринку унеможливаються відносини, засновані на соціальних привілеях, протекціонізмі й чинниках станового характеру.

Із правової точки зору значення ринку полягає в його ефективному механізмі господарювання, на основі вільних цін і розвитку конкуренції, у створенні стимулів трудової і підприємницької активності, заснованих не на примусі, а на матеріальній зацікавленості.

Зasadничим принципом системи соціального захисту в умовах вільної ринкової економіки є принцип індивідуального захисту від життєвих ризиків шляхом заробляння коштів для забезпечення власного добробуту і добробуту своєї сім'ї, індивідуального піклування про самого себе. Тут пріоритет віддавався ініціативі, самостійності й активності кожного працездатного члена суспільства. Розподіл доходу здійснювався в процесі виробництва відповідно до граничної продуктивності кожного чинника – праці, капіталу і землі. Була пряма залежність між розподілом і споживанням виробленого продукту і трудовим вкладом.

Розподіл за результатами праці та ефективності підприємницької діяльності є одним з видів соціальної справедливості, що відповідає вимогам християнської моралі, осуджуючи тих, хто не працює. Орієнтація на працьовитість, ощадливість і дбайливість у господарюванні, трудова етика посідали центральне місце в протестантській релігії. І, як переконливо показав відомий вчений М. Вебер: «...успіхи розвитку ринкової економіки і капіталізму XIX століття пов'язані з поширенням протестантської трудової етики» [2].

Соціальна справедливість чистого ринку – це справедливість економічної людини, вона потребує справедливої, добровільної конкуренції, чесного дотримання правил гри, рівності всіх перед законом, верховенства закону і рівних можливостей. У зв'язку з цим, ринкова мораль як мораль економічної людини

відносно одностороння, вона вважає, що справедливе все те, що економічно ефективно. А нерівність виправдовує, як нестримну пристрасть до матеріального збагачення, до накопичення заради накопичення. У цьому випадку зменшується значення універсальності людських потреб і можливостей усебічного і гармонійного розвитку людини. Проявляється залишковий підхід до соціального людського життя, підхід до людини як чинника виробництва, хоча і важливого чинника, але не як до мети.

Розвиток ринку вільної конкуренції в ХІХ столітті з усією очевидністю продемонстрував його серйозні вади і посилив антиринкові, антикапіталістичні відносини в суспільній свідомості. Домінуюче місце в ідеології ХІХ століття, особливо серед інтелігенції, посіли соціалістичні теорії різних напрямів: від дрібнобуржуазного, прудоністського соціалізму, катедр-соціалізму пруського типу й закінчуючи марксистським вченням про соціалізм.

Ринок, у його чистому виді, схильний до стихійного розвитку. З цим пов'язані банкрутства підприємств, безробіття і різке посилення диференціації населення за рівнем прибутків і матеріальним станом. Ефективність розміщення ресурсів і первинний розподіл прибутків у зв'язку з конкуренцією не ставить обмеження в рівнях отримуваних прибутків у майновій поляризації населення. Справедливий розподіл не можна забезпечити без системи оціночних суджень, без урахування моралі та етики соціальної рівності. Ринок також сліпий і немилосердний щодо соціально слабких груп населення і непрацевдатних членів суспільства, дітей, людей похилого віку та інвалідів.

Історія ХІХ століття (особливо першої його половини) – це історія загострення протиріч ринку вільної конкуренції, накопичення, його негативних явищ і посилення крену в суто економічну сторону. Але, як відомо з теорії циклічного розвитку, чергування економічної і соціальної сторін історичного розвитку відбувається так, що кожна зі сторін по черзі виконує головну роль відповідно до потреб історичного розвитку. Суто вольовим чином впливати на чергування, прискорення або уповільнення ринкових періодів – капіталістичними або соціальними – соціалістичними неможливо. Це можна зробити тільки шляхом уважного визначення потреб історичного розвитку, чітко вивірених відповідних дій політичного керівництва з урахуванням зворотного зв'язку для перевірки правильності вибраного курсу.

Якщо не робити ефективних, коригуючих дій, спрямованих на оптимізацію суперечливих тенденцій, то з часом утворюються вузли критичного значення, переломні точки особливої важливості, багаті величезними соціально-економічними наслідками.

Одностороння орієнтація суто ринкової економіки на економічну сторону, на шкоду соціальній стороні, протягом ХІХ століття в умовах зростання організованості й політизування масового робочого руху та в умовах подальшої

демократизації суспільного життя і упровадження загального виборчого права, ставило під загрозу існування самих основ капіталістичного устрою. Щоб запобігти такому ходу подій, наприкінці ХІХ століття, канцлером Німеччини Отто фон Бісмарком була зроблена спроба взяти курс на посилення соціальних сторін суспільного розвитку і закласти перші камені у фундамент майбутньої держави загального добробуту.

Проте, у цілому початок ХХ століття характеризувався продовженням домінуючої тенденції примату економічної сторони над соціальною, зневагою соціальних запитів широких народних мас, їх потреби в державних гарантіях соціального захисту від об'єктивно обумовлених життєвих ризиків.

Жовтнева революція 1917 року, «новий курс» Ф. Рузвельта в період Великої Депресії та модель суспільного розвитку капіталістичної ринкової економіки, запропонована соціал-демократією Швеції на початку 30-х років, були різними підходами до вирішення назрілих соціальних проблем. Жовтень 1917 року поклав початок радикального підходу до пошуків нової системи соціального забезпечення на шляхах тотального одержавлення соціально-економічного життя, побудови планової економіки і ліквідації ринкового механізму господарювання. Радянська модель соціальної політики була типовою моделлю соціальної системи державного соціалізму, відповідно до якої здійснювався соціальний розвиток у багатьох соціалістичних країнах у післявоєнні роки.

«Новий курс» Ф. Рузвельта, соціал-демократична модель управління капіталістичною ринковою економікою в Швеції, післявоєнні програми соціального захисту Бевериджа у Великій Британії та модель соціально-ринкової економіки в Західній Німеччині були реформаторським підходом до встановлення історичного компромісу між соціальними і економічними сторонами розвитку індустріальної цивілізації в другій половині ХХ століття. Цей підхід сприяв створенню соціальної системи держави загального добробуту або соціальної держави. На відміну від революційного підходу в радянській соціальній системі він значно сильніше забезпечував історичну спадкоємність соціальних систем ХІХ і ХХ століть, повніше вбирав у себе позитивні риси і переваги ринкової моделі соціальної системи з її орієнтацією на самодопомогу, на забезпечення свого добробуту власною працею і підвищення значущості трудової етики.

Загальне, що об'єднує радянську модель соціального захисту і соціальну політику держави загального добробуту на Заході та робить їх відмінними від соціальної системи чистого ринку, полягає в тому, що замість індивідуального принципу захисту від життєвих ризиків стверджується відповідальність держави за долю людини, робиться ставка на соціальну солідарність і розподільчу справедливість, соціальні права зведені в ранг громадянських прав.

Для обох моделей характерним є посилення соціальних функцій держави і в той же час абсолютне і відносне збільшення соціальних витрат. Це супрово-

джується підвищенням ролі податкової системи, посиленням втручання держави в соціально-економічне життя людей. «Розбухає» бюрократичний апарат, що відповідає за соціальні програми, і підвищуються витрати на реалізацію соціальної політики [3, 4, 5, 6, 7, 8].

Так, саме пайовий принцип кас товариської взаємодопомоги на підприємствах кінця XIX століття започаткував існуючу сьогодні обов'язкову державну систему страхування.

Одним з механізмів державного регулювання системи соціального захисту, основи якого були закладені англійським Законом «Про бідних» у 1601 році в епоху королеви Єлизавети I, є державна добродійна допомога різним категоріям бідних. Цей механізм державного регулювання системи соціального захисту населення відрізняється від інших тим, що його організація будується на принципі диференційованого підходу (за потребою) який виводить із об'єктів своєї дії працездатних членів суспільства, які, хоча і можуть знаходитися в тяжкому фінансовому стані, але не бажають працювати, тобто дармоїдствують, ведуть аморальний спосіб життя.

Система державної добродійності, що виникла в епоху феодалізму, з появою капіталізму піддалася серйозній трансформації, оскільки функціонування робочих домів, до яких у примусовому порядку закріплювалися працездатні бідні і жебраки, заходило в протиріччя з вимогами мобільності робочої сили на ринку праці. На сьогодні спостерігається тенденція до обмеження сфери державної добродійності й орієнтація переважно на державну добровільну форму милосердя (філантропію).

Таким чином, дослідження історичного розвитку та виникнення державних механізмів регулювання доводить, що об'єднує радянську і західну системи соціального захисту схожість основних державних механізмів регулювання соціально-економічних процесів, які мають три складові: 1) соціальне забезпечення, 2) соціальне страхування і 3) соціальну допомогу (добродійність) [9, с. 112].

Необхідно також констатувати, що об'єктивні потреби сучасного розвитку економіки, удосконалювання організаційно-правових форм і методів керування господарством і здійснення господарської діяльності потребують посилення розробки загальнотеоретичних проблем правового регулювання господарської діяльності, зокрема, проблем, пов'язаних із розвитком господарського законодавства в сучасних умовах. При цьому, господарський механізм є одним з найважливіших елементів економічної системи [10].

Категорія господарського механізму належить до поверхових економічних відносин, на відміну, наприклад, від категорії власності, яка відображає глибинні, суттєві сторони економічного життя. Господарський механізм – це структурна складова економічної системи. А тому під господарським механізмом, перш за все, розуміють сукупність організаційних структур і конкретних

форм господарювання, методів управління і правових норм, за допомогою яких суспільство застосовує економічні закони з метою впливу на стан економіки та вирішення завдань, що стоять перед нею [11, с. 148-149].

Господарський механізм узгоджує функціонування і розвиток ланок економічної системи, приводить у відповідність продуктивні сили і економічні відносини, він являє собою сукупність конкретних форм господарювання, організаційно-інституціональних систем, методів та важелів регулювання економічних процесів. Якщо уявити економічну систему як змішану, то вона включає в себе такі самостійні підсистеми: планову підсистему, ринок, натуральне господарство. Кожній з окремих підсистем відповідає адекватний господарський механізм: державний, ринковий механізм саморегулювання, господарський механізм традиційного господарювання. Залежно від підсистеми з господарським механізмом, що має найбільшу вагу, характеризується і вся підсистема. Більш чи менш рівне співвідношення ринку й держави характеризує систему змішаної економіки, де відбувається взаємодія господарського механізму і, як результат, встановлення цілісного господарського механізму змішаної економіки [12, с. 151].

Організаційно-економічні відносини є головною констатуючою ознакою господарського механізму. Вони виникають з приводу: трудової діяльності; усупільнення та відособлення виробництва; розподілу, спеціалізації й кооперації праці; обміну засобами виробництва, менеджменту; грошового обігу; ціноутворення; фінансів і кредиту; маркетингу; інфраструктури ринку тощо. Загалом ці відносини утворюються господарською системою організації та управління економікою на різних рівнях. При цьому, господарський механізм, будучи складною, багатоаспектною категорією, не обмежується виробничими відносинами, що існують у сфері конкретних господарських дій і зв'язків. Він інтегрує не тільки базисні стосунки, але й певні елементи продуктивних сил і надбудови [13].

Щоб створити ефективний господарський механізм, необхідно пізнати економічні закони, встановити їх взаємодію, обґрунтувати форми і методи їх використання. Виражаючи риси економічних законів, взаємозв'язки в системі, господарський механізм виступає як інтегративна форма їх виявлення [12, с. 152].

У цьому механізмі можна виділити, як стихійне, такі свідоме начала. Стихійне начало стосується дії законів як таких, без свідомого втручання людини. Стихійний елемент господарського механізму найповніше виявляється в ринковому механізмі господарювання, тоді як свідомий елемент господарського механізму в масштабі суспільства виявляється в державному регулюванні економіки [14, с. 84-85].

Як сукупність форм організації та управління суспільними діями економічних суб'єктів господарський механізм включає такі підсистеми – плануван-

ня, стимулювання, організація, регулювання. Планування включає прогнозування, довгострокове, середньострокове і поточне планування, директивне планування. Стимулювання – це економічні важелі і стимули економічної діяльності. Організація включає форми організації й управління виробництвом з відповідною регламентацією прав і обов'язків. Координаційний механізм ринкової економіки можна звести до двох форм: децентралізовані і централізовані (державні форми господарського механізму). Децентралізовані форми діють у сфері ринкових відносин (ринковий механізм – механізм саморегулювання – процес додержання цілісної системи соціального виробництва, збереження її збалансованості і гармонійності, який обумовлений об'єктивною логікою розвитку цієї системи). Основними регуляторами є: ціна, попит, пропозиція, конкуренція. Ринковий механізм дає можливість: ефективно розподіляти ресурси для виробництва товарів; успішно функціонувати за наявності навіть обмеженої інформації; забезпечувати гнучкість і високий ступінь пристосування до умов, що змінюються; оптимально використовувати результати НТП; вільно вибирати і діяти споживачам і підприємцям, тобто вони незалежні в прийнятті рішень; задовольняти різні потреби, підвищувати якість, швидше досягати ринкової рівноваги; розширювати асортимент продукції, знижувати витрати, підтримувати конкурентоспроможність [15, с. 314].

Питання про державні та господарські механізми регулювання завжди було в центрі уваги. При цьому, існує цілий комплекс питань, які не можуть бути вирішені за допомогою ринкового механізму. В історичному аспекті позиції необхідності і ступені втручання були різні. Наприклад, Дж. М. Кейнс у 30-ті роки ХХ століття (кейнсіанство) розглядав необхідність державного втручання, а також форми і методи такого втручання. На думку вченого, незбалансованість сукупного попиту і сукупної пропозиції – це основна причина економічних криз та безробіття. Ринковий механізм не може ліквідувати цей дисбаланс, тому потрібне втручання держави для стимулювання ефективного попиту, тобто досягнення економічної рівноваги. У 1938 р. у Парижі відбувся колоквіум Ліпмана, на якому неокласики визнали можливість втручання держави в економічне життя, що призвело до виникнення неолібералізму. Першим з неокласиків, який визнав таку необхідність був А. Пігу. Представники неолібералізму (Фрейбурзька школа – В. Ойкен, Лондонська школа – Ф. Хайек, Чиказька школа – Фрідман), визнаючи необхідність втручання держави в економічне життя, на відміну від Кейнса, обмежуються лише контролем за виконанням «правил гри» економічними суб'єктами, розвитком деяких галузей суспільного призначення, виконання функцій соціального захисту. Крім того, особливий вплив на розвиток економічної теорії і політики в розвинутих країнах з 70-х рр. ХХ століття спричинила школа монетаризму. Згідно з цією концепцією втручання держави має обмежуватись грошовою сферою. Представники цієї школи вважали, що потрі-

бно відмовитись від кейнсіанства і перейти на суворе регулювання грошей в обігу незалежно від кон'юнктури. Тобто, грошова маса повинна збільшуватись відповідно до довгострокового темпу зростання цін, зарплати тощо. Так, Фрідман сформулював «грошове правило», згідно з яким грошова маса повинна збільшуватися на 3-4% в рік. У 70-90-х рр. ХХ століття одержує новий поштовх консервативний неокласицизм, який представлений двома теоріями: «теорія економічних пропозицій» та «теорія раціональних очікувань». Так, друга теорія вважає, що економічні суб'єкти знають, як функціонує економічна система, володіють інформацією, здатні передбачити рішення уряду (Р. Лукас). На відміну від інших теорія висунута радянськими вченими обґрунтовувала необхідність директивного планування. А вже в 70-х рр. ХХ століття внаслідок кризи кейнсіанства виникає теорія «неокласичного синтезу» (П. Самюельсон), згідно з якою має бути забезпечення поєднання ринкового механізму з механізмом державного регулювання і застосування як державних, так і ринкових методів, залежно від кон'юнктури [10, 13, 16].

Необхідно також зауважити, що дуже часто господарський механізм зводиться до управління економікою. Під управлінням розуміють координацію зусиль багатьох працівників, сукупність форм і методів впливу на людей у їх господарській діяльності для досягнення єдиної мети. Управлінець виконує роль узгоджувача дій різних працівників. Так, К. Маркс з цього приводу писав: «Скрипаль сам управляє собою, оркестр потребує диригента». Файоль, в свою чергу, сформулював принципи за якими управління передбачає: розподіл праці, тобто кожний повинен виконувати певну роботу на своєму місці; повноваження й відповідальність працівників; дисципліну; єдиноначальність і колегіальність у схваленні рішень; односпрямованість дій – усі виконують свою роботу заради єдиної мети; підпорядкованість інтересів окремої особи інтересам фірми; матеріальну зацікавленість (винагороду) і ієрархію – підпорядкування осіб зверху вниз; порядок; справедливість, стабільність робочого місця для персоналу; ініціативність працівників; взаємодопомогу (корпоративний дух) [13; 15, с. 136-138].

Таким чином, економіка являє собою сукупність процесів виробництва, розподілу, обміну і накопичення матеріальних благ і послуг. При цьому, трудова діяльність у суспільному виробництві здійснюється в порядку повної взаємодії всіх галузей виробництва, усіх підприємств і організацій. Все це складає суспільне виробництво, а кожний робітник виконує специфічну функцію, у рамках суспільного характеру праці [10, 13].

Висновок та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що сучасна економічна думка незалежно від її конкретного теоретичного спрямування визнає відповідальність держави за стан розвитку економіки, а, отже, і її право впливати на економічне життя. Тому, вважаємо, що історичні відмінності в поглядах стосуються лише ступеня та методів

реалізації такого впливу. Сьогодні українські вчені визнають, що для реалізації впливу на економіку держава має виробити власну економічну політику, до якої обов'язково повинні входити як державні, так і господарські механізми регулювання. Які будуть забезпечувати певний рівень економічного зростання, максимальну зайнятість населення, контроль над інфляцією та інші важелі, але безумовно те, що вони можуть бути досягнуті тільки за допомогою використання державних та господарських регуляторів соціально-економічних процесів.

Список використаних джерел:

1. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры [Электронный ресурс] // Вопросы конъюнктуры. – М., 1925. – Т.1. – Вып. 1. – С.28-79 / Научная библиотека диссертаций и авторефератов disser Cat [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-effektivnoi-mnogoukladnoi-ekonomiki-selskogo-khoz>.
2. Макс Вебер. Протестантская этика и дух капитализма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://esocio.narod.ru/lesson01.htm>.
3. Батажок С.Г. Соціально-економічні гарантії в умовах ринкової трансформації: дис. ...кандидата екон. наук: 08.00.01 / Батажок Світлана Григорівна. – К., 2007. – 201 с.
4. Василик О. Фінансовий аспект соціальних гарантій населенню / О. Василик // Економіка України. – 1992. – № 11. – С. 13-21.
5. Гордей О.Д. Фінансування соціальних гарантій як чинник зростання суспільного добробуту / О.Д. Гордей // Фінанси України. – 2002. – № 5. – С. 55.
6. Гриньова Н. Державні гарантії та пільги: чи потрібні вони, які вони є та якими їм бути / Н. Гриньова, О. Воцко // Україна: аспекти праці. – 1995. – № 3-4. – С. 53-58.
7. Момотюк Л. Є. Бюджетний механізм забезпечення соціальних гарантій населення України / Л. Є. Момотюк // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 10 (40). – С. 172-181.
8. Момотюк Л. Є. Особливості формування соціальних гарантій у ринковій економіці / Л. Є. Момотюк // Фінанси України. – 2003. – № 7. – С. 84-89.
9. Трубич С. Ю. Формування системи соціального страхування / С. Ю. Трубич, В. Є. Швець // Фінанси України. – 2000. – № 2. – С. 110–115., с. 113-114.
10. Господарський механізм його роль в економічній системі [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://e-works.com.ua/work/3632_Gospodarskii_mehanizm_iogo_rol_v_ekonomichnii_sistemi.html.
11. Крупка М. Основи економічної теорії: Підручник / Михайло Крупка, Петро Островерх, Сергій Реверчук,; Львівський нац. ун-т ім. І.Франка. – К. : Атіка, 2001. – 343 с.

12. Господарське право. Навчальний посібник / За ред.. М. Л. Шелухіна. [Вишневецька В.О., Грудницька С. М. та ін.]. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006.– 616 с.
13. Господарський механізм у системі регулювання суспільного виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bokov.net.ua/tenevie/15-ekonomika-ukrayini/33243-gospodarskiy-mehanizm-u-sistemi-regulyuvannya-suspilnogo-virobnictva-referat-/>.
14. Основи економічної теорії: Навчальний посібник / В. О. Білик, О. І. Гойчук, М. М. Гузик та ін.; За ред. В. О. Білика, П. Т. Саблука. – К. : Інститут аграрної економіки, 1999. – 466 с.
15. Економічна теорія. Політекономія: Підручник / Віктор Базилевич, Віктор Попов, Катерина Базилевич, Надія Гражевська; За ред. В.Д.Базилевича. – 6-те вид., доп. і перероб. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.
16. Бастиа Ф. Экономические гармонии / Ж.-Б. Сэй, Ф. Бастиа. Трактат по политической экономии / Ж.-Б. Сэй. Экономические софизмы. Экономические гармонии (Ф. Бастиа). – М. : Дело, 2000.

Сергей Георгиевич Кузьменко,
доктор наук по державному управленню, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ И ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ МЕХАНИЗМЫ КАК ИСТОРИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ВОЗНИКНОВЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

В статье проведен правовой анализ государственных и хозяйственных механизмов как исторических составляющих возникновения социально-экономических процессов. Определено место и роль государственного и хозяйственного механизмов в экономике Украины. Современная экономическая мысль независимо от его конкретного теоретического направления признает ответственность государства за состоянием развития экономики, а, следовательно, и ее право влиять на экономическую жизнь. Поэтому, считаем, что исторические различия во взглядах касаются лишь степени и методов реализации такого воздействия.

Ключевые слова: государственные механизмы, хозяйственные механизмы, рыночная экономика, социальная защита, исторические составляющие, социально-экономические процессы

Kuzmenko S.G.

Doctor in management of state-sponsored, Associate Professor
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Krivoy Rog,
Ukraine)

THE STATE AND THE ECONOMIC MECHANISM AS A HISTORICAL OCCURRENCE COMPONENTS OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES

The history of state regulation of economic and social development of the industrial civilization of the century confirms that the observed cycles as large and medium and small. Which was most clearly pronounced visual and qualitative aspects of social change. A change of paradigms, ideology and social development model. A concrete expression of the cyclical development of

industrial civilization for 200 years is alternating in a cyclic process trends to strengthen the role of market regulators socio-economic life (the tendency to increase economic efficiency as an end in itself) and the trend of rising significance of state regulators socio-economic processes (trend towards social justice, social equality).

The article is to conduct a legal analysis of the state and economic mechanisms as historical origin of the components of socio-economic processes.

We know that the market assumes economic independence producer and consumer freedom of choice - it creates an objective basis for the formation of civil society and the rule of law. In conditions of civilized, socially directed market clearly caught relations based on social privileges, protectionism and factors caste character.

From a legal point of view market value lies in its efficient management mechanism, based on free prices and competition, to create incentives for employment and entrepreneurial activity based not on coercion but on material interest.

Fundamental principles of social protection in a free market economy is the principle of personal protection against the risk of life by earning money for their own welfare and the welfare of his family, individual care of itself. Here, priority was given to the initiative, independence and activity of every able-bodied member of society. Average income carried out during manufacture in accordance with marginal productivity of each factor - labor, capital and land. There was a direct correlation between the distribution and consumption of manufactured product and labor contribution.

The article legal analysis of state and economic structures as historic components of the emergence of socio-economic processes. The place and role of state and economic mechanisms in the economy of Ukraine. Modern economic thought, regardless of its particular theoretical orientation recognizes the State's responsibility for the state of the economy and, consequently, its right to influence economic life. Therefore, we believe that the historical differences of opinion relate only to the extent and methods of implementation of such influence. Today Ukrainian scientists recognize that the implementation of the impact on the economy of the state has to develop its own economic policy, which must include both state and economic mechanisms of regulation. What will ensure a certain level of growth, maximum employment, control inflation and other instruments, but of course that they can only be achieved through the use of state economic controls and socio-economic processes.

Keywords: state mechanisms, economic mechanisms, market economy, social protection, historic components, socio-economic processes

Надійшла до редколегії

УДК 346.93

Володимир Васильович Буга,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПОНЯТТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Досліджується поняття забезпечення позову в господарському процесуальному праві України. Проаналізовано чинне законодавство, визначено, що забезпечення позову є важливим інститутом господарського судочинства, який створює певні гарантії для виконання рішення господарського суду в майбутньому. При цьому, маючи важливе практичне значення, на сьогодні існують певні прогалини, зокрема, пов'язані з відсутністю законодавчого визначення поняття забезпечення позову. Незважаючи на деякі неузгодження, забезпечення позову є дієвим, а основне, оперативним засобом захисту прав і свобод учасників процесу.

Ключові слова: забезпечення позову, господарське процесуальне право, виконання рішення суду, захист прав і свобод учасників процесу.

В сучасних умовах побудови демократичної, правової держави одним із головних конституційних обов'язків держави є забезпечення судового захисту прав та законних інтересів суб'єктів (ст. 55 Конституції України) [1].

Постановка проблеми. Відсутність в чинному господарсько-процесуальному законодавстві чіткого визначення поняття забезпечення позову, є однією із причин існування суперечливої судової практики в тому чи іншому господарському спорі.

Інститут забезпечення позову історично й географічно склався давно та постійно удосконалюється разом з матеріальними й процесуальними правовідносинами. Ці динамічні процеси властиві і для господарського судочинства України. Вказаний інститут має важливе значення для діяльності суб'єктів господарювання, оскільки дозволяє гарантувати виконання прийнятого судового акту, а також захистити майнові інтереси особи, яка ініціює вжиття заходів до забезпечення позову. Водночас, не зважаючи на позитивні цілі вжиття, вказаний легальний механізм в той же час може бути використано для спричинення збитку конкурентам в бізнесі. У зв'язку з чим, для уникнення зловживань правом, використання заходів до забезпечення позову повинно носити строго обґрунтований і чітко врегульований характер [2, с. 391].

Точне і неухильне додержання судами України норм чинного законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову є необхідною умовою здійснення завдань господарського судочинства, які полягають у справедливому, неупе-

редженому та своєчасному розгляді й вирішенні господарських справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Слід відмітити, що інститут забезпечення позову посідає чільне місце в господарському процесі, адже покликаний підвищити ефективність прийнятого судом рішення та можливість його реального виконання [3].

Слід зазначити, що інститут забезпечення позову дозволяє гарантувати ефективне виконання судового рішення в господарських справах. Важливою умовою здійснення завдань господарського судочинства є додержання судами норм чинного законодавства під час розгляду заяв про забезпечення позову [4, с. 200]. Однак, не завжди прийняття судового рішення може гарантувати реальне відтворення порушених прав і законних інтересів учасників господарського процесу. Правосуддя у сфері господарювання реально буде ефективним лише в тому разі, коли судові рішення буде виконано і тим самим будуть поновлені порушені права і інтереси [5, с. 3].

Аналізу останніх досліджень і публікацій цього явища присвячені роботи Є. В. Васьковського, А. Г. Гойбарга, К. С. Юдельсона, О. І. Харитонові, В.Д. Чернадчука, В. В. Яркова, Н. В. Іванюти, та інших вчених.

Метою даної статті є узагальнення існуючого стану наукової розробки та вивчення проблем поняття забезпечення позову в господарському процесуальному праві України.

В українському правознавстві аналіз цього явища зводиться лише до констатації факту існування цього інституту та визначення процесуальних методів застосування заходів щодо забезпечення позову [6, с. 208].

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 26 грудня 2011 року №16 «Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову, забезпечення позову – це засіб запобігання можливим порушенням майнових прав чи охоронюваних законом інтересів юридичної особи або фізичної особи [7].

Необхідно зауважити, що інститут забезпечення позову спрямований на реальне і повне відновлення майнових прав учасників господарського процесу, порушених внаслідок неправомірних дій інших осіб. Мета забезпечення позову – гарантувати належне і правильне виконання рішення господарського суду. Під забезпеченням позову розуміється прийняття господарським судом передбачених законом засобів, які гарантують можливість реального виконання майбутнього рішення господарського суду. Тобто, подаючи позов до суду (наприклад, про стягнення боргу) позивач розраховує на захист своїх прав та інтересів. Проте, в нього можуть виникнути обґрунтовані підозри щодо несумлінних дій відповідача, адже за час розгляду справи він може приховати, продати, знищити або знецінити майно. А це ускладнить чи унеможливить виконання

судового рішення. На цей випадок і передбачено забезпечення позову від таких ризиків [8, с. 2].

О. І. Харитонова зазначає, що проблеми, пов'язані з вжиттям судом заходів щодо забезпечення позову, є вельми актуальними у господарському процесі. Складність їх застосування полягає насамперед у необхідності дотримання балансу прав та інтересів учасників процесу, зважаючи на те, що вони є рівними перед законом і судом. Необхідність зваженого підходу в цих питаннях зумовлена тим, що вжиття заходів щодо забезпечення позову може завдати шкоди відповідачеві, а невжиття таких заходів – спричинити збитки або неможливість виконання судового рішення позивачем [6, с. 207].

Слід зазначити, що в Господарському процесуальному кодексі України не закріплено визначення поняття забезпечення позову, тому на наш погляд обґрунтованим є аналіз відповідних визначень, що існують в юридичній науці України.

Відповідно до статті 66 Господарського процесуального кодексу України [9] заходи до забезпечення позову застосовуються господарським судом за заявою сторони, прокурора, або з ініціативи господарського суду як гарантія реального виконання рішення суду [7]. Забезпечення позову допускається в будь-якій стадії провадження у справі, якщо невжиття таких заходів може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення господарського суду.

Необхідно зазначити, що на думку С. О. Кузнецова, застосування забезпечення позову в практиці судів загальної юрисдикції та судах інших інстанцій продовжує викликати гострі питання, наявність яких дозволяє говорити про недостатнє вивчення даного правового інституту та про необхідність ретельного аналізу питань, пов'язаних із застосуванням інституту забезпечення позову [10, с. 12].

Як зазначає В.Д. Чернадчук, дії господарського суду щодо забезпечення позову здійснюються з метою забезпечення виконання рішення господарського суду, але тільки в разі необхідності, оскільки безпідставне їх вжиття може призвести до порушень прав та інтересів відповідача, заподіяти йому матеріальну шкоду [11, с. 167].

О. І. Харитонова вважає, що актуальність вжиття заходів щодо забезпечення позову зростає з огляду на тривалість судового розгляду справ у суді першої та апеляційної інстанцій до набуття рішенням законної сили. Забезпечення позову є важливим і передусім дієвим засобом унеможливлення уникнення недобросовісним контрагентом відповідальності, а також ефективним засобом забезпечення реального виконання судового рішення. Необхідність такого інституту є очевидною. Коли відповідачеві стає відомо про пред'явлення до нього позову, він може вжити заходів для того, щоб рішення не виконувалося: приховати грошові кошти, продати нерухомість чи інше майно, передати майно

на зберігання іншим особам тощо. Водночас це досить жорсткий механізм впливу на діяльність підприємства, який може стати причиною збитків того чи іншого суб'єкта господарювання. Особливого значення інститут забезпечення позову набуває в господарському процесуальному законодавстві [6, с. 208].

Заслуговує на увагу думка видатного вченого-процесуаліста Є. В. Васьковського, який зазначав, що забезпеченням позову називається прийняття судом на прохання позовника заходів, що гарантують можливість здійснення позовних вимог у разі виграшу справи [12, с. 298].

А. Г. Гойбарг, зазначав, що забезпечення позову залежить від розсуду суду, але інколи для суду воно є обов'язковим [13 с.148].

На думку К. С. Юдельсона, забезпечення позову – це прийняття судом заходів, які гарантують можливість виконання майбутнього судового рішення [14, с. 217].

Щодо забезпечення позову З.Т.Новічкова зазначила, що коли позивач просить забезпечити свій позов, то маються на увазі не вимоги позивача, адресовані до суду, які такого забезпечення не потребують, а саме заходи, прийняті для охорони матеріальної правової вимоги позивача до відповідача [15, с. 17].

На думку юриста А. М. Шалика, інститут забезпечення позову в господарському процесуальному законодавстві не є новим і широко застосовується в судовій практиці. Забезпечення позову – це спосіб, який гарантує виконання майбутнього рішення господарського суду. Він полягає в застосуванні заходів, за допомогою яких в подальшому гарантується виконання судових рішень [16, с. 136].

Як зазначає Ю. В. Білоусов, забезпечення позову – це застосування судом заходів для створення можливості виконання у майбутньому рішення суду про присудження у випадках, якщо їх невжиття може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення [17, с. 97].

Забезпечення позову є засобом, що гарантує виконання майбутнього рішення господарського суду [18, с. 189].

На думку В. В. Яркова, забезпечення позову є важливим і передусім дієвим засобом унеможливлення уникнення недобросовісним контрагентом відповідальності, а також ефективним засобом забезпечення реального виконання судового рішення [19, с.59].

Однак, І. Опачий, зазначає, що водночас це достатньо жорсткий механізм впливу на діяльність підприємства, який може стати причиною збитків конкретного суб'єкта господарювання. Особливого значення інститут забезпечення позову набуває в господарському процесуальному законодавстві [20, с.120].

Забезпечення позову є важливим і, передусім, дієвим засобом унеможливлення уникнення недобросовісним контрагентом відповідальності, а також

ефективним засобом забезпечення реального виконання судового рішення. Необхідність такого інституту є очевидною. Коли відповідачу стає відомо про пред'явлення до нього позову, він може вжити заходів для того, щоб рішення не виконувалося: скрити грошові кошти, продати нерухомість чи інше майно, передатимайно на сховішнім особам тощо [19, с. 59-60]. Водночас, враховуючи господарський правопорядок, економічну складову підприємництва, це достатньо жорсткий механізм впливу на діяльність суб'єкта господарювання, який може стати причиною його збитків та мати невігідні економічні наслідки [21, с. 136].

А. В. Супрович вважає, що інститут забезпечення позову спрямований на реальне і повне відновлення майнових прав учасників господарського процесу, порушених внаслідок неправомірних дій інших осіб. Мета забезпечення позову – гарантувати належне і правильне виконання рішення господарського суду. Під забезпеченням позову розуміється прийняття господарським судом передбачених законом засобів, які гарантують можливість реального виконання майбутнього рішення господарського суду [22].

Забезпечення позову – це сукупність процесуальних дій, які гарантують виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог [23]. Точне й неухильне дотримання судами України норм чинного законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову є необхідною умовою здійснення завдань цивільного, господарського судочинства, які полягають в справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді й вирішенні цивільних справ з метою захисту порушених прав, свобод або інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [24, с. 114].

Судова практика, саме Пленум Верховного Суду України в своїй Постанові №9 від 22 грудня 2006 року, на відміну від наукової, визначає забезпечення позову як сукупність процесуальних дій, які гарантують виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог.

У вирішенні питання про забезпечення позову господарський суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням:

- розумності, обґрунтованості і адекватності вимог заявника щодо забезпечення позову;
- забезпечення збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу;
- наявності зв'язку між конкретним заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову;
- імовірності утруднення виконання або невиконання рішення господарського суду в разі невжиття таких заходів;

- запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, що не є учасниками даного судового процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, забезпечення позову є важливим інститутом господарського судочинства, який створює певні гарантії для виконання рішення господарського суду в майбутньому. При цьому, маючи важливе практичне значення, на сьогодні існують певні прогалини, зокрема, пов'язані з відсутністю законодавчого визначення поняття забезпечення позову. Незважаючи на деякі неузгодження, забезпечення позовів є дієвим, а основне, оперативним засобом захисту прав і свобод учасників процесу.

Отже, можна зробити висновок, що забезпечення позову це:

- сукупність тимчасових процесуальних дій;
- самостійний інститут господарського процесуального права;
- засіб, який гарантує виконання судового рішення в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Іванюта Н. В. Деякі аспекти забезпечення позову в господарському судочинстві / Н. В. Іванюта // Державо і право. – 2011. – Вип. 51. – С. 391 – 396.
3. Рим Т. У процедурі забезпечення позову відповідач отримує додаткові інструменти захисту Закон і бізнес №19-20 (1213-1214) 15.05– 22.05.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/116352-u_proceduri_zabezpechennya_pozovu_vidpovidach_zmozhe_visuvat.html.
4. Одосій О.Ю. Підстави забезпечення позову в цивільному процесі України / О.Ю. Одосій // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – Випуск 2. Том.1 – 2014. – С. 200–203.
5. Курдес О. Л. Деякі питання забезпечення позову в господарському процесі [Текст] / О. Л. Курдес // Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету : 23-27 квітня 2007 року. – Суми : СумДУ, 2007. – Ч.2. – С. 3-11.]
6. Господарське процесуальне право України : [підручник] / О. І. Харитонова. – К. : Істина, 2008. – 360 с.
7. Забезпечення позову в господарському процесі : [методичні рекомендації], Міністерство юстиції України Головне управління юстиції у Хмельницькій області. – 2014. – 10 с.
8. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листоп. 1991 р. № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56. – Редакція від 01 груд. 2012 р.
9. Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 26 груд.

- 2011 р. № 16 // Вісник господарського судочинства. – 2012 р. – № 1. – Ст. 20.
10. Кузнецов С. А. Актуальные проблемы применения обеспечительных мер в гражданском и арбитражном процессе / С. А. Кузнецов // Арбитражный и гражданский процесс. – 2006. – № 4. – С. 12–17.
11. Господарське процесуальне право : [підручник] / [В.Д. Чернадчук, В. В. Сухонос (ст.), В.П. Нагребельний, Д. М. Лук'янець]; за заг. ред. к.ю. Н. В.Д. Чернадчука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми : ВТД Університетська книга, 2008. – 378 с.
12. Васьяковский Е. В. Учебник гражданского процесса : [учебник] / Е. В. Васьяковский. – Изд. 2-е, перераб. – М. : Бр. Башмаковы, 1917. – 429 с.
13. Гойбарг А. Г. Курс гражданского процесса / А. Г. Гойбарг. – М. ; Л., 1928. – 320 с.
14. Юдельсон К. С. Советский гражданский процесс / К. С. Юдельсон. – М. : Юрид. лит., 1956. – 440 с.
15. Новичкова З. Т. Обеспечение иска в советском судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / З. Т. Новичкова. – М., 1973. – 208 с.
16. Шалык А. Н. Обеспечение иска в хозяйственном процессе. О теоретических и практических аспектах обеспечения иска в хозяйственном процессе / А. Н. Шалык // Юридическая практика. – 2009. – № 23 (598). – С. 13.
17. Цивільний процес : [навчальний посібник] / [А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін.] / За ред. Ю. В. Білоусова. – К. : Прецедент, 2005. – 172 с.
18. Іванюта Н. В. Захист та гарантії прав відповідача в процесі реалізації забезпечення позову в господарському судочинстві / Н. В. Іванюта // Часопис Київського університету права. – 2010. – №3. – С. 188 – 191.
19. Ярков В. В. Обеспечение иска в арбитражном процессе / В. В. Ярков // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 1998. – № 4. – С. 59–62.
20. Опадчий І. Забезпечення позову в господарському процесі: потреба вдосконалення [Електронний ресурс] / Ігор Опадчий // Юридичний журнал. – 2003. – №12. – С.120-123.
21. Шухатян Х.О. До питання захисту інтересів відповідача при реалізації заходів забезпечення позову у господарському процесі / Х.О. Шухатян // Право і суспільство. – 2013. – №6-2. – С.135–139.
22. Сурович А. В. Забезпечення позову в господарському процесі / А. В. Сурович // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lexline.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=975.
23. Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову : Постанова Пленуму

Верховного Суду України від 22 груд. 2006 р. № 9 // Бізнес: законодавство та практика. – 2007. – № 7. – Ст. 3. – Редакція від 12 черв. 2009 р.
24. Беліков О. О. Забезпечення позову в цивільному судочинстві / О. О. Беліков // Юридичний журнал. – 2007. – № 3. – С. 114–116.

Владимир Васильевич Буга,
кандидат юридических наук,
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ПОНЯТИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИСКА В ХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ

Исследуется понятие обеспечения иска в хозяйственном процессуальном праве Украины. Проанализировано действующее законодательство, определено, что обеспечение иска является важным институтом хозяйственного судопроизводства, создает определенные гарантии для выполнения решения хозяйственного суда в будущем. При этом, имея важное практическое значение, на сегодня существуют определенные пробелы, в частности, связанные с отсутствием законодательного определения понятия обеспечения иска. Несмотря на некоторые неувязки, обеспечение иска является действенным, а главное, оперативным средством защиты прав и свобод участников процесса.

Ключевые слова: обеспечение иска, хозяйственное процессуальное право, исполнение решения суда, защита прав и свобод участников процесса.

Buga V.V.
candidate of law sciences
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Krivoy Rog, Ukraine)

CONCEPT OF SUPPORT OF ACTION IN ECONOMIC PROCEDURAL LAW UKRAINE

The notion secure a claim in the economic procedural law of Ukraine. Analyzes current legislation stipulates that ensure the claim is an important economic institute proceedings, which provides some safeguards for execution hospodasrkoho court in the future. Thus, having great practical importance, today there are gaps, particularly related to the lack of legislative definition of claim. Despite some disagreement, ensure action is effective, while basic, operational means of protecting the rights and freedoms of participants.

In modern terms of building a democratic, legal state one of the main constitutional duty of the state is to ensure judicial protection of rights and legitimate interests of entities (Art. 55 of the Constitution of Ukraine).

The absence in the current economic and procedural law of a clear definition of the claim, contributes to the controversial judicial practice in any commercial dispute.

Precise and strict adherence to the courts Ukraine current legislation when considering applications on the claim is a prerequisite for the tasks of economic justice that are as fair, impartial and timely consideration and resolution of commercial cases to protect the violated, unrecognized or disputed rights, freedoms and interests of individuals persons, rights and interests of legal entities, state interests.

The purpose of this paper is a synthesis of the existing state of scientific development and learning

problems notions of action in the economic procedural law of Ukraine.

According to the Resolution of the Plenum of the Supreme Economic Court of Ukraine of December 26, 2011 №16 «On some questions of practice of measures to ensure the claim, to secure the claim - a means to prevent possible infringement of proprietary rights or legitimate interests of the legal entity or individual.

In deciding on the claim economic court must assess the validity of the applicant's arguments on the need to take appropriate action taking into account:

- rationality, reasonableness and adequacy of the applicant to ensure action;*
- to balance the interests of parties and other participants in the trial;*
- connection between the presence of a specific measure to secure the claim and the subject of the claim, including whether such a measure is able to ensure actual enforcement if the claim;*
- the probability of failure or performance difficulty Commercial Court decision in the case of non-application of such measures;*
- prevent violations in connection with such measures the rights and legal interests of persons not parties to this litigation.*

Thus, providing action is an important economic institute proceedings, which provides some safeguards for execution hospodasrkoho court in the future. Thus, having great practical importance, today there are gaps, particularly related to the lack of legislative definition of claim. Despite some disagreement, ensuring claims are effective, but basic, operational means of protecting the rights and freedoms of participants.

Thus, we can conclude that ensure the claim is:

- A set of interim proceedings;*
- An independent economic institute procedural law;*
- A means of guaranteeing enforcement of the judgment in the future.*

Keywords: the claim, the economic procedural law, the decision of the court, protection of rights and freedoms of participants.

Надійшла до редколегії

УДК: 351.82:339.137.27

Юлія Олександрівна Громенко,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх
справ України, Кривий Ріг)

Порівняльна реклама як одна із форм недобросовісної конкуренції

В статті надано характеристику порівняльної реклами як однієї з форм недобросовісної конкуренції. Удосконалено визначення порівняльної реклами. Обґрунтовано доцільність внесення змін до Закону України «Про рекламу» та Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції».

Ключові слова: реклама, порівняльна реклама, недобросовісна конкуренція, суб'єкт господарювання

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин у економіці зумовлює необхідність такого соціально-економічного явища як реклама. Постаючи найважливішим механізмом ринкових відносин, реклама уможливорює розвиток вільної конкуренції. Проте, разом із прогресивним впливом реклами на економічні відносини маємо враховувати її негативні аспекти. Використовувана для ведення недобросовісної конкурентної боротьби неналежна реклама може завдати шкоди не лише інтересам суб'єктів господарювання, але і завадити існуванню власне конкуренції, а відповідно й усій економіці загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання недобросовісної конкуренції розглядали Г. Андрощук, О. Безух, І. Дахно, І. Коваль, Н. Корчак, С. Кузьміна, В. Кулішенко, Н. Саніахметова та ін. Проте в працях вчених Недобросовісна конкуренція в рекламі була піддана розгляду лише як об'єкт регулювання з позиції класифікації органів, що здійснюють контроль і регулювання в галузі реклами та недобросовісної конкуренції.

Метою статті є аналіз однієї з форм недобросовісної конкуренції – порівняльної реклами, визначення поняття «порівняльна реклама», виокремлення видів порівняльної реклами.

Виклад основного матеріалу. Статтею 11 Закону «Про рекламу» заборонене неправомірне порівняння в рекламі, однак стаття не містить відповіді на питання про те, яке саме порівняння в рекламі слід вважати неправомірним. Напевно, дати відповідь на нього мав би Закон «Про захист від недобросовісної конкуренції» (як це передбачено ч. 1 ст. 11 Закону «Про рекламу»), але й він залишає критерії «неправомірності» згаданих порівнянь поза межами регулювання. Також нічого не вказано в означеній статті про порівняння цін на товари чи послуги з цінами іншої особи.

Так, ч. 2 ст. 7 Закону «Про захист від недобросовісної конкуренції» ви-

значено, що порівняння в рекламі визнані правомірними, якщо наведені відомості про товари, роботи, послуги підтверджені фактичними даними, є достовірними, об'єктивними, корисними для інформування споживачів. Таким чином, хоча наведена норма і не містить вимог щодо зазначення в рекламі фактичних даних, які підтверджують відповідність порівняльної інформації, її достовірність та точність, уміщення таких даних забезпечує відсутність нарікань із боку осіб, порівняння з якими або з товарами чи діяльністю яких містить реклама. Корисність для інформування споживачів є суб'єктивним фактором, її повинен визначати безпосередньо рекламодавець, а в спірних випадках споживачі або ж органи у сфері захисту прав споживачів.

Порівняльна реклама розглядається як один із видів неправомірного використання ділової репутації суб'єкта господарювання. Для якповнішого уявлення про порівняльну рекламу необхідно також ураховувати відповідні положення Закону «Про рекламу», згідно з якими порівняльна реклама загалом не розглядається як правопорушення, а стає таким у разі, коли в рекламі здійснюється неправомірне порівняння. При цьому, як відмітив Вищий господарський суд України, необов'язково доводити факт зниження попиту на товар унаслідок такої порівняльної реклами [1, с. 43-44; 2, с. 47].

Постає питання: чи можна вважати порівняльну рекламу особливою формою недобросовісної реклами, якщо виходити з того, що обидва правопорушення становлять єдиний вид підприємницької діяльності – неправомірну рекламну діяльність. Слід погодитись із аргументованою позицією О. Бакалінської [3, с. 77], що склад такого правопорушення як порівняльна реклама підпадає під загальні правила кваліфікації недобросовісної конкуренції – він є формальним. А склад правопорушення, який ст. 1 Закону України «Про рекламу» визначений як недобросовісна реклама, є матеріальним. Отже, маємо констатувати, що порівняльну рекламу не охоплює поняття недобросовісної реклами. Така ситуація не відповідає законам формальної логіки й позбавлена сенсу, виходячи з положення ч. 1 ст. 2 Закону «Про рекламу», згідно з яким під дію закону підпадають правовідносини у сфері реклами, призначеної для розповсюдження та споживання на території України, тобто і на порівняльну рекламу також. За таких міркувань доцільним є питання про скасування положення ст. 1 Закону «Про рекламу» в частині необхідності доведення наявності збитків. Запропоновані зміни дозволять кваліфікувати порівняльну рекламу як прояв недобросовісної реклами, що, своєю чергою, можна розглядати як урегулювання колізії положень законів про недобросовісну конкуренцію та про рекламу.

Порівняння можуть бути вербальними або візуальними, відбуватися між марками або товарними категоріями [4, с. 22].

Коли йдеться про порівняльну рекламу, слід розмежовувати персональну порівняльну рекламу, негативну порівняльну рекламу та позитивну порівняльну рекламу.

Персональна порівняльна реклама орієнтується на властивості конкурента та його діяльність – зазвичай є неприпустимою.

Негативна (або критикуюча) порівняльна реклама поширює негативну інформацію про конкурента, критично висвітлює товар або послугу (роботу) конкурента з метою зниження його репутації в уяві клієнтів; наголошує на перевагах власного товару. Однак критикуюча порівняльна реклама повинна бути об'єктивно вірною та не може виходити за межі того, що є обов'язково необхідним для представлення переваг власного товару. Не в усіх випадках критикуюча порівняльна реклама повинна розглядатися як акт недобросовісної конкуренції. Безперечно, що не може бути заборонена порівняльна реклама продуктів одного і того ж виробника, а не його конкурентів. Проте законодавець не визначився щодо використання в рекламі порівнянь не з конкретним товаром конкурента, а з деякою невизначеною, абстрактною продукцією, за якою неможна ідентифікувати виробника (наприклад, «Dove» зіставляють із іншими гелями для душу, які не зволожують шкіру; «Tide» – із іншими пральними порошками, що не забезпечують таку сліпучу білизну, тощо) – отже в цьому випадку свобода тлумачення закону належить правозастосовним органам. У такому разі виникає значний ступінь свободи інтерпретації, де виникають домисли і суб'єктивізм, що негативно впливає на правозастосування.

Позитивна (або зрівнювальна) порівняльна реклама використовує переваги товару або послуги (роботи) конкурента як рушійну силу для власного досягнення [5, с. 112]. Її мета полягає в поширенні завойованого високою якістю та іншими показниками авторитету і репутації конкурента на продукцію рекламодавця. Позитивна порівняльна реклама асоціює товар рекламодавця з товаром іншого суб'єкта господарювання і ґрунтується на тому, що порівнюваний товар має гарну репутацію, а отже товар рекламодавця виграє від того, що його буде зіставлено з таким товаром. Позитивне порівняння, згідно з українським законодавством, заборонене у двох випадках. Перший – коли при зіставленні в рекламі використано помилкову чи невірну, тобто недостовірну інформацію. В цьому випадку діють норми ст. 7 Закону України «Про рекламу» і ст. 7 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». І другий – якщо позитивне порівняння в рекламі не відповідає принципам добросовісної конкуренції (наприклад, під час зіставлення товарів конкуруючих суб'єктів господарювання точно вказані найменування або товарний знак конкурента). Наявність конкурентних відносин є обов'язковою ознакою для такого правопорушення, на відміну від негативної порівняльної реклами, для якої не потрібна наявність конкурентних відносин.

Із вищевикладеного можна висновувати, що негативна порівняльна реклама є, власне, дискредитацією конкурента, що має наслідком створення перепон на шляху просування його продукції на ринку, і досягається шляхом при-

вернення уваги споживачів до власної продукції за рахунок не існуючих (вигаданих, гіпотетичних) недоліків продукції конкурента, а отже має розглядатись у контексті ст. 8 (дискредитація суб'єкта господарювання) Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Вживання в цій статті вислову «поширення у будь-якій формі ... відомостей» дозволяє розглядати негативну (критикуючу) порівняльну рекламу як одну з форм поширення дискредитуючої інформації. Позитивна (зрівнювальна) порівняльна реклама є формою неправомірного використання ділової репутації іншого суб'єкта господарювання, тому відповідні норми мають міститися в главі 2 (неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання) означеного Закону [3, с. 77-78]. І.Ф. Коваль указане правопорушення пропонує визначити як «Неправомірне порівняння в рекламі», й ч. 7 ст. 33 ГК України та ст. 7 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» викласти таким чином: «Неправомірним є порівняння в рекламі з товарами або діяльністю іншого суб'єкта господарювання, якщо наведені відомості не підтверджуються фактичними даними, не є достовірними, об'єктивними, корисними для інформування споживачів і це призвело або може призвести до використання ділової репутації цього суб'єкта господарювання» [6, с. 13].

У контексті розгляду проблем неправомірної порівняльної реклами доречно також звернути увагу на питання наявності між її ініціатором та потерпілим конкурентних відносин. Суперечливість цього питання впливає з проблеми однакової природи позитивної та негативної порівняльної реклами. Вище було узагальнено, що позитивну порівняльну рекламу кваліфіковано як неправомірне використання чужої ділової репутації, а негативну – як дискредитацію суб'єкта господарювання. У першому випадку наявність конкурентних відносин є обов'язковою ознакою правопорушення такого роду, в другому – наявність конкурентних відносин є не обов'язковою. Така позиція видається правильною й послідовною, виходячи з потенційної та легко реалізуваної можливості конкурентів здійснювати дискредитуючі дії через третіх осіб. Водночас існування конкурентних відносин на відповідному ринку є обов'язковим, оскільки, відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», недобросовісною може бути лише дія «у конкуренції». Цим сфера розповсюдження порівняльної реклами не обмежується, але такий аспект її негативних виявів потребує врахування.

Розподілення зазначених видів неправомірної порівняльної реклами в різних главах Закону не можна вважати вдалим для систематизації конкурентного законодавства. Тому видається логічною пропозиція щодо трансформації статті, що міститься в Законі «Про захист від недобросовісної конкуренції», у відсылну, а зміст поняття «порівняльна реклама» можна розкрити в ст. 11 Закону України «Про рекламу».

На практиці можливе об'єднання в одній рекламі позитивної та негативної порівняльної реклами (наприклад, наш товар так само якісний, як і товар іншого суб'єкта господарювання, але коштує менше). Тому можна виокремити ще один вид порівняльної реклами – *змішана порівняльна реклама*.

Вітчизняне законодавство визнає, що порівняльна реклама має право на існування в Україні, й суб'єкти підприємницької діяльності можуть її використовувати, але лише в тому випадку, якщо інформація щодо переваг одних товарів (послуг) над іншими, яка міститься в рекламі, є достовірною, об'єктивною, корисною для інформування споживачів та підтверджено фактичними даними (наприклад, експертизою, незалежними маркетинговими дослідженнями тощо). Йдеться про *правомірну порівняльну рекламу*. З одного боку, така реклама є важливим джерелом інформації для споживачів, сприяє посиленню конкуренції, проте, з іншого боку, сучасна «гнучкість» результатів маркетингових досліджень, інших експертних перевірок дає підстави припускати, що майже будь-яке порівняння може бути визнане здійснюваним на користь інформування споживача, є достовірним і об'єктивним [7, с. 39]. Також виникає питання про конкурентну справедливість використання успішного бренду в порівняльній рекламі нарівні з невідомою чи маловідомою маркою, навіть якщо таке зіставлення здійснено з дотриманням зазначених вимог. Закон цього прямо не забороняє, але положення про неправомірне здобуття переваг у конкурентній боротьбі дає можливість кваліфікувати як таке правомірну позитивну порівняльну рекламу [3, с.78].

Дозволені є здійснення порівняння щодо конкретних запитів клієнтів, але це зіставлення повинно обмежуватися тільки тими пунктами, щодо яких було подано запити, будучи з огляду на все інше коректним та об'єктивно вірним. До того ж, порівняння може бути припустимим і тоді, коли необхідно захиститися від порівняння, здійсненого конкурентом.

Порівняльна реклама є важливим засобом зміцнення конкуренції, і суб'єктам господарювання, які бажають її використовувати, має бути надане таке право за умови, що включені в рекламу заяви є правдивими. Однак порівняння в рекламі іноді наводяться тільки щодо однієї з характеристик товару або іншим недобросовісним чином. Це призводить до критичного підходу до порівняльної реклами, яка часто сприймається як недобросовісна – така, що вводить в оману і завдає шкоди конкуренції, обмежує права споживачів [8, с. 25]. Відтак, вказані недоліки порівняльної реклами не можуть бути приводом для її повної заборони, а навпаки, – повинні сприяти її ретельному правовому регулюванню і, як наслідок, протидії проявам негативних властивостей означеної реклами. Загалом такий підхід до регулювання порівняльної реклами цілком відповідає сучасним тенденціям у світовій та європейській практиці. Водночас виникає багато суто юридичних питань, чітких відповідей на які українське зако-

нодавство прямо не дає, зокрема: чи має бути порівняння з конкурентом або товарами й послугами конкурента прямим (із зазначенням конкретного найменування, назви товару, знаку для товарів та послуг конкурента); чи вважатиметься порівняльною реклама, в якій йдеться не про конкретного конкурента, а про невизначену групу конкурентів; чи вважатиметься порівняльною реклама, яка не містить найменування, назви товарів та послуг конкретних конкурентів, але де використані різноманітні прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння («кращий», «найкращий», «найдешевший», «найзручніший» тощо); чи вважатиметься порівняльною реклама з використанням порядкових прикметників та прирівняних до них за лексичним значенням слів («перший», «№1», «лідер», «чемпіон», «єдиний» тощо) [9, с. 39].

Відсутність правил, законодавства і професійних угод в означеній сфері може на перший погляд здаватися сприятливим для використання порівняльної реклами. Проте цілком очевидно, що у разі виникнення необхідності в практичному застосуванні ст. 7 Закону «Про захист від недобросовісної конкуренції» в тому вигляді, в якому вона існує сьогодні, кожна компетентна особа вкладатиме власний зміст у поняття «порівняльна реклама», виходячи зі своєї суб'єктивної оцінки цього поняття. Відсутність чітких, установлених законодавством або правилами професійної поведінки критеріїв призведе до прийняття різних за своїм змістом рішень судів та інших уповноважених органів у справах, що підлягатимуть розгляду з приводу використання порівняльної реклами. Тому безсумнівною є необхідність внесення відповідних змін і доповнень до законів «Про рекламу» та «Про захист від недобросовісної конкуренції», які б установили об'єктивні критерії для регулювання правовідносин, які виникають у рекламній сфері.

Щоб протидіяти проявам негативних властивостей порівняльної реклами, необхідно на законодавчому рівні чітко закріпити ознаки неправомірного використання порівняльної реклами, встановити дієвий механізм притягнення порушника до юридичної відповідальності та відшкодування завданих ним збитків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Порівняльну рекламу слід визначити як таку, що прямим чи опосередкованим способом ідентифікує конкурента, його діяльність або товари чи послуги, пропоновані ним. Запропоноване визначення, на відміну від чинного, не вимагатиме для кваліфікації реклами як порівняльної обов'язкового згадування в рекламі конкретного найменування конкурента або його товару.

Видається доцільним унесення змін і доповнень до Закону України «Про рекламу» та Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» щодо розташування та розкриття змісту статей про порівняльну рекламу і визначення в єдиному нормативному акті (Законі України «Про рекламу») всіх проявів незаконної реклами, серед іншого й порівняльної.

Ми пропонуємо розглядати порівняльну рекламу як форму недобросовісної конкуренції, заздалегідь скасувавши нормативний припис про необхідність доведення факту завдання збитків у разі недобросовісної реклами. Виникає необхідність переглянути позицію законодавця щодо правомірності позитивної порівняльної реклами, яка відповідає вимогам про достовірність, об'єктивність, фактичне підтвердження та корисність інформування споживачів.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України): лист Вищого господарського суду України від 03.12.2004 р. № 04-5/3180 // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 2. – С. 41-57.
2. Про деякі питання практики застосування конкурентного законодавства: лист Вищого господарського суду України від 13.04.2007 № 01-8/229 // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 4. – С. 47-51.
3. Бакалінська О. Порівняльна реклама: проблеми законодавчого регулювання в Україні / О. Бакалінська, Н. Іваницька // Юридичний журнал. – 2004. – № 8 – С. 76–79.
4. Barry T.E. Comparative Advertising: What Have We Learned in Two Decades? / Thomas E. Barry // Journal of Advertising Research. – 1993. – March-April. – P. 19-27.
5. Харченко П. Г. Недобросовісна конкуренція в рекламній сфері / П. Г. Харченко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 3. – С. 111-116.
6. Коваль І.Ф. Право на ділову репутацію суб'єктів господарювання і його позасудовий захист від неправомірного використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / І.Ф. Коваль; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2005. – 20 с.
7. Грицюта Н. М. Морально-етичні дисонанси порівняльної реклами як вияв маркетингової конкуренції / Н. М. Грицюта // Інформаційне суспільство. – 2009. – Вип. 10. – С. 37-44.
8. Кулишенко В. Правовое регулирование сравнительной рекламы / В. Кулишенко // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 9. – С. 24-26.
9. Ткаченко С. Порівняльна реклама. Правила гри відсутні? / С. Ткаченко // Юридичний журнал. – 2003. – № 1(7). – С. 39-40.

Юлія Александровна Громенко,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт Министерства внутренних дел Украины,
Кривой Рог)

СРАВНИТЕЛЬНАЯ РЕКЛАМА КАК ОДНА ИЗ ФОРМ НЕДОБРОСОВЕСТНОЙ КОНКУРЕНЦИИ

В статье предоставлена характеристика сравнительной рекламы как одной из форм недобросовестной конкуренции. Усовершенствовано определение сравнительной рекламы. Обоснована целесообразность внесения изменений в Закон Украины «О рекламе» и Закона Украины «О защите от недобросовестной конкуренции».

Ключевые слова: реклама, сравнительная реклама, недобросовестная конкуренция, субъект хозяйствования.

Juliya O. Gromenko,
candidate of law sciences
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kryvyi Rih,
Ukraine)

Comparative advertisement as one of forms of unfair competition

In the article the analysis of one is conducted of forms of unfair competition - illegal comparative advertisement.

A comparative advertisement is classified on the personal comparative advertisement, negative comparative advertisement, positive comparative advertisement and mixed comparative advertisement. Supported the position of scientists who qualify positive comparative advertising as illegal use of another's reputation, and negative - as discrediting the entity. In the first case, the availability of competitive relations is a mandatory feature of this type of offense, the second - the existence of a competitive relationship is not mandatory.) It is suggested to make alteration in Law of Ukraine «On advertising» and Law of Ukraine «On protecting from an unfair competition» in relation to a location and opening of maintenance of the articles about a comparative advertisement and decision in the only normative act (Law of Ukraine «On advertising») of all displays of illegal advertisement, among other and comparative.

Key words: advertising, comparative advertizing, unfair competition, subjects of managing.

Надійшла до редколегії

УДК 346.7

Віталій Віталійович Кадала,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ НАЦІОНАЛЬНИМ ОПЕРАТОРОМ ПОШТОВОГО ЗВ'ЯЗКУ

Діяльність з надання послуг національним оператором поштового зв'язку має певні недоліки. Стаття присвячена проведенню дослідження напрямів удосконалення надання ним таких послуг. Виявлено, що таке удосконалення має здійснюватись за трьома напрямками: самостійно оператором, законодавцем – шляхом формування належної законодавчої бази та відповідними контролюючими органами.

Ключові слова: національний оператор, поштовий зв'язок, послуги, якість, удосконалення.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток людського суспільства передбачає його ефективне функціонування за допомогою послуг різного характеру: освітніх, транспортних, банківських, медичних, побутових, розважальних та ін. Не останнє місце серед цього переліку займають поштові послуги. На цей час національний оператор поштового зв'язку («Укрпошта») надає близько 50 послуг, серед яких можна виділити як суто поштові, так і супутні або додаткові. Але проблема класифікації та якості послуг на цьому ринку залишається надзвичайно актуальною, адже юридичні та фізичні особи часто стикаються з наданням послуг неналежної якості у зв'язку із нерозвиненістю конкуренції внаслідок певних зловживань з боку державного оператора. В той самий час, законодавство в цій сфері не завжди містить одностайну відповідь на те, що є послугами, які надаються національним оператором, з чого вони складаються та порядок оцінки їх якості. Разом з тим, оцінка ефективності надання таких послуг потребує наявності певних критеріїв такої оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються діяльності з надання поштових послуг досліджувалися різними представниками юридичної науки [1–5]. Проте, одні з них зосередилися на питаннях доставки пошти, інші проводили історичний аналіз доставки пошти, залишаючи поза увагою окресленні проблемні моменти діяльності поштового оператора.

Крім виявлених проблем, подальше дослідження питань надання поштових послуг є актуальним і практично значущим з тієї причини, що в чинному законодавстві залишається багато невирішених питань. Наявне законодавство, що регулює поштову діяльність, не відповідає сучасним економічним умовам, і це призводить до того, що посилюється відтік клієнтури від оператора пошто-

вого зв'язку державного сектору власності, а саме УДППЗ «Укрпошти», до приватних операторів. Викладене обумовлює актуальність статті.

Мета статті полягає у дослідженні послуг, що надаються державним оператором поштового зв'язку та наданні пропозицій щодо удосконалення їх надання.

Виклад основного матеріалу. Наявні тенденції розвитку користування послугами поштового зв'язку характеризуються поступовим скороченням попиту на окремі види послуг з одночасним збільшенням на інші. Наприклад, скорочення письмових повідомлень пов'язано насамперед із розвитком електронної пошти, засобів мобільного зв'язку з якими традиційне листування не може конкурувати ні за вартістю, ні за швидкістю, ні за якістю. Збільшення пересилання бандеролей, посилок, прямих контейнерів викликано роз'єднанням сімей, яке пов'язане із підвищеною мобільністю та міграцією населення, розширенням кола спілкування людей, стрімким розвитком торгівлі товарами за допомогою Інтернету (так званої електронної комерції). Аналізуючи поштові послуги слід з'ясувати наявну позицію законодавця з цього питання.

В дефініції, наведеній в ст. 1 Закону України «Про поштовий зв'язок» послуги поштового зв'язку визначаються як продукт діяльності оператора поштового зв'язку з приймання, обробки, перевезення та доставки (вручення) поштових відправлень, виконання доручень користувачів щодо поштових переказів, банківських операцій, спрямований на задоволення потреб користувачів [6].

В свою чергу, оператори поштового зв'язку згаданим законом розмежовуються на операторів поштового зв'язку та національного оператора поштового зв'язку. Різниця між ними полягає у видах послуг, що можуть ними надаватися. Так, тільки національний оператор може надавати універсальні послуги поштового зв'язку на всій території України і йому надаються виключні права на провадження певних видів діяльності у сфері надання послуг поштового зв'язку. Відповідно до ч. 7 ст. 15 Закону України «Про поштовий зв'язок» юридична особа, на яку покладається виконання функцій національного оператора, визначається Кабінетом Міністрів України. Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про національного оператора поштового зв'язку» № 10-р від 10.01.2002 р. виконання функцій національного оператора поштового зв'язку покладено на Українське державне підприємство поштового зв'язку «Укрпошта» із розгалуженою системою дирекцій та відділень.

Зі вказаної норми Закону України «Про поштовий зв'язок», розпорядження КМУ та будь-якого іншого нормативно-правового акту не вбачаються будь-які критерії визначення національного оператора та строки, протягом яких буде здійснюватися виконання його функцій. Крім того, повноваження з обрання оператора надані вказаному виконавчому органу, але згідно з Положенням про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та

інформатизації (надалі – НКРЗІ) ця комісія є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України і є органом державного регулювання у сфері надання послуг поштового зв'язку, здійснюючи повноваження органу ліцензування, дозвільного органу, регуляторного органу та органу державного нагляду (контролю) [7]. Таким чином, положення ч.7 ст. 15 Закону України «Про поштовий зв'язок» підміняють повноваження НКРЗІ передаючи їх КМУ.

З огляду на зазначене необхідно визначити критерії обрання юридичної особи на яку покладаються функції національного оператора; строк, на який надаються такі повноваження та відповідальність за неякісне виконання покладених функцій. Крім того, з урахуванням викладеного потребує зміни редакція ч.7 ст. 15 Закону України «Про поштовий зв'язок».

Потребують корегування і інші положення зазначеної статті. Перш за все, мова іде про виключні права національного оператора, серед яких пересилання простих листів масою до 50 грамів та простих поштових карток; розміщення та використання поштових скриньок для збирання листів і поштових карток на всій території держави та ін. Ми вже відзначали раніше, що ініціативи щодо монополізації окремих видів послуг Укрпоштою є неприйнятними, з огляду на те, що Україна у відповідності до норм Всесвітньої поштової спілки повинна демонополізувати ринок поштових послуг [8]. А отже, зміст ст. 15 Закону України «Про поштовий зв'язок» потребує скорочення виключних прав національного оператора.

Що ж до універсальних послуг поштового зв'язку, право на надання яких також надається тільки національному оператору, то до їх складу входить набір послуг поштового зв'язку загального користування встановленого рівня якості, які надаються усім користувачам на всій території України за тарифами, що регулюються державою. Правила надання послуг поштового зв'язку (надалі – Правила) до універсальних послуг відносить послуги з пересилання: поштових карток, листів, бандеролей, секограм - простих та рекомендованих; та посилок без оголошеної цінності масою до 10 кілограмів [9]. Надане національному оператору ексклюзивне право на здійснення перелічених видів послуг виглядає сумнівним, враховуючи поступове скорочення користування ними як з боку фізичних, так і юридичних осіб. Тим більше, що такі послуги в завуальованому виді можуть надаватися іншими операторами поштового зв'язку.

На нашу думку замість розмежування тих чи інших послуг між операторами законодавцю необхідно приділити більше уваги послугам, що надаються Укрпоштою. Саме підприємство позиціонує надання своїх послуг для приватних та корпоративних клієнтів. Для приватних клієнтів пропонуються послуги доставки різних видів пересилань; замовлення кур'єрської доставки, власної марки, електронного квитка, страхування, кредитів, адміністративних послуг,

прискореної пошти; фінансові послуги, пов'язані з: видачею готівки за пластиковими картками, прийманням платежів об'єктами поштового зв'язку; здійсненням он-лайн оплати; передплати друкованих та електронних періодичних видань; поштових переказів в межах та за межі України, переказів за міжнародними платіжними системами.

Корпоративні клієнти можуть розраховувати на отримання від Укрпошти наступних видів послуг: поштові, які включають консигнацію, пересилання різних видів відправлень, внутрішньої комерційної кореспонденції, кур'єрську доставку, доставку рахунків; рекламні, серед яких доставка рекламної та інформаційної продукції, розміщення реклами у відділеннях поштового зв'язку, реклама у поштовому віснику, реклама, вкладена видавцем у власні видання, друк та конвертування матеріалів; фінансові послуги з приймання платежів, поштових переказів; передплатні послуги; інші послуги серед яких програмне забезпечення, друк та конвертування матеріалів, конференц-послуги, оренду майна.

З перелічених послуг неможливо виділити які послуги для оператора є основними, додатковими або супутніми. Не містить відповіді на це питання Закон України «Про поштовий зв'язок» та Правила. Більш того, в Правилах не має згадки про більшість із перелічених послуг. В той самий час в Правилах зазначається про можливість надання оператором поштового зв'язку послуг: із зважування згрупованих поштових відправлень, їх тарифікації (у тому числі наклеювання поштових марок на них), тарифікації згрупованих поштових переказів, проставлення особливих відміток на згруповані поштові відправлення, поштові перекази; розшуку відправленого реєстрованого поштового відправлення, поштового переказу та ін. Слід зауважити, що оператором такі види послуг окремо не пропонуються.

З аналізу річних звітів Укрпошти можна зробити висновок, що доходи від інших видів діяльності займають чималу частку (в межах 30%), а отже, неможливо виокремити які види послуг є основними, а які додатковими, іншими чи супутніми.

Питання надання тих чи інших послуг оператором поштового зв'язку можна вирішити за прикладом Російської Федерації, за законодавством якої виділяються основні та додаткові послуги, які надаються підприємствами зв'язку. До перших відносяться прийом, пересилка та вручення поштових відправлень, а до додаткових: упакування поштових відправлень, заповнення бланків супровідних адрес до посилок, грошових переказів, описів вкладення та інші послуги. Окремо виділяються такі види послуг як виплата населенню пенсій та допомог за дорученням органів соціального забезпечення, прийом торгівельної виручки від магазинів споживчої кооперації та державної торгівлі, прийом від сільського населення плати за електроенергію та ін., які регламентуються окремими інструкціями [10]. Така ж ситуація спостерігається в інших країнах, серед

яких найбільш детально види послуг, що надаються поштовими операторами регламентовані в Поштових правилах Республіки Казахстан [11, 12].

Зважаючи на різноманітність послуг, що надаються вітчизняним національним оператором та наявність серед них великої кількості послуг, які притаманні банківським установам є підстави для запровадження на його базі поштового банку. На користь цього свідчать заяви керівництва національного оператора та міжнародний досвід в цьому питанні [13]. Основною ідеєю створення поштового банку є розширення доступу до фінансових послуг для населення у сільських і віддалених місцевостях, шляхом їх надання операторами поштового зв'язку.

Але такі наміри потребують суттєвої перебудови законодавства, що регулює діяльність з надання поштових послуг. До того ж, постає питання щодо нагляду за діяльністю такого оператора. На цей час контроль та нагляд за національним оператором поштового зв'язку здійснює НКРЗІ. Тоді як діяльність банків знаходиться в сфері контролю з боку Національного банку України, а порядок надання фінансових послуг регулюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Важливим також є дотримання рівня якості послуг, що надаються національним оператором поштового зв'язку. Проте, на цей час за якістю перевіряється тільки швидкість доставки листів за допомогою пересилання контрольних листів. З огляду на велику кількість послуг, що надаються оператором контроль рівня якості та ефективності обслуговування повинен охоплювати значно більше критеріїв ніж швидкість доставки листів. Такий контроль дозволить як підвищити якість послуг, що надаються для споживачів, так і оптимізувати діяльність самого оператора. А в силу того, що рентабельність Укрпошти вже тривалий час знаходиться в межах 0,3 – 1 % оптимізації потребують майже всі процеси оператора. Вкрай потрібна автоматизація виробництва, адже за словами керівництва Укрпошти на цей час не всі відділення обладнані комп'ютерами та касовими апаратами [14]. В результаті страждає як споживач послуг, так і оператор. Також необхідне запровадження електронних тендерів та підвищення прозорості діяльності оператора. Є потреба і у вдосконаленні логістичних процесів, оновленні парку машин, організації сортувальних центрів та ін.

Крім того, як ми вже зазначали, необхідне внесення змін до Правил в частині підвищення відповідальності оператора [15]. Відповідно до статті 125 Правил у разі встановлення перевіркою факту невиконання чи неналежного виконання оператором поштового зв'язку обов'язків з надання послуг поштового зв'язку щодо пересилання реєстрованого поштового відправлення, поштового переказу відправникові/адресату не пізніше десяти днів з дня встановлення перевіркою такого факту в об'єкті поштового зв'язку за місцем приймання або вручення поштового відправлення, прийняття поштового переказу або виплати

коштів за ним виплачується відшкодування у розмірі, визначеному законом [9].

Стаття 18 Закону України «Про поштовий зв'язок» встановлює, що за повну втрату реєстрованих поштових відправлень (рекомендованого листа, бандеролі, поштової картки, повідомлення про вручення поштового відправлення), посилок та прямих контейнерів без оголошеної цінності – відшкодування вартості послуг поштового зв'язку та штраф у розмірі 100 відсотків вартості цих послуг. За невиконання чи неналежне виконання послуг з пересилання внутрішніх поштових відправлень, доручень користувачів щодо поштових переказів оператори несуть матеріальну відповідальність перед користувачами за несвоєчасну доставку усіх видів реєстрованих поштових відправлень – штраф у розмірі 25 відсотків вартості послуг поштового зв'язку [6].

В той самий час, згідно ст. 126 Правил у разі коли поштове відправлення виявлено після виплати одержувачу чи відправнику належної суми відшкодування, поштове відправлення вручається одержувачу чи відправнику. При цьому одержувач чи відправник повертає виплачену йому суму відшкодування з відрахуванням суми за затримку пересилання, зокрема за несвоєчасну доставку поштового відправлення [9].

На нашу думку, зазначена норма не враховує положення частини 2 статті 220 Господарського кодексу України, згідно з якою якщо внаслідок прострочення боржника виконання втратило інтерес для кредитора, він має право відмовитися від прийняття виконання і вимагати відшкодування збитків [16].

Тобто, у разі якщо поштове відправлення виявлено за межами нормативних строків пересилання поштових відправлень, поштових переказів, то в даному випадку одержувач чи відправник можуть відмовитися від прийняття виконання внаслідок втрати інтересу в такому виконанні. А отже, у одержувача/відправника не існує підстав для повернення виплаченої йому суми відшкодування.

З урахуванням викладеного, більш точним вбачається викладення ст. 126 Правил в наступній редакції: «126. У разі коли поштове відправлення виявлено після виплати одержувачу чи відправнику належної суми відшкодування, поштове відправлення має бути вручено одержувачу чи відправнику. При цьому якщо таке виконання не призвело до втрати інтересу одержувача чи відправника, то ним відповідно повертається виплачена йому сума відшкодування з відрахуванням суми за затримку пересилання, зокрема за несвоєчасну доставку поштового відправлення».

Внесення викладених змін до законодавства дозволить підвищити рівень відповідальності оператора поштового зв'язку та привести її у відповідність із Господарським кодексом України, що вкупі позитивно вплине на якість послуг поштового зв'язку та захист прав споживачів поштових послуг.

Що ж до якості послуг, які надаються оператором, то тільки високий рівень якості може забезпечити надійний ринок їх збуту. З метою належної кількісної та якісної оцінки послуг, що надаються в досліджуваній сфері необхідне впровадження певних стандартів. На нашу думку, в сфері поштових послуг оцінці може підлягати якість обслуговування, інформаційне забезпечення, дотримання термінів доставки, компетентність та професіоналізм персоналу, задоволеність клієнтів тощо. Перевіряти дотримання таких стандартів повинен відповідний контролюючий орган. Враховуючи швидку динамічність показників якості, затвердження нових стандартів якості поштових послуг повинно відбуватися через певний проміжок часу з урахуванням змін, що відбуваються в цій сфері. Запровадження стандартів якості послуг дозволить задовольняти потреби споживачів на належному рівні та захистити від надання неякісних послуг і це, в свою чергу, піде на користь самому оператору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, вдосконалення послуг, що надаються національним оператором поштового зв'язку має здійснюватися за такими напрямками. По-перше, з боку самого оператора – оновлення матеріально-технічної бази, оптимізація мережі відділень, впровадження електронних тендерів, підвищення професійних рівня та вимог до персоналу з одночасним підвищенням матеріального забезпечення, визначення моделі розвитку підприємства. По-друге, з боку законодавця – формування належної законодавчої бази, а саме: приведення у відповідність наявного законодавства. По-третє, з боку контролюючих органів – контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, запровадження стандартів якості та контроль їх виконання.

Перспективи подальших наукових розробок в цьому напрямку полягають у розробці стандартів якості, вивченні необхідності запровадження поштового банку та додаткових шляхів вдосконалення надання послуг національним оператором поштового зв'язку.

Список використаних джерел:

1. Транспортне право України : підруч. для студ. юр. спец. вищ. навч. закл. / за ред. М. Л. Шелухіна. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 896 с.
2. Гриценко С. Строй І. Відповідальність перевізника в авіації / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=1204>.
3. Міронова І.С. Історія київської пошти (друга половина XVII – XIXст.) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_29/.../I2_doc.pdf.
4. І. Жалоба, І. Піддубний. Зовнішні комунікації Чернівців у 1918 – 1940 р.р. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10270.html>.

5. Міронова І.С. Розвиток залізничної пошти в Україні в другій половині ХІХст. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/History/2006_49/49-3.pdf.
6. Про поштовий зв'язок. Закон України від 04.10.2001 р. № 2759-III. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43, стор. 10, ст. 1918.
7. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. Указ Президента України від 23.11.2011 року № 1067/2011. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 94, стор. 32, ст. 3417.
8. Кадала В. В. «Щодо діяльності операторів поштового зв'язку». С. 201 – 202. // Тези VIII Міжнародної наукової Internet-конференції студентів та молодих вчених: «Від громадянського суспільства – до правової держави» – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013: <http://DSpace.univer.kharkov.ua> «юридичний факультет»; <http://www-jurfak.univer.kharkov.ua> «наукове життя//конференції та інші наукові заходи//VII Міжнародна конференція молодих вчених та студентів «Від громадянського суспільства – до правової держави». – 627 с.
9. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 року № 270. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-п/page2>.
10. Почтовые правила приняты Советом глав Администраций связи Регионального содружества в области связи 22 апреля 1992 года. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bestpravo.ru/federalnoje/bz-gosudarstvo/y2r.htm>.
11. Об утверждении Правил оказания услуг почтовой связи. Приказ генерального директора узбекского агентства связи и информатизации от 22.02.2011 г. № 1-ю. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pochta.uz/ru/component/content/article.html?id=2077>.
12. Об утверждении Правил предоставления услуг почтовой связи и Правил применения почтового штемпеля на почтовых отправлениях. Постановление Правительства Республики Казахстан от 16.01.2012 г. № 72. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200000072>.
13. Знайомтесь, банк. Поштовий банк. // Поштовий вісник № 3 (724). – 2015. С. 4.
14. С.Олійник. «Укрпошта» готується жити по-новому. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.expres.ua/main/2015/01/26/125059-ukrposhta-gotuyetsya-zhyty-po-novomu>.
15. Кадала В. В. «Щодо відповідальності операторів поштового зв'язку» С. 51-55. // Новітні наукові дослідження держави і права. – 2013: збірник наукових праць/ за ред. П.М.Шапірка, О. В. Казаченка. – Миколаїв: Іліон, 2013. – 530 с.
16. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. №436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.

Віталій Віталійович Кадала,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

К УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ УСЛУГ НАЦИОНАЛЬНЫМ ОПЕРАТОРОМ ПОЧТОВОЙ СВЯЗИ

Деятельность по предоставлению услуг национальным оператором почтовой связи имеет определенные недостатки. Статья посвящена проведению исследования направлений совершенствования оказания им таких услуг. Выявлено, что такое совершенствование должно осуществляться по трем направлениям: самостоятельно оператором, законодателем путем формирования надлежащей законодательной базы и соответствующими контролирующими органами.

Ключевые слова: национальный оператор, почтовая связь, услуги, качество, совершенствованиe.

Vitaly V. Kadala,
candidate of law science
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

TO IMPROVE THE PROVISION OF SERVICES BY THE NATIONAL OPERATOR OF POSTAL COMMUNICATION

Efforts to provide the services the national operator of postal communication has certain disadvantages. The article is devoted to the study of areas of improvement, provide them with such services.

The national postal operator provides services to individuals and legal entities. Thus, based on the list of provided services and the existing regulatory framework is impossible to distinguish which of the services operator will be the main, additional, related, or other. At the same time, the lack of such a distinction creates problems in the analysis of the profitability of the services provided by the national operator.

A significant proportion of the services provided by the national operator, is banking. In this regard, the question arises about the necessity of organization on the basis of the national operator of the postal Bank. Such actions will require a significant restructuring of the legislation governing the provision of postal services. Also raises the issue of supervision of such an operator, since that issue would be within the competence of different authorities.

Special attention requires the issue of compliance of the quality level of provided services. Currently the services provided are evaluated only by the speed of delivery of letters. Given the significant amount of services to control the level of quality and efficiency of service should encompass much more criteria. In addition, system analysis of efficiency of activity of the postal operator by the regulatory authorities. To improve the quality of services also requires upgrading the infrastructure operator and provision of the necessary qualified personnel.

Based on the analysis researched that improving the provision of services by the national operator should be carried out in three ways: independently by the operator, the legislator through the formation of an adequate legislative framework and relevant regulatory authorities.

Keywords: national operator, postal services, services, quality, improvement.

Надійшла до редколегії

УДК 349.6:349.422

Дар'я Сергіївна Піддубна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРОВИРОБНИЦТВО ТА ОБІГ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА СИРОВИНИ»

Стаття присвячена аналізу норм Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Зазначений закон є єдиним спеціальним нормативно-правовим актом у сфері здійснення органічного господарювання. Час дії закону відображає лише його становлення. Відповідно наявність декого спірних, у чомусь суперечливих нормативно неврегульованих положень щодо суб'єктів, органів, процедур, важкості визначення черговості дій зацікавленої особи, яка має бажання отримати право на виробництво органічної продукції тощо є реальним фактом, який має бути виправлений часом.

Ключові слова: правовий аналіз, обіг, сільськогосподарська продукція, сировина, органічне виробництво.

Постановка проблеми. Формування та запровадження органічного виробництва ознаменувалось новим напрямом діяльності у сільському господарстві. Втілення такого виробництва на теренах майже кожної країни обумовило своєчасне прийняття та дію відповідних нормативно-правових актів, як міжнародного, європейського значення, так і стандартів для третіх країн, приватних стандартів. Окреслене господарювання покликане зберегти комплексний ряд елементів довкілля, у тому числі життя та здоров'я не лише людини, а й рослин та тварин. Враховуючи євроінтеграційний напрям розвитку України, катастрофічну екологічну ситуацію, зниження властивостей земельних ресурсів, знищення біологічного різноманіття тощо перед нашою державою виникла потреба не лише закріпити органічне виробництва відповідними нормами права, а й передбачити механізми його реалізації. Таке виробництво дає змогу заявити про державу, як країну яка має можливість забезпечити відповідною сільськогосподарською продукцією зовнішні ринки. Тим самим, збільшити валовий внутрішній коефіцієнт, підняти соціальний рівень населення, стимулювати входження інвестицій у країну. Окреслене обумовлює актуальність та своєчасність наукового дослідження, розроблення відповідних пропозицій удосконалення чинного нормативно-правового акту, що і становить суть наукового дослідження для практичного застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи органічне вироб-

ництво в контексті аграрного, земельного та екологічного права можемо констатувати, що наукові пошуки саме із зазначеної позиції в Україні ще не досліджувались. Дещо фрагментарними вони є у таких наукових доробках як дослідження проблем правового забезпечення виробництва безпечної та якісної сільськогосподарської продукції, а саме: С. І. Бутери «Аграрно-правове забезпечення якості сільськогосподарської продукції в Україні» (2013), Т. Г. Ковальчук «Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування» (1996), С. М. Романко «Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції» (2008), В. С. Кайдашова «Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції» (2012), К. А. Кондратьєвої «Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні» (2013). Органічне виробництво на рівні розгляду в контексті адміністративного права знаходить своє відображення у монографічних та дисертаційних напрацюваннях таких вчених, як Н. А. Берлач «Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основ» (2011), у науковому доробку щодо висвітлення правовідносин у сфері біотехнологій О.Ю. Піддубний «Проблеми правовідносин у сфері біотехнологій» (2014, 2015). Безпосередньо органічного виробництва стосуються наукові доробки В. М. Єрмоленка «Деякі правові проблеми органічного виробництва в Україні» (2014), В.Ю. Уркевича «Про принципи виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні» (2014), «Органічне сільськогосподарське виробництво: правові питання розвитку в аспекті євроінтеграції України» (2015), Т.О. Коваленко «Виробництво органічної сільськогосподарської продукції та сировини» (2014) та ін..

Мета і завдання наукового дослідження: здійснити науковий аналіз нормативно-правового акту з приводу виробництва та обігу органічної продукції та сировини, надати йому змістовну характеристику, відобразити проблемні аспекти нормативного закріплення, що виникають під час використання норм права у практичній діяльності з окресленого напрямку та надати власні бачення щодо удосконалення, зміни, покращення їхнього нормативно-правового змісту, з метою фіксування у нормативно-правових актах чітких та зрозумілих позицій у сфері регулювання суспільних відносин з приводу органічного виробництва та обігу його продукції. Тим самим встановити певну легкість та однозначність у застосуванні даних норм відповідними суб'єктами.

Виклад осново матеріалу. З урахуванням вимог часу 09 січня 2014 року набув чинності Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [1]. У цілому НПА є досить непослідовним: він не регулює ряду важливих питань, за ним важко визначити черговість дій зацікавленої особи, яка має бажання отримати право на виробництво органічної продукції тощо.

Зіставлення тексту НПА [1] та його назви не прояснює того, яким чином відбулось нормативне закріплення обігу органічної продукції. Положеннями передбачається врегулювання питання переробки органічної сільськогосподарської продукції. Поза увагою залишаються питання вирощування, хоча саме воно є першочерговим на шляху виробництва продукції. З огляду на викладені зауваження пропонуємо Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [1] перейменувати на Закон України «Про органічну сільськогосподарську продукцію та сировину».

Підвищенню родючості ґрунтів, їхньому очищенню від хімікатів і пестицидів, оздоровленню людей тощо покликане сприяти органічне виробництво. Ураховуючи дискусії стосовно доцільності термінологічного вживання понять «земля», «землі», «ґрунт», вважаємо, що виокремлення стосовно «використання ґрунтів» у НПА [1] є безпідставним та створює лише словесне нагромодження, адже в законі йдеться про «природні ресурси», до яких належать і земельні ресурси, складниками яких виступають ґрунти: природні ресурси – «ресурси природи, які використовуються чи можуть бути використані у виробничих, оздоровчих, рекреаційних та інших цілях; до вичерпних належать земельні, лісові, водні та інші природні ресурси» [5, с. 133]. Крім того вживання терміна «ґрунти» поєднується лише з раціональним використанням, а «природні ресурси» – з використанням і відтворенням. Саме це має бути визначене й у ключовому Законі [1] та з урахуванням його преамбули, пропонуємо викласти її таким чином: цей Закон визначає правові, еколого-соціальні та економічні засади виробництва й обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, що сприяють поліпшенню стану здоров'я населення, рослин, тварин, збереженню навколишнього природного середовища, біорізноманіття, раціональному використанню, охороні та відтворенню природних ресурсів, у тому числі ґрунтів; заходи контролю та нагляду за такою діяльністю і спрямований на забезпечення належного функціонування ринку органічної сільськогосподарської продукції та сировини, а також гарантує впевненість споживачів у продукції, продуктах і сировині, маркованих як органічні. Це закріплення погоджується також і з діючим НПА [3].

Статтею 1 Закону [1] наводяться відповідні терміни. Поняттям «виробництво органічної продукції (сировини)» вводиться ще один термін – «натуральна (екологічна чиста) продукція»; таке нагромодження термінів фактично прирівнює «натуральну (екологічно чисту) продукцію» до «органічної продукції (сировини)», до того ж перша вже не містить такого поняття, як «сировина». З урахуванням міжнародних вимог [6; 7] пропонуємо закріпити таке визначення: «виробництво органічної продукції (сировини)» – система господарювання та виробництва харчових продуктів, у тому числі овочів та фруктів, продукції та сировини, що поєднує в собі збереження навколишнього природного середовища, природних ресурсів (зокрема ґрунтів), здоров'я населення, рослин, тварин,

підвищення рівня біологічного різноманіття, та метод виробництва, який передбачає вимоги до продуктів, у тому числі овочів та фруктів, продукції та сировини, виготовлених із використанням речовин і процесів природного походження.

Органічна сировина та продукція визначаються як «сировина / продукція, отримана в результаті сертифікованого виробництва відповідно до вимог» [1]. Таке закріплення не є доцільним, оскільки органічне виробництво саме по собі передбачає отримання сертифікату, й жодною нормою не закріплюється протилежне. Вважаємо, що терміни «органічна сировина» й «органічна продукція» мають бути вдосконалені: сировина / продукція, отримана в результаті виробництва відповідно до вимог цього Закону. Положення про «зону виробництва органічної продукції та сировини» та про «еколого-токсикологічні показники» не підтверджують свою доцільність відповідно до всіх закріплених положень Закону [1], а тому пропонуємо їх виключити. Інші терміни Закону [1] потребують доопрацювання, зокрема щодо передбачення контролюючого органу, видачі сертифіката тощо.

Закріплення щодо регулювання відносин у сфері «виробництва та обігу органічної продукції (сировини) та поширюється на суб'єктів господарювання, які провадять господарську діяльність у цій сфері, та на органічну продукцію (сировину), отриману відповідно до вимог Закону» не прояснює твердження стосовно суб'єктів господарювання. Земельні ділянки перебувають у приватній власності громадян, які здійснюють на них відповідне виробництво, при цьому вони не завжди є суб'єктами господарювання – юридичними особами. З огляду на це пропонуємо ст. 2 Закону [1] викласти в такій редакції: цей Закон регулює відносини у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини) між фізичними і юридичними особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Закон [1] регулює загальні засади виробництва органічної продукції, встановлює компетенцію органів влади в цій галузі, передбачає, хто саме може бути виробником органічної продукції (сировини) та які процедури потрібно виконати. У той же час зазначений НПА містить посилання на численні підзаконні нормативні акти, які в подальшому мають бути прийняті та деталізовані КМУ, міністерствами й іншими органами центральної влади. Реалізація положень Закону можлива лише після прийняття відповідних документів. Вважаємо, що доцільніше було б розробляти відповідні НПА паралельно з розробкою Закону, – це дало б змогу уникнути колізій, подвійного тлумачення, дублювання та ввести в дію закон з моменту набрання ним чинності. Додаткового розроблення також потребують технічні регламенти виробництва різноманітної органічної продукції (сировини), план переходу на виробництво органічної продукції (сировини), порядок оцінки придатності земель, порядок і вимоги до маркування органічної продукції (сировини) тощо.

Виробляти органічну продукцію (сировину) мають право фізичні та юридичні особи, які пройшли оцінку відповідності виробництва органічної продукції (сировини); отримали сертифікат відповідності; включені до Реєстру виробників органічної продукції (сировини). Оцінка відповідності виробництва – найважливіша стадія, яка складається з низки процедур, що їх потрібно виконати для отримання права виробляти органічну продукцію (сировину). Стосовно перехідного періоду закон містить істотне протиріччя. З одного боку, він починається з дня подання відповідної заяви встановленого зразка, при цьому не зазначається, у який саме орган. Після цього зацікавлена особа подає на затвердження Державній інспекції сільського господарства України [4] (згідно з Постановою КМУ від 10 вересня 2014 року, № 442 зазначену інспекцію ліквідують, при цьому залишається незрозумілим, на яке відомство покладається окреслене повноваження: «функції із здійснення сертифікації насіння і садивного матеріалу – на Державну службу з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, функції із здійснення державного нагляду (контролю) в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій та форм власності, родючості ґрунтів – на Державну екологічну інспекцію» [2]) план про перехід на виробництво органічної продукції (сировини) за типовою формою, що затверджується Мінагрополітикою та публікується на його веб-сайті. З іншого боку, подання заяви про перехід на виробництво органічної продукції (сировини) до органу з оцінки відповідності є підставою для проведення оцінювання протягом 30 днів з моменту подання заяви. У цій частині Закон [1] має бути уточнений для уникнення неоднозначного тлумачення його норм. Перехідний період – підготовчий захід, який забезпечує приведення технологічних процесів виробництва для отримання саме органічної продукції (сировини) у відповідність із вимогами закону. Оцінювання виробництва – підсумковий етап здійснення виробником всіх підготовчих дій, до яких включається й виконання умов перехідного періоду. Під час перехідного періоду заборонено використовувати визначені Законом засоби та речовини (пестициди, хімічні добрива тощо). Його тривалість визначається індивідуально й залежить від стану земель, екологічної ситуації у відповідній місцевості тощо. В окремо встановлених випадках центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, має право скоротити або продовжити тривалість перехідного періоду.

Виробник повинен пройти оцінку придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції (сировини) й мати відповідні висновки наукових установ, науково-дослідних інститутів, лабораторій якості та безпеки продукції. На підставі показників агрохімічного паспорта земельної ділянки і результатів хімічного аналізу тест-рослин проводиться оцінка. Вона здійснюється на підс-

таві встановлених Мінагрополітики зон виробництва органічної продукції (сировини).

Закінчення в наступному номері збірника наукових праць «Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності».

Список використаних джерел:

1. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03 вересня 2013 року // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/425-18> - Назва з екрана.
2. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>.
3. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. Закон України від 21 грудня 2010 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.
4. Указ Президента України «Про Державну інспекцію сільського господарства України» від 13 квітня 2011 року № 459 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/459/2011>.
5. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 5. П-С / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2003. – 736 с.
6. Council Regulation (EC) № 834/2007 on organic production and labelling of organic products and repealing Regulation (EEC) № 2092/91 of 28 June 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:189:0001:0023:EN:PDF>.
7. Council Regulation (EEC) No 2092/91 of 24 June 1991 on organic production of agricultural products and indications referring thereto on agricultural products and foodstuffs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31991R2092:EN:HTML>.
8. Берлач Н. А. Адміністративно-правові засади формування органічного напрямку у сільському господарстві України : монографія / Н. А. Берлач; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К. : Новая Идеология, 2010. – 398 с.
9. Берлач Н. А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Н. А. Берлач; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2010. – 32 с.
10. Бугера С. І. Аграрно-правове забезпечення якості сільськогосподарської

продукції в Україні : автореф. дис д-ра юрид. наук : 12.00.06 / С. І. Бугера; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2013. – 32 с.

11. Єрмоленко В. М. Деякі правові проблеми органічного виробництва в Україні / Єрмоленко В.М., Черняк Є.О. // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 197, Ч.1. – С. 40-45.

12. Кайдашов В. С. Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції [Текст] : автореф. дис канд. юрид. наук : 12.00.06 / Кайдашов Віталій Сергійович ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". – Х., 2012. – 19 с.

13. Коваленко Т. О. Виробництво органічної сільськогосподарської продукції та сировини / Т. О. Коваленко // Агробізнес сьогодні. – 2014. – № 5. – С. 50-53.

14. Ковальчук Т.Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування [Текст] : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / КовальчукТетяна Григорівна ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1996. – 201 с.

15. Кондратьєва К. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні : автореф. дис канд. юрид. наук / К. А. Кондратьєва ; наук. кер. Г. І. Балюк ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – 16 с.

16. Піддубний О.Ю. Проблеми правовідносин у сфері біотехнологій [Текст] : монографія / Піддубний Олександр Олександрович ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ : Ірідіум, 2014. – 351 с.

17. Романко С. М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції : автореф. дис канд. юрид. наук / С. М. Романко; Нац. аграр. ун-т. – К., 2008. – 19 с.

18. Уркевич В.Ю. Органічне сільськогосподарське виробництво: правові питання розвитку в аспекті євроінтеграції України / В.Ю. Уркевич // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В.З.Янчука / за ред. проф. В. М. Єрмоленка. – К. : Видавничий центр НУ-БіП України, 2015. – С. 75-77.

19. Уркевич В.Ю. Про принципи виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право» / Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. – К., 2014. – Вип. 197. – Ч. 1. – С. 56-63.

Дарья Сергеевна Поддубная,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНА УКРАИНЫ «О ПРОИЗВОДСТВЕ И ОБОРОТЕ ОРГАНИЧЕСКОЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ И СЫРЬЯ»

Статья посвящена анализу норм Закона Украины «О производстве и обороте органической сельскохозяйственной продукции и сырья». Указанный закон является единственным специальным нормативно-правовым актом в сфере осуществления органического хозяйствования. Время действия закона отражает лишь его становления. Соответственно наличие несколько спорных в чем-то противоречивых нормативно неурегулированных положений о субъектах, органов, процедур, сложности определения очередность действий заинтересованного лица, которое желает получить право на производство органической продукции и т.д. является реальным фактом, который должен быть исправлен временем.

Ключевые слова: правовой анализ, оборот, сельскохозяйственная продукция, сырье, органическое производство.

Daria S. Piddubna,
candidate of law science, lecturer, Department of civil and commercial law
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Krivoy Rog,
Ukraine)

LEGAL ANALYSIS OF THE LAW OF UKRAINE «ON THE PRODUCTION AND TURNOVER OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTS AND RAW MATERIALS»

International Jump to the formation, establishment and development of organic production, the trend towards the consumption of environmentally friendly (organic products), the legal protection of life and health of plants and animals, biodiversity, improving ecological environment in general, etc. European integration path lead to the need for Ukraine the development, establishment and implementation of this type of mass production in Ukraine. In addition to the introduction of a mechanism such as management science from the category of agriculture, there is a need in the legal category: there should be the existence of the relevant legal provisions that can regulate outlined social relations.

The peculiarity of organic management is based on supporting documents – especially when exporting such products, the lack of which can not be attributed to organic agricultural products. However, there is no requirement as for the impossibility of referring such products to clean ones is concerned, which in its essence is similar to organic, but contains no mandatory requirements - certification. Due to economic, natural and social potential of Ukraine - there is a real need to secure regulatory legal acts of two kinds of entities: organic, environmentally friendly. Immediately, and traditional management will continue to exist.

Given the time period of development and implementation of legal regulation of organic farming in view of the present conditions it is appropriate to make a legal analysis of the basic Law of Ukraine "On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials." The Law which aims to the development of agriculture of Ukraine in the direction so called as organic production and production of environmentally friendly products (raw materials).

This basic law itself shall contain all the key positions starting from terminology and ending with

the appropriate types of liability. Availability of somewhat controversial, something controversial legal provisions for outstanding subjects of procedures, the severity of determining the priority actions of an interested person who wishes to qualify for organic production, etc is a real fact which should be uniformed by rules of law.

Key words: legal analysis, circulation, agricultural produce, raw materials, organic production.

Надійшла до редколегії

Розділ III

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 349.3

Віктор Миколайович Бесчастний,
доктор наук з державного управління, професор,
заслужений юрист України
(Донецький юридичний інститут МВС України, Кривий Ріг)

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛУ – ЗАПОРУКА УСПІХУ РЕФОРМУВАННЯ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено питанням соціально-правового захисту працівників органів внутрішніх справ України в умовах реформ, що здійснюються керівництвом Міністерства внутрішніх справ України. Автором зазначається, що Закон України «Про Національну поліцію» містить прогресивні норми, спрямовані на покращення соціального захисту працівників органів внутрішніх справ, і вибудовує нову модель соціального забезпечення поліції, яка є основою для підвищення престижу професії правоохоронця, проте реальні позитивні зміни в цьому напрямку зможуть з'явитися за умов прийняття і розробки належного механізму реалізації його положень. У зв'язку з цим у нагоді українським правозастосовувачам може стати позитивний зарубіжний досвід соціального захисту працівників поліції. Саме тому, автором досліджено позитивний зарубіжний досвід у питаннях соціально-правового захисту працівників правоохоронних органів таких країн як: Італія, Нідерланди, Німеччина, США, Фінляндія.

Ключові слова: соціальний захист, соціально-правовий захист, реформи, соціальні гарантії, органи внутрішніх справ.

Постановка проблеми. Розвиток України як демократичної правової країни пов'язаний з реформуванням її правоохоронних органів, і перш за все органів внутрішніх справ. На необхідності реформування системи МВС України та її узгодження із суспільними потребами й можливостями держави наголошувалося з перших років незалежності. Відтоді ця теза досить широко декларувалася. Декілька запропонованих концепцій реформування так і не було реалізовано, бо ці керівні документи не містили чітких положень щодо реалізації згаданих пріоритетних засад у правоохоронній сфері, недостатньо відповідали концептуальним завданням, визначеним у програмних документах проведення адміністративної реформи, корекції правоохоронної політики країни, а також не враховували особливостей поточного стану економіки, державного управління, розвитку громадянського суспільства.

Нині проголошено про початок якісно нового етапу реформування органів внутрішніх справ, пов'язаного перш за все зі створенням органів внутрішніх справ нового формату, який би відповідав світовим тенденціям розвитку правоохоронних органів, а його працівники мали би належний соціальний захист, який би дозволив їм на високому рівні виконувати обов'язки, покладені на них державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі питанням соціально-правового захисту працівників органів внутрішніх справ приділяється все більше уваги з боку керівництва МВС України. Зважаючи на потреби суспільства, ці проблеми жваво обговорюються і в науковому середовищі, про що свідчать непоодинокі дослідження таких вчених, як М.С. Бідюкова, З.Р. Кісіль, М. В. Костенников, О. В. Куракін, К.Ю. Мельник, О.П. Рябченко та інших. Проте поки що за всіма показниками соціальної захищеності працівників правоохоронних органів наша система перебуває на початковій стадії розв'язання зазначених проблем. Успіх запроваджуваних реформ неможливий без вироблення правових та організаційних засад належного соціального захисту персоналу органів внутрішніх справ. Все це обумовлює актуальність питань, порушуваних нами в цій статті.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні керівництвом МВС України розроблено Стратегію розвитку органів внутрішніх справ, яка є виправданою та необхідною і такою, що допоможе визначити стратегічні завдання й головні напрями подальшого реформування всієї системи, приведення її до європейських стандартів, покращення іміджу працівників органів внутрішніх справ. Аналіз положень зазначеного документа дозволяє виділити такі головні напрями реформування системи МВС України.

1. Удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності органів внутрішніх справ. Створення повноцінного правового підґрунтя, безумовно, – це одне з головних завдань реформування МВС і правоохоронних органів загалом. Реформаторські дії повинні мати належне правове підґрунтя і спиратися на відповідні нормативно-правові акти, які визначають завдання та функції тієї чи іншої правоохоронної структури, її місце і роль у системі виконавчої влади, принципи діяльності тощо.

2. Структурна оптимізація передбачає приведення функцій, структури та чисельності органів внутрішніх справ усіх рівнів у відповідність до завдань, що стоять перед органами правопорядку на сучасному етапі розвитку держави та суспільства.

3. Модернізація професійної освіти й перепідготовки працівників органів внутрішніх справ. Сьогодні багато уваги приділяється реформуванню юридичної освіти, її якісному оновленню в межах розробки та здійснення системи заходів організаційного, наукового й навчально-методичного характеру.

4. Удосконалення кадрової політики в системі МВС України в процесі її

реформування. Зокрема, слід розробити єдині критерії визначення статусу правоохоронного органу, окреслити особливості проходження служби в ньому, запровадити уніфіковані засоби соціального та правового захисту співробітників.

5. Оцінка діяльності міліції. Нині постійно переглядаються критерії оцінювання щодо кандидатів на службу до органів МВС, а саме: підвищуються вимоги до їх моральних якостей, рівня освіти, а також ступеня психологічної стійкості й фізичної підготовки, що зумовлено потребами у висококваліфікованому персоналі.

6. Підвищення довіри населення до міліції. У розробці стратегії реформування вкрай важливим є приділити увагу механізмам формування прозорості процедур та інформації, яка має значення для населення. Реальна картина роботи міліції – це не цифри, а рівень довіри громадян до міліції і рівень безпеки кожного громадянина. Тож завойовувати цю довіру і гарантувати спокій повинні справжні професіонали.

7. Оптимізація бюджетних асигнувань на утримання правоохоронних органів. Без вирішення проблеми покращення матеріальної забезпеченості співробітників правоохоронних органів неможливо забезпечити достатньо високий рівень професіоналізму особового складу органів внутрішніх справ.

Серед зазначених напрямів на особливу увагу заслуговують проблеми посилення гарантій соціального захисту працівників органів внутрішніх справ, без яких неможлива модернізація державної правоохоронної служби в цілому. У зв'язку з цим міністр внутрішніх справ України Арсен Аваков наголошує: «Ми стоїмо на порозі глибинних реформ в системі МВС, і мета цих реформ одна – повернути міліцію обличчям до народу і найголовніше – поліпшити матеріальне забезпечення працівників міліції, тобто гарантувати їм гідну заробітну платню та відповідний соціальний пакет для їхньої захищеності». У свою чергу в Стратегії розвитку системи органів внутрішніх справ задекларовано таке: «Персонал МВС повинен мати підвищену зарплату та соціальні пільги (безоплатне медичне страхування, безвідсоткові довгострокові кредити), отримання яких не залежить від суб'єктивних стосунків між керівником та підлеглими» [1].

Отже, як бачимо, одне із пріоритетних завдань реформування української міліції полягає, перш за все, у покращенні соціального забезпечення працівників органів внутрішніх справ. Враховуючи це, на сьогодні головна увага поряд з якісною професійною підготовкою повинна приділятися питанням створення і функціонування надійної системи забезпечення соціального захисту працівників міліції, яка б передбачала наявність соціальних гарантій працівників, зокрема обов'язкове медичне страхування, якісне медичне обслуговування, відповідні побутові умови, належний розмір оплати праці тощо, а також формування позитивного іміджу професії міліціонера.

У науковій літературі з проблем юриспруденції зазначається, що співро-

бітники поліції займають особливе місце серед суб'єктів соціального захисту. У зв'язку з цим держава не випадково визначила спеціальні заходи соціального захисту та підтримки співробітників органів внутрішніх справ (поліції). Однак стверджувати, що механізм соціального захисту співробітників поліції ефективно працює, а заходи соціального захисту в повному обсязі досягають своєї мети, поки неможливо. Не викликає сумнівів, що соціальний захист поліцейських безпосереднім чином пов'язаний з престижністю служби, а також з ефективним виконанням їх функцій. В ідеалі заходи соціального захисту мають компенсувати складність і напруженість служби в поліції, стимулювати службову діяльність співробітників, мінімізувати корупційні правопорушення в діяльності поліцейських [2, с. 2].

Пакет соціальних гарантій, що був нормативно закріплений в Законі України «Про міліцію» та інших нормативно-правових актах, по-перше, не відповідав вимогам сьогодення, по-друге, реалізовувався не в повному обсязі, що безумовно негативно позначалося на службовій діяльності працівників органів внутрішніх справ, їх мотивації до якісного виконання службових обов'язків. Саме тому для створення сучасної поліції, підвищення престижу органів внутрішніх справ вкрай необхідним стало формування відповідного правового механізму соціального захисту працівників органів внутрішніх справ, який би відповідав сучасним міжнародним стандартам діяльності поліції.

Певні кроки в цьому напрямі вже зроблено. Розділ IX «Соціальний захист поліцейських» Закону України «Про національну поліцію» містить прогресивні норми, які мають на меті покращення соціального захисту працівників органів внутрішніх справ, зокрема щодо виплати поліцейським, які не мають власного житла в населеному пункті, де вони проходять службу, і винаймають житло на підставі договору житлового найму, компенсації за його найм; встановлення одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського; навчання дітей поліцейських. Зазначений закон вибудовує нову модель соціального забезпечення поліції, яка стає підґрунтям для підвищення престижу професії правоохоронця, проте реальні позитивні зміни у цьому напрямі зможуть з'явитися за умов прийняття і розробки належного механізму реалізації його положень. У цьому зв'язку у нагоді українським правозастосовувачам може стати позитивний зарубіжний досвід соціального захисту працівників поліції.

Безумовно, найбільш важливе значення для соціального статусу працівника правоохоронних органів мають матеріальні права і привілеї, до яких належать різного роду грошові виплати, пільгове надання житлової площі, автотранспорту тощо. Проте особливу роль відіграє грошове забезпечення, яке повинно задовольняти соціально-побутові і життєво важливі потреби як працівника міліції, так і членів його сім'ї, оскільки особливості роботи працівників

органів внутрішніх справ виключають можливість самостійно, наприклад здійснюючи підприємницьку діяльність, покращувати матеріальне становище, вирішувати житлові та інші соціально-побутові проблеми, що обумовлюється обмеженнями і заборонами, пов'язаними з проходженням служби, напруженням та інтенсивністю їх праці [3, с. 82].

На жаль, чинна система посадових окладів більше відповідає не економічним, а адміністративно-командним методам керування. Розмір грошового утримання працівника ОВС залежить тільки від просування службовими сходами, оскільки оклади, межі преміювання і посадові надбавки, підстави для одноразових заохочень є нормативно визначеними. Така організація виплати окладів не спонукає працівників ОВС у високопродуктивній праці. Більше того, вона не відповідає принципу розподілу за результатами праці у його класичному розумінні, оскільки допускає однаковий розмір винагороди за неоднакову якість праці. Саме в цьому полягає одна з причин свідомого недовикористання працівниками ОВС своїх фізичних та інтелектуальних здібностей [4, с. 70].

Досвід поліцейської служби закордонних країн показує, що існують різні системи оплати праці службовців. Так, у країнах Західної Європи і США заробітна плата поліцейського включає декілька основних компонентів: оклад, надбавки за вислугу років, винагороди за додаткову і нічну роботу, наявність на утриманні дітей, компенсацію вартості різного житла, витрати на житло, медичне обслуговування, транспорт, а також премії. Для поліцейських, що працюють у службі кримінальної поліції, у патрульній службі, у підрозділах із боротьби з масовими заворушеннями і в деяких інших, як додатковий стимул встановлюються спеціальні виплати за ушкодження та ризику, пов'язані з виконанням спеціальних функцій. З урахуванням цих додаткових виплат утримання співробітників поліції часто на 20-25 % є вищим, ніж утримання інших адміністративних службовців. Натомість грошове забезпечення працівників органів внутрішніх справ в Україні є в рази меншим, ніж у країнах Європи та США. Так, наприклад, відповідно до тарифної сітки заробітна плата поліцейського початкового розряду державної служби у званні курсанта у Німеччині дорівнює 891 євро. Після закінчення навчання з отриманням нового розряду державної служби і автоматично з отриманням першого спеціального звання вона зростає до 1 тис. 971 євро. Працівник може і надалі залишатися в цьому розряді і званні, але, досягнувши віку 32 років і маючи двох дітей, він отримує на тій самій посаді вже 2 тис. 283 євро [5, с. 58]. Як бачимо, розмір заробітної платні визначається як статусом у системі державної служби, так і соціальним статусом поліцейського. Наведемо ще кілька прикладів системи грошового забезпечення поліцейських у зарубіжних країнах. У Фінляндії старший командний склад поліції отримує 4 тис. 130 євро на місяць, сержанти – 3 тис. 252 євро, рядові – 2 тис. 775, кадети – 1 тис. 986 (для порівняння, середній рівень заробітної платні в

країні складає – 2 тис. 372 євро) [6, с. 8]. В Італії середня заробітна платня карабінера складає 1,4 тис. євро, а керівника поліцейської дільниці – 2 тис. 150 євро. У Нідерландах дорожній інспектор отримує 2,5 тис. євро [5, с. 60].

Зважаючи на вищезазначене, зміна чинної в Україні моделі оплати праці працівників ОВС є вкрай необхідною. Натомість надзвичайно актуальною залишається розробка нового механізму нарахування заробітної платні, який би не допускав суб'єктивності з боку керівництва і був би заснований на позитивних напрацюваннях у цьому напрямі інших країн. Отже, головним завданням реформування соціального статусу працівника органів внутрішніх справ в Україні повинно стати належне грошове забезпечення, конкурентоспроможне порівняно із заробітною платнею представників інших професій.

Як наслідок неналежного грошового забезпечення працівників органів внутрішніх справ виникає ще одна проблема соціального характеру – забезпечення їх житлом. Незадовільне забезпечення житлом осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ є однією з основних причин великої плинності кадрів та незадовільного комплектування кваліфікованими фахівцями Міністерства внутрішніх справ України та неналежного виконання ними службових обов'язків [7]. Саме тому сьогодні повинні актуалізуватися питання пошуку дієвих механізмів забезпечення працівників органів внутрішніх справ житлом. Аналіз наукової літератури з питань юриспруденції [8, с. 331-336; 9, с. 9-15; 10] дозволяє виокремити такі найбільш дієві правові механізми забезпечення житлом працівників органів внутрішніх справ:

- надання житлових позик на пільгових засадах (у тому числі безвідсоткових);
- впровадження процедури придбання житла у групах;
- створення спеціальних іпотечних програм.

Прикладом може бути погашення Міністерством внутрішніх справ кредитів (іпотеки) працівникам, які мають високі показники у службовій діяльності і пропрацювали в органах внутрішніх справ більше 15 років.

На сьогоднішній день працівники органів внутрішніх справ і члени їх сімей мають право на охорону здоров'я і безоплатне медичне обслуговування у спеціалізованих закладах Міністерства внутрішніх справ України. Слід зазначити, що, на відміну від інших, ця гарантія соціального захисту сьогодні дійсно реалізується, проте реалії є такими, що заклади охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України не спроможні надавати весь спектр медичних послуг. Саме тому на практиці непоодинокими є випадки, коли працівникам органів внутрішніх справ доводиться звертатись до інших медичних закладів, у тому числі щодо послуг, які надаються суто на платній основі. Враховуючи це, доцільно передбачити надання безоплатного медичного обслуговування працівникам органів внутрішніх справ у медичних закладах різних форм власності. На

нашу думку, в реалізації зазначених питань цікавим стане досвід США, де частину медичної допомоги оплачує департамент поліції, частину – страховий медичний фонд, який формується профспілками поліцейських, до яких вони відраховують певні внески [5, с. 59].

Слід також акцентувати, що в умовах реформування української міліції вкрай необхідним є збереження і закріплення системи пільг, зокрема під час розподілу житла, влаштування дітей в освітні заклади, оплати комунальних послуг, користування громадським транспортом та вирішення інших питань соціально-побутового забезпечення.

Поряд з вирішенням соціально-побутових питань однією з головних складових соціального захисту працівників органів внутрішніх справ є психологічна, яка передбачає профілактику негативних наслідків психологічних травм, професійної деформації, наявність відповідних навичок безпечної професійної діяльності, створення належного соціально-психологічного клімату на робочих місцях. Психологічні служби, які сьогодні функціонують у практичних підрозділах, на жаль, у повному обсязі не реалізують покладених на них завдань з різних причин: через брак досвіду, часу, а іноді через незацікавленість, зневіру у здійснюваних заходах. Між тим, ефективно цілеспрямоване психологічне забезпечення діяльності органів внутрішніх справ є важливою складовою міліцейського менеджменту, що вдало використовується в практичній діяльності ряду західноєвропейських країн. Яскравим прикладом тому є досвід поліції Баварії, де ефективно функціонує служба духівників, соціальна та психологічна служба.

Діяльність служби духівників охоплює такі напрями роботи: викладання професійної етики поліцейських; супровід служби, допомога у кризових ситуаціях; справляння богослужінь. Перед поліцейською соціальною службою постають такі завдання, як профілактика суїцидів; допомога працівникам у гострих стресових ситуаціях, депресіях, страхах; своєчасне психотерапевтичне консультування працівників поліції, коучінг для керівного складу. Психологічний супровід служби передбачає проведення тренінгів антистресової і комунікативної спрямованості, тренінгів керівного складу, які розробляє і реалізує психологічна служба поліції федеральних земель Німеччини, зокрема Баварії [11].

Таким чином, очевидним є те, що запорукою досягнення оптимального рівня соціальної захищеності працівників органів внутрішніх справ є вивчення, аналіз і узагальнення позитивного зарубіжного досвіду та можливості його впровадження в національне законодавство і правозастосовну практику. В цілому реформаційні процеси, що відбуваються в системі МВС, відкривають реальні перспективи широкого використання міжнародного досвіду організації соціального захисту працівників правоохоронних органів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, за-

значимо, що неефективність законодавства, що закріплює гарантії соціального захисту працівників органів внутрішніх справ, відсутність ефективних механізмів його реалізації суттєво посилює гостроту проблеми соціальної захищеності зазначеної категорії осіб. Враховуючи це, в умовах реформ, що здійснюються керівництвом МВС України, особливу увагу необхідно приділити нормативно-му закріпленню гарантій соціального захисту працівників правоохоронних органів, виробленню ефективної практики їх реалізації, забезпеченню належного фінансування органів внутрішніх справ, без чого неможливим є ефективне функціонування всієї правоохоронної системи. Головним принципом реформування соціального захисту працівників органів внутрішніх справ повинен стати принцип: «Гарантії соціального захисту не на папері – а в реальному житті».

Список використаних джерел:

1. Питання реформування органів внутрішніх справ України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. №1118-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 96. – Ст. 2767.
2. Куракин А. В. Социальная политика и российская полиция / А. В. Куракин // Полицейская и следственная деятельность. – 2013. – № 3. – С. 1-23.
3. Доцкевич М. В. Обеспечение социальной защиты сотрудников органов внутренних дел как приоритетное направление работы с кадрами / М. В. Доцкевич // Вестник Тюменского института повышения квалификации сотрудников МВД России. – 2014. – № 2. – С. 82-85.
4. Кісіль З.Р. Проблеми правового забезпечення соціального захисту працівників органів внутрішніх справ України / З.Р. Кісіль // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2012. – Вип. 8. – С. 68-71.
5. Яковлев К. Л. Государственно-правовые основы организации правоохранительных органов зарубежных стран : [монография] / К. Л. Яковлев, Е. И. Яковлева, О. Н. Яковлева. – М. : ИНФРА1М, 2011. – 160 с.
6. Структура и организация деятельности правоохранительных органов зарубежных стран (на примере Финляндии, Китая и Германии). Обзорная информация. – М. : ГИАЦ МВД России, 2009. – Вып. № 1. – 21 с.
7. Про Рекомендації парламентських слухань “Про стан забезпечення житлом та іншими гарантіями соціального захисту військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб : Постанова Верховної Ради України « від 23 лютого 2006 р. № 3507-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 29. – Ст. 249.
8. Рябченко О.П. Забезпечення житлом працівників органів внутрішніх справ: правові проблеми та можливі шляхи їх вирішення / О.П. Рябченко // Актуальні проблеми державного управління. – 2008. – № 2. – С. 331-336.
9. Бідюкова М.С. Житлове забезпечення як вид матеріального забезпечення

працівників ОВС / М.С. Бідюкова // Форум права. – 2006. – № 3. – С.9-15.

10. Костенников М. В. Полиция и социальное государство / М. В. Костенников, А. В. Куракин // Российская юстиция. – 2012. – № 6. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://xxxwww.center-bereg.ru/m953.html>.

11. Литвинова Г. А. Социально-психологическое обеспечение деятельности полиции Баварии (Германия) / Г. А. Литвинова // Юридическая психология. – 2010. – №3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.center-bereg.ru/o2766.html>.

Виктор Николаевич Бесчастный,
доктор наук по государственному управлению,
профессор, заслуженный юрист Украины
(Донецкий юридический институт
МВД Украины, Кривой Рог, Украина)

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ПЕРСОНАЛА – ЗАЛОГ УСПЕХА РЕФОРМИРОВАНИЯ МИЛИЦИИ УКРАИНЫ

Статья посвящена вопросам социально-правовой защиты сотрудников органов внутренних дел Украины в условиях реформ, осуществляемых руководством Министерства внутренних дел Украины. Автор отмечает, что Закон Украины «О национальной полиции» содержит прогрессивные нормы, направленные на улучшение социальной защиты сотрудников органов внутренних дел, и выстраивает новую модель социального обеспечения полиции, которая является основой для повышения престижа профессии правоохранителя, однако реальные положительные изменения в этом направлении смогут появиться при условиях принятия и разработки надлежащего механизма реализации его положений. В этой связи украинским правоприменителям может пригодиться положительный зарубежный опыт социальной защиты сотрудников полиции. Именно поэтому, автором исследован позитивный зарубежный опыт в вопросах социально-правовой защиты работников правоохранительных органов таких стран как: Италия, Нидерланды, Германия, США, Финляндия.

Ключевые слова: социальная защита, социально-правовая защита, реформы, социальные гарантии, органы внутренних дел.

Viktor N. Beschastnyi,
Doctor of Sciences in the sphere of state management, professor, honored lawyer
of Ukraine
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine, Krivoy Rog, Ukraine)

SOCIAL PROTECTION OF THE PERSONNEL AS THE SUCCESS OF THE POLICE REFORM IN UKRAINE

The article deals with the issues of social and legal protection of Ukrainian bodies of internal affairs employees within reforms undertaken by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Analysis of the main provisions of the Strategy of development of organs of internal affairs allowed the author to highlight the following main directions of reforming the system of MIA of Ukraine:

- 1. Improvement of normative-legal regulation of internal affairs bodies' activity.*
- 2. Structural optimization.*

3. *Modernization of vocational education and retraining of internal affairs bodies' employees.*
4. *Improvement of personnel policy in MIA of Ukraine in its reforming process.*
5. *Assessment of militia's activity.*
6. *Increase of public confidence to the police.*
7. *Optimization of budget allocations for the maintenance of law enforcement bodies.*

The author notes that the Law of Ukraine "On the national police" contains progressive norms aimed at improving the social protection of employees of internal affairs bodies, in particular as for payment to a police officers having no their own housing in the locality where they serve, and renting the housing on the basis of the housing renting agreement, compensations for it; establishing a lump sum cash benefit in case of death or disability of a police officer; for the education of police officers' children. The act mentioned builds a new model of social welfare of the police, which becomes the basis for raising the prestige of law enforcement officer's profession. However, the real positive changes in this direction can occur under such circumstances as of adoption and development of an appropriate mechanism of its provisions' implementation. In this regard, positive foreign experience of social protection of police officers can be a good example for the Ukrainian enforcers. Therefore, the author has investigated the positive foreign experience in the socio-legal protection of law enforcement bodies personnel in such countries as Italy, the Netherlands, Germany, USA and Finland.

Key words: social protection, socio-legal protection, reforms, social guaranties, bodies of internal affairs

Надійшла до редколегії

УДК 342.92:351.743

Ольга Миколаївна Мердова, кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України, Кривий Ріг)
Володимир Миколайович Корзун,
кандидат юридичних наук
(Головне управління МВС України в Донецькій області,
м. Маріуполь)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДСЬКОГО ПОМІЧНИКА ДІЛЬНИЧНОГО ІНСПЕКТОРА МІЛІЦІЇ

Статтю присвячено аналізу адміністративно-правового статусу громадського помічника дільничного інспектора міліції, як суб'єкта правоохоронної діяльності. Надано авторське визначення поняття «громадський помічник дільничного інспектора міліції». Автором проаналізовано нормативно-правові акти, в яких визначаються елементи адміністративно-правового статусу громадського помічника, запропоновано ряд змін до чинного законодавства.

Ключові слова: громадський помічник дільничного інспектора міліції, адміністративно-правовий статус, права, обов'язки, відповідальність.

Постановка проблеми. Останнім часом, з боку керівництва Міністерства внутрішніх справ України приділяється велика увага налагодженню партнерських відносин між населенням та органами внутрішніх справ, пошуку нових форм залучення громадськості до співпраці з різними підрозділами для виконання покладених на них завдань щодо захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

Діяльність дільничного інспектора міліції, беззаперечно, є найбільш наближеною до населення, саме тому ця служба за різних часів свого розвитку наділялася повноваженнями щодо залучення громадян до співпраці у формі громадських об'єднань, позаштатних працівників дільничного інспектора міліції, громадських помічників. Серед напрямків співпраці органів внутрішніх справ із представниками населення і громадськості слід виокремити такий відносно новий, але вже дуже перспективний напрямок, як активізація діяльності громадських помічників дільничних інспекторів міліції: добре налагоджена діяльність громадських помічників дільничних інспекторів міліції може стати в майбутньому однією з найбільш ефективних форм та напрямків участі громадськості в правоохоронній діяльності [1].

Прийняте у 2010 році нове Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України [2] залишило в арсеналі дільничного інспектора міліції тільки одну форму індивідуальної участі громадян в охороні гро-

мадського порядку – громадського помічника дільничного інспектора міліції, проте його адміністративно-правовий статус, на нашу думку, не в повній мірі врегульовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення адміністративно-правового статусу різних суб'єктів адміністративного права, у тому числі в правоохоронній сфері завжди привертала увагу вчених-адміністративістів таких, як В.Б. Авер'янов, Д. М. Бахрах, Ю.П. Битяк, В. М. Гаращук, Т.О. Гуржій, В. В. Зуй, Б. В. Россинский, Ю. Н. Стариков та інших. Безпосередньо питаннями дослідження адміністративно-правового статусу громадських помічників дільничного інспектора міліції були присвячені роботи Л. Л. Тихоненка, проте всі вони підготовлені до прийняття нового Положення. Крім того, в них не розкриваються питання удосконалення нормативно-правового визначення адміністративно-правового статусу зазначених суб'єктів. Враховуючи це, тема запропонованої статті є актуальною.

Мета дослідження. Метою цієї статті є удосконалення теоретичних та правових засад адміністративно-правового статусу громадського помічника дільничного інспектора міліції.

Виклад основного матеріалу. Діяльність дільничних інспекторів міліції з організації роботи з громадськими помічниками регламентується чинним законодавством [3; 4; 5] і відомчими нормативно-правовими актами МВС України, аналіз яких дозволяє стверджувати про наявність певних проблем у нормативно-правовому визначенні адміністративно-правового статусу громадського помічника дільничного інспектора міліції.

Як вже зазначалося, на сьогоднішній день спеціальним нормативно-правовим актом, який би визначав адміністративно-правовий статус громадського помічника дільничного інспектора міліції є Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України [2] (далі – Положення). В п. 1.6. зазначеного нормативно-правового акту дається визначення термінам, що вживаються у ньому, проте, нажаль, в його нормах поряд з поняттям «дільничний інспектор міліції» не дається визначення поняттю «громадський помічник дільничного інспектора міліції». Не розкривається зазначений термін і в інших нормах Положення, в яких тільки закріплюються вимоги до громадських помічників дільничного інспектора міліції.

Слід відзначити, що відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про міліцію» міліція має право для виконання покладених на неї завдань залучати громадян за їх згодою до співробітництва у порядку, встановленому законами, що регулюють профілактичну та оперативно-розшукову діяльність [3]. З цього видно, що підставою до співробітництва органів внутрішніх справ, у тому числі і дільничного інспектора міліції, з громадянами є їх згода. Проте, в п. 17.2 Положення зазначено, що громадськими помічниками дільничних інспекторів міліції

можуть бути лише члени громадських формувань з охорони громадського порядку. Крім того, кандидатура громадського помічника дільничного інспектора міліції повинна бути рекомендована загальними зборами громадського формування з охорони громадського порядку [2]. Отже, лише згоди громадянина бути громадським помічником недостатньо. На нашу думку, позиція законодавця щодо обмеження права громадян бути громадськими помічниками дільничного інспектора міліції за власним бажанням суперечить загальноправовим підставам участі громадян в охороні громадського порядку. На нашу думку, доцільно п. 1.6. доповнити таким терміном «Громадський помічник дільничного інспектора міліції – це повнолітня особа, яка має громадянство України, що залучена до співпраці дільничним інспектором міліції за власним бажанням, на добровільній, безоплатній основі, в порядку визначеному цим Положенням. У зв'язку з цим, відповідні зміни необхідно внести до розділу 17 Положення, зокрема п.

викласти у такій редакції: «Громадськими помічниками дільничних інспекторів міліції можуть бути повнолітні особи-громадяни України, які позитивно характеризуються за місцем роботи, навчання та проживання, здатні за своїми діловими і моральними якостями виконувати поставлені перед ними завдання, виявили бажання до співпраці з органами внутрішніх справ» та п. 17.6 – «Кандидати в громадські помічники дільничних інспекторів міліції перевіряються в установленому порядку за відповідними обліками органів внутрішніх справ».

При визначенні адміністративно-правового статусу громадського помічника дільничного інспектора міліції доцільно навести позиції вчених-адміністративістів щодо розуміння поняття «адміністративно-правовий статус» взагалі. В адміністративно-правовій доктрині зазначене поняття частіше за все не наводиться, а розкривається через характеристику окремих його елементів, до яких класично відносять права, обов'язки та відповідальність [6, с. 124; 7, с. 170; 8, с. 219]. Проте, в юридичній літературі зустрічаються і інші позиції щодо елементного складу адміністративно-правового статусу [9].

Адміністративно-правовий статус громадського помічника дільничного інспектора міліції утворює загальний правовий статус його як громадянина і спеціальний правовий статус, пов'язаний з реалізацією завдань щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, охороною власності, громадського порядку, попередження і припинення протиправних посягань тощо.

На нашу думку, особливість адміністративно-правового статусу громадського помічника дільничного інспектора міліції полягає у тому, що їх права та обов'язки встановлюються у межах компетенції служби дільничних інспекторів міліції, до якій вони залучені до співпраці, в свою чергу, їх діяльність підпорядкована виконанню завдань і функцій, покладених на службу дільничних інспекторів міліції, і носить офіційний характер.

помічника дільничного інспектора міліції складають не всі права, обов'язки, що характерні для цих суб'єктів, а тільки спеціальні, тобто ті, що реалізуються ними у питаннях взаємодії з дільничними інспекторами міліції.

Отже, під адміністративно-правовим статусом громадського помічника дільничного інспектора міліції слід розуміти врегульовану адміністративно-правовими нормами сукупність прав та обов'язків встановлених у межах компетенції служби дільничних інспекторів міліції і обумовлених метою, завданнями та функціями цієї служби, та їх відповідальність.

Надзвичайно важливе значення для визначення адміністративно-правового статусу громадського помічника дільничного інспектора міліції мають його права і обов'язки.

Права, що характеризують адміністративно-правовий статус громадського помічника дільничного інспектора міліції можна розподілити на загальні і спеціальні. Громадський помічник дільничного інспектора міліції має загальні права, які характерні для всіх осіб, що на добровольчих засадах беруть участь в охороні громадського порядку, і визначені в Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [4]. В свою чергу, спеціальні права зазначеного суб'єкту визначено у п. 17.26 Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України. Серед яких:

- вимагати від громадян та службових осіб неухильного дотримання громадського порядку і негайного припинення правопорушень;
- вимагати від порушників громадського порядку пред'явлення документів, що посвідчують особу, у випадках, коли встановлення особи необхідне для вирішення питання про притягнення до відповідальності за допущене правопорушення;
- доставляти до органу внутрішніх справ, у службові приміщення дільничного інспектора міліції, виконавчого органу селищної (сільської) ради або громадського пункту охорони порядку осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, з метою його припинення, якщо вичерпано інші заходи впливу, установа особи порушника, складання протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості скласти його на місці вчинення правопорушення, якщо складання протоколу є обов'язковим;
- проводити індивідуально-профілактичну роботу з особами, схильними до вчинення адміністративних правопорушень і злочинів, та тими, хто перебуває на профілактичних обліках органів внутрішніх справ;
- складати протоколи про адміністративні правопорушення [2].

На нашу думку, однією суперечністю у питанні врегулювання прав зазначених суб'єктів є положення щодо права виконання громадськими помічниками дільничного інспектора міліції процесуальних завдань. Так, в п. 17.18 Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України за-

значено: «Не дозволяється доручати громадським помічникам дільничних інспекторів міліції самостійне проведення процесуальних та інших завдань, що є винятковою компетенцією працівників міліції». Натомість, в п. 17.26 зазначено, що громадський помічник дільничного інспектора міліції має право складати протоколи про адміністративні правопорушення, що є, безперечно, процесуальною дією. Слід відзначити, що в ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення громадського помічника дільничного інспектора міліції не зазначено у якості суб'єкта, що має право складати протоколи про адміністративні правопорушення, однак зазначено, що член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону має таке право. До того ж, таке право йому, як члену громадського формування, надається і відповідним Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», де зазначено, що члени громадських формувань під час виконання своїх обов'язків з охорони громадського порядку і державного кордону після обов'язкового пред'явлення посвідчення члена громадського формування мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення [4]. Оскільки ми наголошуємо на незалежному від громадського формування статусі громадського помічника дільничного інспектора міліції, вважаємо за необхідне внести такі зміни до чинних нормативно-правових актів:

- п. 17.18 Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України викласти у такій редакції: «Не дозволяється доручати громадським помічникам дільничних інспекторів міліції самостійне виконання завдань, які належать до виняткової компетенції працівників міліції»;

- в ч. 1 ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення додати п. 13 в такій редакції «громадські помічники дільничного інспектора (статті 173, 175-1, 178, 185-7)».

Наголошуємо, що на відміну від прав громадського помічника дільничного інспектора міліції, його обов'язки чітко не визначені.

Аналіз розділу 17 Положення дає нам право стверджувати, що обов'язки громадського помічника зазначено у вигляді переліку певних дій у пп. 17.19-17.25, проте законодавцем не наголошено, що саме це є його обов'язками. Враховуючи, це вважаємо некоректним викладення тексту у п. 17.19-17.25 Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України і пропонуємо внести такі зміни:

- п. 17.19 викласти у такій редакції: «Громадський помічник дільничного інспектора міліції зобов'язаний:

- захищати честь і гідність громадян, їх законні інтереси, права і свободи від протиправних посягань;

- надавати допомогу дільничним інспекторам міліції в забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, профілактиці правопорушень;

негайно інформувати дільничних інспекторів міліції, а в разі їх відсутності - чергових міськрайорганів про відомі їм факти підготовки чи вчинення злочинів, місця зосередження осіб, схильних до скоєння правопорушень та злочинів, і груп нелегальних мігрантів;

сприяти дільничним інспекторам міліції у виявленні та розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті майна сільськогосподарських товариств, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань;

охороняти місце пригоди з метою збереження слідів злочину та інших речових доказів до прибуття працівників міліції;

уживати заходів для надання невідкладної допомоги особам, які потерпіли від нещасних випадків чи правопорушень;

брати участь у рятуванні людей і майна, підтриманні громадського порядку під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин»;

– пп. 17.20-17.20 Положення вилучити, з подальшою зміною нумерації пунктів в розділі 17.

Що стосується відповідальності, як елементу адміністративно-правового статусу громадського помічника дільничного інспектора міліції, то ці питання не знайшли належного нормативно-правового визначення ані на законодавчому рівні, ані у відомчих нормативно-правових актах. В Положенні наголошується тільки на тому, що громадські помічники дільничних інспекторів міліції, які порушують законодавство, негідно поведуться виключаються зі складу громадських помічників дільничних інспекторів міліції. На нашу думку, потребує закріплення положення щодо того, що громадські помічники дільничного інспектора міліції повинні нести адміністративну, кримінальну, а також матеріальну відповідальність за шкоду, завдану незаконними діями або бездіяльністю в межах, у порядку встановленому законом. Крім того, перевищення повноважень по застосуванню сили, в тому числі спеціальних засобів, тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи зазначимо, що проведений нами аналіз положень чинних нормативно-правових актів, дозволяє стверджувати, що в цілому їх норми визначають елементи адміністративно-правового статусу громадських помічників дільничних інспекторів міліції, проте потребують певного удосконалення шляхом конкретизації окремих питань. Сподіваємося, що запропоновані нами зміни сприятимуть удосконаленню статусу громадського помічника дільничного інспектора міліції.

Список використаних джерел:

1. Тихоненко Л. Л. Перспективні напрямки взаємодії дільничних інспекторів міліції з населенням і громадськістю // Право і безпека 2009. – №1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pb.univd.edu.ua/>

?action=publications&pub_id=233126&mid=8&year=2009.

2. Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 листопада 2010 року №550 // Офіційний вісник України. – 2010. – №95. – Ст. 3386.
3. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №4. – Ст. 20.
4. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 року № 1835-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №40. – Ст. 338.
5. Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності : Указ Президента України від 19 липня 2005 року № 1119/2005 // Урядовий кур'єр. – 23.07.2005. – №135.
6. Адміністративне право: [підручник] / [Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. Н. Гаращук и др.]; под ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с.
7. Курс адміністративного права України : [підручник] / [В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух та ін.]; за ред. В. В. Коваленка. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 808 с.
8. Гуржій Т. О. Адміністративне право України : [навчальний посібник] / Т. О. Гуржій. – К. : КНТ, Х. : Бурун і К, 2011. – 680 с.
9. Алтуніна О. М. Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування / О. М. Алтуніна // Право і безпека. – 2010. – № 4 (36). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_4/PB-4/PB-4_18.pdf.

Ольга Николаевна Мердова,

кандидат юридических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, Кривой Рог, Украина)

Владимир Николаевич Корзун,

кандидат юридических наук

(Главное управление МВД Украины в Донецкой области, Мариуполь, Украина)

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС ОБЩЕСТВЕННОГО ПОМОЩНИКА УЧАСТКОВОГО ИНСПЕКТОРА МИЛИЦИИ

Статья посвящена анализу административно-правового статуса общественного помощника участкового инспектора милиции как субъекта правоохранительной деятельности. Сформулировано авторское определение понятия «общественный помощник участкового инспектора милиции». Автором проанализированы нормативно-правовые акты, в которых определяются элементы административно-правового статуса общественного помощника, предложено ряд изменений в действующее законодательство.

Ключевые слова: общественный помощник участкового инспектора милиции, административно-правовой статус, права, обязанности, ответственность.

Olga N. Merdova,

PhD in the sphere of law

(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine, Krivoy Rog, Ukraine)

Vladimir N. Korzun,

PhD in the sphere of law

(Main Department of MIA of Ukraine in Donetsk region, Mariupol, Ukraine)

THE ADMINISTRATIVE-LEGAL STATUS OF A DISTRICT MILITIA INSPECTOR'S PUBLIC ASSISTANT

The article deals with the analysis of administrative-legal status of a district militia inspector's public assistant as the subject of law enforcement. The activities of district inspectors of militia for the operation of public assistants is governed by applicable laws and departmental normative legal acts. The analysis of these documents provisions suggests the presence of certain problems in the legal maintenance of their joint activities. The study of the concept of "regulatory status" in administrative law doctrine has formulated the definition of the concept "a district militia inspector's public assistant" who is an adult with the citizenship of Ukraine, contracted by a district inspector of militia at his own will, on a voluntary basis in the manner prescribed by the legislation. The authors have analyzed the normative legal acts that determine the administrative-legal status of a district militia inspector's public assistant. Such basic elements of this status as rights, duties and responsibility have been studied. The authors have proposed a number of changes to existing legislation regarding the improvement of administrative and legal status of a district militia inspector's public assistant. It is proposed to legislate the right of a district militia inspector's public assistant to compose protocols on administrative offenses on separate corpus delictis. The list of duties of a district militia inspector's public assistant, which also needs appropriate legal fixation has been specified. The authors have concluded that current regulatory legal acts on the whole define the elements of the administrative-legal status of a district militia inspector's public assistant; however, they need to be improved through specification of some individual provisions.

Key words: a district militia inspector's public assistant, the administrative-legal status, rights, duties, responsibility

Надійшла до редколегії

УДК 347.73

Олег Олексійович Шишов,
(Суддя Донецького апеляційного адміністративного суду
м. Краматорськ)

Форми захисту прав платників податків

Стаття присвячена характеристиці форм захисту прав платників податків. Проаналізовано співвідношення терміна «форма захисту прав платників податків» з іншими суміжними термінами. Запропонована класифікація форм захисту прав платників податків.

Ключові слова: захист прав, форми захисту, засіб захисту, спосіб захисту, платники податків.

Постановка проблеми. Захист прав платників податків в будь-якій формі є об'єктивною необхідністю. Як справедливо зауважував В.П. Грибанов, якщо суб'єктивне право не захищене, воно перетворюється на «декларативне» право, закріплене в законі, але не забезпечене державними правоохоронними заходами і, отже, може розраховувати, лише на добровільне повагу [1, с. 104]. Тому ми цілком поділяємо погляд Д. М. Чечота, який наполягав на тому, що видаючи норму права і тим самим передбачаючи можливість виникнення на її основі суб'єктивних прав, держава зобов'язана передбачити і відповідну форму їх захисту [2, с. 53]. На сьогодні чинне податкове законодавство України не встановлює форми захисту прав платників податків, що спонукає звернутися до дослідження означеного питання. Вважаємо також, що своєчасним буде аналіз сучасного стану форм захисту прав платників податків у вітчизняній правовій системі з тим, щоби виявити основні проблеми в розвитку даного феномена, а також намітити шляхи удосконалення нормативного регулювання та організації порядку правомірної діяльності по застосуванню способів захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що різні питання захисту прав платників податків в Україні стали предметом наукових досліджень у працях В.К. Гіжевського [3], Я. В. Греци [4], О. А. Куцого [5], М.П. Кучерявенка [6], Д.Г. Мулявки [7], О. М. Федорчука [8] та інших вчених. У теоретичному аспекті актуальність проблематики «форм захисту права платників податків» зумовлена тим, що у вітчизняній науці з достатнім ступенем визначеності розроблено саме поняття захисту, його способів, вироблені критерії розмежування заходів захисту і заходів відповідальності. Разом із тим, слід визнати, що у більшості робіт проблема форм захисту прав платників податків або не зачіпалася взагалі, або розглядалася як елемент інших наукових проблем.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження сутності форм захисту прав платників податків.

Виклад основного матеріалу. Під формою захисту суб'єктивних прав розуміють певний порядок захисту прав, здійснюваний тим чи іншим юрисдикційним органом в залежності від його природи [9, с. 148]. Відповідно форма захисту визначається залежно від суб'єкта, який застосовує конкретний спосіб захисту права. У теорії податкового права не здійснювалося комплексних досліджень форм захисту прав платників податків. У зв'язку з цим видається доцільним звернутися до теорії цивільного права, в якій розроблені й описані дві основні форми захисту порушених прав учасників цивільних правовідносин – юрисдикційна та неюрисдикційна. Традиційно сутність юрисдикційного захисту полягає в тому, що особа, права якої порушені, звертається за захистом до державних та інших компетентних органів, які уповноважені вжити необхідних заходів для припинення правопорушення і відновлення порушеного права [10, с. 293]. Залежно від виду уповноваженого органу, який здійснює захист, і поставлених перед ним завдань юрисдикційна форма поділяється на судовий і позасудовий захист. Відповідно неюрисдикційна форма захисту охоплює собою дії громадян і організацій із захисту прав та охоронюваних законом інтересів, які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до державних та інших компетентних органів [10, с. 294].

У Податковому кодексі України (далі – ПК України) відсутні норми, які б встановлювали форми захисту прав платників податків. В податковому законодавстві для позначення форми захисту вживаються словосполучення «у судовому порядку» та «в адміністративному порядку» (ст. 56 ПК України). Однак форма захисту та її порядок – поняття не тотожні: форма захисту вказує на те, хто її здійснює, а порядок захисту розкриває, як вона здійснюється [11, с. 103]. Тому зазначеній юрисдикційній формі відповідає і певний порядок захисту – судовий та позасудовий (адміністративний). Порядок захисту безпосередньо зумовлюється завданнями, компетенцією та процедурою діяльності того чи іншого органу, який здійснює захист.

Діяльність уповноважених органів по захисту прав платників податків є, по суті, діяльністю по застосуванню норм права як форми його реалізації. Причому в механізмі правового регулювання стадія застосування заходів державного примусу судовими та адміністративними органами у випадку порушення суб'єктивних прав платників податків є факультативною й ініціюється, за загальним правилом, за ініціативою управомоченої особи.

Застосування права містить декілька логічно взаємопов'язаних стадій, в рамках яких вирішуються конкретні організаційні та дослідницькі задачі по реалізації права: встановлення фактичної основи справи, встановлення юридичної основи справи, прийняття рішення по справі [12, с. 417]. Офіційною формою та підсумком правозастосовної діяльності уповноважених органів є акти правоза-

стосування, які: 1) є рішеннями по конкретній справі, що має відповідати за змістом та формою встановленим законом вимогам; 2) містять в собі владне веління, обов'язкове до виконання та забезпечене силою державного примусу; 3) спрямовані на індивідуальне регулювання суспільних відносин. Таким чином, ми погоджуємося з думкою О. Беяневич, що юрисдикційна форма захисту є зовнішнім виразом спрямованої на вирішення правового спору у встановленому законом порядку діяльності уповноважених органів, наділених правом винесення обов'язкового для сторін рішення [13, с. 64].

В законодавстві України термін «юрисдикція» вживається (зокрема, в статтях 3, 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), але не розкривається. В правових дослідженнях найчастіше визначення цього терміна пов'язується із поняттям «повноваження» як складової компетенції та статусу владного суб'єкта. У рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої ст. 124 Конституції України зазначається, що юрисдикція судів – це повноваження судів вирішувати спори про право та інші правові питання [14]. Таке розуміння юрисдикції з прикладною метою може бути поширене і на інші органи (зокрема, органи Державної фіскальної служби України, адміністративні суди), які відповідно до закону здійснюють захист прав платників податків шляхом застосування норм права.

Загальним принципом юрисдикційної діяльності державних органів є норма ст. 19 Конституції України про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [15].

Права платників податків можуть захищатися як в судовому, так і в адміністративному порядку (ст. 56 ПК України). Судовий захист прав платників податків здійснюється у формі адміністративного судочинства. У юридичній літературі неодноразово наголошувалося на тому, що розв'язання податкових спорів у судах є найбільш ефективною формою захисту прав платників податків [16, с. 106-107; 17, с. 79-80]. За офіційною статистикою, податкові спори займають понад 36 % від загальної кількості спорів, що розглядалися місцевими адміністративними судами у першому півріччі 2014 року [18, с. 7]. Домінуюче значення судової форми захисту зумовлене нормою ч. 2 ст. 124 Конституції України, якою передбачено поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі. Зазначене положення було об'єктом тлумачення Конституційного Суду України, в рішенні якого зазначається, що можливість судового захисту не може бути поставлена законом, іншими нормативно-правовими

актами у залежність від використання суб'єктом правовідносин інших засобів правового захисту, у тому числі досудового врегулювання спору. Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом. Виходячи з необхідності підвищення рівня правового захисту держава може стимулювати вирішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту [19]. У резолютивній частині рішення зазначається, що «положення частини другої статті 124 Конституції України щодо поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, в аспекті конституційного звернення необхідно розуміти так, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист». Таким чином, Конституційний Суд України поставив знак рівності між засобом, способом та формою захисту прав. Враховуючи вищевикладене, на наш погляд, існує потреба розглянути питання про співвідношення терміна «форма захисту» з іншими суміжними термінами, зокрема «засіб захисту» та «спосіб захисту».

Оскільки терміни «засіб» та «спосіб» не отримали законодавчого визначення, необхідно з'ясувати значення цих категорій. Слово «засіб» означає знаряддя в якійсь дії, справі [20, с. 96]. Свого часу в літературі зазначалося, що до засобів захисту, за допомогою яких заінтересовані особи захищають свої права або права інших суб'єктів, відносяться позов, заява, скарга, протест прокурора [2, с. 69-71; 21, с. 68; 22, с. 80-82; 23, с. 123; 24, с. 12, 27]. Із цим не можна погодитись, оскільки, якщо захистом (в матеріальному значенні) є безпосереднє відновлення порушених прав, тоді засобом захисту, тобто правовим інструментом, за допомогою якого відбувається відновлення порушеного права, є рішення суду або адміністративного органу. Позовом, заявою, скаргою лише починається процес, результатом якого може стати захист [25, с. 30].

Способом захисту називається концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату [25, с. 30]. З огляду на це не можна погодитися з тим, що судовий захист, адміністративний захист, самозахист – це способи захисту прав платників податків [26, с. 112; 27, с. 16; 28, с. 300, 306, 326, 331]. Способами захисту прав платників податків є скасування рішень контролюючих органів (ст. 55 ПК України), оскарження рі-

шень контролюючих органів (ст. 56 ПК України), повернення помилково та/або надміру сплачених грошових зобов'язань (ст. 43 ПК України) тощо.

Необхідно звернути увагу на те, що національна правова система передбачає альтернативу подання скарги, тобто платник податків має право вибору порядку захисту свого права – адміністративний або судовий. В податковому законодавстві адміністративний порядок оскарження не є обов'язковою досудовою процедурою, тому подача скарги до контролюючого органу вищого рівня не виключає права на наступну подачу аналогічної скарги до суду. Отже, адміністративний порядок оскарження може існувати в якості альтернативного або досудового порядку вирішення спору [29].

Вважаємо, що сьогодні звужувати захист суб'єктивних прав виключно до діяльності юрисдикційних органів не правильно. У випадках, коли платник податків самостійно використовує надані йому законом заходи правового захисту, має місце неюрисдикційна форма захисту, однією з різновидів якої є самозахист права. Законний самозахист є реалізацією суб'єктивного права власними засобами без звернення до публічної влади. Основне завдання формування інституту самозахисту громадян – збагачення правового статусу громадян додатковими повноваженнями, за рахунок яких забезпечувалася б можливість захисту належних їм прав і свобод без залучення у правозахисний процес суб'єктів, які представляють державну владу [30, с. 11]. Стосовно до прав платників податків, необхідно зазначити, що їх захист також має включати механізм самозахисту з відстоювання своїх майнових прав. Так, використання платником податків наданих законом податкових пільг і прийомів скорочення податкових зобов'язань відображає сутність податкового планування і одночасно є законним способом обходу податків. У зв'язку з цим самозахист можна вважати неюрисдикційною формою захисту, в якій відбувається захист порушених прав платників податків.

Зважаючи на тривалий строк та досить складну процедуру розгляду справ про податкові спори як в адміністративному, так і в судовому порядку, в ряді розвинених країн світу (Франції, Німеччині, Італії, Нідерландах та ін.) запроваджуються та реалізуються на практиці так звані альтернативні форми вирішення податкових спорів [31, с. 191]. Кожна з країн має власну систему альтернативних форм вирішення податкових спорів. Втім, найбільш поширеними з них є медіація, арбітраж (третейський розгляд), погоджувальні процедури, горизонтальний «моніторинг».

Сьогодні все частіше обговорюється впровадження механізму альтернативного вирішення податкових суперечок в Україні. Як зазначив Голова Вищого адміністративного суду України І. Темкіжев, для всіх без винятку розвинених країн світу впровадження альтернативних способів урегулювання спорів є одним із пріоритетів розвитку і вдосконалення законодавства [32, с. 23]. А при-

йняття Адміністративно-процедурного кодексу дасть змогу не лише врегулювати спір у досудовому порядку, але й спростить судовий розгляд цієї ж справи [32, с. 24].

З метою забезпечення об'єктивності в роботі з платниками, створення ефективного механізму налагодження партнерських відносин між органами фіскальної служби та платниками, в рамках підписаного 18 грудня 2014 року Меморандуму про партнерство та співпрацю між Державною фіскальною службою України та Асоціацією платників податків України, було створено постійно діючу Узгоджувальну комісію з розгляду проблемних (спірних питань) у сфері оподаткування [33]. До складу Комісії входять представники Асоціації платників податків України та Державної фіскальної служби України. Функціями Комісії, зокрема, є: розгляд та аналіз конфліктних ситуацій, що виникають між платниками податків та органами фіскальної служби в процесі сплати та адміністрування податків та зборів; сприяння у вирішенні проблемних ситуацій виключно у правовому полі, дотримуючись презумпції невинуватості платників. Вважаємо, що неупереджений розгляд колегіальним органом скарг платників податків сприятиме попередженню податкових конфліктів, стане підґрунтям для винесення справедливих рішень та розвантажить фіскальні органи.

Основна мета альтернативних способів урегулювання податкових спорів – оперативне вирішення спірних питань між платником податків і податковим органом за участю уповноваженого посередника (медіатора) або незалежного арбітра, які забезпечують справедливий і неупереджений розгляд суперечки. При цьому врегулювання спорів за допомогою примирливих процедур не є обов'язковим для платника податків і не позбавляє його права на інші способи захисту, зокрема на судове оскарження рішень податкових органів.

З набуттям чинності Податкового кодексу України зник такий інститут податкового права як податковий компроміс, в той же час все ще діє наказ Державної податкової адміністрації України від 26.04.2001 року № 182 «Про затвердження Порядку застосування податкового компромісу органами державної податкової служби в межах адміністративної апеляційної процедури». На практиці податковий компроміс майже не використовувався. Сьогодні він законодавчо не врегульований, оскільки норми про нього не увійшли до ПК України, проте він міг би сприяти ефективному адміністративному захисту прав платників податків.

Враховуючи викладене та в цілях розвитку духу взаємодії між податковим органом і платником податків, пропонується законодавчо закріпити в статті 4 ПК України принцип співпраці як основоположний принцип взаємовідносин між органами доходів і зборів та платниками податків. Що стане першим кроком до запровадження альтернативних способів вирішення податкових спорів в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вважаємо, що при трактуванні форм захисту прав платників податків слід виходити із співвідношення змісту і форми як філософських категорій, враховуючи, що форма є способом вираження змісту і його внутрішньою організацією. На наш погляд, в такому випадку під формою захисту прав платників податків слід розуміти порядок, в якому уповноважений орган здійснює захист як особливий вид правомірної діяльності. При цьому можна виділити наступні форми захисту прав платників податків – юрисдикційні: судова та адміністративна та неюрисдикційні: самозахист, медіація.

Вищевикладені положення щодо сутності форм захисту прав платників податків є важливими для уточнення понятійного апарату податкового права та більш глибокого осмислення розглянутих проблем.

Список використаних джерел

1. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В.П. Грибанов. – М. : Статут, 2000. – 411 с.
2. Чечот Д. М. Субъективное право и формы его защиты / Д. М. Чечот. – Л., 1968. – 72 с.
3. Гіжевський В.К. Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку: навч. посіб. / В.К. Гіжевський, О. М. Буханевич, О. М. Федорчук. – Київ: Атіка, 2010. – 196 с.
4. Греца Я. В. Правовий механізм реалізації та захисту прав і законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Я. В. Греца; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2006. – 20 с.
5. Куций О. А. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав фізичних осіб у податкових правовідносинах: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. А. Куций; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2004. – 19 с.
6. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права: в 2 т. / Н.П. Кучерявенко; под. ред. Д. М. Щекина. – М. : Статут, 2009. – Т. 1: Общая часть. – 863 с.
7. Мулявка Д.Г. Адміністративно-правові заходи забезпечення прав платників податків: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Д.Г. Мулявка; Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2004. – 19 с.
8. Федорчук О. М. Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. М. Федорчук; Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2003. – 20 с.
9. Шубина Т.Б. Теоретические проблемы защиты права: дисс ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т.Б. Шубина. – Самара, 1997. – 228 с.

10. Гражданское право: Учебник. – Т. 1. – 4-е изд., перераб. и доп. / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М. : «ПБОЮЛ Л. В. Рожников», 2000. – 624 с.
11. Абова Т.Е. Охрана хозяйственных прав предприятий. / Т.Е. Абова. – М. : Юрид. лит., 1975. – 216 с.
12. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 1997. – 761 с.
13. Беяневич О. Про форми захисту прав суб'єктів господарювання / О. Беяневич // Українське комерційне право. – 2007. – № 8. – С. 62-69.
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої ст. 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб): Рішення Конституційного Суду України від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 20. – Ст. 993.
15. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №. 30. – Ст. 141.
16. Ядрихинский С. А. Защита прав и законных интересов налогоплательщиков - юридических лиц (финансово-правовой аспект): дисс ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / С. А. Ядрихинский. – М., 2007. – 224 с.
17. Євсікова О. В. Наукові дослідження проблем розгляду справ, що виникають з податкових правовідносин, у судових інстанціях на території України / О. В. Євсікова // Кримський юридичний вісник. – 2010. – Вип.1(8). – Ч. 1. – С. 75-84.
18. Аналітичний огляд стану здійснення адміністративного судочинства у першому півріччі 2014 року. – Київ, 2014. – 48 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/statistika/Analiz_I_2014/.
19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів): Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 28. – Ст. 1333.
20. Новый тлумачний словник української мови: у 4 т. / Уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 1998. – Т. 2 (Ж-О). – 910 с.
21. Греца Я. В. Правовий механізм реалізації та захисту прав і законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Я. В. Греца; Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2006. – 198 с.

22. Избранные труды по гражданскому процессу / Д. М. Чечот; Сост.: Д.Ю. Новиков; Сост. предисл. и коммент.: А. А. Ференц-Сороцкий. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербург. гос. ун-та, Изд-во юрид. ф-та С.-Петербург. гос. ун-та, 2005. – 616 с.
23. Пушкар Е.Г Конституционное право на судебную защиту / Е.Г. Пушкар. – Львов: Изд-во при Львовском ун-те издательского объединения «Вища школа», 1982. – 216 с.
24. Добровольский А. А. Исковая форма защиты права / А. А. Добровольский. – М. : Изд-во МГУ, 1965. – 190 с.
25. Ромовская З. В. Защита в советском семейном праве / З. В. Ромовская. – Львов: «Вища школа», 1985. – 180 с.
26. Дудина Н. В. Правовые и организационные аспекты защиты прав налогоплательщиков в Российской Федерации: дисс... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Н. В. Дудина. – Москва, 2005. – 220 с.
27. Хаванова И. А. Правовое регулирование досудебного обжалования в налоговых правоотношениях: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / И. А. Хаванова; Всерос. гос. налоговая акад. М-ва финансов РФ. – Москва, 2011. – 207 с.
28. Рукавишникова И. В. Метод финансовго права: дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.14 / И. В. Рукавишникова; СГАП. – Саратов, 2004. – 520 с.
29. Податковий Кодекс України від 02 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13, / № 13-14, № 15-16, № 17/. – Ст. 112.
30. Килясханов И.Ш. Институт необходимой защиты граждан и его реализация в КоАП Российской Федерации / И.Ш. Килясханов // Вестник Московского университета МВД России. – 2003. – № 1. – С. 11-18.
31. Бучик А.Ю. Європейський досвід вирішення податкових спорів: характеристика та можливості запровадження в Україні / А.Ю. Бучик // Європейські перспективи. – 2012. – № 1. – Ч. 2. – С. 189-193.
32. Темкіжев І. Основні принципи вирішення податкових спорів полягають у розмежуванні добросовісних і недобросовісних платників податків / І. Темкіжев. // Юридична газета. – 2012. – № 20. – С. 22-24.
33. Меморандум про партнерство та співпрацю між Всеукраїнською громадською організацією «Асоціація платників податків України» та Державною фіскальною службою України від 18.12.2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.appu.org.ua/vzayemodiya_z_vladoyu/Derzhavna_Fiskalna_Sluzhba_Ukrainy/memorandum/

Олег Алексеевич Шишов
Донецкий апелляционный административный суд

Формы защиты прав налогоплательщиков

Статья посвящена характеристике форм защиты прав налогоплательщиков. Проанализировано соотношение термина «форма защиты прав налогоплательщиков» с другими смежными терминами. Предложена классификация форм защиты прав налогоплательщиков.

Ключевые слова: защита прав, формы защиты, средство защиты, способ защиты, налогоплательщики.

Oleg A. Shishov
(Donetsk Administrative Court of Appeal)

Forms of protection of the rights of taxpayers

Article is devoted to the forms of protection of the rights of taxpayers. The author analyses the relation of the term «form of protection of the rights of taxpayers» with other contiguous terms. Substantiates that form of protection of taxpayers' rights is the order in which competent authority protects as a special kind of lawful activity. The classification of forms of protection of the rights of taxpayers has been conducted there. Depending on a subject that applies the certain method of defence of right, the forms of protection of rights of taxpayers it is suggested to divide into jurisdiction and unjurisdiction. Administrative and judicial defence is a jurisdictional forms of protection, self-defense – a unjurisdictional form of protection of the rights of taxpayers. To ensure the interaction between taxation authority and taxpayer, stipulating in Article 4 of the Tax Code of Ukraine principle of cooperation as a fundamental principle of relations between the taxation authority and the charges and income taxpayers.

Key words: protection of rights, forms of protection, a means of protecting, a method of protecting taxpayers.

Надійшла до редколегії

УДК 342.97

Ольга Віталіївна Тильчик,
кандидат юридичних наук, доцент,
(Національний університет Державної податкової служби
України, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПОСОБІВ ТА ПРОЦЕДУР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОДАТКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ: СУЧАСНИЙ СТАН

Правове регулювання способів та процедур забезпечення виконання податкового обов'язку в Україні : сучасний стан. Стаття присвячена встановленню проблем застосування на практиці норм Податкового кодексу України, що регулюють питання забезпечення виконання платником податків його податкового обов'язку та розробці пропозицій з удосконалення правового регулювання відносин контролюючих органів та платника податків у випадку невиконання останнім свого обов'язку зі вчасної сплати податків та зборів.

Ключеві слова: забезпечення виконання обов'язків; процедури забезпечення; права платників податків; контролюючий орган; податковий борг; зупинення видаткових операцій, адміністративний арешт.

Постановка проблеми. Забезпечення регулярних надходжень до бюджетів різних рівнів за складних політичних, соціальних, економічних умов та збройного протистояння на Сході України, анексії Криму, є одним із першочергових завдань органів, що визначають та реалізують державну політику у сфері оподаткування. Досягнення найкращих результатів при цьому можливе за умови ефективного функціонування суб'єктів господарювання на території всієї країни та сумлінного виконання ними конституційного обов'язку зі сплати податків. Нажаль, за даними різних соціологічних опитувань та звітами контролюючих органів у сфері оподаткування визнати задовільним стан виконання зазначеного конституційного обов'язку досить важко, як через вказані суб'єктивні причини, так і через об'єктивні причини, що є характерними для економіки будь-яких країн у перехідні періоди за відсутності політичної стабільності. За таких умов логічним є звернення до проблем забезпечення виконання податкового обов'язку, причому у спосіб, що не призведе до ускладнення господарської діяльності та, навіть ліквідації суб'єктів господарювання різної форми власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом науковці звертаються до розгляду окремих проблем забезпечення виконання податкового обов'язку в межах свої монографічних досліджень, зокрема, М. П. Кучерявенко «Податкові процедури: правова природа і класифікація», Ю. І. Туник «Процедури погашення податкового боргу», А. М. Тимченко «Види примусових захо-

дів у податковому праві», О. В. Онишко «Організаційно-правові засади інституту регулювання податкового боргу», тощо.

Вказаними дослідженнями не вичерпуються проблеми теоретичного обґрунтування розробки новел до законодавства, що регулює суспільні відносини, пов'язані із виконанням конституційного обов'язку зі сплати податків, зборів.

Метою цієї публікації є спроба аналізу сучасного стану правового регулювання процедур забезпечення виконання такого обов'язку та окремих проблем під час їх застосування на практиці.

Виклад основного матеріалу. Починаючи розгляд окреслених питань вважаємо, що не потребує додаткової аргументації висновок про те, що правова процедура є встановленим нормою права порядком (послідовністю) здійснення юридично значущих дій у тій чи іншій сфері суспільного життя, та, що податковій галузі права також властиві процедури [1, с. 368]. Справедливо зазначає В. І. Теремецький, що процедура являє собою змістовну складову як адміністративного, так і податкового процесу, або ж «формалізований бік» процесуальної діяльності. Вчений обґрунтовано підтримує М. П. Кучерявенка, який пропонує виділяти процедури, що не виражають винятково податкову природу та притаманні тільки податковому праву [2, с. 29].

Поняття «процедура» у чинному Податковому кодексі (далі – ПК) України є широко вживаним та використовується, як правило, для позначення алгоритму дій контролюючих органів з метою досягнення конкретного результату.

Так, підпунктом 1 пункту 1 статті 14 ПК України визначено поняття адміністрування податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інших платежів. Це поняття є базовим, його винесено у назву II Розділу ПК України. Основними елементами даного поняття є рішення, процедури контролюючих органів та дії їх посадових осіб [3]. При чому, якщо буквально розуміти законодавця, мова йде про різні правові категорії. Разом із тим, зрозуміло, що будь-яка процедура складається з дій посадових осіб контролюючих органів, що реалізують надані їм владні повноваження, в результаті здійснення таких дій приймаються рішення, що мають юридичні наслідки.

Податковий кодекс (далі - ПК) України, нажаль, не містить ні визначення поняття «процедури забезпечення», ні іншого системного поняття, що об'єднувало б конкретні дії контролюючих органів, метою яких є забезпечення виконання податкового обов'язку платником податків.

Разом із тим, у ПК України можна знайти такі терміни як «спосіб забезпечення», «заходи щодо забезпечення», «забезпечення погашення податкового боргу», тощо, зміст яких теж не визначається, що викликає тільки додаткові запитання правозастосовувачів, а як відомо, вживання однозначно визначених термінів для позначення окремого правового явища свідчить про якість правового акту та підвищує ефективність його застосування.

Заповнити такі прогалини чинного законодавства, спробували вітчизняні науковці. Так, окремі вчені, аналізуючи напрями діяльності контролюючих органів, та процедури, спрямовані на їх реалізацію, вживають теоретичне поняття, примус у податковому праві, який визначають – як способи забезпечення передбаченої податково-правовою нормою поведінки суб'єктів податкових правовідносин. А. М. Тимченко пише, що у разі неналежного виконання податкового обов'язку до платників може застосовуватися такі заходи податкового примусу: податкова застава; адміністративний арешт майна; стягнення податкового боргу; пеня; вимога припинення дій платником, що перешкоджає здійсненню повноважень контролюючих органів; зупинення видаткових операцій на рахунках платника; заборона відчуження платником майна, що знаходиться у податковій заставі; продаж майна, що перебуває у податковій заставі; штрафні (фінансові санкції). Виникають сумніви щодо цінності такого групування, оскільки зрозуміло, що вказана діяльність контролюючих органів пов'язана із застосуванням державного примусу, проте, законодавець із окремих «заходів» наведених у переліку виділяє групу таких як «види фінансової відповідальності»: штраф та пеня; а «стягнення податкового боргу» відбувається за рахунок продажу майна, що перебуває у податковій заставі, та за рахунок коштів платника податків, тощо [4].

М. П. Кучерявенко, вказуючи на існування процедур у податковому праві, не визначає поняття «процедури забезпечення виконання податкового обов'язку», а вказує, що обов'язок суб'єкта, що підлягає забезпеченню, є податковим обов'язком, має публічно-правовий характер, що зумовлює певні особливості застосування заходів забезпечення, а сукупність способів забезпечення спрямована передусім на гарантування надходження грошових коштів до бюджету. Фактично вченим у його роботі «Податкові процедури: правова природа і класифікація» описуються окремі забезпечувальні способи та розкриваються особливості порядку їх застосування, наголошується, що у вітчизняному податковому законодавстві відсутній закритий перелік таких способів. Разом із тим, нормативне закріплення такого переліку може стати реальною гарантією дотримання прав платників податків, оскільки обмежує способи впливу на них примусовими заходами [5, с. 324] З урахуванням цих напрацювань, актуальним залишається необхідність визначення єдиної системи вказаних забезпечувальних способів та уніфікації процедур їх застосування.

Цікавою є спроба Ю. І. Туника, акцентувати увагу на тому, що в ПК Україні розкриваються саме особливості дій контролюючого органу із забезпечення надходжень до бюджету у випадку неналежного виконання платником податків його обов'язків (у сукупності та взаємодії, що не можуть існувати одна без одної сформульовано як матеріальні, так і процесуальні норми). На підставі цього, обґрунтовується необхідність вживання поняття «процедур погашення

податкового боргу», як таких дій уповноваженого суб'єкта, що регламентовані ПК України та деталізовані в підзаконних нормативно-правових актах, що є по-слідовними, внутрішньо-структурованими, які застосовуються до майна платника податків, який має податковий борг та не сплачує його у встановлений законом строк, спрямовані на зменшення абсолютного значення суми податкового боргу [6]. Молодий вчений пропонує виділяти забезпечувальні процедури, які не слід ототожнювати із процедурами погашення податкового боргу, які передують застосуванню останніх та, основною метою яких, є гарантування збереження активів платника податків у його власності та, за рахунок яких буде забезпечене надходження передбачених законом відрахувань до бюджетів різних рівнів.

Інші науковці спробували визначити поняття засобів забезпечення виконання податкового обов'язку, засобів забезпечення погашення податкового боргу платника податків чи за аналогією з положеннями Податкового кодексу Російської Федерації способів забезпечення виконання обов'язків зі сплати податків і зборів, до яких статтею 72 Глави 11 ПК РФ віднесено заставу майна, поруку, пеню, зупинення операцій на рахунках у банках, накладання арешту на майно платника податків, банківську гарантію. Такий підхід є досить спірним, оскільки у вказаній главі не виділяються особливості процедур застосування, так званих «способів забезпечення», а вказується на регулювання процедурної складової нормами цивільного права Російської Федерації. Наведені положення щодо сукупності способів забезпечення суттєво відрізняється від тих, про які йдеться у ПК України. Оскільки в ПК України пеню віднесено до видів фінансової відповідальності, передбачено можливість застосування адміністративного арешту як майна, так і коштів на рахунках платника податків у банках, що його обслуговують.

Стосовно такого способу забезпечення як зупинення видаткових операцій на рахунках у банках, зазначимо про спробу у ПК України відокремити ці дії чи то «спосіб забезпечення» від арешту коштів на рахунках. Про це свідчить аналіз статей 20 «Права контролюючих органів», 89 «Виникнення права податкової застави», 91 «Податковий керуючий», 94 «Адміністративний арешт майна» ПК України. Проте, щодо цього способу забезпечення актуальним є наступне застереження. У ПК України нечітко визначена процедура його застосування та відсутнє узгодження норм ПК України та норм Закону України «Про банки та банківську діяльність», статтею 59 якого передбачено підстави та порядок арешту, стягнення та зупинення операцій по рахунках. Як наслідок, у Листі Вищого адміністративного суду від 29.04.2013 № 642/12/13-13 вказується, що аналіз норм ПК України, а також чинного законодавства, що регулює банківську діяльність і порядок здійснення безготівкових розрахунків, дає підстави для висновку про тотожність понять арешт коштів, а також зупинення видаткових

операцій на рахунках платника податків для цілей регулювання податкових правовідносин. Застосування будь-якого адміністративного арешту незалежно від предмета такого арешту врегульовано нормами статті 94 ПК України [7].

Дійсно, у вказаному Законі України «Про банки і банківську діяльність» наголошується, що зупинення власних видаткових операцій банку за його рахунками, а також видаткових операцій за рахунками юридичних або фізичних осіб здійснюється лише в разі накладення арешту [8]. Тобто, можна констатувати неможливість застосування зупинення видаткових операцій на рахунках у банках як самостійного способу забезпечення відмінного від накладення арешту на кошти на рахунках у банках, що обслуговують платника податків. Разом із тим, якщо у ПК України у статті 94 визначено, що адміністративний арешт є винятковим способом забезпечення виконання платником податків його обов'язків, визначених законом, котрий застосовується за наявності підстав, перелік яких є вичерпним, то, стосовно зупинення видаткових операцій на рахунках, цього не вказано. Більше того, відмінними є процедури застосування адміністративного арешту коштів та зупинення видаткових операцій на рахунках. Зокрема, статтею 91 ПК України передбачено, що зупинення видаткових операцій на рахунках може бути достроково скасовано за рішенням податкового керуючого або суду, а стосовно звільнення коштів з-під арешту у статті 94 ПК України вказується, що його здійснює банк або інша фінансова установа за рішенням суду. Крім того статтею 91 передбачено, що строк, на який застосовується зупинення операцій на рахунках, не може перевищувати двох місяців, такі обмеження щодо адміністративного арешту коштів на рахунках відсутні.

Зазначені неточності у формулюванні норм, які визначають так звані «безумовні імперативні веління», негативно впливають на можливість гарантування прав платника податків. Як свідчить практика, значно зростає завантаженість адміністративних судів щодо розгляду спорів, пов'язаних із застосуванням контролюючими органами вказаних способів забезпечення. З метою розв'язання вказаних проблем важливо під час подальшого реформування ПК України, врахувати наступне.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Доцільно окремою нормою закріпити виключний перелік способів забезпечення виконання податкового обов'язку та підстав застосування кожного із них. До таких способів можна віднести: податкову заставу, зупинення видаткових операцій на рахунках платника податків та адміністративний арешт майна, у тому числі цінних паперів та інших цінностей, що знаходяться у банках. З часом, за умов стабілізації вітчизняної економіки можливе доповнення цього переліку банківською гарантією, або іншими способами забезпечення, які ефективно застосовуються контролюючими органами високорозвинених зарубіжних країн, про що йшла мова в окремих монографічних дослідженнях.

2. Потребує чіткого розмежування адміністративний арешт та зупинення видаткових операцій на рахунках платника податків як способів забезпечення виконання платником податків податкового обов'язку та узгодження положень ПК України, що їх визначають, та статті 59 Закону України «Про банки та банківську діяльність».

3. Визначаючи зміст процедур застосування вказаних способів забезпечення, варто прагнути до їх уніфікації, враховуючи спільність основної мети та суб'єкта їх застосування. Ініціатором застосування всіх способів забезпечення є контролюючий орган, уповноважений державою від її імені реалізовувати політику у податковій сфері. Логічним є наділення цього органу, що співпрацює безпосередньо із платником податків, має інформацію про його фінансовий стан та дисциплінованість, правом приймати рішення про застосування того чи іншого способу забезпечення. При цьому важливою гарантією прав платника податків є як чіткість визначення процедур застосування зазначених способів забезпечення, так і вказівка про можливість та необхідність перевірки судом (адміністративним) законності прийняття рішення контролюючим органом про їх застосування.

Подальші дослідження способів забезпечення виконання платником податків податкового обов'язку та уніфікація, конкретизація в основному нормативно-правовому акті процедури їх застосування, дозволить підвищити їх ефективність на практиці та створить реальні умови гарантування прав платника податків, при цьому суттєво зменшиться завантаженість адміністративних судів.

Список використаних джерел:

1. Теремецький В. І. Податкові правовідносини в Україні : монографія / В. І. Теремецький. – Харків : Діса плюс, 2012. – 648 с.
2. Кучерявенко М. П. Правова природа процедурного регулювання оподаткування / М. П. Кучерявенко // Юрист України. – 2011. – №2 (15). – С. 26-29.
3. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – №. 13-14. – С. 15-16.
4. Тимченко А. М. Види примусових заходів у податковому праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. М. Тимченко ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України ; наук. кер. О. А. Лукашев. – К., 2012. – 18 с.
5. Кучерявенко М. П. Податкові процедури: правова природа і класифікація : монографія / М. П. Кучерявенко. – К. : Правова єдність, 2009. – 459 с.
6. Туник Ю. І. Процедури погашення податкового боргу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. І. Туник ; Національний університет ДПС України ; наук. кер. О. В. Тильчик. – К., 2012. – 20 с.
7. Інформаційний лист Вищого адміністративного суду України від

29.04.2013 № 642/12/13-13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vasu.gov.ua/ua/generalization_court_practice.html?_m=publications&_t=res&id=2854.

8. Про банки і банківську діяльність: Закон України 07.12.2000 № 2121-III зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.635.40&nobreak=1>.

Тыльчик Ольга Витальевна,
кандидат юридических наук, доцент
(Национальный университет Государственной налоговой службы Украины)

Правовое регулирование способов и процедур обеспечения исполнения налоговых обязанностей в Украине: современное состояние.

Статья посвящена установлению проблем применения на практике норм Налогового кодекса Украины, регулирующих вопросы обеспечения выполнения налогоплательщиком его налоговых обязанностей и разработке предложений по усовершенствованию правового регулирования отношений контролирурующих органов и налогоплательщика в случае невыполнения последним своих обязательств по своевременной уплате налогов и сборов.

Ключевые слова: обеспечение исполнения обязанности; процедуры обеспечения; права налогоплательщиков; контролирующий орган; налоговый долг; приостановление расходных операций; административный арест.

Tylchyk Olga V.
candidate of law sciences, assistant professor
(National University of the State Tax Service of Ukraine, Ukraine)

Legal regulation of the methods and procedures to enforce tax obligations in Ukraine : current status.

The article is deals with the problems of practical application of the Tax Code of Ukraine governing the enforcement of the taxpayers' tax obligation and development of proposals on improving legal regulation of relations between the supervisory body and the taxpayer in case when a taxpayer has not fulfilled obligations after dead line.

Conclusions and recommendations for further research.

1. It is advisable to fix a separate rate exhaustive list of ways to enforce tax obligation and reason to use each of them. These methods include: tax pledge, suspension of debit transactions on the taxpayer's accounts and administrative seizure of property, including securities and other assets that are in the banks. Eventually, with a stabilization of the domestic economy this list may be supplemented with a bank guarantee or other means effectively used by regulatory authorities of advanced foreign countries. It has been discussed in some monographic studies.

2. There is the need to differentiate between administrative detention and suspension of debit transactions on the accounts of the taxpayer as ways to enforce the taxpayer's tax obligation and coordination of Ukrainian TC defining them, and Article 59 of the Law of Ukraine "On Banks and Banking".

3. In determining contents of application procedures of mention ways to ensure, it is worthy to unify

them, taking into consideration the common purpose and core business of their applications. The initiator of using all methods to ensure is the supervisory authority empowered by the state to implement its policy in the tax area. This body that cooperates directly with a taxpayer, has information on his financial position and discipline, must be logically given the right to decide on using any method of securing. The important guaranties of taxpayer's rights are: a clear definition of procedures to ensure the usage of these methods, and an indication of the possibility and necessity of checking the legality of the controlling body's decision as for their application by a court (administrative).

Further research of ways to enforce a taxpayer's tax obligation and unification, specification of procedures for their use in the main legal act, will enhance their practical effectiveness and create real conditions to guarantee the rights of a taxpayer. It will significantly decrease the amount of work in administrative courts.

Keywords: enforcement duties; assurance procedures; the rights of taxpayers; supervisory body; tax debt; suspension of debit transactions, administrative arrest.

Надійшла до редколегії

УДК 342.92

Катерина Вікторівна Шевченко,
(Національний університет Державної
податкової служби України, Україна)

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРОЦЕДУРИ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена визначенню сутності процедури надання адміністративних послуг шляхом аналізу змісту адміністративно-процесуальних відносин. При дослідженні взято за основу діяльність податкових органів в Україні. Здійснено співвідношення адміністративних неюрисдикційних проваджень та процедур надання адміністративних послуг, що свідчить про необхідність виділення групи проваджень, внаслідок здійснення яких надається адміністративна послуга. Провадження, що здійснюються органом публічної адміністрації з власної ініціативи, не може розглядатись як адміністративна послуга.

Ключеві слова: процедури надання адміністративних послуг, адміністративні неюрисдикційні провадження, адміністративний акт, податкові органи.

Постановка проблеми. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1].

Існує чимало механізмів забезпечення прав і свобод людини, що гарантує Конституція України. Одними з найактуальніших інструментів є відносно новий для вітчизняного законодавства інститут надання адміністративних послуг в діяльності органів публічної адміністрації. Зазначений правовий інститут, спрямований на реалізацію конкретних прав, свобод та виконання обов'язків громадян, має багато спільних ознак з поняттям адміністративних неюрисдикційних проваджень. Досі вченими не здійснено розмежування цих двох понять, що викликає проблеми при їх співвідношенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прямо або опосередковано торкались питань адміністративних (управлінських) послуг та адміністративних проваджень в межах тем державного управління та адміністративного процесу такі вчені як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, В. Т. Білоус, І. П. Голосніченко, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. П. Рябченко, М. М. Тищенко.

Безпосередньо, проблемам адміністративних послуг приділили увагу Е. Ф. Демський, Н. Т. Гончарук, І. Б. Коліушко, Д. В. Приймаченко, Л. Л. Прокopenко, В. П. Тимошук, Г. М. Писаренко та інші.

Як правило, зазначені явища стають об'єктом окремих наукових досліджень та не розглядаються у сукупності. *Актуальність* даної роботи у широкому розумінні полягає у потребі розроблення процесуальної конструкції впорядкованості дій та нормативної визначеності відносин між органом публічної адміністрації та особою при вирішенні індивідуальних адміністративних справ. У вузькому значенні, актуальність стосується необхідності знаходження точок дотику цих двох інститутів, та встановлення чітких рамок їх меж.

Метою публікації є спроба визначення сутності та змісту процедури надання адміністративних послуг (на прикладі діяльності органів, що реалізують податкову політику в Україні).

Цілком очевидно, що розкриття сутності процедури надання адміністративних послуг необхідно здійснювати через призму змісту та класифікації. Виходячи з цього, **основними завданнями** при розробленні даної проблеми є:

1) розкриття змісту понять «адміністративна послуга» та «адміністративні неюрисдикційні провадження» і їх ознак; 2) аналіз нормативно-правових актів, що регулюють здійснення органами публічної адміністрації адміністративних послуг; 3) встановлення правового зв'язку між адміністративним процесом та адміністративною послугою; 4) виявлення місця адміністративних послуг у розрізі класифікації адміністративних неюрисдикційних проваджень; 5) визначення співвідношення адміністративних послуг та адміністративних неюрисдикційних проваджень.

Виклад основного матеріалу. Окреслені правові явища тісно пов'язані одне з одним, що пояснюється висновками багатьох досліджень. В дисертаційній роботі «Адміністративні послуги в Україні: організаційно-правові аспекти» Г. М. Писаренко, розглядаючи організацію надання адміністративних послуг, приходять до висновку, що аналіз видів адміністративних послуг (легалізація, нострифікація, акредитація, атестація тощо) дає підстави зазначити, що мова повинна йти про групу проваджень з надання певних видів адміністративних послуг, як, наприклад, реєстраційно-дозвільне провадження, ліцензійне провадження, атестаційне провадження та ін. [2, с. 11].

Адміністративним неюрисдикційним провадженням притаманні такі ознаки:

- вони є реальним проявом виконання органу публічної адміністрації спеціальних функцій, які покладені на нього законом;
- становлять собою сукупність цілеспрямованих, послідовно-здійснюваних дій та прийняття проміжних рішень;
- здійснюються у адміністративних справах, в яких відсутній спір та конфлікт між сторонами;
- сторони провадження не знаходяться у службовому підпорядкуванні одна до одної, та мають власний процесуальний статус, кожна з яких наділена правами та обов'язками;

- орган публічної адміністрації реалізує власну компетенцію, яка полягає у його обов'язку вирішувати індивідуальні групи справ, визначені законодавством;
- адміністративні неюрисдикційні провадження регулюються загальними та спеціальними нормами процесуального права з метою реалізації загальних та спеціальних норм матеріального права;
- залежно від мети здійснення адміністративного неюрисдикційного провадження проявляється його характер – правонаділяючий, правозастосовчий, контрольний-наглядний чи регулятивний;
- кожне провадження має свою стадійність та послідовність;
- спрямовані на задоволення прав та свобод фізичних і юридичних осіб, а саме на реалізацію конкретної норми законодавства, яка надає особі певне право, та потребує втілення саме через діяльність уповноваженого органу публічної адміністрації.

Відповідно до пункту 1 статті 1 Закону України «Про адміністративні послуги» [3] адміністративна послуга - це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону.

Варто наголосити, що дія цього Закону не поширюється на відносини щодо: 1) здійснення державного нагляду (контролю); 2) метрологічного контролю і нагляду; 3) акредитації органів з оцінки відповідності; 4) дізнання, досудового слідства; 5) оперативно-розшукової діяльності; 6) судочинства, виконавчого провадження; 7) нотаріальних дій; 8) виконання покарань; 9) доступу до публічної інформації; 10) застосування законодавства про захист економічної конкуренції; 11) провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею; 12) набуття прав на конкурсних засадах; 13) набуття прав стосовно об'єктів, обмежених у цивільному обігу.

У відповідності до частини 3 статті 3 вимоги цього Закону поширюються на надання суб'єктом надання адміністративних послуг витягів та виписок з реєстрів, свідоцтв, довідок, копій, дублікатів документів та інші передбачені законом дії, у результаті яких суб'єкту звернення, а також об'єкту, що перебуває в його власності, володінні чи користуванні, надається або підтверджується певний юридичний статус та/або факт [3]. Водночас, результатом будь-якого адміністративного неюрисдикційного провадження є адміністративний акт про встановлення, зміну чи припинення правовідносин або встановлення певного юридичного статусу чи факту.

Звісно, існують різні точки зору щодо змісту поняття «адміністративна послуга». Зокрема, Д. В. Приймаченко зазначає, що уточнення самого змісту поняття «послуга» має як практичне, так і теоретичне значення, адже законода-

вчо визначено, що адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень [4], в науковій літературі під послугою переважно мають на увазі саму діяльність [5, с. 120; 6, с. 456]. У перспективному законодавстві ця позиція фахівців-правників урахована, але в дещо компромісному варіанті: адміністративна послуга – це прийняття на підставі закону за зверненням конкретної фізичної або юридичної особи адміністративного акта, спрямованого на реалізацію та захист її прав і законних інтересів та/або на виконання особою визначених законом обов'язків [7; 8, с. 7-12]. На даний момент Закон України «Про адміністративні послуги» визначив, що все-таки адміністративна послуга це результат здійснення владних повноважень, хоча проект Адміністративно-процедурного кодексу України досі містить визначення адміністративної послуги як прийняття адміністративного акту.

Також, варто звернути увагу на розуміння «адміністративного акту», який фігурує одночасно в обох досліджуваних правових явищах. Адміністративне неюрисдикційне провадження визначається як вирішення адміністративної справи неконфліктного характеру, що полягає у здійсненні учасниками провадження процесуальних дій, спрямованих на реалізацію законних прав, свобод та інтересів, а також виконання обов'язків його учасників, та прийняття в результаті цього адміністративного акту. У Законі України «Про адміністративні послуги» не має жодного згадування про прийняття адміністративного акту, проте пунктом 3 статті 3 визначено, що «Вимоги цього Закону поширюються на надання суб'єктом надання адміністративних послуг витягів та виписок з реєстрів, свідоцтв, довідок, копій, дублікатів документів та *інші передбачені законом дії*, (курсив мій – К.Ш.) у результаті яких суб'єкту звернення, а також об'єкту, що перебуває в його власності, володінні чи користуванні, надається або підтверджується певний юридичний статус та/або факт.» [3].

Очевидним є те, що адміністративна послуга не є чимось віртуальним, з огляду на наступне:

- вона є результатом публічно-сервісної діяльності, отже така послуга повинна бути «спожита» отримувачем послуги;
- для того, щоб послуга вважалась «споживчою», результат її здійснення повинен бути закріплений на матеріальних носіях, або мати інший доступний для сприйняття в об'єктивній дійсності вигляд, який би свідчив про прийняття вольове рішення органу публічної адміністрації;
- оскільки результат послуги являє собою можливе для сприйняття рішення органу публічної адміністрації, то таке його значення співпадає із розумінням адміністративного акту.

Тут відбувається певне накладення понять, тому і потребує розмежування. Слід погодитись із тими науковцями, які визначають адміністративний акт не лише як документ, але також як дію, обґрунтовуючи тим, що неможливо ро-

зшарувати дві сторони одного явища, тобто протиставляти розуміння акта як дії та форми [9, С. 70-71]. Тому, обґрунтованою є точка зору В. П. Тимощука про те, що категорія «акт» може використовуватися як інтегруюча відносно термінів «рішення» та «дія», якщо вони породжують правові наслідки, проте акт може вчинятись і усній формі, до прикладу тоді, коли законом не встановлена обов'язкова письмова форма [10, С. 16].

Окреслена думка певним чином підтверджується в наведеній вище нормі Закону України «Про адміністративні послуги», де, зазначено, що його дія поширюється не лише на видачу довідок, ліцензій тощо (тобто, по суті документів (рішень), але і на *інші передбачені законом дії*, (курсив мій – К.Ш.) в результаті яких надається або підтверджується певний юридичний статус та/або факт.

Для кращого розуміння необхідно проаналізувати конкретні адміністративні послуги, що надається органами, що реалізують податкову політику (далі - органи). До прикладу, адміністративна послуга по видачі ліцензії на виробництво спирту етилового завершується видачею такої ліцензії у відповідності до Інформаційної картки адміністративної послуги «Видача ліцензії на виробництво спирту етилового» форми ІК-21-П-01В, затвердженої Наказом ДПС України № 78 від 28.03.2013 року [11]. Суб'єктом надання такої послуги є Департамент контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Отже, вольове рішення органу про видачу ліцензії та ліцензія є адміністративним актом, який встановлює правовий статус особи - право на виробництво спирту етилового, та всі витікаючі звідси обов'язки та відповідальність за порушення законодавства.

Для того, щоб отримати вищевказану ліцензію, суб'єкту господарювання необхідно відповідати встановленим нормативно-правовим актом вимогам, підготувати та подати визначений вичерпний перелік документів (в тому числі заяву), сплатити за послугу, дочекатись строку на надання послуги та відповідно отримати («спожити») надану послугу - ліцензію.

Слід наголосити, що кожним діям суб'єкта господарювання відповідають дії суб'єкта владних повноважень, який в межах власних повноважень, вирішує адміністративну справу та приймає адміністративний акт.

Зазначені дії (процедури) відбуваються послідовно та логічно, адже не можливо спочатку отримати ліцензію, а після сплатити за неї. Тобто, відбувається певний процес, порядок вчинення дій, які чітко передбачені матеріальними та процесуальними нормами нормативно-правових актів, зокрема Законом України від 19 грудня 1995 року № 481/95-ВР "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів" [12], Постановою Кабінету Міністрів України від 20 листопада 2000 року № 1719 "Про запровадження ліцензії єдиного зразка для певних видів господарської діяльності" [13], Розпорядження Кабінету Міністрів

України від 14 вересня 2011 року № 870-р "Про затвердження переліку платних адміністративних послуг, які надаються Державною податковою службою" [14].

Водночас, іншими адміністративними послугами, які надаються податковими органами є видача документів про взяття на облік платника податків, видача торгового патенту, видача свідоцтва платника єдиного податку, включення до Державного реєстру реєстраторів розрахункових операцій моделей реєстраторів розрахункових операцій, засвідчення довідки про проведення декларування валютних цінностей, доходів та майна, що належать резиденту України і знаходяться за її межами.

Як бачимо, надання адміністративних послуг відбувається з метою постановки на облік, реєстрації, видачі ліцензій та дозволів, тобто в межах різних видів адміністративних неюрисдикційних проваджень: облікових, реєстраційних, дозвільних та ліцензійних. Тому, не можна говорити, що ці два правові явища існують паралельно одне від одного. Дотичними є багато точок, зокрема:

- діяльність органів є нормативно визначеною та регламентованою процесуальними нормами;
- процедури надання адміністративних послуг розпочинаються за зверненням конкретної особи, тобто вирішується конкретна адміністративна справа, так само, як і в межах адміністративного неюрисдикційного провадження;
- метою надання адміністративних послуг є реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у відповідній сфері. Аналогічно відбувається і в адміністративних неюрисдикційних провадженнях.
- в результаті здійснення процедур надання адміністративних послуг орган приймає адміністративний акт або вчиняє іншу юридично-значиму волюву дію, тим самим надаючи послугу у вигляді торгового патенту, дозволу, ліцензії тощо. Обов'язковою стадією адміністративних неюрисдикційних проваджень є прийняття адміністративного акту, тобто вирішення справи.

Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади встановила критерії належності послуг до адміністративних, серед яких :

- повноваження адміністративного органу щодо надання певного виду послуг визначається законом;
- послуги надаються адміністративними органами шляхом реалізації владних повноважень;
- послуги надаються за зверненням фізичних та юридичних осіб;
- результатом розгляду звернення є адміністративний акт, що має індивідуальний характер (паспорт, свідоцтво, ліцензія, дозвіл тощо);
- надання послуг пов'язане із забезпеченням створення умов для реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів [4].

Загалом, зазначені критерії також характерні для адміністративних неюрисдикційних проваджень, проте з наступним застереженням: провадження - це динамічний порядок послідовних дій та прийнятих рішень, тоді як адміністративна послуга це фактично *наслідок* вчинення послідовних дій (іншими словами - результат).

В цьому контексті в жодному разі не можна говорити про те, що адміністративна послуга є заключною частиною провадження. Водночас, не можна їх прирівнювати та ототожнювати між собою, оскільки адміністративна послуга є *результатом* (курсив мій – К.Ш.) здійснення владних повноважень, адміністративної діяльності суб'єкта. Натомість, адміністративне неюрисдикційне провадження є сукупністю послідовних дій цього суб'єкта, наслідком яких є прийняття адміністративного акту (надання адміністративної послуги).

Е. Ф. Демський вказує, що процедура надання послуг встановлює права і обов'язки органу владних повноважень, є частиною управлінської діяльності і водночас частиною адміністративного процесу, а норми, які регулюють відносини адміністративних послуг складають частину системи норм адміністративного процесуального права [15, с. 83].

З цього приводу варто визначити зв'язок між адміністративним процесом та адміністративною послугою, адже остання не є самостійною складовою процесу. Водночас, неможливо розглядати адміністративну послугу як вид адміністративних неюрисдикційних проваджень. Найбільш обґрунтованим є висновок про те, що серед всього обсягу адміністративних неюрисдикційних проваджень необхідно виділити *групу проваджень, внаслідок здійснення яких надається адміністративна послуга*. (курсив мій – К.Ш.) Отже, взаємозв'язок адміністративної послуги з адміністративним процесом відбувається через визначений порядок здійснення (сукупність дій) органу публічної адміністрації по вирішенню конкретної адміністративної справи з прийняттям адміністративного акту.

Так як адміністративний процес є безкінечним, то конкретне адміністративне неюрисдикційне провадження, що має наслідком надання конкретної адміністративної послуги - це найменший *самостійний* елемент, що в сукупності з іншими конкретними провадженнями наповнює та продовжує адміністративний процес. Виходячи з цього, всі адміністративні неюрисдикційні провадження можна поділити на дві великі групи: ті, в результаті яких надаються адміністративні послуги та ті, в результаті яких адміністративні послуги не надаються.

В результаті аналізу, стає зрозумілим, що процедури надання адміністративних послуг співпадають із процедурами адміністративних неюрисдикційних проваджень, в результаті яких надається адміністративна послуга. Будувати нормативну базу, яка регулюватиме діяльність податкових органів необхідно із врахуванням вказаної тези.

Враховуючи те, що адміністративні послуги надаються за заявою фізич-

ної чи юридичної особи згідно пункту 1 статті 1 Закону України «Про адміністративні послуги», то з усього загалу адміністративних неюрисдикційних проваджень до послуг відносяться лише ті, які розпочинаються за заявою особи. Іншими словами їх ще можна назвати добровільними або правореалізаційними.

З цього виходить, що провадження, що здійснюються органом публічної адміністрації з власної ініціативи, не може розглядатись як адміністративна послуга, при тому, що всі інші ознаки провадження можуть відповідати тим, в результаті яких надається адміністративна послуга. Власну ініціативу органу публічної адміністрації необхідно розуміти як виконання припису законодавства. До таких зокрема відносяться контрольні провадження, що здійснюються податковими органами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Окреслена в даній роботі проблематика різнопланова та потребує детальнішого аналізу всіх пов'язаних явищ, що в межах цієї статті здійснити неможливо. Проте стане предметом наступних публікацій. Однак, наявні дослідження дають можливість зробити наступні висновки:

- обґрунтовано поділ адміністративних неюрисдикційних проваджень на дві групи проваджень: ті, в результаті яких, надаються адміністративні послуги та ті, в результаті яких адміністративні послуги не надаються.

- доведено, що основою ознакою адміністративних неюрисдикційних проваджень, в результаті яких надається адміністративна послуга, є наявність заяви заінтересованої особи в отриманні послуги. Звідси очевидно випливає, що контрольні провадження не відносяться до вказаної групи проваджень.

- видається можливим надати визначення адміністративних неюрисдикційних проваджень, в результаті яких надається адміністративна послуга - вирішення адміністративної справи неконфліктного характеру, що регулюється законодавством про адміністративні послуги, та полягає у здійсненні учасниками провадження процесуальних дій, спрямованих на реалізацію законних прав, свобод та інтересів, а також виконання обов'язків його учасників, і має наслідком надання адміністративної послуги.

- оскільки адміністративні неюрисдикційні провадження є видом адміністративного процесу, то зв'язок адміністративних послуг та адміністративного процесу відбувається шляхом встановлення критерію для поділу зазначених проваджень на дві групи.

- процесуальні норми, що регламентують порядок надання адміністративних послуг є також процесуальними нормами, що регулюють здійснення адміністративних неюрисдикційних проваджень, в результаті яких надається адміністративна послуга.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : за станом на 06 жовтня 2013 р./ Верховна Рада

- України. – Офіц.вид. – К. : Офіційний вісник України, 2010 р. – № 72/1 Спеціальний випуск/ стор. 15.
2. Писаренко Г. М. Адміністративні послуги в Україні: організаційно-правові аспекти: автореф. дис. на здобуття кандидата наук. ступеня канд. юр. наук. : спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Г. М. Писаренко – Одеська нац. юрид. Академія. – Одеса, 2006. – 20 с.
3. Закон України про адміністративні послуги: за станом на 25 серпня 2013 року / Верховна рада України. – Офіц.вид. – К. : Голос України. – 2012. – № 188.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України про затвердження Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади : за станом на 15 лютого 2006 р. / Кабінет міністрів України. – Офіц.вид. – К. : Офіційний вісник України – 2006. – № 7. – Ст. 376.
5. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упорядник В. П. Тимощук. – К. : Факт, 2003. – 496 с.
6. Адміністративне право. Академічний курс : підруч. : у 2 т. / ред. колегія : В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К. : Юрид. думка, 2005. – Т. 2. Особлива частина. – 625 с.
7. Адміністративно-процедурний кодекс України : проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=17973; Про адміністративні послуги : проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37296.
8. Приймаченко Д. В. Адміністративні послуги, що надають митні органами: стан і перспективи // Вісник Акад. мит. Служби України. Серія «Право» - 2010. – № 2. – С. 7-12.
9. Коваль Л. В. Адміністративне право України. – К. : Основи, 1994. – С. 70–71.].
10. Тимощук В. П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення дії : Монографія. – К. : «Конус-Ю», 2010. – 296 с.
11. Інформаційна картка адміністративної послуги «Видача ліцензії на виробництво спирту етилового»: Наказ ДПС України № 78 від 28.03.2013 року// [Електронний ресурс], - Режим доступу: <http://sts.gov.ua/dodatkovainformatsiya/katalog-poslug/perelik-platnih-administra/91178.html>.
12. Закон України про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: за станом на 01 січня 2014 року/ Верховна рада України. – Офіц.вид.

– К. : Відомості Верховної ради України. – 1995 р. – № 49. – стаття 345.

13. Постанова Кабінету міністрів України про запровадження ліцензії єдиного зразка для певних видів господарської діяльності: Постанова Кабінету міністрів України: за станом на 17 січня 2014 року / Кабінет міністрів України. – Офіц.вид. – К. : Офіційний вісник України. – 2000 р. – № 47. – стаття 69.

14. Розпорядження Кабінету міністрів України про затвердження переліку платних адміністративних послуг, які надаються Державною податковою службою: № 870-р від 14.09.2011 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sts.gov.ua/dodatкова-informatsiya/katalog-poslug/normativno-pravova-baza-z-p/53777.html>.

15. Е. Ф. Демський Адміністративні послуги та їх юридична природа / Е. Ф. Демський // Юридична думка. – 2011 р. – № 1(1). – С. 79 - 86.

Шевченко Катерина Вікторівна,
(Национальный университет Государственной налоговой службы Украины)

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПРОЦЕДУР ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ АДМИНИСТРАТИВНЫХ УСЛУГ: ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ.

Статья посвящена определению сущности процедуры предоставления административных услуг путем анализа содержания административно - процессуальных отношений. При исследовании взято за основу деятельность налоговых органов в Украине. Осуществлено соотношение административных неюрисдикционных производств и процедур предоставления административных услуг, что свидетельствует о необходимости выделения группы производств, в результате осуществления которых предоставляется административная услуга. Производства, осуществляемые органом публичной администрации по собственной инициативе, не может рассматриваться как административная услуга.

Ключевые слова: процедуры предоставления административных услуг, административные неюрисдикционные производства, административный акт, налоговые органы.

Shevchenko K. V.,
(National University of the State Tax Service of Ukraine)

ESSENCE AND CONTENT OF PROCEDURE PROVISION OF ADMINISTRATIVE SERVICES: SOME PROBLEMS OF DEFINITION

Formulation of the problem. There are many mechanisms for ensuring human rights and freedoms guaranteed by the Constitution of Ukraine. One of the most important instruments is a relatively new for the national legislation institution of administrative services in the activity of public administration bodies. Mentioned legal institution aimed at implementing specific rights, freedoms and duties of citizens, has much in common with the concept of positive administrative proceedings. Until now, scientists have not made distinction between the two concepts, causing problems in their relationship.

The purpose of the publication is an attempt to determine the essence and content of the

administrative services procedure (for example, the activity of realizing tax policy in Ukraine).

Conclusions and recommendations for further research. Problems, outlined in this article are diverse and require more detailed analysis of all related phenomena. It is impossible to do it within this article. It will be the subject of further publications. However, the present study enable the following conclusions:

- Reasonable division of administrative positive proceedings into two groups has been grounded: those in which administrative services are provided and those in which administrative services are not provided.*
- It has been proved that the principle feature of positive administrative proceedings, in which administrative services are provided is the availability of the application of the person concerned in receiving services. Control proceedings do not belong to the proceedings of this group.*
- It is possible to give the definition of administrative positive proceedings, in which administrative service is provided - resolving of administrative cases of non-conflict nature, regulated by the legislation on administrative services. It is implemented through proceeding parties' deeds aimed at implementing legal rights, freedoms and interests, and performance of its members' duties. It has the effect of providing administrative services.*
- As positive administrative proceedings are a kind of administrative process, the relationship of administrative services and administrative process is done by establishing criteria for the separation of these proceedings into two groups.*
- Procedural norms, regulating provision of administrative services are also procedural norms, regulating realization of administrative positive proceedings, in which administrative services are provided.*

Keywords: positive administrative proceedings, administrative services, administrative act, the tax authorities.

Надійшла до редколегії

УДК 005.5:351.74+519.711

Анна Оганесівна Маркарян,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністрати-
вної діяльності

(Донецький юридичний інститут МВС України)

Сергій Валентинович Забрейко,
начальник відділення соціально-гуманітарної роботи відді-
лу кадрового забезпечення

(Донецький юридичний інститут МВС України)

УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ПРАВОВЕ, ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У роботі висвітлено концептуальні питання реформування органів внутрішніх справ України; на засадах системного підходу проведено аналіз правового, організаційного та інформаційно-аналітичного забезпечення системи національної поліції України, досліджено її структуру; визначено завдання, функції та повноваження елементів системи. Запропоновано модель прийняття управлінських рішень при плануванні діяльності патрульної служби МВС України.

Ключові слова: реформування органів внутрішніх справ, національна поліція, система управління, інформаційно-аналітичне забезпечення, правове забезпечення, організаційне забезпечення.

7 листопада 2015 року набуває силу Закон України «Про Національну поліцію» [1], основною метою впровадження якого є кардинальна зміна діючої системи органів внутрішніх справ. Як зазначає ректор Донецького юридичного інституту В. М. Бесчастний у вступному слові до круглого столу «Реформування міліції України : погляди науковців інституту», подальша розбудова демократичної держави України пов'язана з вирішенням низки проблем, однією з яких «... є реорганізація державної влади, удосконалення системи та структури органів, які її репрезентують... Головною метою реформування МВС України повинно стати вдосконалення системи та структури органів внутрішніх справ, критичний перегляд їхніх функцій і повноважень, а також упровадження нової ідеології відносин з населенням на засадах пріоритетності прав та інтересів людини» [2, с. 60]. Прийняття Закону України «Про Національну поліцію» є першим кроком реалізації перелічених напрямів реформування, та невдовзі, з моменту набрання чинності зазначеного Закону¹, в Україні функціонуватиме новий орган – національна поліція (далі – поліція), який служитиме

¹ Закон вже діє стосовно підрозділів патрульної поліції в містах Києві, Одесі та Львові.

«...суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [1].

Постановка проблеми. У зв'язку з цією подією актуалізується проблема визначення механізмів ефективного управління діяльністю новоствореного органу, відповідно до його структури, завдань, функцій та повноважень структурних підрозділів. В умовах глобалізації інформаційного простору, на особливу увагу заслуговує комплексний підхід до вирішення поставленої задачі, який ґрунтується на методології теорії управління, системного аналізу та моделювання з використанням сучасних інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує чимало напрацювань у галузі управлінської та інформаційної діяльності в правоохоронній системі. Серед вітчизняних науковців на увагу заслуговують роботи таких авторів, як І. В. Арістова, О. М. Бандурка, В. М. Бесчастний, В. Т. Білоус, В. А. Борисенко, В. С. Гуславський, Р. А. Калюжний, О. П. Литвин, Н. П. Матюхіна, М. І. Мельник, В. М. Плішкін, О. В. Сировой, В. Д. Сушенко, Ю. Л. Титаренко, І. Ф. Харабериуц. Питанням організаційного, аналітичного та інформаційного забезпечення управлінської діяльності органів внутрішніх справ присвячені чисельні праці російських вчених, зокрема О. С. Авсент'єва, Р. Р. Аліуллова, Ю. Д. Блувштейна, В. З. Веселого, С. Є. Віцина, І. В. Горошка, В. А. Дурденка, А. П. Іпакяна, В. М. Пашина, С. В. Скриля.

Відаючи належне науковим здобуткам зазначених фахівців та використовуючи їх у своїх дослідженнях, автори даної статті поставили задачу провести аналіз системи управління національною поліцією в умовах реформування органів внутрішніх справ України та запропонувати модель прийняття рішень щодо планування роботи окремих поліцейських підрозділів.

Таким чином, **мета дослідження** полягає в тому, щоб на засадах системного підходу проаналізувати та визначити шляхи вдосконалення системи управління національною поліцією в умовах реформування органів внутрішніх справ України. Для вирішення поставленої задачі проведено аналіз правового, організаційного та інформаційно-аналітичного забезпечення системи національної поліції, запропоновано модель прийняття управлінських рішень в діяльності патрульної служби МВС України.

Виклад основного матеріалу. 10 листопада 2014 року МВС України оприлюднило проект Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України [3], яка передбачає здійснення низки заходів реформування органів внутрішніх справ, зокрема в сфері інформатизації та управління : 1) запровадження інформаційних технологій та створення принципово нового аналітичного підрозділу МВС для багатофакторного аналізу оперативних даних, забезпечення процесу прийняття стратегічних рішень, планування діяльності МВС; 2) розроблення технічного завдання, створення та запровадження єдиної системи електронного

документообігу із сучасними механізмами її захисту, уніфікованими базами даних, системою планування поточної робочої діяльності та дистанційного контролю за якістю роботи окремих виконавців; 3) розроблення моделі та процедури управління для розмежування на рівні МВС сфер політичного та фахового керівництва, а також для зведення до мінімуму можливості прийняття рішень керівництвом безпосередньо під впливом політичних сил або ж під впливом власних політичних уподобань.

Майже одночасно з зазначеним документом на офіційному сайті МВС з'явилась Концепція першочергових заходів реформування Міністерства внутрішніх справ, реалізація яких має відбутись з урахуванням «пріоритетності застосування в діяльності органів внутрішніх справ сучасних автоматизованих інформаційних, телекомунікаційних та інших технологій...» [4]. Відповідно до положень вказаної Концепції, до складу МВС буде входити п'ять підрозділів : Національна поліція, Національна гвардія, Державна міграційна служба, Державна прикордонна служба, Державна служба з надзвичайних ситуацій [4].

Правову базу з питань реформування органів внутрішніх справ на сьогоднішній день складають Закони України : «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII, «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 року № 876-VII; Постанови Кабінету міністрів України : «Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України» від 20 серпня 2014 року № 360, «Про утворення деяких територіальних органів Міністерства внутрішніх справ» від 20.05.2015 № 314; Наказ МВС України «Про затвердження Положення про патрульну службу МВС» від 02.07.2015 № 796.

У зв'язку з тим, що представлена робота обмежується дослідженням управлінських процесів в діяльності національної поліції, правовим забезпеченням цих процесів постає Закон України «Про Національну поліцію» (далі – Закон), адже він визначає правові засади організації та діяльності національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції України [1].

Відповідно до ст. 2 Закону, завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1]. Цікавим постає той факт, що законодавцем введено термін «поліцейські послуги». На нашу думку, це демонструє прагнення підсилити довіру громадськості до поліції.

Висвітлення правових засад діяльності національної поліції дає можливість дослідити організаційне забезпечення : структуру системи національної поліції, функцій та повноважень її складових елементів.

Перш за все зазначимо, що національна поліція являє собою системне утворення, це підтверджується розділом III Закону [1]. Частина 1 ст. 13 Закону представляє загальну систему поліції у вигляді дворівневої ієрархічної структури, що складається з центрального органа управління поліцією та територіальних органів поліції [1]. На нашу думку, до вищої ланки цієї структури доцільно додати Міністерство внутрішніх справ на чолі з Міністром внутрішніх справ (далі – Міністр), адже у відносинах з поліцією Міністр : 1) забезпечує формування державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, а також надання поліцейських послуг та контролює її реалізацію поліцією; 2) забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності поліції; 3) затверджує стратегічні програми діяльності та визначає пріоритетні напрями роботи поліції, шляхи виконання покладених на неї завдань, затверджує плани її роботи; 4) забезпечує виконання міжнародних договорів України, що належать до сфер діяльності поліції; 5) забезпечує ведення та використання баз (банків) даних; 6) приймає рішення про розподіл бюджетних коштів, головним розпорядником яких є Міністерство внутрішніх справ України та виконує інші обов'язки.

Відповідно до ст. 21 Закону, безпосереднє керівництво поліцією здійснює керівник поліції, який має такі повноваження: 1) очолює керівництво поліцією, забезпечує виконання покладених на неї завдань; 2) звітує перед Міністром внутрішніх справ України про виконання покладених на поліцію завдань і повноважень; 3) розподіляє обов'язки між своїми заступниками, підписує накази поліції; 4) затверджує положення про самостійні структурні підрозділи апарату поліції; 5) приймає на службу та звільняє зі служби, призначає та звільняє з посад поліцейських; 6) присвоює спеціальні звання поліції та ранги державних службовців; 7) забезпечує дотримання визначеного Міністром внутрішніх справ України порядку обміну інформацією між Міністерством внутрішніх справ України і поліцією; 8) приймає у визначеному порядку рішення про розподіл бюджетних коштів, розпорядником яких є поліція, та здійснює інші повноваження відповідно до цього Закону [1].

Проаналізувавши повноваження Міністра внутрішніх справ та керівника поліції, можна зробити висновок, що основним суб'єктом управління – особою, яка приймає стратегічні управлінські рішення щодо діяльності поліції – є Міністр внутрішніх справ України. Цей фактор свідчить про існуючі розбіжності між нормами Закону «Про Національну поліцію» [1] та положенням Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України [3] стосовно розмежування на рівні МВС сфер політичного та фахового керівництва.

Відповідно, об'єкт управління – підрозділи національної поліції. Згідно з частиною 3 ст. 13 Закону, у складі поліції функціонують: 1) кримінальна поліція; 2) патрульна поліція; 3) органи досудового розслідування; 4) поліція охорони; 5) спеціальна поліція; 6) поліція особливого призначення [1].

Водночас, Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України [3] передбачає створення принципово нового аналітичного підрозділу МВС для багатофакторного аналізу оперативних даних, забезпечення процесу прийняття стратегічних рішень, планування діяльності МВС. На жаль, в Законі «Про Національну поліцію» про це нічого не сказано. Можливо, такий підрозділ має бути складовим елементом науково-дослідної установи або «установи забезпечення», які можуть утворюватися в системі поліції, згідно з частиною 4 ст. 13 вищезазначеного закону [1].

Основні повноваження поліції визначаються відповідно до покладених на неї завдань, які розглянуті вище. В рамках інформаційно-аналітичної діяльності поліція: 1) формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України та користується ними; 2) здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; 3) здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями; 4) може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформаційно-аналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень (ст. 25) [1].

Повертаючись до Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України [3], яка анонсує створення єдиної системи електронного документообігу із сучасними механізмами її захисту, уніфікованими базами даних, системою планування поточної робочої діяльності та дистанційного контролю за якістю роботи окремих виконавців, можна констатувати, що цей захід в деякій мірі закріплений на законодавчому рівні, але потребує доопрацювань та доповнень щодо постановки технічного завдання, визначення термінології, створення єдиних алгоритмів аналітичного забезпечення та програмних модулів.

Проведений на засадах системного підходу аналіз організаційного забезпечення системи національної поліції дозволив виявити її структуру, визначити суб'єкта та об'єкт системи управління, з'ясувати функції та повноваження структурних підрозділів, зокрема в інформаційно-аналітичній сфері. Наступним логічним кроком постає аналіз інформаційно-аналітичного забезпечення системи національної поліції.

Ст. 26. Закону повідомляє, що поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, які входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно: 1) осіб, щодо яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу; 2) виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень, осіб, які їх учинили, руху кримінальних проваджень; обвинувачених, обвинувальний акт щодо яких направлено до суду; 3) розшуку

підозрюваних, обвинувачених осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду; 4) розшуку безвісно зниклих, установлення особи невпізнаних трупів та людей, які не можуть надати про себе будь-яку інформацію у зв'язку з хворобою або неповнолітнім віком; 5) зареєстрованих в органах внутрішніх справ кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи публічній безпеці, надзвичайних ситуацій; 6) осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень або тих, які скоїли адміністративні правопорушення; 7) зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили, результатів розгляду цих правопорушень у судах; 8) іноземців та осіб без громадянства, затриманих поліцією за порушення визначених правил перебування в Україні; 9) викрадених номерних речей, цінностей та іншого майна; викрадених (втрачених) документів за зверненням громадян; 10) знайдених, вилучених речей, у тому числі заборонених або обмежених в обігу, а також документів з ознаками підробки, які мають індивідуальні номери; 11) викрадених транспортних засобів, які розшуковуються у зв'язку з безвісним зникненням особи, виявлених безгосподарних транспортних засобів, а також викрадених, втрачених номерних знаків; 12) виданих дозвільних документів у сфері безпеки дорожнього руху та дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів; 13) зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб; 14) викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася; 15) бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності [1].

Виходячи з наведеної інформації, можна констатувати, що поліція користується інформаційними ресурсами підсистем існуючої інтегрованої інформаційно-пошукової системи ОВС України (ІПС), яка функціонує в ОВС з 2009 року [5]. Таким чином, на сьогоднішній день ІПС являє собою інформаційно-аналітичне забезпечення системи національної поліції.

Слід зазначити, що управлінські функції в ІПС не реалізовані. Але ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію» визначено правові засади впровадження окремих модулів, спрямованих на вирішення задач управління : «поліція здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу» та «має можливість створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності у сфері управлінських відносин» [1].

Враховуючи той факт, що в деяких містах України вже функціонує патрульна служба, авторами запропоновано модель прийняття рішень щодо планування її діяльності, засновану на методології регресійного аналізу. Нижче розкрито сутність методу та поставлено задачу оптимізації.

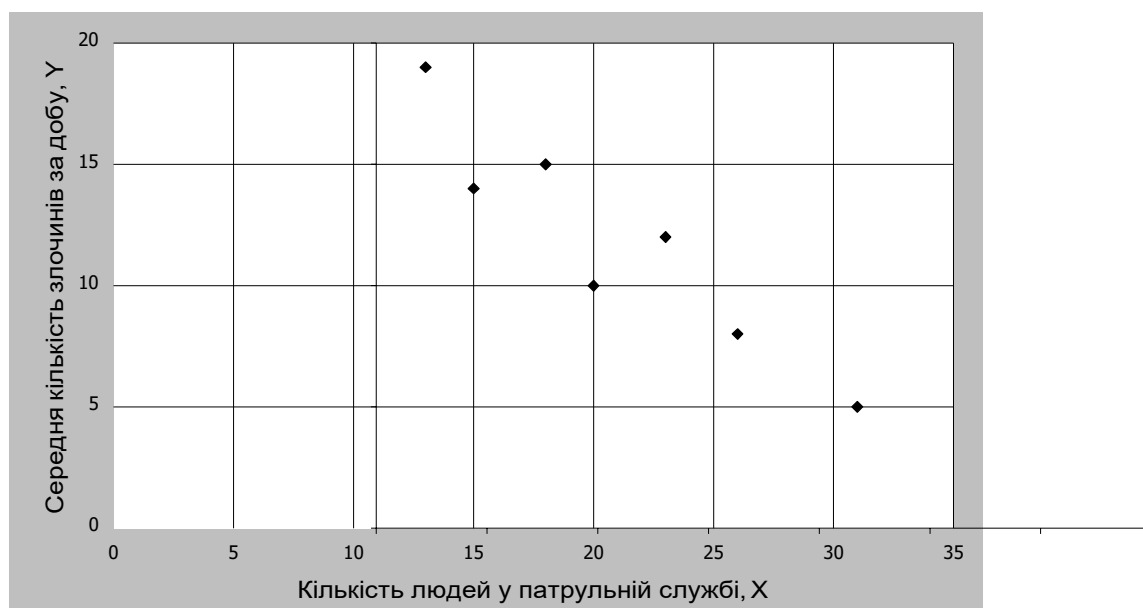
В результаті статистичного дослідження отримано дані щодо кількості вуличних злочинів, скоєних в середньому на ділянці за добу, при певній чисельності патрульних (таблиця 1).

Таблиця 1.

Статистичні дані щодо вуличної злочинності на ділянці за добу при визначеній чисельності особового складу патрульної служби

Кількість людей у патрульній службі (факторна ознака X)	13	15	18	20	23	26	31
Середня кількість вуличних злочинів за добу (результативна ознака Y)	19	14	15	10	12	8	5

Аналіз статистичних даних дає можливість дослідити вплив роботи патрульної служби на криміногенну ситуацію в регіоні, а також розрахувати оптимальну кількість особового складу для патрулювання вулиць. Для виявлення залежності між досліджуваними ознаками в декартовій системі координат побудовано кореляційне поле, де по осі абсцис розташовані значення показника кількості людей у патрульній службі, а по осі ординат – відповідні середньодобові значення скоєних вуличних злочинів (малюнок 1).

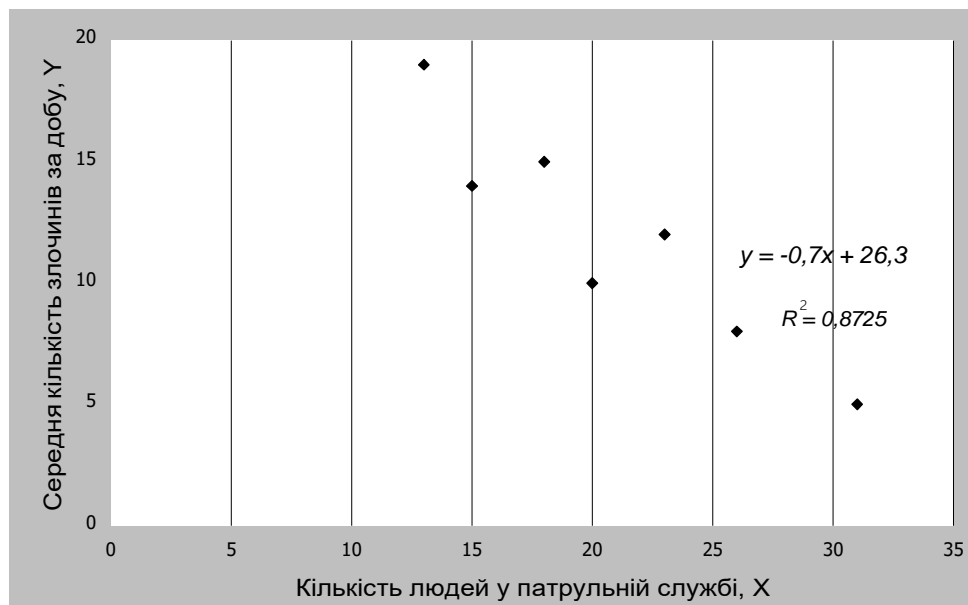
Малюнок 1. Кореляційна залежність між середньодобовою кількістю вуличних злочинів та чисельністю складу патрульної служби

Логічним кроком постає знаходження аналітичного опису лінії, яка апроксимує вказані точки, та використання його для прогнозування рівня вуличної злочинності при певній чисельності особового складу патрульної служби. Застосовуючи методи регресійного аналізу та користуючись засобами MS Excel, побудовано таку лінію – лінію регресії, знайдено її рівняння :

¹ Джерелом статистичних даних є навчальний посібник [6], у статті зазначені відомості використовуються для наочної демонстрації методу регресійного аналізу.

$$y(x) = -0,7x + 26,3 \quad (1)$$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,8725$ близький до одиниці, це означає, що модель адекватно відображає виявлену тенденцію (малюнок 2).

Малюнок 2. Лінія регресії описує залежність середньодобової кількості вуличних злочинів від чисельності складу патрульної служби

Підставляючи в рівняння (1) значення факторної ознаки x – чисельності патрульних, можна спрогнозувати результат y – кількість вуличних злочинів. Але, на нашу думку, доцільно піти іншим шляхом – спрямувати показник вуличної злочинності до мінімуму :

$$y(x) \rightarrow \min \quad (2)$$

Прийнявши за мінімальне значення нульове, для вирішення поставленої задачі достатньо розв'язати елементарне рівняння :

$$-0,7x + 26,3 = 0 \quad \Rightarrow \quad x \approx 38 \quad (3)$$

Таким чином, для досліджуваного району з приведеними статистичними даними оптимальна чисельність осіб патрульної служби складатиме 38 осіб.

При використанні подібної моделі на практиці слід пам'ятати, що жоден прогноз не дає стовідсоткової точності, та отриманий результат не означає, що оптимізація складу патрульної служби дасть змогу елімінувати таке явище, як вулична злочинність, а лише дозволить мінімізувати її рівень.

Також необхідно розуміти, що наукову новизну в даному випадку представляє не метод регресійного аналізу, який часто використовуються в статистичних дослідженнях, а пропозиція застосування вказаного методу для управління

діяльністю підрозділами національної поліції та постановка задачі оптимізації. Представлена модель може бути реалізована програмним шляхом як складовий елемент інтегрованої інформаційно-пошукової системи ОВС, що дозволить в автоматичному режимі використовувати існуючі в базі даних відомості, оновлювати інформацію кожного разу при проведенні розрахунків та видавати оперативні рекомендації щодо прийняття ефективних управлінських рішень [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило отримати такі результати :

1. Визначено правове забезпечення системи національної поліції, яким є Закон України «Про Національну поліцію».

2. На засадах системного підходу проведено аналіз організаційного забезпечення системи національної поліції та виявлено її трирівневу ієрархічну структуру. На верхньому рівні ієрархії знаходиться Міністр внутрішніх справ, на середньому – центральний орган управління поліцією, на нижньому – територіальні органи поліції. Суб'єктом управління поліцією (особою, що приймає стратегічні рішення) визначено Міністра внутрішніх справ України, об'єктом управління – поліцейські підрозділи.

Проведення паралелей між стратегічними напрямками реформування ОВС в сфері інформаційної та управлінської діяльності, визначеними Стратегією розвитку органів внутрішніх справ України, та Законом України «Про національну поліцію» дозволило виявити, що Закон тільки частково відображає положення Стратегії, а в окремих випадках зовсім їх не враховує.

3. Виявлено, що інформаційно-аналітичним забезпеченням системи національної поліції є інтегрована інформаційно-пошукова система ОВС України, при цьому блок управління в цій системі не реалізований. Однак, законодавством передбачено можливість впровадження окремих модулів, спрямованих на вирішення задач управління.

4. Запропоновано модель прийняття управлінських рішень при плануванні діяльності патрульної поліції, поставлено задачу оптимізації та представлено метод її вирішення. У якості перспективи дослідження постає можливість програмної реалізації запропонованої методики та інтеграції програмних модулів до єдиної інформаційної системи МВС України. Це дозволить в автоматичному режимі використовувати існуючі в базі даних відомості, оновлювати інформацію кожного разу при проведенні розрахунків та видавати оперативні рекомендації щодо прийняття ефективних управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII [Електронний ресурс] / Веб-сайт Верховної Ради України. – 2015. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/580-19>.

2. Бесчастний В. М. Відкриття круглого столу «Реформування міліції України: погляди науковців інституту» / В. М. Бесчастний // Реформування міліції України: погляди науковців інституту: матеріали кругл. столу (Кривий Ріг, 18 травня 2015 року). – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2015. – С. 60-62.
3. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] / Веб-сайт МВС України. – 2015. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1221365>.
4. Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ [Електронний ресурс] / Веб-сайт МВС України. – 2015. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1221414>.
5. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 12.10.2009 № 436 [Електронний ресурс] / Веб-сайт Верховної Ради України. – 2015. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09>.
6. Величко В.Г. Методи правової статистики : Навчальний посібник до практичних занять з курсу «Правова статистика» / В.Г. Величко. – Донецьк : ТОВ «Цифрова типографія», 2009. – 137 с.
7. Маркарян Г.О. Використання статистичних методів при оперативному управлінні діяльністю патрульної служби / Г.О. Маркарян // Реформування міліції України: погляди науковців інституту: матеріали кругл. столу (Кривий Ріг, 18 травня 2015 року). – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2015. – С. 76-78.

Маркарян Анна Оганесовна,

кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры специальных дисциплин и административной деятельности

(Донецкий юридический институт МВД Украины)

Забрейко Сергей Валентинович,

начальник отделения социально-гуманитарной работы отдела кадрового обеспечения (Донецкий юридический институт МВД Украины)

УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ: ПРАВОВОЕ, ОРГАНИЗАЦИОННОЕ И ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ

В работе освещены концептуальные вопросы реформирования органов внутренних дел Украины; на основе системного подхода проведен анализ правового, организационного и информационно-аналитического обеспечения системы национальной полиции Украины, исследована ее структура; определены задания, функции и полномочия элементов системы. Предложена модель принятия управленческих решений при планировании деятельности патрульной службы МВД Украины.

Ключевые слова: реформирование органов внутренних дел, национальная полиция, система управления, информационно-аналитическое обеспечение, правовое обеспечение, организационное обеспечение.

Anna O. Markarian,
 candidate of technical Sciences, assistant professor, assistant professor of special
 disciplines and administrative activities

(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

Sergiy V. Zabreyko,

head of the department of social and humanitarian work of department staffing

(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

MANAGEMENT ACTIVITIES IN THE NATIONAL POLICE: LEGAL, ORGANIZATIONAL AND INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT

Problem's setting. In connection with the entry into force of the Law of Ukraine "On the National police" is actualized the problem of defining the mechanisms for the effective management of the national police. In the conditions of globalization of information space, special attention deserves a complex approach to solving the problem, based on the methodology of control theory, system analysis and simulation using modern information technology.

Analysis of recent studies and publications. Noteworthy are the works of domestic scientists in the field of management and information activities in the law enforcement system : I.V. Aristova, A.N. Bandurka, V.N. Beschastniy, V.T. Belous, V.A. Borisenko, V.S. Guslavski, R.A. Kalyuzhny, A.P. Litvin, N.P. Matyukhina, I.M. Melnyk, V.M. Plishkin, A.V. Syrovoy, V.D. Soushenko, Y.L. Titarenko, I.F. Haraberush. Organizational, analytical and information support of administrative activity of internal Affairs bodies is the subject of numerous works of Russian scientists : A. S. Avcentiev, R.R. Aliullov, Y.D. Bluvshstein, V.Z. Vesely, S.E. Vitsin, I.V. Goroshko, V.A. Dourdenko, A.P. Ipacian, V.M. Pashin, S.V. Skryl.

The objective of the article. On the basis of a systematic approach to analyze and identify ways to improve management of the national police in the conditions of reforming of internal Affairs bodies of Ukraine. To solve this problem the analysis of the legal, organizational and information-analytical support system of the national police, the proposed model of managerial decision-making in the activities of the patrol service of the Ministry of internal Affairs of Ukraine.

The main part. Legal support of system of national police which the Law of Ukraine "On the National police" is defined.

On the basis of system approach the analysis of organizational support of system of national police is carried out and are revealed its three-level hierarchical structure. At the top level of hierarchy there is a Minister of Internal Affairs, on an average – the central governing body of police, on lower – territorial authorities of police. By the subject of management of police (the person making strategic decisions) it is defined the Minister of Internal Affairs of Ukraine, object of management – police divisions. Direct management of police is performed by the head of police.

Information and analytical providing system of national police integrated the information retrieval system of law-enforcement bodies of Ukraine, thus the control unit in this system isn't realized.

Conclusions. The proposed model of managerial decision-making in planning the activities of the patrol police. As prospect research raises the possibility of implementation of proposed methodologies and integration of software modules into the information system of the Ministry of internal Affairs of Ukraine. This will allow to automatically use the existing database information, update information when carrying out calculations and give operational recommendations for the adoption of effective management decisions.

Key words: reforming bodies of internal Affairs, national police, control system, information and analytical support, legal support, organizational support.

Надійшла до редколегії

Розділ IV
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.85:343.9 (063)

Олександр Сергійович Іщук,
кандидат юридичних наук
(Національна академія прокуратури України)

**НАУКОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ
КРИМІНОЛОГІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ
ПРОКУРАТУРИ**

В статті розглянуті проблем управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури. Аналізується співвідношення понять управління кримінологічною діяльністю та організація кримінологічної діяльності. Наведено поняття та ознаки управлінського рішення, яке приймається з метою підвищення ефективності кримінологічної діяльності органів прокуратури.

Ключові слова: управління кримінологічною діяльністю, організація кримінологічної діяльності, органи прокуратури, управлінське рішення, кримінологічна інформація.

Постановка проблеми. Будь-яка наукова та практична проблема, що стосується організації та здійснення кримінологічної діяльності, має управлінський аспект, а тому повинна розглядатися з урахуванням цього аспекту.

Посилення уваги кримінологічної науки до управління процесами у сфері протидії злочинності, безумовно, зможе підвищити практичну значущість такого управління. Управлінські проблеми мають стати предметом постійних системних досліджень в рамках усіх кримінально-правових наук, тісно пов'язаних із вивченням злочинності. Це дасть можливість виділити ключові питання і зосередити на них увагу практики. Завдання має вирішуватися в першу чергу саме тією галуззю знання, яка володіє арсеналом теоретичних засобів аналізу та узагальнення кримінальних явищ. Такою галуззю знання, на нашу думку, є кримінологія, що має свій ракурс, свій погляд на управління процесами протидії злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одне з її головних завдань, коли справа стосується організації та здійснення кримінологічної діяльності, – це зміцнення союзу з наукою управління, як і з іншими суміжними галузями знання. Всі ці науки повинні з єдиних теоретичних і методологічних позицій систематизувати відносини «злочинність – управління» і на цій основі розробити загальну для них концепцію. Серед науковців даному питанню приділили увагу Г. А. Аванесов, С. Г. Аврутин, Л. В. Багрій-Шахматов, М. І. Бажанов,

О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, О. В. Боков, Є. М. Блажівський, В. В. Голіна, Я. І. Гишинський, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, М. В. Корнієнко, О. М. Костенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, О. В. Негодченко, В. М. Попович, В. Я. Тацій, В. М. Трубников, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, О. Н. Ярмиш та інші.

Проте складний, комплексний характер сучасних соціальних проблем управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури потребує подальших наукових пошуків. Сама проблема відносин «злочинність – управління» в даний час може розглядатися як нова, раніше майже не розв’язувана. Саме тому тема статті є актуальною, а її метою є аналіз наукових засад управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури.

Виклад основного матеріалу. Удосконалюючи кримінологічну діяльність органів прокуратури, необхідно звернути увагу на наступне. Потрібно виходити з того, що метод екстенсивного розвитку, по суті, майже вичерпано. Для вирішення цього завдання є багато можливостей, але є вельми важливий шлях – шлях інтенсифікації, найважливішим засобом якого є вдосконалення організаційної діяльності зазначених органів на науковій основі. Саме одним із таких засобів і є наука управління, можливості якої останнім часом стали активно розвиватися. Це пов’язано не тільки з розвитком відносин «злочинність – управління» та підвищенням рівня кримінологічних знань управлінців, але і з їх професійно-управлінською діяльністю, розвитком як теорії, так і практики управління у сфері протидії злочинності.

Особливий інтерес для органів прокуратури становить питання прогнозування і планування в системі управління процесами кримінологічної діяльності. Саме на використанні сучасних методів прогнозування та планування практично ґрунтується можливість інтенсифікації управління. Крім того, наукою поставлено питання про застосування на практиці методів програмно-цільового планування й управління з використанням при цьому прогнозної (випереджаючої) інформації [1, с. 72-74]. Зазначені методи дозволяють здійснювати цілеспрямовані кримінологічні дослідження і забезпечувати безперервний аналіз варіантів управлінських рішень. Ці методи можуть ефективно використовуватися не тільки в управлінні процесами протидії злочинності, а й у сфері кримінологічної діяльності органів прокуратури. Безумовно, впровадження методів програмно-цільового планування та управління у такі практики можливе лише з урахуванням специфіки діяльності органів прокуратури. Це – сфера особливого самостійного дослідження.

Управління процесами кримінологічної діяльності – самостійний напрям наукового дослідження та відповідної соціальної практики; це – невід’ємна частина науки управління. Спеціальне призначення такого управління - організу-

вати й впорядкувати такі специфічні відносини, які виникають у сфері протидії злочинності; воно виконує цю свою спеціальну місію специфічним чином [2, с. 27]. Тут проявляється ще один зв'язок управління з кримінологією. Ці галузі знання виходять з єдиного розуміння того, що злочинність є соціально-правовим явищем суспільного життя, яке деформує сформовану систему суспільних відносин, вносить в неї елементи деструкції та дезорганізації.

В умовах теперішньої кримінальної ситуації управління кримінологічною діяльністю об'єктивно набуває значення провідного напрямку соціальної політики, з якої і виділяється управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури. Найбільше це стосується прикладного управління та тієї сфери соціальної політики, яка пов'язана з організацією діяльності, спрямованої на протидію злочинності. В цілому, коли в межах зазначеної діяльності виділяють галузеві напрями (зокрема, управлінські та кримінологічні), то мається на увазі вироблена вищими органами державної влади генеральна лінія, стратегія і тактика протидії злочинності, що визначають конкретну орієнтацію і засоби управлінського впливу на це небезпечне суспільне явище шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Особливе значення тут має кримінологічна обумовленість цих рішень.

Увага має бути сконцентрована також на кримінологічній обумовленості управлінських рішень в органах прокуратури. Головне тут наступне: конкретність, об'єктивність та реальність, встановлення специфіки управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури. Саме управління забезпечує в процесі кримінологічного дослідження не тільки отримання потрібного для нього нового знання, а й розуміння суті досліджуваних специфічних проблем.

Виникають, однак, конкретні запитання.

Яке місце у сфері протидії злочинності займає управління кримінологічною діяльністю?

Що є визначальним у протидії злочинності – управління або організація?

Мабуть, тут має місце «синтез» наукових понять і практично значуще проникнення одного в інше. Як наголошується в літературі, поняття «організація» тісно пов'язане з поняттям «управління». На думку вчених, «будь-яка наука, яка в тій чи іншій формі практикує проблеми управління, завжди розглядає і проблеми організації» [3, с. 4]. Управління та організація виконують ту саму соціальну функцію – вони переплітаються одне з одним, координують, узгоджують спільну діяльність органів, служб та підрозділів, забезпечують взаємодію, контроль і т. д. Якщо і говорити про самостійність управління або організації, то вона дуже відносна й умовна [4, с. 165-166].

Організація – це особливий вид діяльності, що пронизує собою все управління у сфері кримінологічної діяльності. Натомість управління – стрижень усього процесу організації кримінологічної діяльності.

Організаційні засоби (принципи, методи), необхідні для управління процесами при здійсненні кримінологічної діяльності, концентруються в системі даного управління. Тому питання організації кримінологічної діяльності цілком належать до відповідної сфери управління. І тут вже взагалі не можна розривати управління й організацію. Цього не варто робити, ще й тому, що в поняття «організація» і «управління» «вторгаються» ще й питання керівництва, а в нашому випадку – керівництво кримінологічною діяльністю органів прокуратури. Воно завжди існує реально.

Керівництво кримінологічною діяльністю органів прокуратури здійснюється у найрізноманітніших напрямках. Основними з них є: направляюче керівництво, організуюче керівництво, координаційне керівництво, контролююче керівництво. Існують й інші напрямки керівництва, що забезпечують ефективність кримінологічної діяльності органів прокуратури. У будь-якому випадку керівництво має бути компетентним, а головне – це наукові знання керівника, наявність у нього необхідного практичного досвіду, професійна підготовка. Досвідчений керівник – це і організатор, і управлінець. До кримінологічної діяльності він ставиться як до комплексного соціального завдання. Це означає, що така діяльність має охоплювати всі заходи соціального, економічного, правового та іншого характеру. Вирішальною ж ланкою керівництва стає організація, тобто подальше удосконалення управління процесами протидії злочинності та запобігання злочинам.

Розробка проблем управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури не може бути справою самих лише науковців. Вона є також і важливим обов'язком практичних працівників, особливо керівників, що займаються аналізом злочинності з метою її нейтралізації. Кожному керівникові в органах прокуратури треба пам'ятати: щоб керувати, треба знати справу; не можна керувати без компетентності; не можна правильно організувати роботу без знання основ науки управління. Щоб впливати на той чи інший об'єкт з шансами на успіх, треба добре знати цей об'єкт і найголовніше – потрібна повна і правдива інформація, важлива професійна підготовка кожного керівника, зокрема практична. Досвідчений і компетентний управлінець повинен вміти приймати важкі рішення навіть в умовах дефіциту інформації, але це вже стосується мистецтва керувати.

Управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури тісно пов'язано, насамперед, з діяльністю цих органів. Сфера цієї діяльності включає в себе різні види та рівні управління: управління наглядовою діяльністю, управління запобіжною діяльністю, управління координаційною діяльністю, управління міжнародною співпрацею і т. д. Це – окремі керуючі блоки, але вони знаходяться в межах всієї системи управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури. Але кожен із напрямків, хоча і пов'язаний з системою цих

органів в цілому, але може здійснюватися і в своїх «власних» рамках управління.

Управління кримінологічною діяльністю може розглядатись і як процес прийняття управлінських рішень. Їх особливість полягає у тому, що самі рішення приймаються в межах специфічного управління. Таке управління може розглядатись на різних рівнях, зокрема щодо кожного з правоохоронних органів. Особливо це стосується такої складної і розгалуженої системи, як органи прокуратури. Кримінологічну діяльність органів прокуратури слід виділяти особливо. Вона складається з конкретних дій і ухвалених з метою їх успішного практичного впровадження управлінських рішень. Саме в них уповноважений орган або посадова особа в межах своєї компетенції роблять висновок про встановлені фактичні обставини і на основі отриманої (наявної) інформації, керуючись законом, дають відповіді і висловлюють владне волевиявлення про конкретні дії. За рахунок таких управлінських рішень і досягається покращення всього процесу управління.

Управлінське рішення, яке приймається з метою підвищення ефективності кримінологічної діяльності органів прокуратури, – це спрямований на реалізацію конкретних дій (заходів) акт, винесений в межах компетенції відповідним органом або посадовою особою і який реалізує його повноваження, організований у встановлену управлінську форму, що містить значущі для практики висновки і має риси науковості, обґрунтованості, умотивованості. Управлінському рішенню властива як письмова, так і усна форма вираження. Значна частина таких рішень закріплюється у формі письмового документа або окремого запису, але це не означає, що всі інші рішення повинні мати тільки письмову форму. Особливо це стосується кримінологічної діяльності органів прокуратури, коли конкретні дії (заходи) пов'язані з кримінальним провадженням. Тут в основному приймаються усні рішення. Сутність прийняття управлінського рішення завжди полягає у виборі мети й адекватних засобів для її досягнення. Універсальною підставою для прийняття управлінського рішення є інформація [5, с. 217-219].

Існує і така проблема, як прийняття управлінських рішень і делегування повноважень. Це пов'язано з тим, що кваліфікований керівник повинен не тільки приймати управлінські рішення, які виявилися б ефективними у конкретній ситуації і відповідали цілям управління, а й вміти правильно втілити їх у життя, реалізувати їх на практиці. Для такої реалізації необхідно, щоб хтось фактично виконав кожную із задач.

Делегування повноважень являє собою засіб, за допомогою якого керівництво розподіляє серед співробітників безліч завдань, які повинні бути виконані для досягнення цілей управління. Керівник зобов'язаний знайти такий спосіб розподілу (делегування) повноважень, який дозволив би кожному працівнику успішно реалізувати свої можливості і знання.

Таким чином, задача управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури полягає в тому, щоб забезпечити такі зміни злочинності як об'єкта управлінського впливу, які сприяли б забезпеченню кримінологічної безпеки, зміцненню правопорядку.

Злочинність завжди змінюється під впливом управління. Одним із найважливіших є таке положення: управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури визначається як вплив керуючої системи на керовану з метою «руху» останньої у бік зміни, зниження рівня. Відповідна протидія (протистояння) систем (керуючої і керованої) визначається соціально-політичними, економічними, демографічними та іншими умовами, характерними для даного суспільства.

Маючи на увазі соціальну сторону управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури, треба знати, що це ще й процес, регульований нормами права.

Принципи і функції управління завжди єдині, незалежно від того, в якій сфері суспільного життя здійснюється управління. Тому, говорячи про управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури, перш за все, слід назвати такі її принципи, як науковість, об'єктивність, конкретність. До функцій розглянутого управління належать: аналіз, прогнозування, планування і т. д. Згадаймо ще про координацію та взаємодію, контроль тощо. Управління неможливо без інформації. Безумовним атрибутом управління кримінологічною діяльністю є кримінологічна інформація [6, с. 133-142]. Можна говорити і про відповідну управлінську функцію такої інформації. Звідси і випливає важливість інформаційного забезпечення управління зазначеною діяльністю органів прокуратури.

Поняття інформації є загальнонауковим. Однак існують види інформації, специфіка яких відповідає особливостям об'єкта керуючого впливу. Наприклад, що стосується такого об'єкта, як злочинність, можна говорити про криміналістичну інформацію, оперативно-розшукову і т.д. Проблема часто розглядається і в широкому соціологічному аспекті. Але в будь-якому випадку центральною проблемою є кримінологічна інформація. Її специфіка пов'язана з поняттям самої кримінології, предметом цієї науки, завданнями і т. д. Відповідно визначаються і межі кримінологічної інформації [7, с. 18-19].

Інформація, потрібна для цілей протидії злочинності, управління відповідною діяльністю – це сукупність даних (повідомлень, відомостей) про стан даного явища (об'єкта). Однак інформація певною мірою відрізняється від даних, повідомлень; вона – більш змістовне поняття. Будь-які дані (повідомлення) про злочинність мають інформаційну значущість. Дані поповнюють інформацію, при цьому стають її частиною, але не перетворюються на неї повністю.

Цілісність інформації – це особлива її якість. Будь-яка наука вичленовує інформацію зі свого об'єкта досліджень, тому й існують різні види (або типи)

інформації: соціальна, політична, економічна, демографічна, юридична і т. д. Кримінологія бере інформацію, необхідну для управління кримінологічною діяльністю, з різних джерел. Водночас йдеться лише про інформацію тільки про злочинність. Вона, безумовно, не існує сама по собі, взята окремо, ізольовано. По-перше, існує зв'язок із широкою громадською сферою (вивчаються причини злочинності, її соціальні умови, економічні, демографічні чинники і т. д.). По-друге, інформація про злочинність завжди пов'язана зі впливом на це явище за допомогою управління. Звідси і специфіка кримінологічної діяльності, спрямованої на боротьбу зі злочинністю, протидію їй та запобігання злочинам.

З вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Виходячи із сутності та специфічних рис управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури, вона має бути організована за зразком компенсації відхилень від заданого рівня функціонування системи. У цьому випадку коригувальний вплив буде саме компенсаторним, адже імпульсом для нього служитиме певне відхилення від потрібного стану, що відбивається у змінах стану, структури або динаміки злочинності. При цьому пріоритетним завданням буде вжиття заходів з усунення такого відхилення.

Список використаних джерел:

1. Ольков С. Г. Аналитическая юриспруденция (методология юриспруденции) : учебник. В 2 ч. / С. Г. Ольков. – М. : Юрлитинформ, 2013. – ч. I – 587 с.
2. Сомин В. Н. Социальное управление предупреждением преступности: Введение в теорию / В. Н. Сомин. – Иркутск : Изд-во Иркутс. ун-та, 1990. – 232 с.
3. Аванесов Г. А. Прогнозирование и организация борьбы с преступностью / Г. А. Аванесов, С. Е. Вицин. – М. : Знание, 1972. – 32 с.
4. Туманов Г. А. Организация управления в сфере охраны общественного порядка / Г. А. Туманов. – М. : Юрид. лит., 1972. – 232 с.
5. Атаманчук Г. В. Управление: всегда есть варианты / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1999. – 375 с.
6. Одинцова О. В. Щодо визначення поняття «кримінологічна інформація про організовану злочинність» / О. В. Одинцова // Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка. – 2011. – № 3. – С. 133–142.
7. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / О. М. Джужа, О. Г. Кулик, В. В. Василевич та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. – К. : КНУВС, 2006. – 340 с.

Ищук Александр Сергеевич,
кандидат юридических наук
(Национальная академия прокуратуры Украины)

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ

В статье рассмотрены проблемы управления криминологической деятельностью органов прокуратуры. Анализируется соотношение понятий управления криминологической деятельностью и организация криминологической деятельности. Приведены понятия и признаки управленческого решения, которое принимается с целью повышения эффективности криминологической деятельности органов прокуратуры.

Ключевые слова: управление криминологической деятельностью, организация криминологической деятельности, органы прокуратуры, управленческое решение, криминологическая информация.

Oleksandr S. Ishuk,
candidate of law science,
The National Academy
of the Prosecutor's Office, Kiev, Ukraine)

SCIENTIFIC BASIS OF CRIMINOLOGICAL ACTIVITIES OF THE PROSECUTION

The article deals with problems of management criminological activities of the prosecution. We analyze the relationship between the concepts of management and organization of criminological activities criminological activities. An concept and features of administrative decision that is taken to improve the efficiency of criminological prosecutors.

Based on the nature and specific features of criminological management activities of the prosecution, it should be organized on the model of compensation of deviations from the target level of the system. In this case, the adjustment will be the compensatory effect, since it will serve as an impetus for certain deviations from the desired state, which is reflected in changes in the status, structure and dynamics of crime. This priority will be measures to eliminate the deviation.

Thus, the task management criminological activities of the prosecution is to ensure follows crime as an object of administrative influence that would ensure criminological security, rule of law.

Crime is always changing under the influence of management. One of the most important is the following provision: management criminological activities of organs is defined as the impact on the controlled system management with the aim of "movement" toward the latter changes, lower level. Relevant opposition (opposition) systems (control and managed) is determined by socio-political, economic, demographic and other conditions characteristic of the society.

Key words: criminological management activities, organization of criminological, prosecutors, administrative decision, criminological information.

Надійшла до редколегії

УДК 343.163

Дмитро Олегович Супруненко,
ад'юнкт кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОКУРАТУРА У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Стаття присвячена дослідженню змісту і ролі прокуратури у механізмі протидії злочинності в державі, визначенню її місця в системі суб'єктів запобігання злочинам. Також, приділена увага висвітленню тих специфічних особливостей, що притаманні саме органам прокуратури як суб'єкту запобігання злочинам в процесі протидії злочинних діянь в Україні.

Ключові слова: система суб'єктів, прокуратура, запобігання злочинності, повноваження.

Постановка проблеми. Запобігання злочинності – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [3, с. 53].

У свою чергу, державні органи, громадські організації, соціальні групи, службові особи чи громадяни, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, обмеженням, усуненням криміногенних явищ та процесів, що породжують злочинність і злочини, а також на їх недопущення на різних злочинних стадіях, у зв'язку з чим мають права, обов'язки і несуть відповідальність визнаються суб'єктами запобігання злочинності, які за єдністю поставленої перед ними мети, об'єднуються в певну систему.

Отже, під системою суб'єктів запобігання злочинності слід розуміти сукупність з'єднаних єдиною метою суб'єктів, які здійснюють свої повноваження у взаємозв'язку та за узгодженням у часі й просторі. Систему суб'єктів запобігання злочинності складають юридичні і фізичні особи, які внаслідок своїх повноважень, соціального статусу або громадянського обов'язку виконують дану роботу. Це законодавчі органи, органи виконавчої і судової влади, органи державного і господарського управління, культурно-виховні, навчальні заклади, адміністрації установ, підприємств, фірм, трудові колективи, громадські організації і товариства, охоронні та приватні розшукові установи, сім'я, громадяни [3, с. 61-62].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У кримінологічній науці систему суб'єктів протидії та запобігання злочинності досліджено досить ґрунтов-

но [1, с. 90-104; 2; 7; 10, с. 115-116; 4, с. 36-37]. Проблематиці протидії злочинності присвячено праці таких провідних вітчизняних учених, як В. В. Голіна, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. М. Литвинов, та інші. Однак, як справедливо зазначають автори, профілактична діяльність для більшості державних органів (служб) переважно є похідною від основних завдань, на виконання яких їх, власне, і було створено. Лише для порівняно невеликої кількості суб'єктів, що реалізують спеціальні цілі та завдання протидії злочинності, а отже – і певні повноваження з впливу на ті чи інші криміногенні фактори, здійснюючи відповідне інформаційне, методичне, ресурсне, кадрове забезпечення, вказана діяльність спеціально обумовлена.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення змісту і ролі прокуратури у механізмі протидії злочинності в державі, а також її місця в системі суб'єктів запобігання злочинам.

Виклад основного матеріалу. У загальному вигляді до системи суб'єктів протидії злочинності належать органи і служби, які:

- визначають політику протидії злочинності, основні напрями, завдання, форми і методи протидії злочинам;
- здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинності проти правосуддя;
- виявляють криміногенні фактори, що їх обумовлюють;
- безпосередньо реалізують заходи з реагування на окремі злочини [11; 5; 6].

Систему суб'єктів протидії злочинності можна розглядати також і за іншими підставами. Наприклад, за ступенем участі в організаційних процесах, за управлінським потенціалом, за спеціалізацією дій, за спрямованістю праці тощо. При цьому кожна із запропонованих класифікацій є справедливою і слугує підґрунтям для прикладних досліджень.

Система суб'єктів протидії окремим видам злочинів – це не абстрактна теоретична конструкція. Вона існує та діє в межах соціально-правового механізму протидії злочинності в Україні. Її особливістю є те, що кримінологічний вплив здійснюється переважно на певну сферу.

Суб'єктами запобігання злочинності є широке коло державних органів і їх посадових (службових) осіб, наділених відповідною компетенцією, правами й обов'язками, діяльність яких згідно з чинним законодавством спрямована на розробку і здійснення заходів, пов'язаних із запобіганням, виявленням, розслідуванням злочинів, обмеженням та усуненням криміногенних явищ і процесів, що їх породжують. До них насамперед належать:

а) державні органи, що керують системою спеціально-кримінологічної протидії та запобігання злочинам взагалі, визначають основні напрями, заходи, завдання, форми протидії та запобігання, кримінологічну політику держави, планують, спрямовують, координують і контролюють її (органи державної вла-

ди та управління, органи місцевого самоврядування, виконавчо-розпорядчі органи);

б) державні органи, що здійснюють спеціальні заходи протидії та запобігання злочинності відповідно до статусу, і це є їх головним завданням та функціями (МВС України, СБУ, прокуратура, суди, органи та установи виконання покарань, контролюючі органи).

До суб'єктів, для яких спеціально-кримінологічна протидія та запобігання є основною функцією або однією із них, належать правоохоронні органи, їх підрозділи і служби. Це – органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, суду, прокуратури, органи і установи виконання покарань, система контролюючих державних органів.

Спільним для них є те, що їхню функцію запобігання злочинам виділено в самостійний напрям. Її зміст полягає у виявленні та усуненні криміногенних явищ, профілактиці, запобіганні й припиненні злочинів, усуненні причин та умов, що сприяють їх вчиненню, попередженні рецидиву, здійсненні поступово-тенціарного контролю за реалізацією заходів протидії злочинності.

Деякі вчені до суб'єктів запобігання злочинам також відносять:

- органи та організації, які опосередковано впливають на запобігання злочинам (органи загального і господарського управління, інформаційні, статистичні, медичні, навчальні, культурно-виховні);
- громадські організації, об'єднання громадян та окремих громадян (адвокатські об'єднання, громадські пункти охорони правопорядку).

Попри певну дискусійність, ми поділяємо таку думку, особливо з огляду на роль вказаних вище суб'єктів у механізмі запобігання злочинам.

Дійсно, громадяни нерідко беруть участь у запобіганні та протидії злочинам з власної ініціативи, повідомляючи уповноваженим органам про криміногенні явища. У більшості випадків громадяни в силу громадських обов'язків як члени законно створених формувань сприяють діяльності правоохоронних органів.

Особливе місце в системі суб'єктів протидії злочинності належить правоохоронним органам, зокрема органам прокуратури, оскільки це «вузлова ланка у вказаній системі, яка забезпечує безпосереднє виконання завдань боротьби зі злочинністю».

Відповідно до положень головного Закону нашої держави – Конституції України, прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються (ст. 121):

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;

5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами [8].

Проте, якщо природі та сутності наглядових і таких, що не пов'язані з наглядом, функцій прокуратури, присвячено чимало досліджень (особливо у ракурсі визначення місця прокуратури у процесі модернізації органів кримінальної юстиції та втілення у життя концепції реформування української прокуратури), то кримінологічна функція органів прокуратури майже не ставала предметом спеціального дослідження. Теоретично функція попередження, маючи важливий концептуальний характер і різноаспектне практичне значення, належить до найменш досліджених проблем організації й діяльності прокурорської системи. У численних публікаціях її функції зводяться лише до прокурорського нагляду за додержанням і правильним застосуванням законів, що й становить головну соціально-правову сутність її діяльності [6, с. 234].

Отже, слід зазначити, що у механізмі протидії злочинності прокуратура є важливішим його компонентом. Так, згідно з положеннями ст. 19 Закону України «Про прокуратуру» від 05 листопада 1991 року № 1789-ХІІ (зі змінами та доповненнями станом на 15 липня 2015 року) органи прокуратури здійснюють нагляд за додержанням і застосуванням законів, предметом яких є:

1) відповідність актів, які видаються всіма органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, вимогам Конституції України та чинним законам;

2) додержання законів про недоторканність особи, соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи громадян, захист їх честі і гідності, якщо законом не передбачений інший порядок захисту цих прав;

3) додержання законів, що стосуються економічних, міжнаціональних відносин, охорони навколишнього середовища, митниці та зовнішньоекономічної діяльності [12].

При здійсненні нагляду за додержанням і застосуванням законів прокурору надається право (ст. 20 Закону України «Про прокуратуру»):

1) безперешкодно за посвідченням, що підтверджує займану посаду, входити у приміщення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, військових частин і штабів незалежно від встановленого в них режиму, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності без особливих перепусток, де такі запроваджено;

2) витребувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних підприємств, установ та організацій

рішення, розпорядження, інструкції, накази та інші акти і документи, одержувати інформацію про стан законності і заходи щодо її забезпечення, мати доступ до відповідних інформаційних баз даних державних органів;

3) вимагати від керівників та колегіальних органів проведення перевірок, ревізій діяльності підпорядкованих і підконтрольних підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, а також виділення спеціалістів для проведення перевірок, відомчих і позавідомчих експертиз;

4) мати доступ до документів і матеріалів, необхідних для проведення перевірки, у тому числі за письмовою вимогою, і таких, що містять комерційну таємницю або інформацію з обмеженим доступом. Письмово вимагати подання в прокуратуру у визначений ним розумний строк зазначених документів та матеріалів, видачі необхідних довідок, у тому числі щодо операцій і рахунків юридичних осіб та інших організацій, для вирішення питань, пов'язаних з перевіркою;

5) отримувати від посадових та службових осіб і громадян усні або письмові пояснення, в тому числі шляхом виклику відповідної особи до органу прокуратури [12].

При виявленні порушень закону прокурор у межах своєї компетенції має право:

1) вносити подання;

2) ініціювати притягнення особи до дисциплінарної, адміністративної відповідальності, складати протокол про адміністративне правопорушення та починати досудове розслідування;

3) звертатися до суду [12].

Слід зазначити, що органи прокуратури займають особливе місце у попередженні та припиненні злочинів серед органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство. Так, відповідно до вимог ст. 30 Закону України «Про прокуратуру» прокурор вживає усіх заходів до того, щоб органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування (дізнання та досудове слідство):

1) додержували передбачений законом порядок початку та проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування діянь, що містять ознаки кримінального правопорушення, закриття кримінального провадження, а також додержували строки здійснення досудового розслідування та тримання осіб під вартою;

2) не допускали порушення законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування;

3) виявляли причини вчинення кримінальних правопорушень і умови, що сприяють цьому, вживали заходів до їх усунення [12].

Також, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при проведенні

досудового розслідування (дізнання та досудового слідства) у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Слід зазначити, що відповідно до повноважень, наданих прокуророві чинним Кримінальним процесуальним кодексом (ст. 36 КПК), під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва ним, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів уповноважених: 1) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; 2) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; 3) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії; 4) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 5) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; 6) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого у випадку неефективного досудового розслідування; 7) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; 8) повідомляти особі про підозру; 9) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; 10) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 11) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням тощо [9].

Також, прокурор має право в необхідних випадках доручати керівникам органів досудового розслідування, внутрішніх справ, національної безпеки проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень та забезпечення повного розкриття діянь, що містять ознаки кримінального правопорушення.

На виконання завдань, пов'язаних з запобіганням злочинності, прокуратура має право здійснювати представництво інтересів громадянина або держави в суді (ст. 31-1 Закону України «Про прокуратуру») [12].

Підставою для представництва в суді прокуратурою інтересів громадяни-

на є його неспроможність через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. Наявність таких підстав має бути підтверджена прокурором шляхом надання суду відповідних доказів.

У свою чергу, підставою для представництва в суді інтересів держави є наявність порушень або загрози порушень інтересів держави.

Представництво інтересів громадянина або держави здійснюється прокурором також на підставі заподіяння громадянину або державі шкоди внаслідок вчинення кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність.

З метою представництва громадянина або держави прокурор має право: звертатися до суду з позовами (заявами, поданнями); вступати у справу, порушену за позовами (заявами, поданнями) інших осіб, на будь-якому етапі розгляду; ініціювати перегляд судових рішень, у тому числі у справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи; брати участь у розгляді справ.

Обираючи форму представництва, прокурор визначає, в чому полягає порушення або загроза порушення інтересів держави чи громадянина, обґрунтовує необхідність їх захисту.

З метою вирішення питання про наявність підстав для ініціювання перегляду судових рішень у справі, розглянутій без участі прокурора, вступ у розгляд справи за позовом (заявою, поданням) іншої особи прокурор має право знайомитися з матеріалами справи в суді, робити виписки з неї, отримувати копії документів, що знаходяться у справі.

Також, слід зазначити, що чималу роль у запобіганні злочинності займає прокуратура під час нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальному провадженні, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян (глава 4 Закону України «Про прокуратуру») [12].

Предметом нагляду прокурора в даному випадку є додержання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, в установах виконання покарань, інших установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання особами у цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків.

Прокурор, який здійснює нагляд, у свою чергу, має право:

1) у будь-який час відвідувати місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи, в яких засуджені відбувають покарання, установи для примусового лікування і перевиховання, опитувати осіб, що там перебувають,

знайомитись з документами, на підставі яких ці особи затримані, заарештовані, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру;

2) перевіряти законність наказів, розпоряджень і постанов адміністрації цих установ та в разі їх невідповідності законодавству зупиняти виконання таких актів або скасовувати їх, вимагати від посадових чи службових осіб усунення порушень або надання пояснень з приводу допущених порушень;

3) прокурор зобов'язаний негайно звільнити особу, яка незаконно перебуває в місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, обмеження чи позбавлення волі або в установі для виконання заходів примусового характеру.

Слід зазначити, що постанови і вказівки прокурора щодо додержання встановлених законодавством порядку і умов тримання затриманих, заарештованих, засуджених до позбавлення волі та виконання інших покарань, а також осіб, до яких застосовано заходи примусового характеру, є обов'язковими і підлягають негайному виконанню.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи усе вищевикладене, можна зробити висновок, що прокуратура займає центральне місце у системі суб'єктів запобігання злочинам, оскільки головним її завданням є беззаперечний нагляд за додержанням законів усіма без винятку органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами та відповідне реагування на усі випадки порушення чинного законодавства України.

Список використаних джерел

1. Алексеев А. И. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: моногр. / А. И. Алексеев, С. И. Герасимов, А.Я. Сухарев. – М. : НОРМА, 2001. – 496 с.
2. Даньшин И. Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия / Даньшин И. Н. – К. : УМК ВО, 1988. – 87 с.
3. Даньшин І. М. Криминологія. Загальна та Особлива частини : підручник / Даньшин І. М., Голіна В. В., Валуйська М. Ю. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
4. Джужа О. М. Курс криминології. Загальна частина: підруч. / О. М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 1. – 352 с.
5. Джужа О. М. Криминологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю.Ф. Іванов. – К. : Прецедент, 2004. – 208 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української криминологічної науки / Закалюк А. П. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.
7. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.

8. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
9. Кримінальний процесуальний кодекс : закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 13. – Ст. 88.
10. Криминология: учеб. для вузов / под общ. ред. д-ра юрид. наук, профессора А. И. Долговой. – М. : НОРМА ИНФРА, 2005. – 784 с.
11. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія / Литвинов О. М. – Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 446 с.
12. Про прокуратуру : закон України від 05 листопада 1991 р. № 1789-XII (станом на 15 липня 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>. – Назва з екрану.

Дмитрий Олегович Супруненко,
ад'юнкт кафедри криминології и уголовно-исполнительного права Национальной академии внутренних дел

ПРОКУРАТУРА В СИСТЕМЕ СУБЪЕКТОВ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ

Статья посвящена исследованию содержания и роли прокуратуры в механизме противодействия преступности в государстве, определению ее места в системе субъектов предотвращения преступления. Также, уделено внимание освещению тех специфических особенностей, присущих именно органам прокуратуры как субъекту предотвращения преступления в процессе противодействия преступных деяний в Украине.

Ключевые слова: система субъектов, прокуратура, предотвращение преступности, полномочия.

Dmitriy O. Suprunenko,
Associate of the Department of Criminology and Penal Law of the National Academy of Internal Affairs

PROSECUTOR'S OFFICE IN THE SUBJECTS crime prevention

The article investigates the content and the role of prosecutors in the mechanism of combating crime in the state, the definition of its place in the system of crime prevention entities. Also, attention is paid to lighting the specific features inherent in it as a subject of the prosecution authorities to prevent crimes while fighting criminal activity in Ukraine. Among these main features are: the maintenance of public prosecution in court; representation of the interests of the citizen or the State in court in cases determined by law; supervision of law enforcement agencies engaged in the operational-search activity, inquiry and pre-trial investigation; supervision of the observance of laws in the execution of judicial decisions in criminal cases, as well as the application of coercive measures involving restrictions on personal freedom; supervision of the observance of the rights and freedoms of man and citizen, the observance of laws on these matters by the executive authorities, local self-government, their officials and officers.

Key words: system of actors, prosecutors, crime prevention, powers.

Надійшла до редколегії

УДК 343.33

Ігор Миколайович Ральченко,
здобувач Харківського національного університету внут-
рішніх справ МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСІБ ТА УСТАНОВ, ЩО МАЮТЬ МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ

Розглядаються теоретичні проблеми встановлення об'єкта злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист. Аналізується зміст родового об'єкта цього злочину. Пропонується визнання міжнародного правопорядку складовою видового об'єкта посягань, передбачених ст. 444 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист; склад злочину; об'єкт злочину; родовий об'єкт; видовий об'єкт; міжнародний правопорядок; міжнародне право.

Постановка проблеми. Складні, нерідко суперечливі умови, в яких сучасна Україна здійснює свою зовнішню політику та продовжує зміцнення засад держаної незалежності й розбудову громадянського суспільства, вимагають від неї максимальної активності на міжнародній арені, ефективної взаємодії зі значною кількістю зарубіжних держав, із міжнародними установами й організаціями. Тому наша держава повинна особливо ретельно дбати про недоторканність та безпеку на власній території службових осіб, персоналу і майна суб'єктів міжнародних відносин. Цього вимагають не лише прагматичні інтереси України, але і її міжнародні зобов'язання, у тому числі закріплені в чинних міжнародних договорах, які, згідно зі ст. 9 Конституції України, є частиною національного законодавства[1]. Так, наприклад, ст. 7 Конвенції про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та зв'язаного з нею персоналу (Нью-Йорк, 9 грудня 1994 р.) передбачає, що персонал ООН, його матеріально-технічні засоби і приміщення не повинні ставати об'єктом нападу або будь-яких дій, розрахованих на недопущення виконання цим персоналом свого мандата, а Держави-учасниці вживають всіх належних заходів з метою забезпечення охорони і безпеки персоналу ООН та пов'язаного з нею персоналу[2]. До таких заходів, безперечно, належать кримінально-правові, чільне місце серед яких посідає кримінальна відповідальність за посягання, спрямовані проти осіб (фізичних і юридичних), які згідно з міжнародним правом вимагають всебічної й посиленої охорони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що в науці кримінального права України дослідженню встановленої ст. 444 Кримінального кодексу України (далі – КК) відповідальності за злочини проти осіб та установ, які мають міжнародний захист, увага майже не приділялася. Серед сучасних

криміналістів цієї проблематики торкалися в своїх публікаціях (включаючи праці навчального й коментаторського характеру) незначна кількість авторів, серед яких – М. Хавронюк, В. Киричко, О. Бахуринська, С. Мохончук, В. Миронова, Т. Тертиченко, І. Доброход та деякі інші фахівці. Втім, поки що у вітчизняній кримінально-правовій доктрині матеріальна підстава цієї відповідальності (склад злочину, передбаченого ст. 444 КК, його елементи та ознаки) поглибленої характеристики не отримала. Зокрема, мало вивченим залишається об'єкт злочинів проти осіб та установ, які мають міжнародний захист. Водночас, оскільки згідно з ч. 1 ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим законом, то його застосування при реалізації відповідальності за вказане вище посягання неможливе без точного й вичерпного усвідомлення змісту його складу в цілому та окремих його елементів зокрема.

Категорія об'єкта злочину обіймає особливе місце в системі спеціалізованих наукових знань про злочини та про заходи кримінально-правового впливу на осіб, які їх вчиняють. Об'єкт злочину безпосередньо визначає характер суспільної небезпечності діяння, враховується при його криміналізації. Об'єкти окремих злочинів мають важливе значення для вирішення питання про коло діянь, заборонених певною нормою, а звідси – і для правильного вирішення питання щодо того, чи підпадає певне діяння під дію даної норми, що є передумовою його правильної кваліфікації[3, с. 3–4].

У зв'язку із цим метою даної публікації є комплексний теоретичний аналіз об'єкта злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист як елемента підстави кримінальної відповідальності посягання, передбаченого ст. 444 КК.

Виклад основного матеріалу. Елемент складу злочину «об'єкт злочину» об'єднує в собі загальний (сукупність суспільних відносин, на які посягають всі без винятку злочини), родовий (групу однорідних за змістом суспільних відносин, передбачених окремою групою кримінально-правових норм, зведених у самостійний розділ Особливої частини КК) та безпосередній (конкретні суспільні відношення, які ушкоджуються певними злочинами, передбаченими в самостійних нормах Особливої частини КК) об'єкти[4, с. 114–116]. Оскільки загальний об'єкт злочинів є тотожним у всіх їх складах, у цій публікації більш важливо приділити увагу іншим його видам, визначеним вказаною вище класифікацією. Як відомо, у заголовку розділів Особливої частини КК законодавцем вказується на зміст родового об'єкта певної групи злочинів[5, с. 34–35]. Отже, зважаючи на розташування ст. 444 КК у розділі XX Особливої частини КК слід визнати, що родовий об'єкт злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист охоплює відносини, які складаються з приводу забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Подібні погляди з цього пи-

тання висловлено багатьма вітчизняними науковцями. Але при цьому спроби розкрити зміст цього об'єкта в опублікованих друкованих працях нечисленні. Одним з небагатьох авторів, який робить спробу його розгорнутого визначення, є І. Доброход. Фахівець вказує, що таким об'єктом є суспільні відносини, які складаються в процесі виконання норм міжнародного права та забезпечують засади існування держав і народів, а також головні принципи міжнародного миру та безпеки, які в цілому забезпечують мирне врегулювання спорів та конфліктів між народами і державами, охороняють безпечні умови існування людства[6, с. 473]. Уявляється, що наведене визначення в цілому досить коректно характеризує зміст і адекватно відображає складність структури зазначеного родового об'єкта.

Із позицією законодавця щодо зазначеного родового об'єкта погоджуються не всі криміналісти. Так, М. Куцевич вказує, що різні групи передбачених розділом XX Особливої частини КК злочинів мають різні родові об'єкти[7, с. 175–185]. На думку С. Мохончука родовим об'єктом злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, є мир та безпека людства. Науковець стверджує, що міжнародний правопорядок слід розглядати як всю сукупність суспільних відносин, які охороняються системою міжнародного права в цілому (права та свободи людини й громадянина, власність, громадський порядок і безпека, довкілля, певною мірою конституційний устрій держави, мир та безпека людства), а тому його не можна розглядати як складову родового об'єкта розділу XX Особливої частини КК, оскільки він є змістовно ширшим за поняття «мир та безпека людства», співвідносячись із ними як ціле й частина, що «посягання на ці блага також можна вважати посяганням на міжнародний правопорядок». У зв'язку із цим С. Мохончук вносить пропозицію вилучити вказівку на міжнародний правопорядок із заголовку розділу XX Особливої частини КК[8, с. 163–176]. Дещо раніше С. Кучевська, звернувши увагу на те, що правопорядок порушується всіма злочинами, також критично оцінила доцільність позначення родового об'єкта міжнародних злочинів терміном «міжнародний правопорядок». Спільним для таких посягань об'єктом дослідниця запропонувала вважати суспільні відносини, що існують з приводу підтримання миру та забезпечення безпеки людства[9, с. 84].

Оцінюючи наведені вище критичні судження з приводу коректності законодавчого формулювання назви родового об'єкта злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист слід погодитись із тим, що різнорідність і відносна самостійність складових родового об'єкта посягань, описаних законодавцем у нормах розділу XX Особливої частини КК (таких феноменів, як мир, безпека людства, міжнародний правопорядок) справді вимагає продовжити обговорення про його структуру, обсяги й межі. Втім, визнаючи пропозиції вказаних фахівців перспективними для подальшого наукового осмислення об'єктів

міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру, для розвитку системи й удосконалення систематизації злочинів у чинному кримінальному законодавстві зазначимо, що *de lege lata* питання про розуміння спільного (родового) об'єкта описаних в цьому розділі злочинів як такого, що охоплює також і міжнародний правопорядок, вони аж ніяк не усувають. Крім того, небездоганною є теза, що правопорядок порушується будь-яким злочином. Вона свідчить про прихильність її авторів до моністичної теорії співвідношення міжнародного й внутрішнього права, в рамках якої їх визнають єдиною правовою системою (один з основоположників цієї теорії Г. Кельзен вважав, що міжнародне та внутрішнє право складають «єдиний правопорядок» [10, с. 63]). У цьому полягає певна вразливість наукової позиції, що заперечує можливість визнання міжнародного правопорядку (або, точніше, відносин, які забезпечують його) об'єктом певних злочинів у зв'язку із його вразливістю для будь-якого злочину. Сьогодні в юридичній науці більш поширена думка (вона відповідає дуалістичній теорії співвідношення міжнародного й внутрішнього права), згідно якої міжнародне право не входить до національних правових систем, посідаючи окреме «наднаціональне» місце. Виражаючи колективну волю народів, які є суб'єктами міжнародного права, воно регулює не внутрішньодержавні, а міждержавні відносини [11, с. 325; 12, с. 262]. Із цього слідує, що міжнародний і внутрішній (національний) правопорядки можуть розглядатись як відносно самостійні юридичні явища, а отже – і як складові самостійних об'єктів кримінально-правової охорони та об'єктів злочинів.

Слід зазначити, що у публікаціях фахівців з кримінального права зміст поняття «міжнародний правопорядок» здебільшого не розкривається взагалі, або при його тлумаченні використовуються позиції юристів-міжнародників. Міждисциплінарний підхід в цьому випадку є цілком виправданим, зважаючи на приналежність вказаного феномену до категорій іншої галузі знань – міжнародного права. Фахівці ж з питань міжнародного права надають різні формулювання міжнародного правопорядку. Так, Ю. Решетов розглядає його як різноманітні відносини й інші елементи, які складаються у результаті виконання міжнародно-правових норм [13, с. 21]. Згідно із визначенням Н. Тюріної, якій належить одне з спеціальних досліджень проблематики міжнародного правопорядку, він є таким, що втілює інтереси міжнародної спільноти держав в цілому порядком відносин, який встановлений на основі принципів та норм міжнародного права, підтримується шляхом їх реалізації в умовах міжнародної законності з метою забезпечення миролюбних і дружніх відносин і співробітництва, незалежно від економічних, соціальних, політичних систем і рівня розвитку держав [14, с. 20]. На особливу увагу заслуговує аналіз міжнародного правопорядку, здійснений відомим вітчизняним правознавцем-міжнародником В. Буткевичем. Науковець наголошує, зокрема, на тому, що: 1) міжнародний

правопорядок є станом фактичної впорядкованості міжнародних відносин, який відображає реальне, практичне здійснення вимог міжнародної законності та міжнародного права; 2) міжнародний правопорядок характеризується єдністю, організованістю, злагодженістю і сталістю міжнародних відносин[15, с. 540].

За таких підходів важко заперечувати, що на міжнародний правопорядок посягають (здатні посягати) значно більше кримінальних правопорушень, аніж ті, які вітчизняні криміналісти, керуючись положеннями національного кримінального закону (назвою й змістовним наповненням розділу XX Особливої частини КК) визнають злочинами проти міжнародного правопорядку. Слід погодитись також і з тим, що будь-яке порушення принципів і норм міжнародного права шкодить міжнародному правопорядку. Йому завдається певна шкода навіть ординарними міжнародними правопорушеннями (такими, наприклад, як невиконання або неналежне виконання державою міжнародних угод щодо культурного співробітництва), коли недотримання умов партикулярних норм міжнародного права справді порушує інтереси окремих держав та народів, але при цьому шкоди зазнають лише інтереси потерпілої держави й порушення міжнародного правопорядку мінімальне[10, с. 317; 15, с. 474]. Але слід помітити, що злочини проти осіб та установ, які мають міжнародний захист (напади на уповноважених осіб, на їхні приміщення, викрадення цих осіб тощо) – це посягання, здатні негативно впливати на діяльність агентів учасників міжнародних відносин або й самих суб'єктів цих відносин (держав чи організацій, яких вони представляють). Ці діяння спрямовані на провокування міжнародних ускладнень, у тому числі війн між цими суб'єктами. З цього слідує, що описані в диспозиціях ст. 444 КК посягання перш за все шкодять нормальним (гармонійним, безконфліктним, таким, що розвиваються згідно з принципами та нормами міжнародного права) відносинам держави, на території якої вони відбуваються, з іншими суб'єктами міжнародного права, тобто результатом їх вчинення є значне ушкодження певних елементів міжнародного правопорядку, а отже він може визнаватись об'єктом подібних злочинів. У міжнародно-правовій літературі також визнається, що подібні дії свідчать про підрив міжнародного правопорядку[13, с. 21]. Отже, поки що немає неспростовних аргументів на користь вилучення міжнародного правопорядку зі складу об'єктів злочинів проти осіб та установ, які мають міжнародний захист. З іншого боку, розглянуті вище підходи правників-міжнародників до розуміння категорії міжнародного правопорядку надають достатні теоретико-методологічні підстави для визнання передбачених ст. 444 КК посягань такими, що шкодять не всьому міжнародному правопорядку, а зазіхають (руйнують чи створюють реальну загрозу порушення) на встановлені принципами й нормами міжнародного права засади взаємодії і співробітництва між різними суб'єктами міжнародного права, що забезпечується безперешкодним виконанням своїх обов'язків їхніми представниками і нормальним функціонуванням установ, які мають міжнародний захист.

Потребує вирішення питання про місце міжнародного правопорядку в системі юридичних ознак злочинів проти осіб та установ, які мають міжнародний захист. Вирішення цього завдання ускладнюється дефіцитом спеціальних досліджень цього питання, оскільки проблематика кримінальної відповідальності за ст. 444 КК висвітлена в літературі поки що досить поверхово. У зв'язку із цим доцільно звернути увагу на наявні в літературі підходи до класифікації злочинів, передбачених ст. XX Особливої частини КК, критерієм якої фахівці нерідко обирають уявлення саме про об'єкт цих злочинів. Так, Н. Гуторова, В. Харченко, В. Киричко, класифікуючи ці злочини за безпосереднім об'єктом, передбачене у ст. 444 КК посягання (поряд із передбаченими ст.ст. 443, 445, 446 КК) відносять до групи злочинів проти міжнародного правопорядку [16, с. 314; 17, с. 264; 18, с. 642]. Це дозволяє зробити висновок: його безпосередній об'єкт вказані фахівці безпосередньо пов'язують з таким явищем, як міжнародний правопорядок Подібної думки дотримується й М. Хавронюк. Водночас, науковець уточнює, що за безпосереднім об'єктом це посягання належить до групи злочинів проти міжнародного правопорядку *взагалі* (тут і далі курсив мій – І.Р.), оскільки «міжнародний правопорядок охоплює собою і порядок, встановлений з метою забезпечення миру на нашій планеті, і порядок, встановлений для забезпечення безпеки людства», а тому певним чином його охороняють і положення, які містяться у деяких інших розділах кримінального закону (наприклад, у ст. 258 КК)[19, с. 881].

Звернемо увагу, що вказані вище дослідники виділяють у межах розділу XX Особливої частини КК певну підгрупу злочинів, що посягають на міжнародний правопорядок, а не один такий злочин. Перспективним у цьому випадку є використання категорії видового об'єкта, якою останнім часом дослідники досить широко користуються, здійснюючи «вертикальну» теоретичну класифікацію об'єктів злочину. Виділення видового об'єкта дозволяє виокремлювати у межах певної великої групи суспільних відносин порівняно невеликі, специфічні їх групи, котрі регулюють різні напрямки державного й суспільного життя[20, с. 95]. При цьому під видовим об'єктом розуміють сукупність суспільних відносин, які входять до певного родового об'єкта, і які стосуються одного й того самого інтересу учасників цих відносин, підгрупи схожих соціальних благ, що входять у більш широкую групу однорідних цінностей. Видовий об'єкт посідає проміжне місце між родовим і безпосереднім об'єктами, будучи складового родового об'єкта[21, с. 148]. На відміну від безпосереднього об'єкта, видовий об'єкт характеризує певне коло суспільних відносин, які порушує певна група злочинів, котрі мають спільний родовий об'єкт. Зважаючи на це, логічним виглядає висновок, що міжнародний правопорядок є не безпосереднім, а видовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 443–446 КК. Безпосередніми основними об'єктом цих посягань, у тому числі й злочинів проти осіб та установ, які мають

міжнародний захист, можна слід певні сегменти (складові) міжнародного правопорядку (втім, це питання є дискусійним і потребує подальших досліджень).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи загальні підсумки проведеному дослідженню слід зазначити, що з'ясування змісту об'єктів передбаченого ст. 444 КК злочину навряд чи можливе без синтезу досягнень кримінально-правової й міжнародно-правової доктрин, що зумовлене потребою в інтерпретації складної й змістовно насиченої категорії «міжнародний правопорядок», яка позначає один зі структурних елементів родового об'єкта злочинів, передбачених розділом XX Особливої частини КК. При цьому міжнародний правопорядок не може бути визнаний безпосереднім об'єктом злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, а входить до складу його видового об'єкта, що дозволяє в межах XX розділу Особливої частини КК виділяти групу посягань, які шкодять (створюють загрозу ушкодження) окремим елементам міжнародного правопорядку та зарахувати до неї посягання, передбачені ст. 444 КК.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конвенція про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та зв'язаного з нею персоналу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_025.
3. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров – М. : Госюриздат, 1960. – 229 с.
4. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., переробл. і допов.]. – Х. : Право, 2015. – 528 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / В. М. Трубников, М. В. Даньшин, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. В. М. Трубникова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 444 с.
6. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. – Х. : Одіссей, 2009. – 496 с.
7. Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : монографія / М. П. Куцевич. – К. : «Юридична думка», 2009 – 332 с.
8. Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві і законі : монографія / С. М. Мохончук. – Х. : Право, 2013. – 528 с.
9. Кучевська С. П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду :

- авторeref. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. П. Кучевська. – Львів, 2009. – 20 с.
10. Міжнародне право : навч. посібник / за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
11. Малько А. В. Теория государства и права : учебник / А. В. Малько, Н. И. Матузов. – М. : Юристь, 2002. – 512 с.
12. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
13. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности / Ю. А. Решетов. – М. : Междунар. отношения, 1983. – 224 с.
14. Тюрина Н. Е. Международный правопорядок. Современные проекты совершенствования и преобразования / Н. Е. Тюрина. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1991. – 93 с.
15. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній ; за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – 608 с.
16. Гуторова Н. А. Уголовное право Украины. Особенная часть. Конспект лекций / Н. А. Гуторова. – Х. : Одиссей, 2003. – 320 с.
17. Харченко В. Б. Уголовное право Украины. Особенная часть : новое законодательство в вопросах и ответах. Конспект лекций / В. Б. Харченко, Б. Ф. Перекрестов. – Х. : Скорпион, 2001. – 272 с.
18. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., переробл. і допов.]. – Х. : Право, 2015. – 680 с.
19. Дудоров О. О. Кримінальне право : навчальний посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.
20. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Таций. – Х. : Вища шк., изд-во при Харьк. гос. ун-те, 1988. – 198 с.
21. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку в сфері медичної діяльності : монографія / Г. В. Чеботарьова. – К. : КНТ, 2011. – 616 с.

Ральченко Игорь Николаевич,
соискатель Харьковского национального университета внутренних дел
МВД Украины

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ УСТАНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ЛИЦ И УЧРЕЖДЕНИЙ, ИМЕЮЩИХ МЕЖДУНАРОДНУЮ ЗАЩИТУ

Рассматриваются теоретические проблемы установления объекта преступлений против лиц и учреждений, имеющих международную защиту. Анализируется содержание родового объекта этого преступления. Предлагается признание международного правопорядка составляющей видовой объект посягательств, предусмотренных ст. 444 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: преступления против лиц и учреждений, имеющих международную защиту; состав преступления; объект преступления; родовый объект; видовой объект; международный правопорядок; международное право.

I.M. Ralchenko

ISSUES OF DETERMINING THE CONTENT OF CRIME'S OBJECT AGAINST INDIVIDUALS AND ENTITIES THAT HAVE INTERNATIONAL PROTECTION.

Theoretical problems of determining the content of crimes' object against individuals and entities that have international protection are considered in the article. Based on the location of the Art. 444 of the Criminal Code of Ukraine made by a legislator (Section XX of the Special Part of this Law) it is stated that the generic object of crimes against individuals and entities that have international protection covers a wide range of public relations, which provide the maintenance of global peace, security of humanity and international law and order.

It is noted that under the Art. 444 of the Criminal Code of Ukraine a crime within the theory of criminal law is considered as a crime against international law and order. The doctrinal approaches to the definition of international law and order are analyzed. The issues on the possibility of taking into account international law and order within the structure of generic object of crimes specified in the Section XX of the Criminal Code are considered. Theoretical principles of separation of national and international law and order as relatively independent phenomena are found out. Arguments in favor of the feasibility of determining international law and order as a component of the object of attack under the Art. 444 of the Criminal Code of Ukraine are presented.

The evaluation of the place of relations concerning the maintenance of international law and order within the structure of the object of crimes against international law and order is provided. It is noted that its elements should be admitted as a typical object of the group of crimes under the Section XX of the Criminal Code, including crimes against individuals and entities that have international protection. On this basis the directions of the research of the direct object of these crimes are defined.

Key words: crimes against individuals and entities that have international protection, corpus delicti, crime's object, generic object, typical object, international law and order, international law.

Надійшла до редколегії

УДК 343.918.2

Дмитро Вікторович Горшков,
Харківський національний університет
внутрішніх справ

ТИПОЛОГІЯ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Посягання на автотранспортні засоби вчиняються особами, які мають вікові, професійні та морально-психологічні особливості, що визначені певним соціальним рівнем. В межах статті здійснено виділення певної типології особистості злочинця, що вчиняє незаконне заволодіння транспортними засобами. Наголошується на тому, що інформація про типи осіб, що незаконно заволодівають транспортними засобами, повинна використовуватись працівниками правоохоронних органів під час реалізації заходів індивідуально-профілактичної роботи.

Ключові слова: незаконне заволодіння транспортним засобом; особистість злочинця; типологізація осіб, що незаконно заволодівають транспортними засобами.

Постановка проблеми. В сучасних умовах в Україні відмічається той факт, що незаконне заволодіння транспортними засобами поступово набирає все більше і більше обігів. Так, наприклад, в 2004 році було поставлено на облік 2378 випадків, що мали ознаки незаконного заволодіння транспортними засобами [1]. За той же період в 2014 році вже було обліковано 12584 випадків незаконного заволодіння транспортними засобами [2].

Не зважаючи на той факт, що незаконне заволодіння транспортними засобами складає всього 2,38% (січень-грудень 2014 року) від загальної кількості поставлених на облік злочинів, що вчиняються на території України, суспільний резонанс даних протиправних посягань дуже великий, а їх попередження є пріоритетним напрямком діяльності органів внутрішніх справ України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В різні часи питаннями дослідження проблеми незаконного заволодіння транспортними засобами займалась певна група як вітчизняних так і зарубіжних науковців. До них можливо віднести В. А. Мисливого, В. М. Хомича, Б. Петухова, Т. М. Грекову, В.Б. Боровікова та М. М. Головані, але переважна більшість з них досліджували питання кримінальної відповідальності за дане суспільно небезпечне діяння.

Що стосується аналізу даної проблеми з боку кримінологічної науки, то її розробкою займались В. Н. Звіряка, В. А. Лелеков, А.Г. Мусейбов, О. М. Мойсюк, але їх дослідження проводились наприкінці ХХ століття і в певній мірі не враховували тенденцій сучасного українського суспільства. При цьому, питанню виділення певних типів осіб, що вчиняють незаконне заволодіння транспортними засобами, увага фактично не приділялась.

Враховуючи викладене вище, **метою** нашої статті є виділення певної типології особистості злочинця, що вчиняє незаконне заволодіння транспортними засобами.

В кримінологічній науці в певній мірі сформувався точка зору з приводу типологізації осіб, що вчиняють незаконне заволодіння транспортними засобами. Спробуємо проаналізувати певні точки зору з цього приводу.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи особистість, яка незаконно заволодіває транспортними засобами, Ф.Х. Кульмашев [3, с. 229-233] для здійснення типологізації такої категорії осіб використовує певну установку особистості на досягнення тієї чи іншої мети або інших цілей та застосованих при цьому методів.

До першої типологічної групи злочинців відносять осіб, які вчиняють угони в результаті криміногенної ситуації що склалася («ситуативні угонщики»), але не мають стійкої антисуспільної установки. Такі особи вчиняють угони головним чином внаслідок легковажного ставлення до чужого майна, зневаги до закону та бажання задовольнити власну примху. Злочинці даної категорії, як правило, працевлаштовані, позитивно характеризуються за місцем проживання, матеріально забезпечені. Звичайно їх дії обмежуються вчиненням одного незаконного заволодіння транспортними засобами.

До другого типу злочинців можливо віднести осіб з чітко вираженою антисуспільною установкою, свідомо допускає можливість вчинення злочину з метою отримання особистої матеріальної вигоди. Такі особи характеризуються певною моральною деградацією. Так як індивідуальні запити (намагання мати власний автотранспорт, вести заможний образ життя) вони не в змозі забезпечити за рахунок власної праці, жадібність та користь штовхає їх на вчинення злочинів. Злочинці даного типу, як правило, готуються до вчинення злочину, підбирають транспортні засоби, але, інколи, можуть вчинювати злочини і без підготовки, при наявності сприятливих умов. Вони володіють певними навичками, мають прямі або непрямі зв'язки зі злочинним світом, більшість з них притягались раніше до кримінальної відповідальності. Викрадений транспортний засіб використовується ними для продажу вузлів та агрегатів.

Третій тип – це особи зі стійкими антисуспільними поглядами та активною орієнтацією на протиправну діяльність. Найбільш характерною рисою даного типу злочинців є схильність до паразитичного способу життя та задоволення своїх потреб злочинним шляхом. Для вчинення злочинів вони, як правило, об'єднуються в добре організовані групи, розподіляють між собою ролі, ретельно готуються до злочинів. Представники даного типу мають відповідні зв'язки в сфері експлуатації, ремонту та торгівлі транспортними засобами, а також зі злочинними організованими групами. Більша частина таких злочинців раніше судимі, в тому числі і за незаконне заволодіння транспортними засобами.

До четвертої типологічної групи можливо віднести осіб, які засуджені за вчинення угону, для яких характерна схильність до застосування насильства з метою досягнути своїх злочинних цілей. В основу даної типології покладено зневажливе ставлення особи до права громадян на особисту недоторканість.

До п'ятої типологічної групи відносяться особи, які ведуть паразитичний спосіб життя, схильні до пияцтва. На відміну від корисливого типу особистості, у осіб даної категорії накопичування цінностей, що здобуті злочинним шляхом, як правило відсутнє. В даній ситуації транспортні засоби що були незаконно вилучені у власників реалізуються, а гроші витрачаються на спиртні напої.

До шостого типу Ф.Х. Кульмашев відносить злочинців романтичного характеру, мотивом вчинення даного злочину є намагання жити красиво, що виникає та посилюється, наприклад, від перегляду відеофільмів в яких демонструється життя людей поза законом, які існують за рахунок вчинення злочинів, або від прочитаних книжок аналогічного змісту. Ідеалом цієї категорії є повна матеріальна забезпеченість, можливість розпоряджатись значними засобами, мати у власності автомобіль престижної моделі. Застосування насильства під час вчинення угону в даній ситуації сприймається не як мета, а як спосіб досягнення своєї мети. При цьому, постійний ризик асоціюється у таких осіб з подвигом або героїзмом. Романтичне ідеалізування злочинного життя більш характерне для неповнолітніх та осіб що не досягли 20 років.

Іншу типологію пропонує С. Л. Панов. Він наголошує на тому, що крадіжки автомобілів з метою збуту в більшості випадків вчиняються групами осіб, а кваліфікація крадіїв, як правило, пов'язана з розподілом кримінальних дій (один вимикає сигналізацію, другий відкриває авто, а третій його уганяє), тому типологію осіб, що незаконно заволодівають транспортними засобами необхідно здійснити на підставі вищезазначених параметрів.

В наслідок цього, можливо виділити наступні типи осіб, що незаконно заволодівають транспортними засобами:

- а) особа, що безпосередньо уганяє автомобіль;
- б) особа, що займається її технічним переобладнанням і маскуванню (перфарбування, підроблення номерів на вузлах та агрегатах та інші роботи);
- в) особа, що підробляє документи, технічний паспорт, довідки тощо;
- г) особа, що збуває викрадене, тобто яка знаходить покупця та домовляється з ним про ціну (як правило це робиться ще до незаконного заволодіння транспортним засобом);
- д) особа, що переправляє транспортні засоби, якими заволоділи незаконно, з одного місця в інше (наприклад, коли реалізація відбувається в іншому місці або в іншій області);
- е) особа, що займається «вирішенням» питань пов'язаних з «оплатним» поверненням транспортних засобів їх законним власникам;

ж) працівники державних органів, що здійснюють «підтримку» організованих груп крадіїв транспортних засобів [4].

В той же час М. Кадикова, в залежності від ступеня існування криміногенних викривлень особистості, виділяє наступні типи особистостей, які вчинюють незаконне заволодіння транспортними засобами:

- перший тип – особа з числа малолітніх або неповнолітніх, без постійного місця проживання та роботи. Як правило, дана категорія незаконно заволодіває транспортними засобами дуже рідко, але в переважній більшості займається викраденням речей, що знаходяться в автівці (магнітола, динаміки, особисті речі водія тощо);

- другий тип (найбільш поширений) – це професіонали, які заробляють на своє існування незаконним заволодінням транспортними засобами. Як в будь якому ремеслі, рівень кваліфікації серед цієї категорії може сильно різнитися: одні лише справляються з простішою сигналізацією і тому обирає для себе машини взагалі без електронних захисних пристроїв, інший вміє «розбродити» доволі складну систему і є майстром своєї справи. Професіонали другого типу не заволодівають транспортними засобами поспіхом, необдумано. Їх цікавлять нові автомобілі і ті які користуються попитом у криміналітета;

- третій тип – мало поширений, але найбільш небезпечний. Ці особи працюють під замовлення. Їм потрібна машина певної марки, року випуску та кольору. Такі «фахівці», як правило, не просто володіють вищим рівнем кваліфікації, але і реалізують замислене цілими «бригадами», з чітким розподілом обов'язків: одні вивчають звички власника автомобіля, визначають загода якими пристроями захисту проти угону він користується; другі знімають механічні пристрої; галузь третіх – електроніка. Застосовуються будь які засоби, майже до виготовлення підроблених документів на машину або на аренду евакуаторів у відповідних служб [5].

Враховуючи вищевикладені точки зору з приводу типології осіб, що незаконно заволодівають транспортними засобами, ми в межах свого дослідження спробуємо сформувати власну точку зору на цю проблему.

Для досягнення цієї мети, а саме здійснення типології осіб, що здійснюють крадіжки і угони автомобілів і інших транспортних засобів, нами було вивчено матеріали 67 архівних кримінальних справ, а також зібрано експертні оцінки у досвідчених працівників слідчих підрозділів, а також підрозділів карного розшуку УМВС України у Харківській та Херсонській областях. Аналіз отриманих даних, а також усталених у науці кримінології класифікації і типології осіб, що вчиняють злочини, дозволяє нам виокремити кілька груп «автозлочинців».

Перша група – випадкові злочинці. Їх всього близько 15%. Зазвичай вони здійснюють незаконне заволодіння транспортних засобів некваліфікова-

но. Злочин для таких людей є лише одиничним епізодом та не відповідає в цілому позитивній спрямованості їх установок та диспозицій. У них немає зв'язків з особами, раніше судимими, що ведуть злочинний спосіб життя. Для них не характерне зловживанням алкоголем та наркотичними засобами. Найчастіше вони вчиняють незаконне заволодіння транспортним засобом як наслідок тяжкого збігу життєвих обставин. Винні, як правило, щиро сердно каються в скоєному. В основному це особи чоловічої статі – студенти, селяни, військово-службовці (солдати) строкової служби. Близько 35% даної категорії складають неповнолітні.

Друга група – стійкі злочинці. Їх кількість становить близько 80%. Це в основному професійні злочинці та рецидивісти. Частка раніше судимих в цій категорії складає близько 50%, і ще стільки ж тих, хто до викриття за останній злочин вчинив два або більш злочини, що залишилися нерозкритими. При чому це не лише незаконне заволодіння транспортними засобами, а й злочини проти життя і здоров'я, власності, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Антисупільна спрямованість їх поведінки є стійкою. У них тверда установка на скоєння злочину як засобу вирішення конфлікту, забезпечення свого існування. Серед них багато зловживають алкоголем, наркотиками. Переважна більшість з них дотримується злочинних традицій і звичаїв. Активно залучають нових людей, особливо неповнолітніх, в злочинну діяльність. Основний мотив їх злочинів – корисливий.

Третя група – особливо небезпечні злочинці, що означає приналежність до визнаних у злочинному середовищі злочинців з вузькою спеціалізацією та високим рівнем професіоналізму. Таких осіб близько 5%. Як правило, – це люди що мають «особливий авторитет» серед злочинців, вони прагнуть підтримувати репутацію професіоналів. Не в останню чергу це залежить і від кількості викрадених автомашин класу «Люкс». Все це не може не накладати свій відбиток на морально-психологічні якості людини. У особі особливо небезпечних злочинців, відсутні ознаки, що знаходяться в антагоністичних протиріччях. Дана особа не страждає від того, що в її свідомості протистоять добро і зло; він позбавлений такого відчуття, як добро. Ступінь взаємодопомоги серед особливо небезпечних злочинців, у край низька, хоча вони люблять говорити про відданість і дружбу. За зовнішніми ознаками солідарності злочинців панує недовіра один до одного, жорстокість, конкуренція. Злочинець такого типу готовий піти на будь-який вчинок, якщо він принесе йому вигоду (егоцентризм).

Особливо небезпечні «авто-злочинці» користуються певним положенням і пошаною в своїх колах, що визначається фінансовим положенням, зв'язками і досвідом. В межах своєї соціальної групи у них розвивається відчуття гордості за досягнуте положення [6, с. 52].

Практика показує, що саме окремим особам, що «кваліфікуються» на не-

законному заволодінні транспортними засобами, більш властива протиправна завзятість, що веде до рецидиву, ніж учасникам групи, що стихійно організувалася для здійснення досліджуваного злочину.

Аналіз практики діяльності органів внутрішніх справ щодо протидії злочинним посяганням на транспортні засоби показує, що останнім часом спостерігається консолідація злочинних елементів у великі, глибоко законспіровані групи, що спеціалізуються на незаконному заволодінні легкових автомобілів. Такі найбільш небезпечні види злочинних угруповань є безпосередньою формою адаптації злочинців до соціальних умов, що змінюються. Парк автомашин індивідуального користування, що інтенсивно збільшується, їх висока ринкова вартість і, отже, джерело можливого збагачення залучає в ці групи людей різного професійного рівня, соціального положення, яким властивий різний ступінь антигромадської деформації. В той же час всіх їх об'єднує загальне прагнення до наживи, до здобуття матеріальної вигоди злочинним шляхом. Однак, поряд з цим, як показують дослідження для всіх особистостей «автозлочинців» властиві кілька спільних рис [7; 8; 9; 10 та ін.]:

- 1) наявністю несприятливих умов життєдіяльності в сім'ї, школі, сфері дозвілля, що впливають на формування їх особи;
- 2) раніше вони здійснювали правопорушення;
- 3) скоїли злочини без досить обгрунтованих приводів, під впливом ситуації, що склалася;
- 4) ціннісно-нормативна сфера особи характеризується правовим нігілізмом. Ці особи позитивно відносяться до негативної оцінки своєї поведінки, тому схильні до скоювання злочинів знов;
- 5) впевненість в безкарності;
- 6) соціальна дезорганізація (у більш крайніх формах – соціальне відчуження) [11, с. 74];
- 7) відсутність яких-небудь відхилень у фізичному чи розумовому розвитку.

Як показало вивчення архівних кримінальних справ серед засуджених за незаконне заволодіння транспортними засобами на момент вчинення злочину ніде не навчалися і не працювали 52% осіб; 19% - виконували некваліфіковану роботу на приватних підприємствах; 15% - працювали за професією або ж були студентами вищих навчальних закладів. Професійними водіями були 64,3% осіб.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладене вище, можливо наголосити на тому, що типологія осіб, які вчиняють незаконне заволодіння транспортними засобами, необхідна для того щоб, по-перше, створити сучасний портрет сучасного викрадача транспортних засобів; по-друге, з метою здійснення індивідуального попередження, розробити та реалізувати комплекс заходів спрямованих на виявлення осіб, які в силу свого спо-

собу життя, матеріального становища, поглядів, морально-психологічних рис особистості, схильні до незаконного заволодіння транспортними засобами.

Список використаних джерел

1. МВС України : офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>.
2. Статистична інформація Генеральної прокуратури України : Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 року [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&c=fo. – Офіційний сайт Генеральної прокуратури України.
3. Кульмашев Ф. Х. Криминалистическая характеристика способов угона и краж автотранспортных средств / Ф. Х. Кульмашев // «Черные дыры» в российском законодательстве. – 2004. -Вып. 3. – С. 229-233.
4. Панов С. Л. Типологизация лиц, совершающих неправомерное завладение автотранспортом / С. Л. Панов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psibook.com/articles/tipologizatsiya-lits-sovershayuschih-nepravomernoe-zavladenie-avtotransportom.html>.
5. Кадыкова М. Ставка на угон / М. Кадыкова // Газета. – 2007. – 6 марта.
6. Звіряка В. А. Угон автотранспортных средств: проблемы и пути их разрешения: Монография / В. А. Зверьяка. – Луганск: РИО ЛИВД, 1998. – 64 с.
7. Иванов Ф. С. и др. Угон автотранспортных средств. Криминологические аспекты. Профилактика / Ф. С. Иванов. – К. : РИО МВД УССР, 1984. – 115 с.
8. Иванов Ю. Ф. Борьба із злочинними посяганнями на власність, предметом яких є автотранспортні засоби (кримінально-правові і криминологічні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю. Ф. Иванов; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 1999. – 20 с.
9. Иванов Ю. Ф. Незаконне заволодіння транспортним засобом: кримінально-правовий та криминологічний аспекти : практич. посіб. / Ю. Ф. Иванов. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – 108 с.
10. Коробеев А. И. Транспортные преступления / А. И. Коробеев – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 406 с.
11. Антонян Ю. М. Криминология: избр. лекции / Ю. М. Антонян. – М. : НОРМА-М, 2004.

Горшков Дмитрий Викторович,
Харьковский национальный университет внутренних дел

ТИПОЛОГИЯ ЛИЦ, КОТОРЫЕ СОВЕРШАЮТ НЕЗАКОННОЕ ЗАВЛАДЕНИЕ ТРАНСПОРТНЫМ СРЕДСТВОМ

Посягательства на автотранспортные средства осуществляются лицами, которые имеют возрастные, профессиональные и морально-психологические особенности, которые определены соответствующим социальным уровнем. В рамках статьи осуществлено выделение определенной типологии личности преступника, совершает незаконное завладение транспортными средствами. Подчеркивается, что информация о типах лиц, которые незаконно завладевают транспортными средствами, должна использоваться сотрудниками правоохранительных органов при реализации мероприятий индивидуально-профилактической работы.

Ключевые слова: незаконное завладение транспортным средством; личность преступника; типология личностей, которые незаконно завладевают транспортными средствами.

Gorshkov Dmytro Viktorovich,
Kharkiv National University of Internal Affairs

TYOLOGY OF PERSONS WHO COMMIT MISAPPROPRIATION VEHICLE

Efforts to provide the services the national operator of postal communication has certain disadvantages. The article is devoted to the study of areas of improvement, provide them with such services.

The national postal operator provides services to individuals and legal entities. Thus, based on the list of provided services and the existing regulatory framework is impossible to distinguish which of the services operator will be the main, additional, related, or other. At the same time, the lack of such a distinction creates problems in the analysis of the profitability of the services provided by the national operator.

A significant proportion of the services provided by the national operator, is banking. In this regard, the question arises about the necessity of organization on the basis of the national operator of the postal Bank. Such actions will require a significant restructuring of the legislation governing the provision of postal services. Also raises the issue of supervision of such an operator, since that issue would be within the competence of different authorities.

Special attention requires the issue of compliance of the quality level of provided services. Currently the services provided are evaluated only by the speed of delivery of letters. Given the significant amount of services to control the level of quality and efficiency of service should encompass much more criteria. In addition, system analysis of efficiency of activity of the postal operator by the regulatory authorities. To improve the quality of services also requires upgrading the infrastructure operator and provision of the necessary qualified personnel.

Based on the analysis researched that improving the provision of services by the national operator should be carried out in three ways: independently by the operator, the legislator through the formation of an adequate legislative framework and relevant regulatory authorities.

Keywords: national operator, postal services, services, quality, improvement.

Надійшла до редколегії

Розділ V
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98

Олена Олексіївна Волобуєва,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

**ОСОБЛИВОСТІ ПРЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВ ПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ
ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАННОСТІ ОСОБИ**

Стаття присвячена аналізу та узагальненню результатів наукових досліджень та судово-слідчої практики щодо проведення прямих явлення для впізнання під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. Аргументовано вагомих інформаційно-доказовий потенціал прямих явлення особи для впізнання. Проаналізовано особливості тактики проведення прямих явлення особи для впізнання та сформульовано пропозиції щодо її удосконалення. Зокрема, в частині проведення попереднього допиту особу, яка впізнає. Здійснено розгорнутий аналіз ст. 228 КПК України та визначено низку проблемно-дискусійних питань щодо законодавчої регламентації проведення прямих явлення особи для впізнання. А саме, критично оцінено використання законодавцем оціночних категорій і понять, які мають суто суб'єктивне визначення. Наголошено на недосконалій регламентації проведення прямих явлення особи для впізнання за функціональними ознаками. Додатково аргументовано, що прямих явлення особи для впізнання це унікальна слідча (розшукова) дія, відповідно, перед слідчим та прокурором постає завдання провести її процесуально та тактично грамотно з першого разу, бо повторність не передбачена ні логікою, ні законодавцем.

Ключові слова: статева свобода та статева недоторканність, кримінальне правопорушення, досудове розслідування, слідча (розшукова) дія, прямих явлення особи для впізнання, допит, діяльність слідчого, процесуальна регламентація.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Отже, у межах процитованої законодавчої норми, забезпечення статевої свободи та статевої недоторканності особи є пріоритетом посиленої уваги з боку держави, бо шкода такими кримінальними правопорушеннями заподіюється як безпосередньо особі, так і низці суспільних відносин та соціальних цінностей.

Своєчасне та якісне досудове розслідування за фактами кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, на виконання завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) неможливе без професійно та грамотно побудованого процесу доказування. Встановлення обставин кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, доведення винуватості здійснюється передбаченими КПК засобами у перебігу проведення слідчих (розшукових) дій.

Пред'явлення для впізнання є специфічною слідчою (розшуковою) дією, проведення якої потребує не тільки досконалої законодавчої регламентації, а й застосування низки тактичних прийомів за для забезпечення цілей її проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання проведення пред'явлення для впізнання досліджувались багатьма вченими-юристами: Л. Є. Ароцкером, В. П. Бахіним, Р. С. Белкіним, І. В. Басистою, А. Я. Гінзбургом, В. А. Журавлем, В. А. Колесником, Ю. Г. Коруховим, Г. І. Кочаровим, І. В. Кубаревим, В. С. Кузьмічовим, О. П. Кучинською, В. К. Лисиченком, Л. М. Лобойком, В. Г. Лукашевичем, Б. Є. Лук'янчиковим, Є. Д. Лук'янчиковим, М. В. Салтевським, П. П. Цветковим, Л. Д. Удаловою, К. О. Чаплинським, В. Ю. Шепітьком та ін.). Безсумнівною є значущість проведених наукових досліджень, але в контексті реформованого КПК України та особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, більш детального висвітлення потребують питання законодавчої регламентації та тактичних особливостей проведення такої слідчої (розшукової) дії.

Метою нашої роботи є висвітлення проблемно-дискусійних питань кримінального процесуального унормування та тактичних особливостей пред'явлення для впізнання під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.

Виклад основного матеріалу. Спосіб вчинення переважної кількості кримінальних правопорушень обумовлює безпосередню взаємодію особи, яка його вчиняє та особи потерпілого. Зазначені особи сприймають ознаки зовнішності одне одного, що стає підґрунтям формування певного уявного образу у взаємодіючих суб'єктів. Такий уявний образ у перебігу досудового розслідування трансформуються у опис ознак та прикмет зовнішності (найчастіше особи, яка вчинила кримінальне правопорушення) під час допиту та може бути підґрунтям для рішення слідчого про проведення такої слідчої (розшукової) дії як пред'явлення особи для впізнання.

Відповідно, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, така слідча (розшукова) дія має вагомий інформаційно-доказовий потенціал. А, враховую-

чи, що це унікальна слідча (розшукова) дія, перед слідчим та прокурором постає завдання провести її процесуально та тактично грамотно з першого разу, бо повторність не передбачена ні логікою, ні законодавцем.

Аналіз вироків судів за Єдиним державним реєстром судових рішень дав змогу дійти висновку, що пред'явлення особи та (або) речей для впізнання є «традиційною» слідчою (розшуковою) дією щодо розслідування досліджуваного виду кримінальних правопорушень. Наприклад, під час досудового розслідування за кримінальним правопорушенням, передбаченим ч.2 ст. 156 КК України, малолітнім особам щодо яких було вчинено розпусні дії, підозрюваного пред'явили для впізнання. Факт упізнання набув доказового значення при доведенні винуватості та ухваленні обвинувального вироку¹. У перебігу досудового розслідування за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст. 152 КК України, потерпілій особі пред'явлено для впізнання ніж, який демонстрував злочинець, погрожуючи застосувати насильство, небезпечне для життя та здоров'я потерпілої².

Значення проведення такої слідчої (розшукової) дії у перебігу досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності переоцінити важко, враховуючи безпосередній контакт особи злочинця та особи потерпілого. На наш погляд, саме пред'явлення для впізнання особи потребує більшої уваги, враховуючи участь у її проведенні відразу двох протилежних сторін кримінально-правового конфлікту.

Отже, пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК) – це самостійна слідча (розшукова) дія, що полягає у пред'явленні особі, яка впізнає, особи, що полягає впізнанню, разом і іншими особами тієї ж статі, без різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі.

Пред'явлення особи для впізнання є специфічним видом ідентифікації особи, яка підлягає впізнанню. Є. Д. Лук'янчиков та О. М. Моїсєєв зазначають, що впізнання припустимо розглядати як криміналістичну ідентифікацію, яка відбувається за ідеальним відображення (слідами пам'яті, уявним образом) зовнішніх ознак об'єкта, та проходить зі специфічним суб'єктом впізнання – особою, яка особисто сприймала об'єкт [1, с. 6]. Разом з тим, будь-який ідентифікаційний процес полягає у зіставленні загальних та окремих ознак ототожнюваного та ототожнюючого об'єктів. У розглядуваному випадку – особа злочинця та уявний образ щодо особи злочинця, що сформувався у потерпілого або свідка, відповідно.

¹ Вирок Держинського районного суду міста Харкова від 19.11.2012 року // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27689584>

² Вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 25.12.2014 року // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42275794>

Саме із визначення постає проблемне питання щодо опису зазначених загальних та окремих ознак особи злочинця. Залежно від виду пред'явлення особи для впізнання до таких відносять – загально-фізичні (стать, вік, зріст, угодованість тощо), анатомічні (будова тіла людини) та функціональні (голос, хода) ознаки. Згідно ч.1 ст. 228 КПК перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий має з'ясувати можливість впізнання та опитує особу, яка впізнає про зовнішній вигляд і прикмети особи, яка підлягає впізнанню.

За загальним правилом щодо опису ознак зовнішності особи доцільно використовувати метод словесного портрету [2, с. 91]. Разом з тим, доцільно враховувати, що пересічний громадянин не є фахівцем у галузі криміналістики, і, відповідно, не має необхідних знань, умінь та навичок щодо опису зовнішності людини за методом словесного портрету. В контексті досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, опис ознак зовнішності злочинця може бути ускладнений також і особливим психологічним та (або) фізичним станом потерпілого, якщо він є особою, яка впізнає. Слід погодитись із Р. Л. Сопільником, який зазначає, що використання слідчим під час постановки запитань термінології словесного портрету призведе до постановки навідних питань, що виключається в системі тлумачення норм КПК [3, с. 354].

На нашу думку, під час попереднього допиту особи, яка впізнає слідчий може застосовувати комп'ютерну програму для складання фотороботу, яка має необхідні види елементів зовнішності людини. За результатами перегляду допитуваною особою окремих елементів слідчий сформулює відповідний опис у протоколі допиту, додатком до якого стане складений фоторобот особи злочинця. Зрозуміло, що вказані дії дещо збільшать тривалість проведення допиту, але повністю забезпечать її результативність щодо цілей проведення.

В. М. Стратонов та Д. К. Василяка вказують на труднощі, що виникають при отримання від малолітнього відомостей про «словесний портрет», прикмети особи, яку встановлюють – діти в силу свого розвитку нерідко не можуть надати опис ознак особи, але, мають добру пам'ять і можуть впізнати людину, яку спостерігали раніше [4, с. 214]. У таких випадках доцільною буде участь у допиті спеціаліста-психолога (фахівця з дитячої психології), який допоможе дитині пригадати ознаки шуканої людини.

На наш погляд, в контексті розглядуваної категорії кримінальних правопорушень та їх психологічних наслідків для потерпілого, пред'явлення для впізнання особи злочинця, у більшості випадків, доцільно проводити лише поза візуальним контактом.

Не дуже вдалою альтернативою такому підходу є пред'явлення особи для впізнання за фотознімками, бо фотознімки не дають можливості повноцінного сприйняття зовнішності та окремих її ознак. Хоча на практиці такий вид пред'явлення для впізнання є поширеним. Зокрема, за вироком Жовтневого ра-

йонного суду м. Дніпропетровська, винуватість обвинуваченого за епізодом зґвалтування та задоволення статевої пристрасті неприродним способом підтверджено низкою письмових доказів, досліджених в судовому засіданні, серед яких – протокол впізнання потерпілою обвинуваченого за фотографіями, як особи, що її зґвалтувала¹.

Проведення пред'явлення особи для впізнання не проводять, якщо особа, яка впізнає знайома з особою, яку впізнають. Нажаль, судово-слідча практика підтверджує, що злочинці, за досліджуваною категорією кримінальних правопорушень у непоодиноких випадках є родичами або знайомими потерпілих. Наприклад – за вироком Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 25.12.2014 року – батько находячись в стані алкогольного сп'яніння, у власному будинку, на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин, в ході сварки, наніс своїй доньці не менше чотирьох ударів руками та ногами по голові та інших частинах тіла, завдавши тілесні ушкодження; після нанесення потерпілій тілесних ушкоджень, подолавши опір потерпілої, з метою задоволення статевої пристрасті, із погрозою застосування насильства, небезпечного для життя та здоров'я потерпілої, що виразилося в демонстрації ножа, вчинив з нею насильницький статевий акт; після цього, впродовж ночі, ще двічі вступав з потерпілою в насильницькі статеві акти². За матеріалами Жовтневого районного суду м. Кривий Ріг – обвинувачений прийшов до своєї подруги, якої не було вдома; упевнившись, що знайома йому неповнолітня донька подруги знаходиться дома одна, зайшов до квартири, де вчинив зґвалтування неповнолітньої, демонструючи ніж та погрожуючи у разі непокори, заповіданням смерті і їй, й її матері, коли та прийде додому³.

У таких випадках, реалізувати інформаційно-доказовий потенціал досліджуваного виду ідентифікації можливо через пред'явлення для впізнання особи злочинця свідкам розслідуваного кримінального правопорушення, які не знайомі з останнім.

Також доцільно звернути увагу на проблемно-дискусійні питання процесуальної регламентації проведення цієї слідчої (розшукової) дій.

Протокол пред'явлення особи для впізнання є джерелом доказів у кримінальному провадженні, а факти, визначені у такому протоколі, є доказами. Відповідно до ст. ст. 86, 87 КПК доказ визнається судом недопустимим та не може бути покладений в основу обвинувального вироку, якщо він отриманий з істотним порушенням кримінального процесуального законодавства України.

¹ Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 17.12.2013 року // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36420492>

² Вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 25.12.2014 року // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42275794>

³ Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу за справою № 1-175/10 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49896128>

Отже, саме досконале законодавче регулювання є гарантією забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян, ефективної реалізації завдань кримінального судочинства та якості кримінального провадження.

Відповідно до ч.1 ст. 228 КПК перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий має опитати особу, яка впізнає для з'ясування певних відомостей про особу, яку впізнають. За результатами таких дій слідчого складається протокол. Цілком погоджуємося з В. А. Колесником, який зазначає, що законодавець не визначив яку саме слідчу (розшукову) дію доцільно провести для такого «з'ясування», а, враховуючи необхідність постановки запитань та складання протоколу логічно припускає, що це допит [5, с.165]. Разом з тим, незрозумілим є момент проведення такої слідчої (розшукової) дії та якщо це допит (ст. 224 КПК), то нам вдається не коректним використання категорії «опитування» у ч.1 ст. 228 КПК.

Також В. А. Колесник наголошує на необхідності встановлення під час попереднього допиту особи, яка впізнає – чи бажає вона взяти участь у проведенні пред'явлення для впізнання. Аргументуючи свою точку зору, вчений наголошує на тому, що «змога» і «бажання» не завжди взаємно зумовлені [5, с.165]. В контексті нашого дослідження такий підхід є доцільним і виправданим, враховуючи категорію розглядуваних кримінальних правопорушень та можливість набуття потерпілою особою (яка може бути особою, яка впізнає) не тільки фізичних, а й психологічних травм. Відповідно, мотиви відмови від участі у пред'явленні особи для впізнання можуть бути різними. Разом з тим, примус до участі також є неможливим. Отже перед слідчим може постати цілком зрозуміле завдання – забезпечити участь особи, яка впізнає у слідчій (розшуковій) дії мінімізувавши психологічний дискомфорт та небезпечні прояви поведінки особи, яку впізнають.

У частині 1 ст. 228 КПК законодавець зазначає, що «якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у проколі зазначається за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу».

За тлумачним словником української мови, прикмета – це «те, що характеризує кого-, що-небудь, відмітна ознака когось, чогось; особливість. || *тільки* мн. Чийсь зовнішній вигляд. || Властивість кого-, чого-небудь»¹. Тобто, термін «прикмета» тлумачиться через термін «ознака», а відповідно є його синонімом.

Якщо розглядати суто криміналістичні значення, то у більшості випадків досліджувані поняття використовують у терміносполученнях [6, с. 137] – особливі прикмети (відмітні особливості, що мають цінність для ідентифікації лю-

¹<https://uktdic.appspot.com/?q=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0>
<https://uktdic.appspot.com/?q=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0>

дини за ознаками зовнішності (татування, родимки, шрами) та ознаки зовнішності (характеристики зовнішнього вигляду у цілому або окремих елементів, що сприймаються, за якими можливо відрізнити (упізнати) людину чи віднести її до певної групи людей).

Отже, в аспекті лексичного тлумачення отримуємо тавтологію, в аспекті криміналістичного – різні категорії габітології.

У контексті нашого дослідження, можливо припустити ситуацію, коли особливі прикмети мають певну унікальність. За таких умов, вчені-юристи пропонують проводити освідування замість пред'явлення для впізнання [7, с. 469].

Якщо ж зазначені поняття вживані законодавцем також і з метою надання можливості проведення пред'явлення особи для впізнання без попередньої конкретизації ознак її зовнішності¹, то дещо незрозумілим є формулювання «у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу». Із тексту статті не зрозуміло – йдеться про перерахування окремих ознак зовнішності (стать, зріст, угодованість, довжина рук та ін.), чи про конкретизацію (якісні та кількісні показники) таких ознак.

Отже, на наш погляд, законодавцю доцільно більш уважно підходити до вживання спеціальної термінології, щоб уникнути розбіжностей у правозастосовній діяльності.

У ч.2. ст. 228 КПК зазначено, що до критеріїв добору впізнаваних осіб належить вік. На наш погляд, у певних випадках такий критерій не є доцільним, враховуючи те, що зовнішній вигляд і вік особи не завжди збігаються, враховуючи генетичну обумовленість та рівень (та якість) життя, соціальний статус, статки особи та ін. Наявний критерій – без різких відмінностей у зовнішності – за сутністю обумовлює те, що слідчий, прокурор добирають осіб, що мають ймовірно приблизний вік, але критерій віку не є обов'язковим.

Також, законодавець наголосив на відсутності саме різких відмінностей у віці. З цього приводу І. В. Кубарев зазначає, що уточнення віку є зайвим, адже очевидно, що відсутність різких відмінностей у зовнішності передбачає однакову стать осіб та приблизний вік осіб [8, с. 146]. На нашу думку, таке формулювання норми КПК кожен може трактувати на власний розсуд і тому постає питання у кількісному визначенні «різких відмінностей». Зрозуміло, що різкі відмінності це 25 і 55 років, а чи будуть різкі відмінності – 25 і 35 років? Отже, на нашу думку, законодавцю доцільно уникати таких категорій і критеріїв, які є оціночними, а їх визначення є суто суб'єктивним.

Враховуючи можливість пред'явлення для впізнання за голосом, передбачену ч. 9 ст. 228 КПК, слід зазначити, що таке впізнання недоцільно проводи-

¹ Йдеться про врахування особливостей сукцесивного та симультанного сприйняття.

ти «за правилами цієї статті» у частині статі, віку, зовнішності та одягу (правила ч.2 ст. 228 КПК). Якщо законодавець визначив, що впізнання за голосом слід проводити поза візуальним контактом, у зазначеному випадку до критеріїв добору впізнаваних осіб доцільно віднести ознаки голосу. До таких ознак належать: тембр, темп мовлення, висота голосу, інтонація (характеристика та розподіл пауз, діалектичні особливості, акцент), манера мовлення, «особливі» вживані слова та ін. Саме за цими ознаками і проходить впізнання особи за голосом.

Беззаперечне дотримання норм КПК під час проведення слідчих (розшукових) дій це запорука об'єктивного, неупередженого, а, відповідно справедливого правосуддя. Спроби «підштовхнути» особу, яка впізнає до «правильної» відповіді неминуче тягне за собою визнання доказу недопустимим. Такими своїми діями працівники правоохоронних органів нівелюють можливість упізнати людину за тими ознаками щодо яких особа, яка впізнає впевнена стовідсотково. Наприклад – за матеріалами Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ – у суді першої інстанції потерпілий зазначив, що перед проведенням пред'явлення для впізнання йому були надані фотознімки, за якими він попередньо упізнав обвинуваченого; було проведено пред'явлення особи для впізнання, під час якого потерпілий упізнав обвинуваченого за зовнішністю та за голосом; у матеріалах кримінального провадження відсутні дані, що у ході досудового розслідування проводилась слідча (розшукова) дія – пред'явлення для впізнання за фотознімками, проведення якої згідно із ч. 6 ст. 286 КПК виключає можливість подальшого пред'явлення особи для впізнання. Відповідно, попереднє надання фотознімків без проведення слідчої (розшукової) дії – пред'явлення для впізнання за фотознімками свідчить про істотне порушення вимог ч. 1 ст. 228 КПК, згідно з якою заборонено надавати особі, яка впізнає будь-які відомості про прикмети особи, яка пред'являється для впізнання. При цьому, згідно з вимогами ч. 9 ст. 228 КПК впізнання особи за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає та особами, які пред'явлені для впізнання. І як результат – визнання доказу недопустимим, оскільки докази у кримінальному провадженні повинні бути отримані виключно у встановленій процесуальній формі з дотриманням вимог закону¹.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, доцільно зазначити, що пред'явлення особи для впізнання, в контексті досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої

¹ Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ кримінальне провадження, внесене до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12013110090006929 // <https://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-5-4186km14-kolesnichenko-v-m-04-12-2014-ne-viznachenno-s>

недоторканності особи, є унікальною та специфічною слідчою (розшуковою) дією. Під час її проведення слідчий має враховувати особливий емоційний та психологічний стан учасників пред'явлення для впізнання. Запропоновані тактичні правила щодо проведення пред'явлення для впізнання, попереднього допиту особи, яка впізнає та критичний аналіз ст. 228 КПК – це тільки окремі намагання удосконалити процесуальну та тактичну складову проведення окремої слідчої (розшукової) дії, які, на наш погляд, заслуговують на увагу.

Список використаних джерел:

1. Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник / Є.Д. Лук'янчиков, О. М. Моїсєєв. – Макіївка : Графіті, 1998. – 104 с.
2. Ароцкер Л.Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел / Л. Е. Ароцкер. – М. : Юрид. лит., 1964. – 223 с.
3. Сопільник Р. Л. Судове впізнання як процесуально-організаційний засіб дослідження доказів судом / Р. Л. Сопільник // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2. – С. 353-356.
4. Стратонов В.М., Василяка Д.К. Аналіз практики діяльності органів розслідування в системі оціночних понять та термінів / В. М. Стратонов, Д.К. Василяка // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2011. – Том 24 (63). – № 1. – С. 209-217.
5. Колесник В. А. Деякі проблемні питання пред'явлення особи та речей для впізнання за чинним КПК України / В. А. Колесник // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – №1 (26). – С. 164-168.
6. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять і словник термінів з навчальної дисципліни «Криміналістика» (галузь знань 0304 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр», напрям підготовки 6.030401 «Правознавство») / уклад.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 165 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1328с.
8. Кубарєв І. В. Пред'явлення ля впізнання за новим КПК України / І. В. Кубарєв // Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 15 грудня 2012 року). – Донецьк, 2012. – С. 145-147.
9. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень // <http://reyestr.court.gov.ua/>.

Елена Алексеевна Волобуева,
кандидат юридических наук, доцент
начальник кафедры уголовно-правовых дисциплин и судебных экспертиз
Донецкого юридического института МВД Украины

ОСОБЕННОСТИ ПРЕДЪЯВЛЕНИЯ ДЛЯ ОПОЗНАНИЯ ВО ВРЕМЯ РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ СВОБОДЫ И ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ

Статья посвящена анализу и обобщению результатов научных исследований и судебно-следственной практики по проведению предъявления для опознания во время досудебного расследования уголовных преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности личности. Аргументировано весомый информационно-доказательный потенциал предъявления лица для опознания. Проанализированы особенности тактики проведения предъявления лица для опознания и сформулированы предложения по ее усовершенствованию. В частности, в части проведения предварительного допроса лица, которое опознает. Осуществлен развернутый анализ ст. 228 УПК Украины и определен ряд проблемно-дискуссионных вопросов законодательной регламентации проведения предъявления лица для опознания. В частности, критически оценены использование законодателем оценочных категорий и понятий, которые имеют сугубо субъективное определение. Отмечено несовершенная регламентация проведения предъявления лица для опознания по функциональным признакам. Дополнительно аргументировано, что предъявление лица для опознания это уникальное следственное (розыскное) действие, соответственно, перед следователем и прокурором стоит задача провести его процессуально и тактически грамотно с первого раза, потому что повторность не предусмотрена ни логикой, ни законодателем.

Ключевые слова: половая свобода и половая неприкосновенность, уголовное преступление, досудебное расследование, следственное (розыскное) действие, предъявление лица для опознания, допрос, деятельность следователя, процессуальная регламентация.

Olena O. Volobueva,
PhD, Assistant Professor Head of the Criminal subjects and forensic examination
department of Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine

FEATURES OF IDENTIFICATION DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL SECURITY A PERSON

Problem's setting. According to Art. 3 of the Constitution of Ukraine a man, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value. Thus, within the cited legal provisions providing sexual freedom and sexual integrity of a person is a priority of increased attention from the government for damage caused by such criminal offenses for the person directly, and a number of public relations and social values.

Timely and high-quality pre-trial investigation of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, the execution of tasks of criminal proceedings under Art. 2 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – CPC) is impossible without a professional and well-built process of proof. Inquiries of criminal offense circumstances and the person having committed it, the proof of guilt is made by means of the CPC provided in the course of the investigation (search) actions.

Presentation for identification is a specific detective (investigative) action, conduct of which requires not only perfect legislative regulation, but using a number of tactics for the purposes of its implementation.

Analysis of recent studies. Issues holding presentation for identification were explored by many legal scholars. There is no doubt in the significance of research conducted, but in the context of the reformed Criminal Code of Ukraine and characteristics of pre-trial investigation of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person, issues requiring legislative regulation and tactical features of conducting investigative (detective) actions need more detailed coverage.

Objective of the research. The aim of our work is to highlight the problem-discussion matters on Criminal Procedure compiling and tactical features of presentation for identification during the preliminary investigation of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person.

The main part. This article analyzes and generalizes scientific research and forensic practice to conduct presentation for identification during the preliminary investigation of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person. Considerable potential of information and presentation of evidence for person's identification has been argued. The features of tactics of presenting a person for identification have been analyzed and suggestions for its improvement have been formulated; in particular, the preliminary examination of a person who recognizes.

Detailed analysis of article 228 CPC of Ukraine has been done and a number of problem-controversial issues of legislative regulation of individual conduct presentation for identification have been determined. Namely, the legislator's usage of value categories and concepts that are purely subjective definition has been critically evaluated. The imperfect regulation of the conduct of individuals filing for identification by functional features has been emphasized.

Conclusions. The general conclusion is that the person filing for recognition is a specific detective (investigative) action, conduct of which requires not only perfect legislative regulation, but developing and implementing a number of tactics for the purposes of its carrying out. In addition it is argued that a person's presentation for identification is a unique investigative (detective) action, respectively, the investigator and the prosecutor, have the goal to conduct it procedurally and tactically correctly for the first time, because repetition is not provided neither by logic nor by the legislator.

Keywords: sexual freedom and sexual security, criminal offense, pretrial investigation, investigative (detective) action, presenting a person for identification, examination, investigation activities, procedural regulations.

Надійшла до редколегії

УДК 343.17

Андрій Олександрович Шульга,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНАМИ ЗАХИСТУ А ОБВИНУВАННЯ

В статті проводиться аналіз спроможності сторони захисту самостійно збирати докази. Розглядаються питання щодо умов зловживань з боку слідчого та прокурора під час поєднання функцій захисту та обвинувачення. Вносяться пропозиції щодо підвищення рівня моральності процесу доказування сторонами, та унеможливлення поєднувати стороною обвинувачення функцій обвинувачення та захисту.

Ключові слова: сторони кримінального процесу, обвинувачення, сторона захисту, сторона обвинувачення, докази, збирання доказів слідчий, прокурор, суд.

Постановка проблеми. Доказування у кримінальному процесі, має не аби, яке значення для встановлення обставин кримінального провадження. Особливо коли це стосується етично-правових аспектів пошуку пересічною людиною справедливості в суді. Адже, доказування згідно з чинним КПК України, це врегульована нормами Кримінального процесуального закону діяльність, яка має певні особливості. Перша особливість – це коло осіб, на яких покладається обов'язок доказування, як правило це слідчий та прокурор, а у випадках провадження у порядку приватного обвинувачення – потерпілий (ст. 92 КПК України). Друга особливість, характеризується тими обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст.91 КПК України), іншими обставинами, які встановлюються під час кримінального провадження щодо неповнолітніх (ст.485 КПК України) та обставинами, що підлягають встановленню під час досудового розслідування суспільно небезпечних діянь, вчинених неосудними особами (ст.505 КПК України). Третьою особливістю є те, що процес доказування обмежується певним колом джерел доказів. Згідно зі ст. 84 КПК України, доказами в кримінальному провадженні визнаються фактичні дані, які були отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких, слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням доказування у кримінальному процесі були присвячені роботи видатних вчених процесуалістів, таких, як П. П Андрушко, В. П. Гмирко, Н. В. Жогин, А.С. Кобликов, Л. М. Ло-

бойко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко, Ю. М. Грошевий, В. О. Попелюшко, В. Г. Гончаренко, Є. Г. Коваленко, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова, М. Є. Шумило, О. О. Ейсман та багатьох інших. Але, питанням морально-етичної сторони доказування, увага приділялася не достатньо.

Процесуальними джерелами доказів визнаються показання, речові докази, документи, висновки експертів. Зокрема, чинний кримінальний процесуальний закон чітко закріпив умови належності та допустимості доказів (ст.ст.85-86 КПК України). Таке процесуальне забезпечення доказування, звісно формує у свідомості пересічної людини позитивне враження щодо гарантій справедливого розслідування. Але, статистичні данні стосовно рівня довіри пересічних людей до системи кримінального провадження, оптимізму не надають, особливо в Україні. Так, за даними волонтерського руху з вивчення корупції в державах східної Європи, який представлений університетом Берклі, штат Каліфорнія, в Україні 74,8% громадян не довіряють системі кримінального судочинства. Невтішним цей показник є і в інших державах східної Європи, наприклад, в Румунії судовій системі не довіряють 61,6% громадян, в Росії 60,3%, Польщі 52,5%, в Казахстані 59,4%, в Білорусі 44,6%, в Естонії 32,1% [1].

Мета статті - аналіз чинного Кримінального процесуального законодавства України з ціллю визначення норм, які потенційно створюють умови для зловживань з боку суб'єкта доказування, або формально задекларовані. Це необхідно для розроблення та внесення пропозицій щодо покращення морально-правової сутності змісту норм, які регламентують доказування у Кримінальному процесуальному законодавстві України.

Об'єктом дослідження виступають норми чинного КПК України, які регламентують доказування.

Виклад основного матеріалу. П.8, ч.3, ст.42 КПК України декларує право підозрюваного збирати докази а потім подавати їх слідчому, прокурору, слідчому судді. А п.2, ч.4, ст.42 КПК України, декларує право обвинуваченого збирати і подавати докази суду. Зокрема, у ст.93 КПК України, йдеться про те, що підозрюваний, обвинувачений, захисник та потерпілий здійснюють збирання доказів. На нашу думку, така диспозиція вказаних норм, вводить в оману учасників процесу, зокрема, підозрюваного, обвинуваченого та захисника, адже реалізувати це право зазначеними учасниками кримінального провадження практично неможливо. А омана, це вже поняття суто моральне. З цього приводу М.Г. Тофтул пише, що судові доказування підлягає не лише логічним, а й юридичним нормам, які перебувають у зв'язку з моральними. Воно пов'язане з ризиком різноманітних помилок і неточностей, здатних спричинити негативні правові й моральні наслідки. Наприклад, невизначеність у юриспруденції поняття «доказ» породжує численні непорозуміння, ускладнює пошук істини. А між тим зміст, що вкладається в це поняття, впливає на встановлення і реаліза-

цію прав і гарантій учасників кримінального судочинства, що органічно пов'язано із забезпеченням демократичних принципів здійснення правосуддя, гарантій прав і законних інтересів учасників процесу. Тлумачення поняття «доказ» впливає і на розв'язання моральних проблем, що виникають у процесі судочинства [2]. Виходячи з цього проаналізуємо більш детально норми, які містяться у п.8, ч.3, та п.2, ч.4 ст.42 КПК України, які наголошують на тому, що наче б то, підозрюваний або обвинувачений мають право збирати докази. Але, збирання доказів, згідно до теорії доказів, є складовою процесу доказування. Теорія доказування наголошує, що доказування це передбачена законом діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, прийняття на цій основі певних процесуальних рішень і наведення аргументів для їх обґрунтування (мотивації) [3, С.91]. Тобто, виходячи із теорії доказів, доказування це сукупність дій із збирання, перевірки та оцінки доказів, яке можуть у повному обсязі здійснювати тільки ті учасники кримінального провадження, які ведуть кримінальний процес, а саме слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд. Адже, доказування, це нерозривний процес, який складається із трьох складових елементів, збирання, перевірки та оцінки. На основі чого приймаються певні процесуальні рішення, які між іншим, можуть виносити лише учасники кримінального процесу, які здійснюють кримінальне провадження, а саме, слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд. Збирати докази, відповідно до ст. 93 КПК України, може і сторона захисту, але, згідно до ч.1 ст. 92 КПК України, обов'язок доказування обставин, передбачених ст.91 КПК, покладається виключно на слідчого та прокурора, а у встановлених КПК випадках на потерпілого. Що це за випадки, чинний КПК не роз'яснює, але скоріш за все, це випадки, саме по провадженнях приватного обвинувачення (гл.36 КПК України). Тобто, із розглянутого вище впливає, що у сторони захисту та потерпілого (в особливих випадках), існує право здійснювати тільки збирання доказів, а у слідчого, прокурора повноцінне доказування, тобто збирання, перевірка та оцінка доказів. Але ж, тут виникає логічне питання, якщо слідчий та прокурор в змозі здійснювати всі елементи доказування (збирання, перевірка та оцінка доказів) то, чи уповноважений це робити потерпілий, і як, цікаво, він, це буде робити? Відповіді на це чинний КПК на жаль не надає. Зокрема виникає питання, яким чином підозрюваний, може здійснювати збирання доказів, чиє право задеклароване у ст. 42 КПК України? Зрозуміло, що в ст. 93 КПК України, законодавець намагався викласти способи збирання доказів стороною захисту, але на практиці це ледве можливо. Припустимо, що підозрюваний, наприклад, вимагає від когось надати йому якісь відомості. Але, тут же становиться зрозумілим і друге, що це зробити людині, яка має статус підозрюваного досить проблематично, а якщо він ще знаходиться і під вартою, так це в загальному не можливо. Адже, згідно тієї ж теорії доказів, збирання доказів

відбувається шляхом проведення слідчих дій [4]. Наприклад, Р. В. Малюга з цього приводу справедливо зазначає, що хоча, підозрюваний, обвинувачений та їхній захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач і їхні представники, а також будь-які громадяни, підприємства, установи та організації, можуть подавати докази, але подані ними фактичні дані, стануть доказами тільки тоді, коли вони пройдуть відповідну процедуру оформлення особою, яка здійснює кримінальне провадження, а інколи й після перевірки їх достовірності. Тому, на наш погляд, можна було говорити лише про подання фактичних даних, а не доказів [5, с. 281] (як на нас, то мабуть в цьому випадку автор мав на увазі відомості про факти). Так, стаття 84 КПК України декларує, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому чинним КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. А процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. В ст. 86 КПК України йдеться, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України.

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення. З цього випливає, що сторона захисту та потерпілий, ну, не як не можуть збирати докази, хоча б тому, що доказ повинен мати своє джерело, а джерело міститься у показаннях, речових доказах, документах та висновках експертів. Знову ж таки, в цьому переконанні ми не є єдиними, так все, той же Р.В.Малюга, вказуючи на невизначеність у чинному КПК поняття «збирання доказів стороною захисту» зазначає, що визначення в чинному КПК України поняття «збирання» доказів стороною захисту не відповідає гносеологічній і правовій природі процесу доказування, оскільки у такому разі, можна зробити помилковий висновок про те, що ніби то до початку кримінальної процесуальної діяльності (до того як уповноважена особа здійснить відповідне дослідження виявлених на місці події злочину певних його слідів та їх джерел у відповідній процесуальній формі, яка регламентує процесуальне доказування), вони вже апріорі є доказами. Тобто в ході доказування збираються, надаються чи подаються докази, які існують об'єктивно в готовому вигляді ще до того, як вони у встановленій процесуальній формі будуть отримані й визнані такими особою, в провадженні якої перебуває кримінальне провадження. Тому терміни «збирання доказів», «подання доказів» чи «надання доказів», які вживаються в юридичній літературі й закріплені в низці норм чинного КПК України, не відповідають сутності початкового етапу процесу доказування, оскільки процесуальних доказів у готовому вигляді не існує [6, с. 472]. Наприклад, у ст. 95 КПК України йдеться, що показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій фо-

рмі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження. Допит, це слідча дія, яку уповноважений проводити лише слідчий, прокурор, або суд (п.2,ч.2 ст.40 КПК України). Окрім того, у ч.8 ст. 95 КПК України, йдеться про те, що сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів. Тобто, слідчий та прокурор також можуть отримувати такі пояснення. Але, вони на відміну від сторони захисту та потерпілого можуть проводити слідчі дії, зокрема допит, отак отримувати (збирати) докази. А сторона захисту з потерпілим, не можуть збирати докази, як це задекларовано у ч.3 ст. 93 КПК України. Вони можуть тільки збирати відомості про факти, про що було зазначено у КПК 1960 р. в п.13,ч.2 ст.48 КПК України 1960 р., а саме: збирати відомості про факти, що можуть використовуватися як докази в справі, в тому числі запитувати і одержувати документи чи їх копії від громадян та юридичних осіб, знайомитися на підприємствах, в установах, організаціях, об'єднаннях громадян з необхідними документами, крім тих, таємниця яких охороняється законом, одержувати письмові висновки фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань, опитувати громадян. На нашу думку, ця норма є більш моральною, адже вона прозора та відповідає дійсності. Відомо, що доказ буде мати місце лише тоді, коли він належним чином оглянутий та внесений до процесуального документу, в даному випадку протоколу слідчої дії, який може скласти лише слідчий чи прокурор. Тому, можна стверджувати, що збирання доказів відбувається не стороною захисту, чи потерпілим, а суто посадовими особами. Таким чином ми довели, що норма п.8, ч.2 ст. 42 КПК України, та ч.3, ст. 93 КПК України, є з морального боку не обґрунтованою, адже вводить учасників кримінального провадження в оману. Така постановка питання призводить до процесуальних конфліктів, коли сторона захисту, або потерпілий, зібравши якісь відомості про факти, вважає, що він зібрав докази, а потім виходить, що він зібрав не докази а лише відомості про них, а доказ ще слід оформити, шляхом процесуального забезпечення (складання протоколів, призначення експертиз тощо), отак, неправильне розуміння сторонами процесуальної сутності збирання доказів, викликає тяганину у зв'язку із необхідністю процесуального оформлення цих відомостей повноважною особою, а іноді призводить до безповоротного втрачання важливих даних. Наприклад, це стається коли представник сторони захисту, посилаючись на ст.ст.42 та 93 КПК України, самотужки намагається отримати відомості вказані у ч.3 ст.93 КК України, тим самим за неволею попереджаючи зацікавлених осіб про початок досудового розслідування. І в той же час, така редакція вказаних норм, дає законну підставу слідчому та прокуро-

рові уникати від обов'язку проводити слідчі дії для здобуття доказів, отак уникати відповідальності від повного, всебічного та об'єктивного розслідування. Адже, вони вважають, що сторона захисту, чи потерпілий за законом (п.8, ч.2 ст. 42, ч.1 ст.92 КПК України) мають право самотужки збирати певні докази.

Другою, досить важливою проблемою, є сумісництво в особі сторони обвинувачення (слідчого, прокурора) функцій обвинувачення та захисту. Так, у п.4, ч.1, ст.91 КПК України зазначається, що доказуванню підлягають обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження. А в п.5 цієї ж норми, вказані обставини, що є підставою для звільнення особи обвинуваченого від кримінальної відповідальності або покарання. Таким чином, законодавець увів в оману учасників кримінального провадження, задекларувавши у гл.3 КПК України, на боці сторони обвинувачення функції, які мають абсолютно протилежні цілі. Сторона обвинувачення повинна обвинувачувати а сторона захисту захищати. Зокрема, з цього приводу, становляться досить незрозумілими і певні норми засади законності, в яких законодавець поряд із обов'язком прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого щодо повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, зобов'язав останніх виявляти обставини, що виправдовують підозрюваного чи обвинуваченого та пом'якшують його покарання. Проте, не дивлячись на таке, законодавець не зміг чесно вирішити таку проблему, а керуючись міркуваннями доцільності, все ж таки, вніс до функції обвинувачення елементи захисту. Що ми і маємо у диспозиціях п.4 та 5, ч.1 ст.91 КПК України, та §§1-2 гл.24 КПК України. Де йдеться про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності. Ото ж, з моральної точки зору, слід зазначити, що зміст вказаних функцій, який містився у КПК 1960 року, з морального боку був більш прозорим та чесним.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Для усунення таких недоліків вважаємо за необхідне, по першій проблемі:

- або надати захиснику підозрюваного, обвинуваченого повноваження самостійно проводити слідчі дії із збирання доказів. Такі слідчі дії повинні фіксуватися у відповідних актах, які б мали встановлену законом силу. Наприклад, це можуть бути протоколи чи матеріали адвокатського розслідування. Наприклад, Ю. В. Іванченков, з цього приводу, пропонує всі докази, які були зібрані адвокатом, розглядати у якості допустимих доказів по кримінальній справі, на рівні з тими доказами, які були зібрані органом кримінального переслідування [7].

- або повернути до чинного КПК диспозицію п.13, ч.2 ст.48 КПК України 1960 р.

- або надати право стороні захисту користуватися послугами приватних детективів, які б мали змогу на рівні із стороною обвинувачення, за запитом

сторони захисту збирати докази. Наприклад, як це має місце в правовій системі США, або Англії. Там, приватний детектив, працює разом з адвокатами – соліситорами. Така кооперація є дуже продуктивною та вигідною для сторони захисту. Солісітор, обравши детектива, ставить перед ним певні завдання, оскільки він керує розслідуванням. Детективи мають право здійснювати такі ж дії із збирання доказів, як і поліція [8].

За для вирішення другої проблеми необхідно, чітко визначитись, хто із сторін, повинен здійснювати функцію захисту у кримінальному провадженні України. Якщо, сторона захисту, то із дефініцій ч.2 ст. 9, п.4-5, ч.1 ст. 91, та §§1-2 гл.24 КПК України, потрібно виключити роль слідчого та прокурора, як суб'єктів кримінального процесу, які можуть ініціювати та виконувати функції захисту, оставивши можливість суду вирішувати питання закриття кримінального провадження або звільнення особи від кримінальної відповідальності. На нашу думку, чітке розмежування повноважень сторін, має підвищити рівень моральності норм чинного Кримінального процесуального закону, та встановити чіткі межі відповідальності сторін за взяті на себе повноваження, зокрема, впорядити механізм реалізації прав учасниками кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Ролланд Д., Городниченко Ю. Побороть корупцію в Україні? Легко! Рецепт вєдущих економистов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/24005>.
2. Тофтул М.Г. Етика кримінально-процесуального доказування і судових дебатів сторін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/25583-etika-krimnalno-protseualnogo-dokazuvannya-sudovih-debatv-storn.html>.
3. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.adhdportal.com/book_3517.html
4. Онлайн підручники для студента – Кримінальний процес. Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nebook.net/book_krimnalnij-proces-ukrani_577_page_43.
5. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів / Р. В. Малюга // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – №. 11. – С. 281. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzlubp_2013_11_71.pdf.
6. Малюга Р. В. Отримання доказів як елемент процесу доказування. Кримінальний процес / Р. В. Малюга – С. 472 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://law.knu.ua/images/abook_file/conf2014_krimprotses_maljug.pdf.
7. Иванченков Ю. В. Участие адвоката-защитника в собирании доказательств в уголовном процессе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consulv.ru/>.

8. Семенов В. Нужен ли частный сыщик в уголовном процессе? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lawmix.ru/comm/816>.

Андрей Александрович Шульга,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины, Кривой Рог, Украина)

НРАВСТВЕННО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ СОБИРАНИЯ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ СТОРОНАМИ ЗАЩИТЫ И ОБВИНЕНИЯ

В статье проводится анализ возможностей стороны защиты самостоятельно собирать доказательства. Рассматриваются вопросы злоупотреблений со стороны следователя и прокурора, обусловленные сочетанием функций защиты и обвинения. Вносятся предложения о повышении уровня нравственности процесса доказывания сторонами, а также предложения, позволяющие сделать невозможным совмещение стороной обвинения функций обвинения и защиты.

Ключевые слова: стороны уголовного процесса, обвинение, сторона защиты, сторона обвинения, доказательства, сбор доказательств, следователь, прокурор, суд.

Andriy Shulga,
candidate of Law Sciences, associate Professor
(Donetsk law Institute of the MIA of Ukraine, Kriyvyi Rih, Ukraine)

ETHICAL LEGAL ASPECTS OF EVIDENCE COLLECTION BY THE PARTIES, THE DEFENCE AND PROSECUTION

The article analyzes the ability of the defense to gather their own evidence. The issues about the conditions of abuse by the investigator and the prosecutor during the combination of security and prosecution functions are considered.

The first problem is characterized by the following: current criminal procedural law of Ukraine declares the right of a suspect to collect evidence and then present it to the investigator, prosecutor, investigating judge find the court.

In particular, Article 93 of the Criminal Procedure Law, says that the suspect, the accused, the advocate and the victim carry out the collection of evidence. In our opinion, such a disposition of these norms, misleads the stakeholders, including the suspect, the accused and defense counsel, because it is practically impossible to realize this right these participants of criminal proceedings.

The second, very important issue is joining functions of prosecution and defense in the person of the prosecution (prosecutor or investigator).

Thus, Section 4, paragraph 1, Article 91 of the Criminal Procedure Law states that circumstances aggravating or mitigating punishment must be proved. It excludes criminal responsibility or is a ground to close criminal proceedings. Paragraph 5 of the same standards, mutations circumstances which may be grounds for discharging of the accused person from prosecution or punishment. Thus, the legislator had misled the members of the criminal proceedings, having declared in 3/Article of criminal procedure? Code of Ukraine, functions on the side of the prosecution that are completely opposite goals.

To solve these problems it is proposed to give to the advocate of the suspect, accused the authority to conduct investigative actions with the collection of evidence, or to use the services of private detectives. To solve the second problem it is proposed to deprive the prosecution of protecting function, putting it well on the defense.

Keywords: sides of criminal procedure, prosecution, side of defense, side of prosecution, evidence,

investigator, public prosecutor, court.

Надійшла до редколегії

УДК 343.14:351.745.7:343.974

Олексій Олександрович Сухачов,
кандидат юридичних наук, заступник начальника Головного управління контррозвідувального захисту інтересів держави в сфері економічної безпеки СБ України

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНСПІРАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Обгрунтовано необхідність організації конспірації діяльності оперативних підрозділів. Проведено аналіз підходів представників різних галузей науки до визначення змісту понять «організація», «організація діяльності» «організація оперативно-розшукової діяльності». На ґрунті результатів даного аналізу та авторського розуміння поняття конспірації визначено співвідношення організації оперативно-розшукової діяльності та організації конспірації діяльності оперативних підрозділів. Сформульоване визначення та розкрито зміст організації конспірації діяльності оперативних підрозділів

Ключові слова: конспірація, оперативні підрозділи, оперативно-розшукова діяльність, організація.

Постановка проблеми. Виконання завдань та досягнення мети оперативно-розшукової діяльності (ОРД) не можливі без забезпечення уповноваженими оперативними підрозділами збереження у таємниці відомостей про час, місце, об'єкти, методи та засоби проведення оперативно-розшукових заходів. Тому однією із засад ОРД традиційно вважають конспірацію. На законодавчому рівні її закріплено як принцип контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Служби безпеки України, а також як форму діяльності Державної прикордонної служби України. Цим терміном послуговуються й в інших законодавчих актах, які встановлюють засади діяльності правоохоронних і розвідувальних органів держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з того, що конспірація є свідомою цілеспрямованою діяльністю (системою заходів) [1], вона має бути належним чином організована. Отже однією з засад конспірації діяльності оперативних підрозділів є її організація. Проте якщо сутності та питанням конспірації при проведенні окремих оперативно-розшукових заходів (ОРЗ) вітчизняними вченими (А. А. Венедіктов, М. Л. Грібов, В. П. Захаров, В. А. Некрасов, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, В. В. Шендрик та ін.) приділялася певна ува-

га, то питанням її організації – ні. Вивчення практики свідчить, що відсутність належного наукового забезпечення організації конспірації діяльності оперативних підрозділів призводить до серйозних проблем у їх роботі: провалу окремих ОРЗ та негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), відсутності результатів тривалих оперативних розроблень, невиконанню завдань кримінального провадження, а також до поранень та навіть загибелі оперативних працівників.

Мета статті – сформулювати поняття та визначити зміст організації конспірації діяльності оперативних підрозділів.

Досягнення означеної мети має спиратися на розуміння понять «організація», «організація діяльності», «організація оперативно-розшукової діяльності».

Виклад основного матеріалу. У загальноживаному значенні слово «організація» тлумачиться як дія за значенням слова «організовувати» – створювати, засновувати та чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь [2, с. 853].

У філософії «організація» тлумачиться як ступінь внутрішньої впорядкованості й погодженості часток цілого, як спосіб з'єднання елементів системи, що призначена для виконання певних функцій. До ознак організації філософська наука відносить: наявність мети; сукупність функціональних положень та соціальних ролей; правила, які регулюють відношення між ролями; формалізацію значної частини завдань [3, с. 453].

Поняття організації у природничих науках, кібернетиці, системному аналізі розглядається як процес – упорядкування певної розмаїтості або як результат цього процесу – упорядкованість певної розмаїтості. У соціології організацій і загальній теорії організації поняття організації використовується для позначення соціального процесу, управлінської функції та специфічного багатоелементного суб'єкта (одночасно і об'єкта) колективної діяльності. Організація як функція управління має фундаментальний характер, її призначенням є упорядкування численної сукупності елементів, процесів, ситуацій, діяльності окремих працівників та їхніх груп, встановлення їхнього взаємозв'язку для досягнення мети діяльності підприємства. Функція організації має загальний характер, вона відображає загальний порядок управління діяльністю підприємства, однаково необхідна у стратегічному, тактичному та оперативному управлінні. Загальний характер функції організації проявляється у її спадності, через що кожен раз на більш низькому рівні через звуження обсягу управлінських робіт уточнюються їхні кількість та характер, терміни виконання, об'єкти взаємодії, і надає можливість її застосування щодо інших функцій управління для цілеполягання та системи утворення [4].

У теорії державного управління організація визначається як формальне явище, створене шляхом виділення з будь-якого цілого його певної частки з метою покладення на неї (частину) адекватних функцій цілого; як взаємодія еле-

ментів частини як усередині, так і поза нею з метою реалізації покладених на неї функцій цілого; як стійка (за часом та в просторі) взаємодія елементів, що надає частині певні контури та укріплюючи їх, за допомогою спеціалізації та кооперації можливостей цих елементів [5, с. 130–131.].

Проводячи дослідження у галузі теорії управління органами внутрішніх справ, В. М. Плішкін зазначав, що поняття «організація» застосовується в двох основних значеннях: організація як стан керованого об'єкта (системи) та організація як функція управління або, що одне і те саме, елемент (стадія, етап) управлінського циклу [6, с. 247].

Оскільки конспірація, як система заходів, належить до категорії діяльності варто звернутися до такого усталеного поняття як «організація діяльності». Його найчастіше розуміють як процес впорядкованої взаємодії елементів, що беруть участь в реалізації того або іншого процесу. Питання, пов'язані з організацією діяльності підприємства досліджувалися багатьма зарубіжними та вітчизняними авторами (І. Адізес, Дж. К. Лафта, Г. В. Козаченко, Б. З. Мільнер, А. І. Прігожин, Є. А. Смирнов та ін). Основну увагу приділялося окремим її виявам або виявам в окремих видах діяльності.

Одним з таких видів є ОРД. Дослідження будь-яких її аспектів традиційно спираються на виокремлення її основ – правової, організаційної і тактичної [7, с. 12]. Виокремлення організаційної основи ОРД зумовлено необхідністю впорядкування, налагодження й забезпечення ефективної роботи особливого соціального механізму, призначеного для пошуку і фіксації фактичних даних про злочинні діяння окремих осіб і груп. ОРД, наголошує Ю. Ю. Орлов, передбачає колективні дії для досягнення визначеної мети (викриття злочину, розшук злочинця тощо) та об'єктивно потребує організації праці оперативних працівників та інших учасників ОРД [7, с. 13].

Цілком логічним є те, що організацію конспірації діяльності оперативних підрозділів слід досліджувати, виходячи з основних положень організації ОРД.

Термін «організація оперативно-розшукової діяльності», слушно зауважують М. А. Погорецький та В. П. Шеломенцев, є фундаментальною категорією ОРД, проте як у теорії, так і в практиці впродовж багатьох десятиліть існують різні підходи до визначення його змісту, що негативно позначається і на наукових дослідженнях, і на правозастосовному процесі [8].

Комплексний аналіз поглядів сучасних вітчизняних науковців (О. М. Бандурка, В. О. Глушков, М. Л. Грібов, О. М. Джужа, О. Ф. Долженков, Е. О. Дідоренко, А. М. Кислий, І. П. Козаченко, О. І. Козаченко, Д. Й. Никифорчук, С. В. Обшалов, К. М. Ольшевський, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, В. Л. Регульський, В. Д. Сущенко, В. П. Шеломенцев та ін) на сутність організації ОРД дає підстави для висновку, що це поняття має розглядатися у двох аспектах – статичному і динамічному, тобто як стан керованої соціальної системи та як дії

посадових осіб, що відповідають значенню дієслова «організовувати».

ОРД як керована соціальна система передбачає: мету та завдання власного існування; підрозділи, уповноважені на здійснення ОРД, та їх внутрішні структурні утворення; функції, повноваження, сили та засоби діяльності оперативних підрозділів та їх внутрішніх структурних утворень; взаємозв'язки та взаємобумовленість будови зазначеної системи та функцій, покладених на оперативно-розшукові підрозділи, їх внутрішні структурні утворення, а також сили та засоби їх діяльності; підстави, зміст та порядок взаємодії оперативних підрозділів та їх внутрішніх структурних утворень при здійсненні ОРД та НСРД.

Зазначені елементи ОРД як соціальної керованої системи становлять її зміст та є основними ознаками її стану. Організація оперативно-розшукової діяльності як стан системи знаходить свій формальний вираз у положеннях нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері ОРД.

Як діяльність відповідних посадових осіб змістом організації ОРД є дії: зі створення керованих систем (організаційних структур) у сфері ОРД, впорядкування (розвиток) цих систем до рівня, що забезпечує найбільшу ефективність вирішення завдань ОРД у певній оперативній обстановці; впорядкування (налагодження) процесу управління (його окремих стадій) у сфері ОРД та забезпечення оптимальних умов для прийняття і реалізації відповідних управлінських рішень; що є складовими управлінського циклу, тобто сам процес управління ОРД; зі створення умов, необхідних для конкретних ОРЗ.

Окреслені дії становлять практичну реалізацію положень нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері ОРД.

Отже, категорія «організація ОРД» тісно пов'язана з категорією правовідносин між об'єктами та суб'єктами управління у сфері ОРД. Юридичний зміст цих правовідносин є статичним та відповідає стану ОРД як соціальної керованої системи. Фактичний – відповідає реальним діям відповідних посадових осіб з реалізації положень відповідних нормативно-правових актів. Проте вся організація ОРД (і як стан керованої системи і як діяльність) не охоплена правовим регулюванням. Тому організацію ОРД не можна ототожнювати зі змістом правовідносин між суб'єктами та об'єктами управління у сфері оперативно-розшукової діяльності. Цей зміст доцільно розглядати лише як сукупність засад (основних, вихідних положень) організації ОРД, що слід означити як правові [9, с. 181].

Правові засади організації оперативно-розшукової діяльності являють собою сукупність правових норм, якими встановлюється система суб'єктів та об'єктів управління в ОРД, визначаються їх права та обов'язки. Засадами організації ОРД варто вважати і науково обґрунтовані теоретичні положення щодо налагодження та впорядкування цієї діяльності, які не знайшли формального відбиття у нормативно-правових актах. Такі засади слід означити як наукові.

Вони є первинними щодо правових, оскільки наука завжди повинна передувати закону. На наукових засадах повинна ґрунтуватися не лише організаційна діяльність посадових осіб, що не охоплена правовим регулюванням, а й правові норми, що є практичною основою організації ОРД. Отже, наукові засади організації ОРД становлять систему науково обґрунтованих теоретичних положень, на які має спиратися правове регулювання ОРД як керованої соціальної системи, та не охоплена правовим регулюванням діяльність об'єктів і суб'єктів управління у цій сфері [9, с. 181].

Логічно було б припустити, що оскільки конспірація здійснюється суб'єктами ОРД та призначена для забезпечення ними успішного виконання завдань цієї діяльності, то правові і наукові засади організації конспірації потрібно ґрунтувати на відповідних засадах організації ОРД (під конспірацією діяльності оперативних підрозділів розуміємо систему заходів, що спрямовані на забезпечення негласності цієї діяльності [10]). Однак таке твердження не можна вважати цілком вірним. Адже, по-перше, до суб'єктів конспірації належать не лише суб'єкти ОРД, а й оборонні підприємства, установи, організації, інші військові об'єкти та спеціальні підрозділи Збройних сил України, підрозділи державних органів на які покладено розвідувальні та контррозвідувальні функції.

По-друге, складовою конспірації поряд з дезінформацією є охорона таємниці (у даному випадку державної), яка охоплена іншою сферою правового регулювання ніж ОРД.

По-третє, навіть якщо йдеться винятково про організацію діяльності оперативних підрозділів, то з прийняттям у 2012 р. КПК України вона, стала ширшою за категорію організації ОРД. Адже тепер вона поширюється на виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора на проведення НСРД (які передбачають застосування засобів конспірації).

Отже розробляти наукові засади організації конспірації діяльності оперативних підрозділів доцільно не лише з врахуванням засад організації ОРД (що безумовно є пріоритетним), а й засад організації забезпечення охорони державної таємниці та засад організації досудового розслідування. Безумовно, в основу такої розробки має бути покладено розуміння поняття конспірації діяльності оперативних підрозділів. Не вдаючись до подробиць проведеного нами аналізу, зазначимо, що враховуючи наведені вище наукові підходи до розуміння понять «організація», «організація діяльності», «організація оперативно-розшукової діяльності», «конспірація», «діяльність оперативних підрозділів», під організацією конспірації діяльності оперативних підрозділів будемо розуміти систему дій посадових осіб суб'єктів ОРД із заснування та впорядкування (налагодження) процесу управління (його окремих стадій) у сфері забезпечення негласності функціонування оперативних підрозділів.

Якщо напрями дослідження організації конспірації діяльності оперативних

підрозділів визначати, спираючись на усталені у науці елементи змісту організації ОРД (організація оперативно-розшукової діяльності складається з: вивчення, аналізу й оцінки оперативної обстановки; планування оперативно-розшукової діяльності; розстановки сил і засобів оперативних підрозділів ОВС; організації взаємодії в процесі оперативно-розшукової діяльності; контролю за оперативно-розшуковою діяльністю [11, с. 336]), то можна констатувати, що усі вони цілком можуть бути застосовані лише щодо конкретних ОРЗ, НСРД, ОРС, а також (у разі якщо законодавець дослухається відповідних пропозицій науковців [12–15 та ін.]) справ «оперативного пошуку» та «оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства». При цьому організація конспірації в межах кожної з названих справ буде мати свої особливості, але її основні елементи залишаться незмінними.

Практика засвідчує, що всі окреслені заходи конспірації в межах певного етапу оперативно-розшукової діяльності, здебільшого спрямовані на створення у об'єкта розробки та його оточення враження про відсутність будь-яких дій оперативних працівників, що становлять загрозу для них, тобто є дезінформаційними та зараховують елемент творчості. Водночас з цими заходами ведеться організація охорони таємниці, яка здійснюється у суворій відповідності до Закону України «Про державну таємницю» та відповідних відомчих нормативно-правових актів та будь-якої творчості та ініціативи формально не допускає. Водночас оперативна обстановка часто вимагає цієї творчості та оперативні працівники, для досягнення потрібного результату йдуть на порушення вимог нормативно-правових актів й застосовують дезінформацію в офіційних документах (планують одні заходи, а проводять інші; оформлюють негласне співробітництво з одними особами, а насправді послуговуються послугами інших тощо). Отже розробка засад організації конспірації провадження в ОРС вимагає врахування можливості оперативних працівників у офіційних документах (навіть таємних) не розкривати інформації.

Дослідження організації конспірації діяльності оперативних підрозділів неможливо проводити спираючись лише на усталені у науці елементи змісту організації ОРД, оскільки вони не охоплюють фундаментальних засад забезпечення негласності оперативно-розшукової діяльності. Адже на відміну від провадження в оперативно-розшуковій справі та проведення конкретних оперативно-розшукових заходів, які тривають відносно незначний проміжок часу є питання конспірації які потребують організаційного забезпечення в історичних межах, що відповідають існуванню конкретного оперативного підрозділу, державного органу та держави загалом. Йдеться насамперед про основи функціонування негласних сил та засобів, а саме: агентурного апарату (на рівні центрального та територіальних органів, їх підрозділів та агентурної мережі конкретного оперативного працівника); функціонування штатних негласних працівни-

ків (на рівні центрального та територіальних органів, їх підрозділів); негласних оперативних підрозділів (на рівні центрального та територіальних органів).

Висновок та перспективи подальших досліджень. Організація конспірації діяльності оперативних підрозділів – це система дій посадових осіб суб'єктів ОРД із заснування та впорядкування (налагодження) процесу управління (його окремих стадій) у сфері забезпечення негласності функціонування оперативних підрозділів. Зміст організації конспірації діяльності оперативних має три рівні. Перший – організація конспірації функціонування негласних сил та засобів. Другий – організація конспірації комплексу ОРЗ (НСРД) у конкретній справі. Третій – організація конспірації конкретних ОРЗ та НСРД.

Список використаних джерел:

1. Грибов М. Л. Понятие и структура конспирации преступной деятельности / М. Л. Грибов // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов (г. Курск). – 2014. – № 1. – С. 51–53.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
3. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Арбіс, 2002. – 744 с.
4. Антипова Л. О. Організація та дезорганізація на підприємстві: співвідношення / Л. О. Антипова // Актуальные проблемы экономического и социального развития производственной сферы : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. молодых ученых и студентов, 21-22 мая 2009 г. – Донецьк: ДВНЗ "ДНТУ", 2009. – С. 23–24.
5. Атаманчук Г. Е. Теория государственного управления : [курс лекций] / Атаманчук Г. Е. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.
6. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : [підруч.] / В. М. Плішкін ; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : НАВСУ, 1999. – 702 с.
7. Орлов Ю. Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теорія і практика) : монографія / Ю. Ю. Орлов. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 559 с.
8. Погорецький М. А. Поняття організації оперативно-розшукової діяльності / М. А. Погорецький, В. П. Шеломенцев // Крим. юрид. вісн. – 2010. – № 1 (8), ч. 1. – С. 33–39.
9. Грібов М. Л. Діяльність підрозділів оперативної служби МВС України: теорія та практика : [моногр.] / Грібов М. Л. – К. : Розвиток, 2013. – 532 с.
10. Сухачов О. О. Поняття конспірації в діяльності оперативних підрозділів / О. О. Сухачов // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 316–321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm

2014_2_17.pdf.

11. Оперативно-розыскная деятельность : [учебник] / [под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Сенилова, А. Ю. Шумилова]. – [2-е изд., доп. и перераб.]. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 848 с.
12. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – Київ. – 2013. – № 1. – С. 270–277.
13. Колесник В. Негласні слідчі дії для слідчого – «золоте дно», яке адвокат здатен перетворити в пекло / В. Колесник// Закон і бізнес. – 22.08.2014. – ВІПУСК №32-33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zib.com.ua/ua/print>.
14. Стацак М. В. Співвідношення понять «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження» та «оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження» / М. В. Стацак // Право і безпека. – 2013. – № 4 (51). – с. 117–122.
15. Сафронов С. О. Оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження: сучасний стан та перспективи розвитку / С. О. Сафронов // Цифровая библиотека Украины [Електронний ресурс]/ – Режим джоступу : <http://elib.org.ua/theoryoflaw/ua>

Сухачов Алексей Александрович,
кандидат юридических наук, заместитель начальника Главного управления
контрразведывательной защиты интересов государства в сфере экономической безопасности СБ Украины

ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ КОНСПИРАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ

Обоснованна необхідність організації конспірації діяльності оперативних подразделений. Проведен аналіз підходів представителів різних отраслей науки к определению содержания понятий «организация», «организация деятельности» «организация оперативно-розыскной деятельности». На основе результатов данного анализа и авторского понимания понятия конспирации определено соотношение организации оперативно-розыскной деятельности и организации конспирации деятельности оперативных подразделений. Сформулировано определение и раскрыто содержание организации конспирации деятельности оперативных подразделений.

Ключевые слова: конспирация, оперативные подразделения, оперативно-розыскная деятельность, организация.

Oleksij Sukhachov,
candidate of Law deputy chief of the Department of counterintelligence safety of
the state economy of the Security Service of Ukraine

THE CONCEPT AND CONTENT CONSPIRACY ORGANIZATION OF

OPERATIONAL UNITS

The subject of the research article is a theoretical basis for the organization of conspiracy activities of operational units. The goal - to formulate the basic, initial situation of the conspiracy activities of operational units, which can be found research organizations secrecy problems of various subjects and the OSA of certain types of covert activities.

It is shown that a lack of proper organization of scientific support activities conspiracy operational units leads to serious problems in their work, including in injury and even death operatives. It is proved that to develop the scientific basis for the organization of conspiracy activities of operational units is advisable not only taking into account the principles of organization of the operative-search activity (that certainly is a priority), but also the foundations of the organization to ensure the protection of state secrets and principles of the organization of pre-trial investigation. It is shown that the study of the organization of conspiracy activities of operational units can not be carried out solely on the basis established in the science content elements operative-search activity organization, because they do not cover the fundamentals behind the scenes to ensure operational and investigative activities. Indeed, in contrast to the production in the operational-search case and conducting specific search operations, which continue relatively short period of time, the question of conspiracy requires organizational support in historical limits corresponding to the existence of specific operational units, government agencies and the state as a whole. It is primarily about the basics of operation of covert forces and means, namely intelligence apparatus (at the central and regional authorities, their departments and intelligence network specific operational employee); the functioning of the secret staff employees (at the central and regional authorities and their subdivisions) covert operational units (at the level of the central and territorial bodies).

It was determined that the content organizations conspiracy activities of operational units has three levels, the ratio of which corresponds to the ratio of philosophical categories "general", "special", "single". The first - the organization of the functioning of unspoken conspiracy of forces and means. The second - the organization of production of secrecy in a particular case (operational research, operational and investigative, operational-investigative ensure criminal proceedings). The third organization and conspiracy specific operative-search activity. At each of these levels of the organization is subject to: the protection of relevant information; camouflage; legendirovanoe communication (legendirovanie and use of legends bring to the recipient) operational cover.

Keywords: conspiracy, operational units, operatively-search activity, the organization

Надійшла до редколегії

УДК 343.1 (477)

Максим Юрійович Коник,
старший прокурор прокуратури Бабушкінського району
м. Дніпропетровська

**ОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ
ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ВІЯВЛЕННЯ
ФАКТІВ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ
СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ЯК ПРЕДМЕТ
ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ**

Досліджено проблеми прокурорського нагляду за дотриманням законності в процесі виявлення фактів одержання неправомірної вигоди службовою особою. Визначено, що нагляд прокуратури за діяльністю оперативних підрозділів до заведення оперативно-розшукової справи фактично відсутній. Визначено причини та негативні наслідки такого стану речей. Запропоновано конкретні шляхи вирішення окресленої проблеми.

Ключові слова: неправомірна вигода, службова особа, оперативні підрозділи, прокурорський нагляд.

Постановка проблеми. Одержання неправомірної вигоди службовою особою – одне з найнебезпечніших антисоціальних явищ, що негативно впливає на авторитет держави, її посадових осіб, спричиняє тяжкі збитки країні, суспільству та окремим громадянам як матеріального, так і морального характеру. Зазначені злочини вчиняються, як правило, без свідків, таємно, з ретельним приховуванням слідів злочинної діяльності. Виявити та отримати при його здійсненні речові чи письмові докази надзвичайно важко. А тому кримінальна статистика відображає лише активність, результативність боротьби з хабарництвом, а не реальну його поширеність. Латентність цих злочинів надзвичайно велика. Тому виявлення й розслідування хабарництва лише криміналістичними та кримінально-процесуальними засобами у більшості випадків є неможливим. Важливу роль у цьому відіграє оперативно-розшукова діяльність, якій властиві специфічні методи та засоби виявлення і документування. Проте в діяльності оперативних підрозділів з виявлення корупційних злочинів часто спостерігаються порушення законності, що вимагає від прокуратури активного і систематичного нагляду за їх діяльністю, що виявляється в ухиленні від виконання визначених законодавцем обов'язків, ігноруванні окремих норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», фальсифікації оперативно-розшукових документів, порушенні прав і свобод громадян.

Метою статті є оцінка сучасного стану та визначення перспектив здійснення прокурорського нагляду за законністю діяльності оперативних підрозділів з виявлення одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання боротьби з корупцією, а зокрема з одержанням неправомірної вигоди службовою особою були та залишаються предметом наукових досліджень фахівців в галузі оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу. Так останнім часом за даним напрямом проведено низку досліджень дисертаційного рівня (Л. С. Белік, В. С. Благодир, Д. В. Волков, В. С. Гаркуша, М. І. Данилюк, Т. С. Демедюк, П. Т. Дорошенко, В. В. Коряк, В. М. Ліщенко, А. Ю. Неманов, А. В. Настенко, С. О. Павленко, Г. В. Прокопович, Г. О. Пушкарьов, О. Ю. Секереш, М. М. Семедяй, В. Р. Сливенко, С. А. Сумський, М. С. Удовик, А. В. Холостенко, А. О. Шишкін). Останніми роками друком вийшла чимала кількість наукових статей, присвячених тематиці боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою. Про те питанням прокурорського нагляду за цією діяльністю бракує уваги.

Виклад основного матеріалу. Аналіз положень Законів України «Про прокуратуру» [1], «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], наказу Генерального прокурора України від 3 грудня 2012 року № 4/1гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» [3] дають підстави для висновку, що нагляд за діяльністю оперативних підрозділів, в числі іншого, своїм предметом має їх дії (з пошуку і фіксації фактичних даних про злочини), що мають місце до заведення оперативно-розшукової справи. Це повним обсягом стосується злочинів одержання неправомірної вигоди службовою. Згідно з вимогами п. 4 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» прокурор в межах своєї компетенції дає письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження та виявлення злочинів, про розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно відсутні.

Відповідно до пункту 4 наказу Генерального прокурора України від 3 грудня 2012 року № 4/1гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» [3] перевірки законності проведення оперативно-розшукових заходів та прийнятих при цьому рішень, в числі іншого проводяться на підставі даних про відсутність позитивних результатів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, а також безвісно відсутніх осіб.

Вживання законодавцем у наведених нормах таких термінів як попередження, своєчасне виявлення і припинення злочинів передбачає, що оперативні підрозділи мають вживати для цього відповідних заходів ще до того, як заведено оперативно-розшукову справу: з метою отримання підстав для проведення

ОРД. При цьому оперативним підрозділам досить часто вдається не лише отримати такі підстави, а й виявити і задокументувати факти підготовки та вчинення одержання неправомірної вигоди службовою особою. Заходи, що вживаються для цього мають регламентуватися Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідно такі заходи є оперативно-розшуковими.

Водночас аналіз інших норм зазначених вище правових актів (зокрема щодо повноважень прокурора) свідчить, про те що нагляд розпочинається лише із заведенням оперативно-розшукової справи. Такої самої позиції дотримуються розробники методичних рекомендацій щодо проведення перевірок додержання законів органами внутрішніх справ при здійсненні оперативно-розшукової діяльності Р. М. Говда, О. В. Геселев, які зазначають, що при виявленні фактів проведення оперативно-розшукової діяльності без заведення оперативно-розшукової справи чи ведення стосовно однієї особи декількох справ невідкладно відповідно до вимог статті 30 Закону України «Про прокуратуру» надавати доручення щодо проведення перевірки з метою усунення порушень закону керівнику відповідного органу внутрішніх справ. За результатами перевірки вирішувати питання про відповідальність осіб, які допустили порушення вимог закону [4, с. 20].

Проте документування оперативними підрозділами одержання неправомірної вигоди службовою особою має місце до початку кримінального провадження і навіть до заведення ОРС. Адже отримання первинної інформації про факти вчинення корупційних злочинів та дані щодо причетних до цього осіб, можливі шляхи фіксації протиправних діянь та потенційні джерела доказів об'єктивно мають місце та відбиваються оперативно-розшукових документах.

З цього приводу О. Куценко слушно зазначав, що прокурор здійснює нагляд не в цілому за законністю ОРД, а за незначною її частиною – законністю ведення ОРС, до яких потрапляє лише незначна частина документів, що складаються під час оперативно-розшукової діяльності. Наглядом охоплена лише мізерна частина правовідносин, що виникають під час ОРД [3]. Це позбавляє прокурора можливості перевірити законність діяльності оперативних підрозділів на стадії оперативного пошуку, а також унеможлиблює нагляд прокурора за виконанням цими підрозділами обов'язку передбаченого ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

До заведення ОРС дані отримують шляхом оперативного пошуку, який є початковим етапом пізнання в оперативно-розшуковій діяльності. Для усвідомлення змісту оперативного пошуку дослідимо термін «пошук». У загальноживаному значенні це – шукання, розшукування чого-небудь, спеціально організоване розшукування кого-, чого-небудь з метою врятувати; творча робота, спрямована на відкриття нового в науці, мистецтві, на виробництві то-

що [6, с. 1099]. У гносеологічному розумінні – початкова стадія пізнавального процесу, знайдення істинного об'єкта.

Аналіз наукової літератури відповідного напрямку дозволив М. Л. Грібову констатувати, що у теорії ОРД оперативний пошук визначають як одну з організаційно-тактичних форм цієї діяльності та розглядають як виявлення (пошук) первинних оперативно-розшукових даних. Оперативний пошук спрямований на виявлення (знайдення) серед значної кількості однорідних об'єктів саме того, який має ознаки злочинності [7].

Системний аналіз наукових праць, присвячених дослідженню оперативного пошуку, дав підстави М. А. Погорецькому, В. П. Шеломенцеву для визначення таких його основних ознак: оперативний пошук передуює оперативній профілактиці та оперативній розробці; об'єктами оперативного пошуку є особи, предмети та події (факти), які є джерелами оперативної інформації; основним критерієм віднесення певної особи, предмету та події до об'єктів оперативного пошуку є те, що вони становлять оперативний інтерес для оперативних підрозділів правоохоронних органів, а первинна інформація про них є оперативно значущою для цих підрозділів; оперативний пошук здійснюється поза зв'язком з конкретною особою або фактом; конкретною справою, виконанням окремих завдань, розкриттям та розслідуванням окремих злочинів; вже відомими фактами та особами; здійснення оперативного пошуку ґрунтується на потенційній можливості розпізнання об'єкту пошуку за попередньо відомими ознаками, що властиві саме цим ще невідомим конкретним об'єктам пошуку (особі, предмету, події (факту), які підлягають встановленню в ході його здійснення; основними завданнями оперативного пошуку є отримання первинної інформації про осіб, предмети, події (факти), які становлять для оперативних підрозділів оперативний інтерес, а також перевірка цієї інформації для встановлення ознак злочину чи спростування інформації про нього; зміст оперативного пошуку становить постійна, активна цілеспрямована пошукова робота, яка являє собою систему розвідувально-пошукових заходів, що здійснюються як особисто суб'єктами пошуку (особистий пошук), так і з залученням до нього відповідних сил і засобів, у тому числі інформаційних систем, відео- та аудіозапису, кіно- та фотозйомки тощо; підставою для початку пошуку первинної оперативно значущої інформації слугує законодавчий припис: пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень і в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави (ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); для проведення розвідувально-пошукових заходів достатньо лише припущення щодо підготовки чи вчинення злочину за

наявністю окремих ознак, що вказують на такі діяння або на осіб, які готують, вчиняють чи вчинили злочин, причому таке припущення може мати характер версії, що ґрунтується на певних фактах; оперативний пошук здійснюється у місцях найімовірнішого виявлення об'єктів пошуку, а саме: там, де криміногенні процеси мають тенденцію до повторюваності, регулярності проявів у часі та просторі, де ймовірною є поява осіб, які готують, вчиняють чи вже вчинили злочин, та спостерігається концентрація криміногенного контингенту; час і місце оперативного пошуку залежно від обставин визначаються суб'єктами пошуку та відповідними приписами (функціональними обов'язками, вказівками, планами тощо) [8].

Сукупність тактичних прийомів, з допомогою яких встановлюються об'єкти пошуку, що становлять оперативний інтерес, у теорії ОРД розглядають як комплексний метод ОРД – оперативне розпізнання. Оперативне розпізнання визначається як встановлення осіб, предметів і подій, що являють оперативний інтерес, на основі виявлення їх групової належності або тотожності за попередньо відомими властивостями та ознаками. Основу застосування оперативного розпізнання, як слушно зазначається у правовій літературі, становить професійна орієнтованість виконавця на ознаки, що свідчать про те, що даний об'єкт може являти оперативний інтерес [9, с. 455–457].

Головною метою оперативного пошуку за напрямом боротьби з отриманням неправомірної вигоди службовою особою є виявлення ознак таких злочинів і причетних до них осіб, місця переховування майна та коштів отриманих злочинним шляхом, засобів легалізації доходів отриманих корупційним шляхом. Такий пошук є об'єктивно необхідним та суспільно корисним. Тому досить дивно, що сьогодні він фактично здійснюється нелегально, а відповідно і не потрапляє до предмета прокурорського нагляду.

Така ситуація пов'язана з заборонаю проведення оперативно-розшукових без заведення ОРС, відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Ця норма створює проблеми в діяльності всіх без винятку оперативних підрозділів. Як слушно зауважує М. А. Погорецький, щоб отримати підстави для заведення ОРС («наявність достатньої інформації, одержаної у встановленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою ОРЗ»), необхідно провести відповідну розвідувально-пошукову роботу [10, с. 156]. Певні ОРЗ мають проводитися для того, щоб отримати первинну інформацію про осіб, які готують і скоюють злочини, та кримінальні діяння, вчинені невстановленими особами. Ідеться, насамперед, про латентну злочинність. З огляду на предмет нашого дослідження маємо зазначити, що одержання неправомірної вигоди службовою особою має винятково латентний характер.

Ураховуючи викладене та загрозливі для безпеки держави масштаби корупційної злочинності, з одного боку, та суспільно корисні наслідки проведення

ОРЗ без заведення ОРС – з іншого, необхідно внести відповідні зміни до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» системного характеру з чітким визначенням ключових понять ОРД. Насамперед сформулювати поняття «оперативно-розшукові заходи», так аби до нього увійшли і заходи оперативно-го пошуку.

У зв'язку викладеним потрібно зауважити, що здійснення прокурорського нагляду за проведенням ОРД до заведення ОРС має знайти формальний вираз у законі. Спроби запровадити відповідні норми вже мали місце. Так проект Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [11] передбачав, що прокурор має право: на підставі заяв та інших повідомлень про порушення законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та з власної ініціативи, із зазначенням приводу, перевіряти оперативні добірки, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо проведення оперативно-розшукових заходів; припиняти провадження оперативної добірки, скасовувати незаконні постанови та інші рішення в оперативно-розшукових справах. При цьому під оперативною добіркою розробники законопроекту розуміли організаційну форму накопичення матеріалів перевірки первинної інформації і фіксації її результатів. Означені пропозиції було підтримано відомими науковцями в галузі ОРД та Кримінального процесу [12]

Проте даний проект викликав жорстку реакцію Верховного Суду України, на офіційному сайті якого було розміщено критичні зауваження, зокрема, в частині збирання первинної інформації та оперативних добірок [13]. Окреслені положення та висновки свідчать про поверхневий підхід до аналізу законопроекту та некомпетентність його критиків у питаннях оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу. Адже головна проблема цих взаємопов'язаних державно-правових систем полягала та досі полягає в тому, що суспільно-корисна, необхідна діяльність із виявлення злочинів та запобігання кримінальним правопорушенням перебуває поза законом, а одною з причин цього є те, що відсутня форма відповідна провадження, яка має передувати заведенню ОРС. Водночас і розробникам закону доцільно було б вдаватися до таких формулювань, які не можливо розуміти двозначно. З цих причин пропонуємо усі документи та матеріали, пов'язані з діяльністю оперативних підрозділів до заведення ОРС накопичувати у справах оперативного пошуку. На відміну від оперативної добірки, справа оперативного пошуку відбиває термін усталений в теорії ОРД та практиці діяльності оперативних підрозділів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Діяльність оперативних підрозділів з виявлення фактів одержання неправомірної вигоди службовою особою є об'єктивною необхідністю але вже тривалий здійснюється без достатніх на те правових підстав. Системний прокурорський нагляд за цією ді-

яльністю відсутній через низку прогалин та колізій у законодавстві. Виправлення такого становища можлива через повну легалізацію оперативно-розшукової діяльності до заведення ОРС та її формалізацію у справах оперативного пошуку, а також внесення відповідних змін до Закону України «Про прокуратуру».

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII / Відомості Верховної Ради України. – 2015, № 2–3, Ст.12.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність: Наказ Генерального прокурора України від 3 грудня 2012 року № 4/1гн: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>.
4. Методичні рекомендації щодо проведення перевірок додержання законів органами внутрішніх справ при здійсненні оперативно-розшукової діяльності / Р. М. Говда, О. В. Геселев. – К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2013. – 39 с.
5. Куценко О. Основні напрями посилення ефективності прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність / О. Куценко // Вісник прокуратури. – 2010. – № 4. – С. 49–57.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел.] – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1140 с.
7. Грібов М. Л. Розвідувальні заходи органів внутрішніх справ: сутність та питання застосування в боротьбі з організованою злочинністю / М. Л. Грібов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 20. – С. 26–33.
8. Погорецький М. Пошукові ознаки об'єктів оперативного пошуку: поняття та сутність / М. Погорецький, В. Шеломенцев // Вісник Акад. управління МВС. – 2010. – № 4 (16). – С. 114–121.
9. Оперативно-розыскная деятельность : [учеб.] / под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова. – [2-е изд., доп. и перераб.]. – М. : ИНФРА – М., 2004. – 848 с.
10. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [моногр.] / Погорецький М. А. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
11. Про оперативно-розшукову діяльність України : проект Закону Украї-

ни (нова редакція) на заміну раніше поданого, реєстр. № 2134 від 21 лип. 2008 р. [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

12. Глушков В. О. Прокурський нагляд у процесі здійснення оперативно-розшукової профілактики злочинів / В. О. Глушков, В. І. Василичук, Л. П. Скалозуб та ін. // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 4. – С. 79–80.

13. Офіційний сайт Верховного Суду України <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>.

Коник Максим Юрьевич,
старший прокурор прокуратури Бабушкінського району г. Днепропетровск

СОБЛЮДЕНИЕ ЗАКОННОСТИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИИ ПО ВЫЯВЛЕНИЮ ФАКТОВ ПОЛУЧЕНИЯ НЕПРАВОМЕРНОЙ ВЫГОДЫ СЛУЖЕБНЫМ ЛИЦОМ КАК ПРЕДМЕТ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА

Аннотация. Исследованы проблемы прокурорского надзора за соблюдением законности в процессе выявления фактов получения неправомерной выгоды должностным лицом. Определено, что надзор прокуратуры за деятельностью оперативных подразделений до заведения оперативно-розыскного дела фактически отсутствует. Выявлены причины и негативные последствия такого положения вещей. Предложены конкретные пути решения обозначенной проблемы.

Ключевые слова: *неправомерная выгода, должностное лицо, оперативные подразделения, прокурорский надзор*

Konik Maxim,
Senior Public Prosecutor of the Babushkinskiy district office of Public Prosecutor's of Dnepropetrovsk

PROSECUTORIAL SUPERVISION OF OPERATIONAL (ACTION) THE SEARCH FOR INFORMATION ON OBTAINING ILLEGAL BENEFITS OFFICER

In the article the urgency of the problem of prosecutorial supervision over the activities of the operating units to identify the fact of obtaining illegal benefits officer. The purpose of the article is to determine the desirability and feasibility of procuratorial oversight of documenting operational units obtain undue advantage by an official at the operational search.

The complex analysis of certain provisions of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office," "On operative-search activity", the order of the Prosecutor General of Ukraine from December 3 2012 number 4 / 1Gn "On organization of prosecutor's supervision over the observance of laws by bodies that conduct operative investigation and Regulations on the organization of operative-investigative cases and control the production of operational units of the internal affairs of Ukraine.

It is shown that the conduct of the operative-search activity to expose obtain undue advantage by an official, there is an objective to places operative-search activity. This segment of the operative-search activity does not fall within the scope of the prosecutor's supervision, deprive the Attorney

possible to verify the legitimacy of the operational units at the operational (action) research. The legalization and formalization of the activities of the operating units to the places operative-search activity in the form of doing things quick search (legally) deliver operational employees from having to resort to certain tricks to hide their work on the identification and prevention of criminal offenses, including obtaining undue advantage by an official, and avoid places operative-search activity (that their actions were not subject to the supervision prosecutor) by fixing only unfinished crime (preparation or attempted). The consequence of such legalization and formalization of the Prosecutor will be the opportunity to monitor the legality of the operating units of the operational search and the implementation of their obligations under Art. 7 of the Law of Ukraine "On operative-search activity" in terms of prevention, timely detection and suppression of crimes and expose the causes and conditions conducive to the commission of crimes, the implementation of crime prevention.

Keywords: Improper benefits, a service person operating (proactive) search, the operational units, public prosecutor's supervision.

Надійшла до редколегії

УДК 351. 745. 7 + 343

Артем Олександрович Шапарь,
кандидат юридичних наук, (Центр спеціалізації Дніпро-
петровського державного університету внутрішніх
справ, м. Кривий Ріг)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

В статті зазначено саме проблематику законодавчого регулювання збору оперативної інформації та використання результатів діяльності оперативних працівників органів внутрішніх справ при здійсненні різних оперативно-розшукових заходів. Визначено необхідним удосконалити законодавче забезпечення оперативно-розшукової діяльності, а саме закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»

Ключові слова: оперативні працівники, оперативна інформація, збір оперативної інформації, використання результатів оперативно-розшукової діяльності, порядок попередньої перевірки отриманої оперативної інформації, законодавче регулювання оперативно-розшукової діяльності.

Постановка проблеми. Як показує досвід кримінальний процес без оперативно-розшукової діяльності безсилий, а оперативно-розшукова діяльність без кримінального процесу безплідна. У світлі цього стає зрозуміло що для найбільш ефективної боротьби зі злочинністю необхідна їх тісна та ефективна взаємодія. Оперативно-розшукова діяльність застосовується для отримання доказової бази по справі кримінального провадження. Одним із оперативно-розшукових заходів який застосовується для збору відповідної інформації є оперативне опитування. Воно відіграє важливу роль в оперативно-розшуковій діяльності.

П. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» надає співробітникам оперативних підрозділів право опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу. За деякими змістовними ознаками оперативне опитування схоже з допитом. Однак існує декілька принципових різниць. Відомості отримані на допиті формуються протоколом і є доказом у кримінальному провадженні, в той час як результати оперативного опитування не є судовим доказом [4, с. 188]. Важливе значення має те, що допит проводиться тільки після відкриття кримінального провадження і особа несе відповідальність за відмову від дачі показань та за дачу завідомо неправдивих показань, що нормами права не передбачено для оперативного опитування. У зв'язку з цим аналіз практичних дій оперативних підрозділів показує, що реалізація права оперативного працівника на опитування громадян для виконання

своїх функцій часто являється нездійсненою. Як показує практика ряд громадян відмовляється надавати пояснення по суті питань заданих працівниками міліції, посилаючись при цьому на статтю 63 Конституції України. Зазначена стаття визначає, що «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» [1, с. 13]. Тому для збору інформації яка може мати важливе значення у процесі розкриття злочинів має негативний вплив відсутність регулювання письмового опитування громадян у правовому колі і добровільність надання або ненадання відповідної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми збору, перевірки та використання оперативної інформації своє відображення у роботах таких вчених як Аتماжитов В. М., Беляєв В. О., Великошин І. І., Дідоренко Е. О., Євтушок В. П., Козаченко І. П., Німчик В. П., Черепанов Г. Г. та інші. Більшість їх робіт охоплює або занадто широке коло питань, які стосуються пошуку інформації та використання її в подальшому, але фундаментального дослідження питання первинної перевірки оперативної інформації не було.

Мета та завдання дослідження полягає у визначенні теоретичних та організаційно-тактичних основ проведення оперативно-розшукових заходів щодо збору, перевірки та подальшого використання оперативної інформації.

Виклад основного матеріалу. Проблеми збору, перевірки та використання оперативної інформації своє відображення у роботах таких вчених як Аتماжитов В. М., Беляєв В. О., Великошин І. І., Дідоренко Е. О., Євтушок В. П., Козаченко І. П., Німчик В. П., Черепанов Г. Г. та інші. Більшість їх робіт охоплює або занадто широке коло питань, які стосуються пошуку інформації та використання її в подальшому, але фундаментального дослідження питання первинної перевірки оперативної інформації не було.

Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" пунктом 13 ст. 8 передбачає, що для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності оперативним підрозділам надається право мати гласних та негласних штатних співробітників, тим самим налагоджувати співпрацю з громадянами на засадах добровільності. У ст. 11 цього ж закону зазначено, що їхня співпраця може оформлюватися письмовою угодою з гарантією конфіденційності. Згідно чинного законодавства оперативні працівники мають право залучати до негласної співпраці учасників організованих злочинних груп. Такі учасники можуть бути частково або повністю звільнені від кримінальної відповідальності і покарання, якщо вони в процесі оперативно-розшукової діяльності, попереднього розслідування, судового розгляду справи сприяють викриттю організованих злочинних угруповань і розкриттю здійснених ними злочинів [2, с. 24]. У даному положенні вбачається порушення конституційного принципу рівності всіх перед законом, передбаченому ч. 1 ст. 24 Конституції України. Такий нормативний

недолік суттєво ускладнює можливість встановлення конструктивної співпраці оперативних апаратів з членами організованих злочинних угруповань, що могли б надавати інформацію яка несла б у собі оперативний інтерес. Тож гарантії правої захищеності даної категорії осіб на сьогоднішній день не є задовільними. У зв'язку з цим знижується ефективність діяльності оперативних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю.

У процесі перевірки інформації шляхом проведення оперативно-розшукових заходів до початку досудового розслідування часто зустрічаються випадки коли ознаки складу злочину у діях осіб відсутні, або відсутня сама подія злочину. В такому випадку у оперативних співробітників залишаються матеріальні результати проведення оперативно розшукової діяльності. Стаття 10 Закону України «Про ОРД» визначає, що матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються: 1) як приводи та підстави для початку досудового розслідування; 2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні; 3) для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничать або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей; 4) для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів; 5) для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

При цьому законодавець не визначає як можуть застосовуватися матеріали якими було виявлено відсутність ознак складу злочину або події злочину. Для правильного їх застосування оперативні співробітники повинні передати матеріал у встановленому порядку до слідчого підрозділу для прийняття відповідних рішень: Проблематичним постає питання використання результатів проведених оперативно-розшукових заходів. Адже ст. 10 Закону України «Про ОРД» не містить варіацій у яких би такі матеріали могли б бути застосовані при тому що відсутні підстави для порушення кримінальної справи.

Важливе місце при розгляді нагальних проблем нормативного забезпечення оперативно-розшукової діяльності має використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві. Результати оперативно-розшукової діяльності – це інформація отримана оперативними підрозділами у встановленому законом порядку: щодо ознак вчиненого злочину або такого, що готується; щодо осіб, які вчинили, вчиняють або готують правопорушення, переховуються від органів дізнання, слідства, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, та осіб, які зникли безвісти [3, с. 249]. Як проблема використання результатів отриманих шляхом оперативно-розшукових заходів виникла на стику кримінального процесу та оперативно-

розшукової діяльності і має теоретичну і прикладну сторони. У світлі цього важливого значення набуває аналіз процесуальної інформації в аспекті процесуальних положень про докази і практичне їх застосування. Проблематичним питанням є з'ясування процесуального місця матеріалів оперативно-розшукової діяльності, адже в юридичній літературі немає єдиної думки з даного приводу.

Для потреб оперативно-розшукової діяльності, вирішення питання про механізм формування фактичних відомостей, які в подальшому можна з успіхом реалізовувати у кримінальному судочинстві є одним з найвагоміших питань, оскільки ці відомості матимуть значення для доказування вини особи у вчиненні протиправних дій. Ці відомості можуть міститися в оперативно-службових документах, отриманих в результаті проведення таких оперативно-розшукових заходів як опитування, наведення довідок за місцем мешкання або місцем роботи, обстеження приміщення, житла; спостереження з використанням оперативно-технічних і спеціальних засобів у місцях, не доступних для візуального контролю; оперативне впровадження; прослуховування телефонних переговорів тощо.

На думку ряду вчених матеріали отримані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів не мають процесуального характеру і саме тому не повинні застосовуватися в процесі доказування. Інші ж вчені вважають, що фактичні відомості отримані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів не можуть втрачати своєї значимості незалежно від того отримані вони процесуальним чи не процесуальним шляхом, оскільки вони є відображенням об'єктивної дійсності.

Легалізація оперативних матеріалів завжди була непростим завданням для органів досудового розслідування. Закони України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», не вирішують повністю даної проблеми, а в деяких випадках викликають нові питання щодо перетворення оперативної інформації на процесуально передбачену форму доказів.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» має ряд неузгодженостей, зокрема в самих поняттях «оперативно-розшукова діяльність», «оперативно-розшукові заходи», «оперативно-технічні заходи», де не надано роз'яснень, що таке «оперативно-розшукові заходи», «оперативно-технічні заходи», які з них дозволено проводити до заведення оперативно-розшукової справи, а які після. В законі не надано ні понять, ні видів оперативно-розшукових справ. Крім того, у статті 6 цього Закону вказані підстави проведення оперативно-розшукової діяльності, але не визначено, за яких умов і на підставі яких документів заводяться оперативно-розшукові справи. Не визначено на яку категорію осіб вони заводяться, до початку відкриття кримінального провадження, після чи одночасно з відкриттям, на які саме види злочинів, щодо

однієї особи чи групу осіб. Варто взяти до уваги те, що будь-які недоліки у заведенні співробітниками оперативних підрозділів оперативно-розшукових справ при перевірці працівниками прокуратури розцінюються як порушення законності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений нами аналіз літературних та нормативних джерел з цього питання дозволяє зробити висновок, що матеріали, отримані при проведенні оперативно-розшукових заходів, можуть використовуватися з метою формування доказів по кримінальному провадженні або в оперативних цілях. Як приклад для встановлення: підмовників, пособників, організаторів і виконавців злочину; мотиву, мети, об'єкту, наслідків, часу, способу, місця та додаткових фактичних даних; місця знаходження злочинців, трупів потерпілих, знарядь вчинення злочину інших речових доказів та викраденого майна; свідків та висунення і перевірки версій, взаємного інформування оперативних підрозділів та інших правоохоронних органів, а також інформування державних органів відповідно до їх компетенції. Таким чином, використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності допомагає оперативним працівникам визначити найбільш доцільний напрям попередження або розкриття злочину, пошуку злочинця, визначити особу, яка володіє відповідною інформацією і зможе її надати. Крім того ці матеріали при правильному їх оформленні матимуть важливе значення при доказуванні вини в кримінальному судочинстві.

Також проведений нами аналіз нормативних актів та теоретичних положень законодавчого регулювання оперативно-розшукової діяльності вказує нам на наявність прогалин у законодавстві які потребують якнайшвидшого вирішення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 1996.
2. Законодавче забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Збірник нормативно-правових актів / Упорядники: І. В. Сервецький, С.І. Ніколаюк, Р.О. Коніжай, В.І. Ламутко, О. М. Юрченко. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 268 с.
3. Оперативно-розшукова діяльність: Навчальний посібник / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, Д.Й. Никифорчук та ін. / За ред.. проф.. О. М. Джужи. – К. : Правова єдність, 2009. 310 – с.
4. Некрасов В.А., Мацюк В.Я., Філіпенко Н.Є., Родинюк Л. В. Оперативне розпізнавання: Монографія. – К. : КНТ, 2007. – 216 с.

Артем Александрович Шапарь,
кандидат юридических наук, Центр специализации Днепропетровского государственного университета внутренних дел,
г.Кривой Рог)

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

В статье отмечена именно проблематика законодательного регулирования сбора оперативной информации и использования результатов деятельности оперативных работников органов внутренних дел при осуществлении разных оперативно-розыскных мероприятий. Определенно необходимым усовершенствовать законодательное обеспечение оперативно-розыскной деятельности, а именно закону Украины «Об оперативно-розыскной деятельности»

Ключевые слова: оперативные работники, оперативная информация, сбор оперативной информации, использования результатов оперативно-розыскной деятельности, порядок предыдущей проверки полученной оперативной информации, законодательное регулирование оперативно-розыскной деятельности.

Artem Aleksandrovich Shapar,
candidate yurydychna sciences, (Center spetsializatsii Dnipropetrovskogo universitetu vnutrishnih sovereign right,
Kryvyy Rih)

ISSUES OF THE RESULTS OF USE OPERATIVELY-SEARCH ACTIVITY IN CRIMINAL PROCEEDINGS

In the article problematiku of the legislative adjusting of collection of operative information and drawing on the results of activity of operative workers of organs of internal affairs is marked exactly during realization of different operativno-rozshukovikh measures. Certainly by a necessity to perfect the legislative providing of operativno-rozshukovoy activity, namely to the law of Ukraine «On operativno-rozshukovu activity»/

Legalizatsiya operational materialiv zavzhdi Bula is not easy to organiv zavdanniam dosudovogo rozsliduvannya. Law of Ukraine "About militsiyu", "About operative rozshukovu diyalnist", "Pro organizatsiyno-pravovi Basics of Borotba s organizovanoyu zlochinnistyuu" not virishuyut povnistyuu danoi problems and deyakih vipadkah viklikayut novi power schodo peretvorenniya operativnoi Informacie on protsesualno peredbachenu form dokaziv. The Law of Ukraine "About operative rozshukovu diyalnist" Got number neuzgodzhenostey, zokrema in themselves ponyattiyah "rozshukova diyalnist operational", "operational rozshukovi come in," "operational tehnicni come in," de nada clarification, scho Takeo "operational rozshukovi come in, "" operational tehnicni come in, "yaki s allowed them to places provoditi operational rozshukovoï right and yaki pislya. In zakoni nada ni understand ni vidiv operational rozshukovih ref. Krim addition, statti 6 tsogo Act vказani pidstavi of operational and rozshukovoï diyalnosti, ale not viznacheno for yakih i drain on pidstavi yakih dokumentiv winding operational rozshukovi right. Not viznacheno on yak stink kategoriyyu osib winding up cob vidkrittya kriminalnogo provadzhennya, pislya chi odnochasno s vidkrittyam on yaki CAME Vidi zlochyniv, schodo individuals odnieï chi grupu osib. Varto take up uwagi those scho whether yaki nedoliki have zavedenni spivrobotnikami operational pidrozdiliv operational rozshukovih on the right at the prosecutor's office perevirtsi pratsivnikami

roztsinyuyutsya yak zakonnosti torn down.

Key words: operative workers, operative information, collection of operative information, drawing on the results of operativno-rozshukovoy activity, previous checking of the got operative information sequence, legislative adjusting of operativno-rozshukovoy activity.

Надійшла до редколегії

УДК 343.1

Тимур Олександрович Лоскутов,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та судових експертиз
(Донецький юридичний інститут МВС України)

СТАБІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена дослідженню стабільності кримінального процесуального закону у контексті забезпечення прав людини. Розглядається зв'язок між динамікою змісту норм КПК та забезпеченням прав людини у кримінальному процесі. Підсумовується, що часті зміни та доповнення до кримінального процесуального закону ускладнюють реалізацію прав людини, хоча окремі законодавчі зміни та доповнення сприяють забезпеченню прав людини під час кримінального провадження.

Ключові слова: стабільність закону, нормативні зміни та доповнення, кримінальний процесуальний закон, права людини.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем розвитку національного законодавства є його нестабільність. Досить часта зміна норм українського законодавства обумовлює юридичну невизначеність змісту нормативно-правових актів, що не може негативно не впливати на забезпечення прав і законних інтересів людини.

Серед законодавчих актів питання стабільності правових норм більш гострим постає щодо Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), тому що реалізація його норм спрямована на поновлення прав людини, що були порушені у результаті вчинення кримінального правопорушення (далі – кримінальні права). Тому дослідження стабільності кримінального процесуального закону через призму забезпечення прав людини є **актуальним** питанням на сьогоднішній день.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стабільності законодавства досліджували такі вчені: А. С. Бахта, В. П. Бож'єв, С. В. Бошно, Р. Я. Демків, Г. І. Дутка, М. П. Журавльов, С. К. Канюков, Л. М. Лобойко, Е. Б. Мизулина, Д. А. Монастирський, І. Ю. Пашенко, І. Л. Петрухін, В. Т. Томин, С. А. Шейфер та інші. Проте вчені торкалися загальних проблем стабільності закону. Дослідники фрагментарно розглядали зв'язок стабільності законодавства із забезпеченням прав людини.

Метою статті є дослідження стабільності кримінального процесуального закону у контексті забезпечення прав людини.

Виклад основного матеріалу. В одній з попередніх статей нами було здійснено дослідження предмету та механізму правового регулювання у кримі-

нальному процесі, у результаті якого ми зробили висновок, що узгодженість механізму кримінального процесуального регулювання з головним елементом предмету правового регулювання (права і законні інтереси) визначають не лише зміст кримінальних процесуальних норм та актів правозастосування органів кримінального судочинства, а й рівень правосвідомості співробітників цих органів [1, с. 33].

Окрім змісту правових норм, актів правозастосування та рівня правосвідомості співробітників органів кримінального судочинства на забезпечення прав людини впливає стабільність норм кримінального процесуального закону. Остання обумовлює ефективність як захисту кримінальних прав, так і охорони процесуальних прав людини.

Зв'язок стабільності кримінальних процесуальних норм із захистом кримінальних прав людини проявляється у тому, що часта зміна статей КПК ускладнює процес їх застосування. Це призводить до зниження ефективності діяльності органів кримінального судочинства щодо поновлення прав людини, що були порушені у результаті вчинення кримінального правопорушення.

Справедливо зазначає російський процесуаліст А. С. Бахта про те, що складно застосовувати закон, зміст статей котрого є вкрай нестабільним. Так, редакція ч. 1 ст. 115 КПК РФ за п'ять років була змінена тричі, причому кардинально. А з дев'яти частин цієї статті шість піддавалися коректуванню. Аналізуючи КПК РФ вчений зазначає, що такий стан має місце не лише відносно окремих статей КПК, але і щодо правових інститутів [2, с. 192].

Наведене зауваження є цілком слушним і щодо чинного КПК України. Для внесення змін і доповнень до останнього вже прийнято більше п'ятнадцяти Законів України і це з огляду на те, що чинний кримінальний процесуальний закон прийнятий 13 квітня 2012 року. Така динаміка законодавчих норм вимагає від органів кримінального судочинства постійного вивчення їх змісту та практики реалізації щодо конкретних обставин вчинення кримінального правопорушення. Втрата органами судочинства часових ресурсів зменшує оперативність досудового розслідування та судового провадження, а відтак – погіршує якість захисту кримінальних прав людини.

Водночас, за своїм змістовним наповненням зміни та доповнення КПК можуть сприяти ефективності захисту кримінальних прав. Наприклад, до внесених 15 січня 2015 року нормативних доповнень у КПК [3] не існувало положень, що уможливлювали б здійснення кримінального провадження щодо підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Тобто поза межами реалізації міжнародного співробітництва кримінальне переслідування підозрюваної особи було неможливим. Ця законо-

давча прогалина ускладнювала швидке притягнення винної особи до кримінальної відповідальності та поновлення порушених кримінальних прав.

На захист кримінальних прав також спрямовані законодавчі зміни, що внесені 15 липня 2015 року у ст. 247 КПК [4]. Для ефективного поновлення кримінальних прав законодавець у частині другій зазначеної статті обмежив територіальну компетенцію суддів апеляційного суду щодо розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо судових та правоохоронних органів. Це нормативне нововведення покликане унеможливити неправомірні дії з боку суддів апеляційного суду на користь «знайомих» суддів, представників правоохоронних органів та забезпечити належний захист порушених кримінальних прав.

Вказані законодавчі зміни 2015 року сприяють поновленню порушених кримінальних прав людини. Пов'язуючи забезпечення прав людини із стабільністю КПК, останню не можна розглядати як унеможливлення внесення будь-яких змін до кримінальних процесуальних норм. Тому слушно зазначає Д. А. Монастирський про те, що закон може змінюватись, залишаючись при цьому стабільним [5, с. 11].

На наш погляд, стабільність кримінального процесуального закону необхідно розглядати не лише з урахуванням динаміки законодавчих змін, а й з огляду на вплив таких змін щодо забезпечення прав людини у кримінальному провадженні. Тобто під час визначення стабільності КПК треба брати до уваги як кількість, так і якість кримінальних процесуальних змін.

Інакше кажучи, стабільність кримінальних процесуальних норм можна розглядати у формальному та змістовному аспектах. Якщо формальна стабільність КПК обумовлюється кількістю нормативних змін та доповнень, то змістова стабільність процесуального закону – якістю таких змін та доповнень. Причому якість законодавчих «перетворень» має визначатися виключно правами людини.

Продовжуючи виклад матеріалу, проаналізуємо як стабільність КПК пов'язана із забезпеченням процесуальних прав людини. Цей зв'язок простежується через таку характеристику якості кримінального процесуального законодавства як передбачуваність [6; 7; 8; 9]. Якщо КПК не буде стабільним у зв'язку із частою зміною правових норм, то людина матиме проблеми з вивченням кримінального процесуального закону, а тому їй буде важко спрогнозувати результати своєї діяльності, передбачити їх юридичні наслідки.

Вірно зазначає С. В. Бошно про те, що громадяни не читають нормативні акти постійно, оскільки це складна, велика система, що викладена специфічною мовою. Для реальної ефективної дії правового акту потребується досить тривалий час для підготовки суспільства. Потім громадянам знадобиться час для звикання до нового правового регулювання [10, с. 67].

У випадку внесення багатьох змін та доповнень до КПК громадяни стикаються з труднощами щодо ознайомлення зі змістом кримінальних процесуальних норм, їх розумінням та усвідомленням, що перешкоджатиме реалізації процесуальних прав і законних інтересів.

Разом з тим, зміни і доповнення до КПК можуть позитивно відобразитися на забезпеченні процесуальних прав. Прикладом можуть виступати законодавчі зміни, що внесені 13 травня 2015 року у ст. 236 КПК [11]. Остання була доповнена дев'ятою частиною, що зобов'язує органи розслідування вручати другий примірник протоколу обшуку особі, у якої проведено обшук (у випадку її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові). Нормативне закріплення зазначеного положення сприяє гарантуванню прав особи, зокрема на недоторканність права власності, невтручання у приватне життя, недоторканність житла чи іншого володіння особи тощо.

Таким чином, стабільність КПК тісно пов'язана із забезпеченням кримінальних та процесуальних прав людини. З одного боку швидка динаміка нормативних змін та доповнень до КПК перешкоджає ефективній реалізації кримінальних та процесуальних прав, з іншого – окремі зміни та доповнення до кримінального процесуального закону сприяють забезпеченню прав людини.

Тому ми не можемо повністю погодитися з Д. А. Монастирським, який зазначає, що кодифіковані акти є фокусом, «хребтом» законодавства, а тому вони мають бути «захищені» від змін [5, с. 7]. Дійсно, КПК як основний систематизований нормативно-правий акт, що регулює кримінальне провадження має бути «захищений» від зайвих законодавчих змін, але не від усіх. Оскільки, як показує вищезазначений аналіз, зміни у кримінальні процесуальні норми можуть вноситися для підвищення якості забезпечення прав людини. У такому випадку КПК треба не «захищати», а «відкривати» для внесення нормативних змін та доповнень.

Підтримуючи М. П. Журавльова у тому, що при усій важливості стабільного законодавства, воно має постійно вдосконалюватися [12, с. 59], вважаємо, що головним критерієм удосконалення кримінального процесуального законодавства є підвищення ефективності правового регулювання прав людини. У разі ігнорування вказаного критерію під час законодавчого процесу не можна вести мову про покращення кримінальних процесуальних норм, бо сама їх динаміка заважатиме поновленню прав людини, що були порушені у результаті вчинення кримінального правопорушення.

Отже, питання про необхідність внесення змін та доповнень до кримінального процесуального закону слід вирішувати з урахуванням правової регламентації прав людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі проведеного дослідження у цій статті можна зробити висновок про те, що забезпечення кримінальних та процесуальних прав людини знаходиться у тісному зв'язку із

стабільністю КПК, котру можна розглядати у формальному та змістовному аспектах.

Під час подальших наукових розвідок можна зазначити наступні напрями:

1) визначення співвідношення стабільності норм Конституції України та стабільності кримінальних процесуальних норм; 2) дослідження стабільності застосування норм кримінального процесуального закону.

Список використаних джерел:

1. Лоскутов Т. О. Предмет і механізм правового регулювання у кримінальному процесі / Т. О. Лоскутов // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – №4(208). – С. 30-33.
2. Бахта А.С. Механизм уголовно-процессуального регулирования как приоритетное направление развития уголовно-процессуальной теории / А. С. Бахта // Пробелы в российском законодательстве. – 2011. – №2. – С.191-195. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/mehanizm-ugolovno-protsessualnogo-regulirovaniya-kak-prioritetnoe-napravlenie-razvitiya-ugolovno-protsessualnoy-teorii>.
3. Закон України від 15 січня 2015 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переходять на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/119-19/paran6#n6>.
4. Закон України від 15 липня 2015 року «Про внесення зміни до статті 247 Кримінального процесуального кодексу України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/613-19/paran2#n2>.
5. Монастирський Д. А. Стабільність закону: поняття, сутність та фактори забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Д. А. Монастирський. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2009. – 15 с.
6. Рішення Європейського Суду з прав людини від 10 лютого 2011 року у справі «Джаксирбергенова проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/611/CASE%20OF%20DZHAKSYBERGENOV%20AKAJXYBERGENOV%20v.%20UKRAINE%20%20Russian%20Translation.pdf>.
7. Рішення Європейського Суду з прав людини від 12 червня 2009 року у справі «Светлорусов проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/502/CASE%20OF%20SVETLORUSOV%20v.%20UKRAINE%20%20Russian%20Translation.pdf>.
8. Рішення Європейського Суду з прав людини від 4 червня 2010 року у справі «Шалимов проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://if.arbitr.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_pr

av/st_5/CASE%20OF%20SHALIMOV%20v_%20UKRAINE.pdf.

9. Рішення Європейського Суду з прав людини від 23 січня 2009 року у справі «Солдатенко проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_13/Soldatenko.pdf.

10. Бошно С. В. Свойства права / С. В. Бошно // Право и современные государства. – 2014. – №.1. – С. 62-67. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/svoystva-prava>.

11. Закон України від 13 травня 2015 року «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку тимчасового вилучення майна та проведення обшуку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/394-19/paran2#n2>.

12. Журавлев М.П. Стабильность и динамизм законодательства как условие обеспечения законности в правовом государстве / М.П. Журавлев // Ленинградский юридический журнал. – 2008. – №1. – С. 50-59. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/stabilnost-i-dinamizm-zakonodatelstva-kak-uslovie-obespecheniya-zakonnosti-v-pravovom-gosudarstve>.

Тимур Александрович Лоскутов,
доцент кафедри уголовно-правових дисциплін і судових експертиз
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

СТАБИЛЬНОСТЬ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНА И ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Статья посвящена исследованию стабильности уголовного процессуального закона в контексте обеспечения прав человека. Рассматривается связь между динамикой содержания норм УПК и обеспечением прав человека в уголовном процессе. Подытоживается, что частые изменения и дополнения в уголовный процессуальный закон усложняют реализацию прав человека, хотя отдельные законодательные изменения и дополнения способствуют обеспечению прав человека в ходе уголовного производства.

Ключевые слова: стабильность закона, нормативные изменения и дополнения, уголовный процессуальный закон, права человека.

Timur Aleksandrovich Loskutov,
Associate Professor of the Department of Criminal Legal Disciplines and Forensic
Expertise (Donetsk's Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

STABILITY OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LAW AND ENSURING HUMAN RIGHTS

Article is devoted research of stability of the criminal remedial law in a context of maintenance of human rights. Communication between dynamics of the maintenance of norms CPC and maintenance of human rights in criminal trial is considered.

It is noticed that communication of stability of a criminal legal procedure with protection of

criminal human rights is shown that frequent change of articles CPC complicates process their application. It leads to decrease in efficiency of activity of bodies of criminal legal proceedings concerning renewal of human rights which have been mentioned as a result of fulfillment of a criminal offence.

For modification and additions in CPC it is already accepted more than fifteen Laws of Ukraine and it considering that the operating criminal remedial law is accepted on April, 13th, 2012. Such dynamics of legislative norms demands from bodies of criminal legal proceedings of constant studying of their maintenance and practice of realization concerning concrete circumstances of fulfillment of a criminal offence. Loss by bodies of legal proceedings of time resources reduces efficiency of pre-judicial investigation and judicial manufacture, and therefore - worsens quality of protection of criminal human rights.

On the basis of the analysis of legislative changes the conclusion that stability of the criminal remedial law is necessary for considering not only taking into account dynamics of standard changes becomes, and considering influence of such changes concerning maintenance of human rights in criminal proceedings. That is during definition of stability CPC it is necessary to take into consideration both quantity, and quality of criminal remedial changes.

Stability CPC in communication by maintenance of procedural rights of the person is considered. If CPC will not be stable in connection with frequent change of rules of law the person will have problems with studying of the criminal remedial law that is why it will be heavy to it to predict results of the activity, to provide their legal consequences.

As a result of research of theoretical representations it is summed up that the main criterion of improvement of the criminal remedial legislation is increase of efficiency of legal regulation of human rights. In case of ignoring of the specified criterion during legislative process it is impossible to talk about improvement of a criminal legal procedure because their dynamics will interfere with renewal of human rights which have been broken as a result of fulfillment of a criminal offence.

Key words: stability of the law, standard changes and additions, criminal procedural law, human rights.

Надійшла до редколегії

УДК 343.131

Володимир Михайлович Федченко,
кандидат юридичних наук,
(ДВНЗ Криворізький національний університет)

ЗАСАДА РІВНОСТІ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

У статті досліджуються окремі питання дотримання засади рівності перед законом і судом у кримінальному судочинстві України. Зазначається, що вказана засада не є абсолютною для певної категорії осіб, які залучаються до кримінального провадження, законодавством передбачено додаткові правові гарантії з дотримання їхніх прав і свобод. Наголошується, що положення про рівність всіх перед законом і судом базується на міжнародно-правових стандартах, однак реалізація засади рівності перед законом та судом на практиці не є бездоганною. Надаються окремі пропозиції з покращення дотримання певних положень вказаної засади.

Ключові слова: Засада рівності перед законом і судом, учасники процесу, кримінальне судочинство, норми кримінально-процесуального законодавства, міжнародні правові стандарти.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Однією з таких правових гарантій виступає засада рівності перед законом та судом. Положення вказаної засади містяться як у вітчизняному законодавстві України так і в окремих міжнародних правових актах [2, с.135].

За нормами вказаної засади усім суб'єктам правовідносин гарантовано доступність судового захисту їхніх прав, свобод і законних інтересів належним і неупередженим судом. Суть правової рівності полягає в тому, що всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Однак, дотримання засади рівності перед законом та судом на практиці не є бездоганим, тому існує необхідність у межах статті з'ясувати сутність, особливості реалізації цієї засади, встановити існуючі недоліки нормативно-правового регулювання та визначити окремі аспекти з покращення положень реалізації такої засади в кримінальному процесуальному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання рівності перед законом та судом, як однієї із засад кримінального процесуального законодавства України, є досить актуальним, про що свідчить значна кількість публікацій науковців-процесуалістів: Ю. П. Аленіна, В. Г. Беспалька, Т. В. Варфоломеевої, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліна,

Федченко В. М., 2016

Є. Г. Коваленка, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, М. С. Строговича, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, М. Є. Шумило, та інших.

Вказані автори приділили достатню увагу дослідженню цієї засади та окремих її положень у своїх працях. Між тим, з прийняттям Нового кримінального процесуального кодексу (далі КПК) та імплементації у вітчизняне законодавство міжнародних правових норм з прав та свобод людини, виникає низка питань, що потребують свого дослідження та уваги.

Метою дослідження є аналіз положень діючого КПК та міжнародних правових актів у частині реалізації та дотримання засади рівності перед законом та судом і надання пропозицій з покращення положень реалізації такої засади у вітчизняному кримінальному процесуальному судочинстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як вже зазначалося, суть правової рівності полягає в тому, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними, або іншими ознаками. Засада рівності громадян перед законом і судом поширюється й на іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, котрі, як і громадяни України, в рівній мірі мають користуватися правом на судовий захист, за винятками, встановленими законом (ст. 26 Конституції, ст. 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») [1; 3].

Крім того, у випадках і в порядку, передбаченому положеннями КПК України, певні категорії осіб (неповнолітні, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями. На перший погляд, ця позиція висловлюється всупереч твердженню, що всі є рівними перед законом і судом. Проте, нормативне закріплення таких гарантій не можна розглядати як порушення цієї засади, адже необхідність їх існування викликана особливостями правового статусу осіб, щодо яких вони передбачені.

Наприклад, п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК передбачає обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі, тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права. У пункті 13 Постанови Пленуму Верховного суду України (далі ІПВСУ) від 24 жовтня 2003 р. № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» роз'яснюється, що під особами, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізувати право на захист, необхідно розуміти осіб з істотними дефектами мови, зору, слуху тощо, а також осіб, які хоча і визнані осудними, але мають психічні вади, що перешкоджають самостійно захищатися від обвинувачення [4].

Можуть викликати певний сумнів і норми кримінального процесуального

законодавства, що встановлюють особливий порядок кримінального провадження щодо окремої категорії осіб: народного депутата України; судді Конституційного суду України; професійного судді, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя; кандидата у Президенти України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати; депутата місцевої ради; адвоката; Генерального прокурора України, його заступника (ст. 480 КПК) [5]. Між тим, цей порядок не створює вказаним особам привілеїв, що дозволяють безкарно порушувати закон. Він є обов'язковою гарантією здійснення вказаними суб'єктами своїх повноважень, обумовлених особливим характером їх діяльності і необхідністю захисту їх від необґрунтованої підозри або обвинувачення, штучного створення перешкод під час виконання службового обов'язку. У разі ж залучення вказаної категорії осіб до кримінального провадження на підставі закону вони наділяються звичайними процесуальними правами того або іншого суб'єкта - підозрюваного, обвинуваченого тощо.

Рівність перед законом означає рівну для всіх громадян обов'язковість конкретного закону з усіма відмінностями у правах або обов'язках, привілеях чи обмеженнях, які у цьому законі встановлені. Відповідні державні органи і посадові особи повинні керуватися конкретним законом, а всі індивіди, на яких поширюється дія цього закону, є рівними щодо застосування його до них [6, с. 47]. Саме тому стаття 321 КПК покладає на головуючого суддю обов'язок забезпечити здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і обов'язків, і не створювати переваги у користуванні правами однієї із сторін перед іншими учасниками процесу.

Слід зазначити, що задекларована у ч. 1 коментованої статті рівність учасників провадження перед законом і судом не є абсолютною. Конституція України, інші закони, а також коментований Кримінальний процесуальний Кодекс передбачає для певних категорій осіб, залучених до кримінального провадження (підозрюваних, обвинувачених, свідків) додаткові правові гарантії дотримання їхніх прав і свобод, якими інші особи у цьому процесуальному статусі не користуються. Йдеться насамперед про неповнолітніх, провадження щодо яких про вчинення ними кримінальних правопорушень чи суспільно небезпечних діянь здійснюється в порядку, що найменше порушує звичайний уклад їх життя та відповідає їх віковим та психологічним особливостям (див. коментар до глави 38 КПК).

Як вже зазначалося, певні особливості встановлені і щодо провадження за участі осіб, які мають фізичні чи психічні вади, зокрема, обов'язкова участь їх законних представників при допитах - спеціалістів, обов'язкова участь захисника тощо. Деякі особливості є і при провадженні за участі іноземців (обов'язкова

участь перекладача, якщо вони не володіють мовою судочинства, захисника тощо). До того ж, до неповнолітніх свідків та свідків-вагітних жінок, інвалідів першої або другої групи, осіб, які одноосібно виховують дітей віком до 6-ти років або дітей-інвалідів, а також до осіб, які згідно з КПК наділені певним імунітетом щодо надання свідчень (ст. 65 КПК), не може бути застосований такий захід забезпечення кримінального провадження, як привід (ч. 3 ст. 140 КПК).

Повертаючись до питання щодо категорії осіб, які користуються додатковими правовими гарантіями під час кримінального провадження (народні депутати України, судді, Генеральний прокурор України та його заступники, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, керівники Рахункової палати, адвокати, депутати місцевих рад тощо), слід зазначити, що вказаними гарантіями вони повинні наділятися лише у зв'язку з виконанням особливо важливих або важливих державних чи процесуальних функцій. Так, вказані особливості пов'язані не зі статусом людини і громадянина чи статусом учасника провадження, а з характером повноважень, покладених на них у зв'язку з виконанням таких функцій.

За чинним КПК особливості кримінального провадження щодо вказаної категорії осіб торкаються повідомлення їм про підозру, відсторонення від посади (ст. 154 КПК), притягнення до кримінальної відповідальності, затримання та обрання запобіжного заходу [7].

Особливості провадження щодо деяких категорій з перелічених осіб ґрунтуються на конституційній гарантії недоторканності, наприклад народних депутатів (ст. 80 Конституції України), і недоторканності суддів (ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Проте, рівність суб'єктів кримінального провадження перед законом зовсім не означає, що всі вони мають однакові між собою права. Цю рівність слід розуміти як рівність прав однопорядкових суб'єктів, передбачених гл.3 КПК України та положеннями низки інших законів України (наприклад, «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Між тим, поняття «рівні права», «рівні обов'язки» не можна ототожнювати з поняттями «однакові права», «однакові обов'язки». Права чи обов'язки можуть бути різними залежно від того, у якому процесуальному статусі перебуває особа (прокурор, слідчий, підозрюваний, потерпілий тощо). Рівність прав (обов'язків) полягає у тому, що кожен з учасників кримінального провадження наділений правами і несе обов'язки, що відповідають його процесуальному становищу. А тому, рівність усіх учасників перед законом передбачає єдиний правовий режим кримінального провадження, який забезпечує реалізацію їх процесуальних прав, що покладає на суд обов'язок не надавати будь-яких переваг, що не обумовлені законом, будь-якому з учасників кримінального провадження [8]. Так само недопустимою є будь-яка дискримінація. У зв'язку з цим становище

конкретного учасника кримінального провадження не може бути покращено чи погіршено залежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Слід зазначити, що положення про рівність всіх перед законом і судом базується на міжнародних нормах і принципах, які виробили стандарти захисту прав і свобод людини і громадянина й в українському законодавстві. Такими міжнародними нормативно-правовими актами є: Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Міжнародний пакт про цивільні і політичні права від 16 грудня 1966 р., Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 21 грудня 1965 р. і набрала чинності після підписання державами 4 січня 1969 р., Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 р., Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою та ін. [9]

Законодавець, імплементуючи у вітчизняне законодавство положення міжнародних правових актів щодо забезпечення прав та свобод людини, у п. 1 ст. 17 Закону України від 22 грудня 1993 року «Про міжнародні договори України» зазначив, що якщо міжнародним договором України, «укладення якого відбулось у формі закону», встановлені інші правила, ніж ті, котрі передбачено внутрішнім законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору України. Слід підкреслити, що це правило міститься і в багатьох законах України, прийнятих в останні роки [10].

Таким чином, Україна, будучи безпосередньо членом світової спільноти, визнала і закріпила на конституційному та іншому законодавчому рівні загальноновизнані принципи і міжнародні норми стосовно прав та свобод людини, у тому числі принцип рівності всіх людей перед законом і судом.

Виходячи з окремих положень міжнародно-правових актів щодо захисту прав та основних свобод людини слід зазначити, що всі особи є рівними перед судами, а користування правами та свободами, визнаними в цих актах, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

Не дивлячись на те, що в Україні за обмеження у процесуальних правах залежно від расової і національної ознак, встановлена кримінальна відповідальність (ст. 161 КК України), реалізація засади рівності перед законом та судом на практиці все ж таки не є бездоганною, про що свідчать і результати опитування українського суспільства, проведеного соціологами фонду «Демократичні ініціативи» та Центру ім. Разумкова. В рамках цього дослідження було опитано по-

над дві тисячі осіб в усіх областях України. Так, у тому, що закон однаковий для всіх і всі рівні перед законом, переконані лише 3% опитаних українців. Більшість, а саме 82% респондентів, вважає, що гроші керують законом і «він на боці тих, у кого вони є». На думку 15% респондентів, - окрім грошей, перевагу над законами ще має владний показник [11].

Аналізуючи питання щодо реалізації засади рівності всіх перед законом, О.П. Васильченко умовно поділяє їх на демократичні й недемократичні, якісні й неякісні, справедливі й несправедливі, реальні й фіктивні закони. На його думку, головним критерієм демократичності законів служить повнота вираження волі народу, що проявляється й за допомогою широкої участі населення (громадських організацій) у законотворчості (як на стадії підготовки законопроектів, так і під час їх обговорення й прийняття). Закони, які приймаються без участі населення й всупереч волі народу, є недемократичними [12].

Серед недемократичних законів варто особливо виділити так звані «кон'юнктурні» закони, прийняті в конкретній суспільно-політичній обстановці країни в інтересах окремих політичних сил, фінансово-промислових груп тощо. Прикладом «кон'юнктурного» закону можна вважати нещодавню законодавчу ініціативу щодо впровадження в положення КПК норми з посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами (проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами» (реєстраційний № 1165) [13]. Автори проекту вважають: «оскільки приватний сектор і громадське суспільство найменш схильне до солідарності з корупціонерами, їм необхідно надати відповідні повноваження щодо самостійного збору доказів корупційних діянь, як громадським обвинувачам».

Як справедливо вказує Л. М. Лобойко, дійсно, приватний сектор і громадянське суспільство найменш схильні до солідарності з корупціонерами. Але це не означає, що на них потрібно покладати функції виявлення, розслідування (здобуття доказів) і обвинувачення. Так само, як на співробітників правоохоронних органів і суддів не можна покладати функцію зайняття бізнесом. Кожний суб'єкт у державі повинен займатися своєю справою. Не слід забувати, що для здійснення функцій досудового розслідування, нагляду за законністю, правосуддя утворені спеціальні державні органи. Усунення їх з кримінального процесу означає знищення державної складової у суто державній діяльності з протидії злочинності [14].

Окрім того, із запровадженням інституту громадського обвинувачення підозрюваному (обвинуваченому) доведеться захищатися від трьох обвинувачень (див. п. 4 ч. 5 ст. 59-1 проекту): державного, здійснюваного прокурором; приватного, здійснюваного потерпілим; громадського, здійснюваного громадським обвинувачем. Це порушуватиме засаду рівності перед законом та судом,

а відповідно і баланс рівних можливостей сторін у кримінальному провадженні. Якщо у кримінальному провадженні запроваджується інститут громадського обвинувачення, то для урівноважування обвинувачення має бути запроваджений також інститут громадського захисту [14].

Надати громадянам, а тим більше – юридичним особам право проводити оперативно-розшукову діяльність (таємно слідкувати за іншими людьми, підключатися до їхніх телефонів, записувати їхні розмови, зустрічі тощо, знімати їхнє листування, контролювати їхнє життя у соціальних мережах і т.ін.) – означає заохочувати правове свавілля і підривати основи державності.

З цього питання наголошується, що реальність законодавчого акта повинна розглядатися у двох аспектах: як відповідність закону об'єктивно існуючим умовам суспільного життя і як матеріально-ресурсна гарантованість чинності прийнятого закону. Зокрема, вітчизняне законодавство частково не відповідає запропонованим критеріям оцінки його ефективності з погляду забезпечення конституційного принципу рівності всіх перед законом. А тому, якість прийнятих законів і, опосередковано, рівність всіх перед законом, не в останню чергу залежать від : 1) дотримання законодавчих процедур; 2) професійного рівня законодавця; 3) сумлінності законодавців та стабільності суспільних відносин. Під час підготовки й прийняття законів до їхнього тексту окремими юристами можуть вставлятися «юридичні пастки» (недотримання вимог до форми й змісту нормативного акта, суперечливі положення, неточна термінологія, помилки). Подібні норми дозволяють зацікавленим сторонам використовувати законодавчі положення на власний розсуд, що сприяє порушенню конституційних принципів, у тому числі принципу рівності всіх перед законом. У зв'язку з тим, що закони впливають на суспільні відносини, законодавче регулювання повинне відповідати суспільному розвитку, а, якщо суспільні відносини нестабільні, то й закони будуть недовговічними, носити пристосовницький характер.

З огляду на це, не можна заперечувати той факт, що забезпечення конституційного принципу рівності всіх перед законом та судом можливе насамперед за умови прийняття якісних законів. Закон та законність взаємопов'язані між собою, а тому законність у кримінально-процесуальному судочинстві можна розглядати як правове положення, згідно з яким всі учасники кримінального провадження повинні виконувати приписи норм кримінального процесуального закону нарівні.

У державі, яка прагне стати правовою, суд зобов'язаний бути саме Судом - авторитетним, владним, самостійним, істинно незалежним. Люди повинні бачити в ньому не бюрократичну установу, а реального гаранта їх прав, надійного захисника інтересів [15, с. 306]. Слабкий захист лише породжує ілюзії, дискредитує саму ідею звернення до суду за допомогою, а відповідно і засаду рівності перед законом та судом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вище викладене, необхідно зазначити, що:

по-перше, положення засади про рівність всіх перед законом і судом базується на міжнародних нормах і принципах, які виробили стандарти дотримання та захисту прав, свобод людини і громадянина;

по - друге, уповноваженим державним органам і посадовим особам необхідно сумлінно керуватися положеннями засади рівності перед законом і судом, а всі учасники, на яких поширюється дія цього закону, повинні бути рівними щодо застосування його положень щодо них;

по-третє, рівність суб'єктів кримінального провадження перед законом зовсім не означає, що всі вони мають однакові між собою права. Цю рівність слід розуміти як рівність прав однакових за процесуальним статусом суб'єктів. А відповідно, поняття «рівні права, обов'язки» не є тотожними поняттю «однакові права, обов'язки», оскільки права, обов'язки можуть бути різними, і це залежить від того, у якому процесуальному статусі перебуває особа (прокурор, слідчий, підозрюваний, потерпілий, свідок тощо);

по – четверте, рівність учасників судочинства перед законом і судом не є абсолютною, законом для окремої категорії осіб (підозрюваних, обвинувачених, свідків), які не досягли певного віку, не володіють мовою судочинства, мають певні вади, які не дозволяють в повному обсязі використати надані законом права, передбачено додаткові правові гарантії дотримання їхніх прав і свобод, якими інші особи у такому ж процесуальному статусі не користуються;

по – п'яте, така категорія осіб, як: народні депутати України, судді, адвокати, Генеральний прокурор України, його заступники, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, керівники Рахункової палати тощо, приймаючи участь у кримінальному провадженні, повинні мати додаткові гарантії, якщо провадження стосується питань, пов'язаних з виконанням ними особливо важливих або важливих державних чи процесуальних функцій;

по – шосте, рівність усіх учасників процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим кримінального провадження, який забезпечує реалізацію їх процесуальних прав, що покладає на суд обов'язок не надавати будь-яких переваг, не обумовлених законом будь-якому з учасників кримінального провадження;

і останнє, якість прийнятих законів і рівність всіх перед законом і судом не в останню чергу залежать від: 1) дотримання законодавчих процедур; 2) професійного рівня законодавця; 3) сумлінності законотворців та стабільності суспільних відносин. Законодавче регулювання повинне відповідати суспільному розвитку, і, якщо суспільні відносини нестабільні, то й закони будуть недовговічними, носитимуть пристосовницький характер.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2006. – 48 с.
2. Ліпачова Л. М. Зміст конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України. – 2002. – Вип.1. – С. 133-142.
3. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» - № 2453-VI 07.07.2010 // Урядовий кур'єр.
4. Постанова пленуму Верховного суду України № 8 від 24 жовтня 2003 р. [Інтернет ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/431/>.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х. : Право, 2012. – 215 с.
6. Шаповал В. М. Окрема думка стосовно Висновку Конституційного Суду України (справа про внесення змін до статті 80 Конституції України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – №6. – С. 7-8.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2-х т. Т. 1 /О. М. Бандурка, Є.М.Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А. В. Портнова - Х. : Право, 2012. – 768 с.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=174313>.
9. Загальна декларація прав людини // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам. – Київ, 1996. – 342 с.
10. Закон України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 року.
11. Електронний ресурс // Режим доступу : <http://forum.finance.ua/topic115207.html>.
12. Васильченко О. В. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/165-rivnist-hromadyan-pered-zakonom-yak-zasada-demokratychnoyi-pravovoyi-derzhavy-vasylchenko-o-p>
13. Електронний ресурс // Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH0WD00I.html
14. Лобойко Л. М. Аматорству в кримінальному провадженні про корупційні злочини (не) бути // Вечерній вісник України - № 21 (1038) 30 травня - 5 червня 2015р.

15. Савицкий В. М. Судебная защита прав и свобод человека и гражданина / Права человека. Учебник для вузов. Отв. ред. Е. А. Лукашева. – М. : НОРМА - ИНФРА* М, 1999. – 573 с.

Владимир Михайлович Федченко,
кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры права
(Криворожский экономический институт ГВУЗ «Криворожский национальный университет»),
Кривой Рог, Украина).

ПРИНЦИП РАВЕНСТВА ПЕРЕД ЗАКОНОМ И СУДОМ: ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОБЛЮДЕНИЯ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены вопросы соблюдения принципа равенства перед законом и судом в уголовном судопроизводстве Украины. Указывается, что этот принцип не является абсолютным для определенной категории лиц, которые принимают участие в уголовном производстве. Акцентируется, что нормы про равенство всех перед законом и судом базируются на международно-правовых стандартах, однако их реализация на практике не есть безукоризненной. Предлагаются варианты по улучшению соблюдения отдельных положений указанного принципа.

Ключевые слова: Принцип равенства перед законом и судом, участники процесса, уголовное судопроизводство, нормы уголовно-процессуального законодательства, международно-правовые стандарты.

Fedchenko V.M.,
candidate of law sciences, assistant professor of the Department of Law,
Kryvyi Rih Institute of Economics of Kryvyi Rih National University

THE PRINCIPLE OF EQUALITY BEFORE THE LAW AND THE COURT. SOME ASPECTS OF COMPLIANCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

Some issues about the abidance of the equal principals before the law and the court in Ukrainian criminal justice are analyzed in this article. It is pointed that this principle isn't absolute for a special persons' category, who are drawn for the criminal proceedings. The legislation provides additional legal garantees according to the abidance of their rights and freedoms. It accents that the everyone's provision on equality before the law and the court is based on the international legal standart, but it's practical realization isn't faultless. There are some single proposals to improve the abidance of the principal's certain provisions in this article.

The main words are the equal principal before the law and the court, participants, the criminal justice, the norms of the criminal procedure law, the international legal standart.

The article discusses the principle of equality before the law and the court in criminal proceedings of Ukraine. It is stated that this principle is not absolute for a certain category of persons who are involved in criminal proceedings. The attention that the rules about equality before the law and the courts are based on international legal standards, but their practical implementation is not flawless. There are available options to improve compliance with certain provisions of this principle.

It says about the needs to authorized state bodies and officials from good faith guided by the norms of equality before the law, and all participants, who are subject to this law, should be equal with respect to its application to them.

At the same time, equality of subjects of criminal proceedings before the law does not mean that they all have equal rights among themselves. Such equality must be understood as equality of rights of the same procedural status of subjects. Consequently, the "equal rights and duties" - is not the same as "the same rights and duties", as the rights, duties may be different. This is primarily dependent on the procedural status of participant in the process (the prosecutor, the investigator, the suspect, victim, witness, etc.).

Keywords: principle of equality before the law and court, participants in the process, criminal proceedings, the rules of criminal procedure law, international legal standards.

Надійшла до редакції

УДК 343.98:343.357

Станіслав Вадимович Самойлов,
кандидат юридичних наук
(Донецького юридичного інституту МВС України)

**ДЖЕРЕЛА ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО
ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ
ПРО ПОЧАТОК КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ПО СПРАВАМ ПРО
ШАХРАЙСТВА, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ
З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ»**

У статті розглядається питання початкового етапу кримінальних проваджень по справах про шахрайства, що вчиняються з використанням мережі «Інтернет». Аналізуються думки різних вчених щодо відсутності як самостійного етапу порушення кримінального провадження у діючому кримінальному процесуальному законодавстві. Наводяться пропозиції та рекомендації щодо оцінки первинної інформації про правопорушення, яка надходить до правоохоронних органів з різних джерел.

Ключові слова: шахрайства в мережі «Інтернет», початок кримінального провадження, оцінка первинної інформації про правопорушення.

Постановка проблеми. Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України спричинило в організації проведення кримінального провадження суттєві зміни, більшість з яких викликали дискусії серед науковців та практиків [1; 2; 3; 4; 5]. Особливо це стосується тих положень, які прямо вплинули на порядок початку досудового розслідування. Це пов'язано з тим, що за КПК 1960 року мала місце стадія порушення кримінальної справи, суть якої була у встановленні наявності або відсутності матеріально-правових та процесуальних передумов розслідування, - про це багато йшлося у роботах науковців [6, с. 3; 7, с. 24-26; 8, С.3; 9; 10; 11]. Заяви, які подавали до міліції, розглядали фактично усі служби: й дільничні інспектори, й оперативні служби. Там, де були ознаки злочину, слідчі виносили постанову про порушення, а де були сумніви, то проводилася перевірка (закон дозволяв це робити у трьох, а іноді й у десятиденний строк), в якій могли брати участь усі названі вище служби (за необхідності). За результатами такої перевірки приймалося рішення щодо порушення або відмови в порушенні кримінальної справи. Скасувавши означену стадію, законодавець усунув своєрідний фільтр, який відсіював інформацію про дії, що не містять ознак злочину або, через зазначені в законі умови, не підлягають переслідуванню в кримінальному порядку, а це однаково важливо як для забезпечення прав та законних інтересів громадян, так і для запобігання злочинам [12; с.131].

Так, ч. 2 ст. 214 КПК України регламентує, що початком досудового розслідування є внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі ЄРДР), а ч.1 цієї ж статті покладає на слідчого, прокурора зобов'язання невідкладно, але не пізніше як за 24 години після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним (слідчим) з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Таким чином, упродовж 24 годин з моменту отримання означеної заяви (повідомлення) - слідчий або прокурор проводить їх «ретельну» перевірку, фактична якість якої викликає багато питань, оскільки за таких обставин суттєво зменшується можливість для слідчого, прокурора за такий короткий час прийняти обґрунтоване рішення про початок досудового розслідування, а ризик його почати (досудове розслідування) без достатніх на те підстав (або за наявності в заяві свідомо неправдивих відомостей) збільшується. На підставі викладеного можна зрозуміти позицію науковців, які стверджують, що практика реалізації приписів ст. 214 КПК України свідчить про нагальну потребу повернення до процедури кримінального провадження попередньої перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення [13, с. 240].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загалом кримінально-процесуальним та криміналістичним питанням початку досудового розслідування свою увагу приділяли такі науковці, як В. Д. Берназ, І. А. Возгрін, В. К. Гавло, В. А. Журавель, В. С. Зеленецький, А. В. Іщенко, І. І. Когутич, В. П. Корж, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, О. В. Одерій, Т. А. Пазинич, І. Н. Соловійов, В. М. Стратонов, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, О. В. Челишева, В. Ю. Шепітько, О. А. Яковлева та ін. І хоча чинний КПК суттєво змінив порядок початку досудового розслідування, наукові здобутки цих відомих дослідників-правників і дотепер не втратили свого значення.

Виклад основного матеріалу. Одним з важливих питань, яке впливає на прийняття рішення щодо початку кримінального провадження є оцінка первинної інформації, яка надходить до правоохоронних органів з різних джерел. Проведене нами дослідження засвідчило, що в переважній більшості випадків такими є:

1. Заява чи повідомлення представника Інтернет-сервісу, на якому було виявлено шахрайство – 15%;

Така заява подається (надсилається поштою, факсимільним зв'язком чи безпосередньо передається до чергової частини) до міськ-, райорганів внутрішніх справ представником Інтернет-сервісу, на якому було виявлено шахрайство. У такому випадку цю заяву реєструє відділ документального забезпечення та режиму й доповідає начальникові органу внутрішніх справ, який, накладаючи резолюцію, спрямовує заяву для подальшого розгляду до чергової частини.

Оперативний черговий, отримавши заяву (безпосередньо від потерпілого чи заявника або з резолюцією начальника ОВС), за умов наявності в ній відомостей, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, реєструє її в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події й доповідає начальникові слідчого підрозділу. Останній, у свою чергу, визначившись із попередньою кваліфікацією, визначає слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування. Процесуально така дія оформлюється дорученням про проведення досудового розслідування, в якому має бути зазначено: відомості про слідчого, якому доручено провести досудове розслідування; відомості про час та місце його проведення; прізвище, ім'я, по батькові заявника, відомості про інше джерело обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; відомості про керівника органу досудового розслідування, його підпис, ініціали, прізвище [14; 15, с. 528].

За нашими даними, з такими заявами та повідомленнями до правоохоронних органів здебільшого звертаються великі та відомі («розкручені») сервіси, що мають свою службу безпеки, яка й виявляє факти таких правопорушень (нерідко й на стадії їх підготовки) шляхом виконання, головним чином, наступних дій:

а) вона (служба безпеки) проводить постійний моніторинг діяльності своїх клієнтів (як продавців, так і покупців), суть якого полягає у процесі систематичного або безперервного збору даних про параметри, стан та тенденції змін певного об'єкту. Серед цих даних наявні: інформація про реєстрацію (первинні реєстраційні дані, які вносить користувач для реєстрації), про зміни в реєстраційних даних, часи відвідування сервісу, час перебування на сервісі, інформація про лоти, які виставляє на продаж, або купує користувач, популярність користувача (рівень довіри) та деякі інші дані;

б) під час аналізу такої інформації, серед користувачів виявляються такі, що викликають підозру;

в) останніх перевіряють на факт наявності скарг з боку інших користувачів (у форумах, коментарях тощо);

г) якщо серед відгуків є інформація про дії, що містять ознаки шахрайства (невідправлення товару або недоброякісність товару тощо), тоді з потерпілими зв'язується сервіс, уточнює обставини, що склалися, та рекомендує звернутися до міліції з факту шахрайства або звертається до правоохоронних органів самостійно;

д) якщо фактів шахрайства не виявлено – сервіс попереджає користувача, що викликав недовіру, про недопустимість неправомірної поведінки на сайті.

За таким алгоритмом діє служба безпеки сервісу, проте нами було виявлено певну проблему, яка потребує на своє урегулювання. Так, за виявленням службою безпеки сервісу факту шахрайства до правоохоронних органів направляють пакет документів, перелік яких визначають на свій розсуд самі співробіт-

ники цієї служби. За таких обставин навіть у службі безпеки одного Інтернет-сервісу цей перелік може відрізнятись за аналогічних випадків. Така ситуація є вкрай неприйнятною. Вихід з неї ми бачимо в дотриманні рекомендацій, які пропонуються нами в контексті положень ч. 5 ст. 214 КПК. Зокрема, коло документів, які доцільно направляти до правоохоронних органів у випадках виявлення ознак шахрайства, має містити:

а) детальну інформацію про користувача, який обґрунтовано підозрюється у шахрайстві (логін (нікнейм), П.І.Б., які були надані користувачем для реєстрації, електронна адреса та/чи номер телефону, який був наданий для реєстрації, дата реєстрації, спосіб підтвердження реєстрації тощо);

б) коротка довідка про діяльність користувача на сервісі (тобто ким він виступає – в ролі продавця, покупця, рекламодавця тощо);

в) детальна інформація про дії, які викликали підозру служби безпеки (невиконання обов'язків з надання проданого товару, скарги на якість товару, непередача коштів у межах домовленості, розсилання листів, які містять ознаки шахрайства тощо);

г) у випадках шахрайств, пов'язаних із обігом коштів та товару, надається інформація про товар та/чи кількість коштів, що стали предметом шахрайських дій;

д) детальну інформацію про користувачів, які постраждали чи могли постраждати від шахрайських дій (логін (нікнейм), П.І.Б., які були надані користувачем під час реєстрації, електронна адреса та/чи номер телефону, який був наданий під час реєстрації, дата реєстрації, спосіб підтвердження реєстрації тощо).

2. Заява чи повідомлення від потерпілого - 85%.

У випадку особистого звернення заявника чи потерпілого з усним повідомленням про шахрайства, що було учинено з використанням мережі «Інтернет», працівник правоохоронного органу складає протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується, який передає до чергової частини для реєстрації [14]. При цьому, як на наш погляд, у протоколі прийняття заяви доцільно відобразити інформацію про:

а) обставини події (зокрема, про дату та час вчинення шахрайства; Інтернет-ресурс, на якому було вчинено шахрайство (його назва та за можливості адреса));

б) шкоду, завдану правопорушенням (що саме стало об'єктом шахрайства та вартість об'єкта тощо);

в) у який спосіб було вчинено шахрайство;

г) осіб, які вчинили чи підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення (маємо на увазі відомі заявнику дані про особу – нікнейм (логін) у межах Інтернет-ресурсу, на якому вчинено злочин, номер телефону, адреса електронної пошти, номер чи нікнейм сервісів миттєвого обміну повідомленнями тощо);

д) очевидців кримінального правопорушення чи таких осіб, що можуть підтвердити факт шахрайства (близькі родичі, друзі, знайомі тощо).

Наявність такої інформації лише позитивно вплине на організацію початку досудового розслідування.

Як очевидно з наведеного, вищезначені два джерела інформації про вчинення розглядуваних злочинів у нашому дослідженні становлять усі 100 відсотків, але не можна виключати й інших джерел, найбільш імовірним серед яких можна вважати безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення працівниками правоохоронних органів:

а) під час перевірки отриманої з оперативних джерел інформації про правопорушення, яке вчинено чи готується;

б) під час проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання злочинам в мережі «Інтернет», у ході яких було виявлено ознаки шахрайства;

в) під час досудового розслідування слідчим іншого кримінального правопорушення, якщо під час такого розслідування будуть виявлені обставини, що вказують на шахрайства, вчинені з використанням мережі «Інтернет».

Наприклад, якщо говорити про можливість отримання безпосередньо слідчим інформації про аналізовані шахрайства, то це може відбутися під час допиту потерпілого, свідків чи підозрюваного в ході досудового розслідування іншого кримінального правопорушення, пов'язаного із використанням комп'ютерних технологій. Після цієї слідчої (розшукової) дії, слідчий відповідно до ч.1 ст. 214 КПК упродовж 24 годин повинен внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування [16; 17; 18]. Звичайно, виконання положень наведеної статті КПК буде мати місце і щодо інформації про правопорушення, яка отримана оперативним шляхом. Більше того, механізм її отримання може бути здійснений і через реалізацію оперативно-розшукової справи. Так, розділ 3 «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень у випадку ведення оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим ОВС» передбачає порядок закріплення за такою справою слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу. Основною метою вивчення слідчим матеріалів ОРС є надання в разі потреби рекомендації оперативному працівникові щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину. Відносно шахрайств, що учиняються з використанням мережі «Інтернет», такі рекомендації можуть надаватися для збирання відомостей про:

а) ресурс у мережі «Інтернет», де може бути реалізовано злочинний задум (Інтернет-магазин, Інтернет-аукціон, дублікати сайтів різних сервісів тощо);

б) час та тривалість злочинної діяльності; обставини щодо суті злочинних дій (залежно від певного виду шахрайства, класифікацію яких наведено в першому розділі);

в) можливу матеріальну шкоду, що була завдана під час злочинної діяльності;

г) схему розподілення ролей у групі, а також схему зв'язку співучасників між собою; приблизне місця перебування зловмисників тощо.

Після вивчення слідчим відповідних матеріалів ОРС та наявності в них ознак злочину відомості про це вносяться до ЄРДР.

До речі, вивчення спеціальної літератури, аналіз емпіричних матеріалів та загальні положення кримінального права дозволяють виокремити характерні ознаки, наявність яких у первинному матеріалі орієнтує слідчого на виявлення ознак шахрайства, вчиненого саме з використанням мережі «Інтернет», зокрема:

1) факт взаємодії потерпілого та зловмисника через мережу «Інтернет», що підтверджується:

а) електронною перепискою між потерпілим та злочинцем;

б) участю потерпілого у торгах (у випадках пов'язаних із купівлею/продажем);

в) свідченнями очевидців тощо;

2) факт передачі коштів, майна чи права на майно, що знаходить своє підтвердження в документах, що свідчать про:

а) сплату обумовленої вартості обраного лоту за реквізитами, що були отримані від продавця;

б) переведення коштів на зазначений рахунок;

в) поповнення мобільного рахунку;

г) зняття коштів з мобільного чи електронного рахунку потерпілого;

д) пересилання коштів готівкою;

е) відправлення кур'єрською чи поштовою службами речей та документів тощо;

3) факт невиконання іншою стороною зобов'язань у межах домовленості, а саме:

а) неотримання потерпілим товару (коштів) в домовлений спосіб та час;

б) неотримання інших благ та послуг, що передбачалися попередньою домовленістю між потерпілим та злочинцем.

Звичайно, наведені факти повинні бути доведені вже під час кримінального провадження, але розуміння слідчої ситуації, що склалася на певний момент, дозволяє слідчому ефективно діяти вже на початковому етапі досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Банчук О. Новий КПК і адвокати: питання на межі добра й зла [Текст] / О. Банчук // Українська правда від 21 травня 2013 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/05/21/6990340/>.
2. Лобойко Л. Початок досудового розслідування за новим КПК [Текст] / Л. Лобойко // Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: Збірник статей. – К., 2012. – С.33.
3. Реалізація нового КПК України: перші результати» [Електронний ресурс]: Центр політико-правових реформ. Режим доступу : <http://www.pravo.org.ua/files/2013-3.pdf>.
4. Революційні новації кодексу вимагають від правників підвищення кваліфікації та зміни правосвідомості // Закон і Бізнес № 49 (1139). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/45781-revoluciyni_novacii_kpk_vimagayut_vid_pravnikov_novoi_pravo.html.
5. Филин Д. В. Уголовный процесс Украины: система и структура права, законодательства, деятельности [Электронный ресурс] / Д. Ф. Филин: материалы сайта Международной Ассоциации Содействия Правосудию. – Режим доступа: <http://www.iaaj.net/node/1464>.
6. Зеленецький В.С. Дослідче провадження про вчинений злочин [Текст]: наук.-практ. посіб. / В. С. Зеленецький. – Х. : Право, 2009. – 128 с.
7. Зеленецький В. С. Возбуждение уголовного дела [Текст]. – Харьков: Издательство «КримАрт», 1998 г. – 340 с.
8. Зеленецький В. С. Уголовно-правовые проблемы возбуждения уголовного дела [Текст] : [монография] / В. С. Зеленецький. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2001. – 108 с.
9. Жогин Н. В. Возбуждение уголовного дела [Текст] / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М. : Госюриздат, 1961. – 205 с.
10. Быков Л. А. Законность возбуждения уголовного дела [Текст] / Л. А. Быков, Н. В. Маслов, В. И. Ремнев. – М. : Юрид. лит., 1967. – 55 с.; Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела [Текст] / В. С. Зеленецький - Харьков: КримАрт, 1998. – 340 с.
11. Глобенко Г. І. Проблеми удосконалення правового регулювання стадії порушення кримінальної справи [Текст] / Г. І. Глобенко // Право і безпека. – 2010. – № 2 (34). – С. 142 – 145.
12. Рябинина Т. К. Негативные последствия упразднения стадии возбуждения уголовного дела [Текст] / Т. К. Рябинина, Я. П. Ряполова : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського нац. ун-ту ім. В.І. Вернадського (Сімферополь – Алушта 18-19 квітня 2013 р.) – Сімферополь, 2013. – С.130-132.
13. Волобуєв А. Ф. Проблемні питання початку досудового розслідування [Текст] / А. Ф. Волобуєв // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали V Міжнародної наук.-практ. конф., при-

свяченої ХХ-річчю Національної академії правових наук України (м. Одеса, 1 листопада 2013 р.). – Одеса : Фенікс 2013. – С. 237-240.

14. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії [Текст] : наказ МВС України від 19.11.2012 № 1050 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 1. – Ст. 30.

15. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст] : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

16. Про внесення змін до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генерального прокурора України від 14.11.2012 № 113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nau.kiev.ua/index.php?page=hotline&file=419442-14112012-0.htm&cod e=v0113900-12>. – Назва з екрану.

17. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань : наказ Генерального прокурора України від 17.08.2012 № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522. – Назва з екрану.

18. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14.08.2012 № 700 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzaemodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>. – Назва з екрану.

Самойлов Станислав Вадимович,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ИСТОЧНИКИ ПЕРВИЧНОЙ ИНФОРМАЦИИ О ПРАВОНАРУШЕНИИ И ПРИНЯТИЕ РЕШЕНИЯ О НАЧАЛЕ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА ПО ДЕЛАМ О МОШЕННИЧЕСТВЕ, СОВЕРШЕННОГО С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕТИ «ИНТЕРНЕТ»

В статье рассматривается вопрос первичного этапа уголовных производств по делам о мошенничестве, совершаемых с использованием сети «Интернет». Анализируются мнения разных ученых об отсутствии как такового этапа возбуждения уголовного производства в действующем уголовном процессуальном законодательстве. Приводятся предложения и рекомендации по оценке первичной информации о правонарушениях, которая поступает в правоохранительные органы из разных источников.

Ключевые слова: мошенничества в сети «Интернет», начало уголовного производства, оценка первичной информации о правонарушениях.

Stanislav V. Samoilov,
Candidate of Law science
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

PRIMARY SOURCES OF INFORMATION ON OFFENSES AND DECIDING WHETHER TO INITIATE CRIMINAL PROCEEDINGS IN CASES OF FRAUD COMMITTED THROUGH THE "INTERNET"

The article discusses the primary stage of the criminal proceedings in cases of fraud committed with the use of "Internet". Analyzes the opinions of different scientists about absence as such excitation stage of the criminal proceedings in the current criminal procedural legislation. The proposals and recommendations of the evaluation of primary information on violations, which comes to law enforcement agencies from different sources. Among the main sources of information on offenses committed in the article, the author highlights: 1) statements or communications representative of the Internet service, which has been identified fraud; 2) a statement or message from the victim. Taking into account the characteristics of each of the presented sources of information about the offense, the corresponding algorithm is proposed to collect primary data, the estimated volume of the necessary initial information and examples of ways to get information, the use of which will accelerate the process of further investigations and to improve the quality of criminal proceedings. The author pays attention to separate issues that need to be displayed in the report, which is compiled when taking statements from victims. The article points to possible ways of checking and using primary data. Use material presented in the article, it contributes significantly to the investigation of fraud committed with the use of "Internet".

Key words: fraud in the network "Internet", the beginning of the criminal proceedings, the evaluation of primary information on violations.

Надійшла до редколегії

УДК 343.123.11

Андрій Юрійович Гнатюк,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та
судових експертиз
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПІВЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ВИНЯТКОВОГО ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА

На підставі порівняльного аналізу чинного кримінального процесуального законодавства і проектів Кримінального процесуального кодексу України та чинного Кодексу Російської Федерації, а також теоретичних позицій, висловлених у юридичній літературі, наведені додаткові аргументи на користь недоцільності правового регулювання початку досудового розслідування як виключного повноваження прокурора.

Ключові слова: початок досудового розслідування, прокурор, кримінальні процесуальні функції, повноваження.

Постановка проблеми. Повноваження прокурора у досудовому провадженні тісно пов'язані з виконуваними ним функціями. І це зрозуміло, бо вони є структурними елементами одного поняття – кримінальної процесуальної компетенції. Співвідношення зазначених структурних елементів визначається не «вертикальною» їх підпорядкованістю, а «горизонтальним» зв'язком. Водночас, повноваження, з одного боку, «допомагають» прокуророві забезпечити досягнення позитивного результату за всіма функціями його прокурорської діяльності в перебігу досудового провадження – кримінального переслідування; нагляду за дотриманням законів органами, які здійснюють досудове розслідування; процесуального керівництва досудовим розслідуванням. З іншого боку, повноваження наповнюють функції, виконувані прокурором, реальним змістом. Так, наприклад, функція обвинувачення (кримінального переслідування) має таку назву у процесуальному законодавстві багатьох держав, а ось що вправі і зобов'язані (уповноважені) робити представники сторони обвинувачення у межах цієї функції у різних державах визначено по-різному. Те ж саме можна сказати і щодо інших процесуальних функцій прокурора – нагляду за законністю та процесуального керівництва. Відтак, будь-яка функція прокурора без «підкріплення» її відповідними повноваженнями не може бути реалізована.

У цій статті розглянемо питання про те, чи доцільною є правова регламентація початку досудового розслідування як виняткового повноваження прокурора. Важливість його з'ясування обумовлюється тим, що зазначене повноваження визначає початок реалізації усіх кримінальних процесуальних функцій у межах досудового провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нормативної регламентації повноважень прокурора у кримінальному процесі досліджувалися у роботах М. В. Азарової, І. В. Вернидубова, Л. М. Давиденка, В. С. Зеленецького, І. В. Єна, І. М. Козьякова, Л. М. Лобойка, О. Р. Михайленка, Л. В. Півненка, В. М. Юрчишина та ін. Разом з тим, процесуалісти досліджували загальні аспекти повноважень прокурора у кримінальному провадженні. У їх працях не було приділено уваги питанню доцільності правової регламентації початку досудового розслідування як виняткового повноваження прокурора.

Метою статті є визначення доцільності правової регламентації початку досудового розслідування як виняткового повноваження прокурора.

Виклад основного матеріалу. Питання щодо надання прокуророві виняткового повноваження щодо початку досудового розслідування набуло актуальності у зв'язку з покладанням на цього учасника кримінального провадження функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням. За логікою, якщо прокурор керує досудовим розслідуванням, визначаючи його основні етапи та зміст і приймаючи кінцеві для розслідування рішення (усі, за винятком тих, що приймає слідчий у кримінальних провадженнях, в яких нікому не було повідомлено про підозру), то він повинен також вирішувати чи потрібно його розпочинати. Вирішуючи це питання, варто зважати на те, що чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК) не врегульована стадія порушення кримінальної справи (за КПК 1960 р. – т. з. «дослідча перевірка»), а розслідування розпочинається із внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Тому пропозиції щодо надання прокуророві повноваження порушувати кримінальну справу за КПК 1960 р. і пропозиції відносно дозволу розпочинати досудове розслідування є різними за змістом. Покладання у чинному КПК на прокурора повноваження розпочинати розслідування у всіх випадках надходження до усіх органів, уповноважених його здійснювати, первинних відомостей про кримінальні правопорушення не є доцільним. Більш того, таке положення може стати на заваді швидкому реагуванню правоохоронних органів на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення. Законодавець вчинив правильно, поклавши на прокурора повноваження здійснювати наступний нагляд за законністю початку досудового розслідування. Цей нагляд полягає у вивченні прокурором письмового повідомлення про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою ст. 214 КПК, яке (повідомлення) слідчий надсилає невідкладно.

Можна дискутувати про форму повідомлення слідчим прокурора. Наприклад, у законі можна регламентувати усну форму цього повідомлення – телефоном чи іншими засобами зв'язку. Але встановлення правила, згідно з яким прокурор повинен у кожному випадку надходження відомостей про криміналь-

ні правопорушення приймати рішення про початок досудового розслідування чи про відмову у цьому, є зайвим, таким, що не відповідає вимозі щодо швидкості реагування правоохоронними органами на зазначені відомості. Такий висновок є правильним з огляду на специфіку організації діяльності прокуратури і органів досудового розслідування. Останні функціонують у складі державних органів, де передбачені цілодобові чергування компетентних співробітників (органи внутрішніх справ, СБУ, податкової міліції).

Відсутність у прокурора розглядуваного повноваження не може стати на заваді швидкому його реагуванню на порушення законності у перебігу початку досудового розслідування. У прокурора є можливість вивчити повідомлення слідчого, надіслане йому невідкладно, і так само невідкладно відреагувати на порушення законності, зокрема, прийняти рішення про закриття кримінального провадження.

За КПК 1960 р. у прокурора так само було право реагувати на незаконність рішення про порушення кримінальної справи, яким розпочиналося досудове розслідування, і про відмову у порушенні кримінальної справи, згідно з яким розслідування не розпочиналося. І те й інше рішення приймалися після здійснення певного обсягу процесуальної діяльності – відібрання пояснень, вилучення документів тощо. Але навіть за таких умов (наявність результатів провадження, певне зняття невизначеності у питанні про наявність чи відсутність ознак кримінального правопорушення тощо) український законодавець не пішов на надання прокуророві повноваження розпочинати в усіх випадках досудове розслідування (за термінологією КПК 1960 р. – порушувати кримінальну справу).

У інших державах, зокрема в Російській Федерації (РФ), робилися спроби законодавчого врегулювання повноваження прокурора порушувати кримінальні справи. Так, КПК РФ, що набрав чинності з 1 липня 2002 р., зобов'язав прокурора погоджувати постанови про порушення справи, складені іншими суб'єктами (слідчими та органами дізнання). Згідно з ч. 4 ст. 146 КПК РФ [1] прокурор, отримавши постанову слідчого, дізнавача про порушення кримінальної справи з матеріалами попередньої («дослідчої») перевірки, негайно повинен був давати згоду на порушення справи або ж виносити постанову про відмову у дачі згоди чи про направлення матеріалів для додаткової перевірки. Отже, процедура порушення кримінальних справ була розподілена на два етапи: 1) винесення постанови (складання її проекту) про порушення кримінальної справи дізнавачем, органом дізнання, слідчим, начальником слідчого відділу; 2) погодження постанови прокурором. До отримання згоди прокурора на порушення справи слідчі не мали права здійснювати слідчі дії. Виняток складали лише огляд місця події, освідування і призначення судової експертизи. Відповідні процесуальні документи про проведення цих слідчих дій слідчі надсилати

прокуророві з метою підтвердження їхніх попередніх висновків щодо наявності підстав для порушення кримінальної справи.

Частиною 4 ст. 146 КПК РФ передбачалося, що у разі порушення кримінальної справи капітанами морських або річних суден, що знаходяться у далекому плаванні, керівниками геологорозвідувальних партій чи зимівель, віддалених від місць розташування органів дізнання, главами дипломатичних представництв або консульських установ Російської Федерації прокурор негайно сповіщається цими особами про розпочате розслідування. У такому разі постановою про порушення кримінальної справи і матеріали надаються прокуророві негайно при з'явленні для цього реальної можливості.

Надання прокуророві повноважень щодо погодження постанов про порушення кримінальної справи позитивно оцінило керівництво Генеральної прокуратури РФ. У своєму виступі на розширеній колегії Генеральної прокуратури РФ 11 лютого 2002 р., генеральний прокурор РФ В. В. Устінов зазначив таке: «Згоду прокурора на порушення кримінальної справи варто розглядати не лише як колосальну довіру законодавця, але головним чином, - як відповідальність за те, щоб жодна справа не була порушена без законних до того приводів та підстав. Це зараз ми ще можемо говорити, що податкова поліція чи органи внутрішніх справ спрацювали погано. Порушили «замовні» справи, втрутилися у господарський спір тощо. Після 1 липня (*день набрання чинності новим КПК РФ* – А. Г.) прокурори сповна будуть відповідати за законність початкового етапу кримінального переслідування. Уважніше відслідковувати процеси, вчасно помічати і виправляти помилки є завданням підрозділів Генеральної прокуратури, наукових і навчальних інститутів. Зміна умов кримінального судочинства диктує необхідність змін у традиційних підходах до організації роботи з боротьби зі злочинністю» [2].

Однак практика слідчої діяльності показала, що вирішення розглядуваного питання російським законодавцем було помилковим. Час, який витрачали слідчі на отримання згоди від прокурора, грав не на користь розслідуванню. За цей час могли бути утрачені (і втрачалися) можливості для збирання доказів. Окрім того, у разі прийняття рішення про порушення кримінальної справи капітанами морських або річних суден, що знаходяться у далекому плаванні, керівниками геологорозвідувальних партій чи зимівель, віддалених від місць розташування органів дізнання, главами дипломатичних представництв або консульських установ Російської Федерації прокурор фактично був позбавлений можливості реально впливати на процес прийняття даного рішення.

Варто зазначити, що законодавче регулювання розглядуваного повноваження прокурора у Російській Федерації не пройшло випробування часом, бо після його запровадження залишалися невирішеними декілька проблем. Останні стали предметом дослідження І. Л. Петрухіна. Він звертає увагу на те, що

якщо справа вважається порушеною лише після того, як прокурор прийняв таке рішення, то провадження слідчих дій до порушення кримінальної справи (огляду місця події, освідування, призначення експертизи, а також затримання, особистого обшуку при затриманні і першого допиту затриманого) теоретично слідувало би вважати незаконним і результати таких дій потрібно було б визнавати недопустимими доказами. Якщо ж моментом порушення справи вважати винесення постанови про це дізнавачем, органом дізнання, слідчим, то провадження зазначених дій є правомірним, але у такому разі відпадає необхідність у затвердженні даної постанови прокурором, оскільки справа уже порушена. Ба більше, якщо вважати, що справу порушують дізнавач, орган дізнання або слідчий, то за ними слід було б визнати право провадження не лише вищезазначених, але й усіх інших слідчих дій. Якщо ж виходити з того, що справа вважається порушеною після рішення прокурора, то будь-які слідчі дії провадити не можна, але від такої заборони постраждали б інтереси розкриття злочинів і встановлення істини [3, с. 30].

У відведені законом строки особливо важко вкластися в районах Крайньої Півночі, на Далекому Сході та в інших місцевостях з нерозвинутою мережею шляхів сполучення [4, с. 29-30]. У зв'язку з цим у російській юридичній літературі обговорювалося питання про допустимість застосування технічних засобів і телефонних переговорів для отримання згоди прокурора на порушення кримінальної справи. Вносилися пропозиція і про те, щоб прокурор кожного дня приходив до приміщення органу внутрішніх справ, погоджував там порушення справ або відмовляв у їх порушенні [5, с. 27-29].

На думку І. Л. Петрухіна, російський законодавець впровадив важкорозв'язну проблему. Учений пропонував відмовитися від двоступеневого порушення кримінальної справи і покласти обов'язок порушення справ на усі органи кримінального переслідування без наступного погодження прокурором такого роду рішень [3, с. 30-31]. Про необхідність скасування прокурорських повноважень щодо надання згоди на порушення кримінальної справи писали й інші російські вчені-процесуалісти [6, с. 38].

Положення щодо погодження прокурором постанови про порушення кримінальної справи у 2008 р. було скасоване і російський законодавець у частині регламентації процесуального порядку порушення кримінальної справи, а точніше повноважень щодо прийняття цього рішення, по суті повернувся до того положення, що існувало у КПК, котрий діяв до прийняття нового. За нині чинною редакцією ч. 4 ст. 146 КПК РФ керівник слідчого органу, слідчий, дізнавач зобов'язані невідкладно надіслати прокуророві копію постанови про порушення кримінальної справи. Прокурор не повинен погоджувати постанову про порушення справи. Лише у разі, коли прокурор визнає постанову про порушення кримінальної справи незаконною або необґрунтованою, він вправі у

строк не пізніше 24 годин з моменту одержання матеріалів, що стали підставою до порушення кримінальної справи, скасувати постанову про порушення справи, про що скласти мотивовану постанову, копію якої невідкладно надіслати посадовій особі, яка порушила кримінальну справу [7].

У проекті КПК України за № 3456-1 [8] (п. 10 ст. 32) у травні 2003 року також містилося положення про те, що прокурор повинен давати згоду слідчому і органу дізнання на порушення кримінальної справи і пред'явлення обвинувачення. Але пізніше (в червні 2005 року) це положення було виключене.

У проекті КПК України за № 3456-д [9] право порушувати кримінальне провадження у справах публічного обвинувачення було надане лише прокуророві (ч. 1 ст. 208).

Не змінилася ситуація із врегулюванням повноважень щодо порушення кримінальної справи (порушення провадження у кримінальній справі) і у проекті КПК України за № 1233, внесеному до Верховної Ради України 13 грудня 2007 року [10].

Подібний варіант врегулювання повноважень прокурора щодо порушення провадження у кримінальній справі підтримують і відомі вчені. Так, В. Г. Гончаренко у 2003 р. з цього приводу зазначив таке: «Публічне обвинувачення в нашій країні здійснює лише прокуратура, а тому вона через своїх представників виступає обвинувачем не лише в суді, як це записано в Конституції України, а здійснює функцію обвинувачення з моменту порушення кримінальної справи (відкриття кримінального переслідування). Тому акти порушення кримінальної справи, так само як і відмови в її порушенні, повинні належати до *виключної компетенції прокурора* (курсив наш - А. Г.). Це вимагає внесення суттєвих змін не тільки до КПК, а й до Конституції» [11, с. 703-704]. Погоджуючись в цілому з висловленою пропозицією, варто зазначити, що вона наразі втратила значення у тому сенсі, що рішення про порушення кримінальної справи не передбачене чинним КПК.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як висновок варто відмітити, що в теорії кримінального процесу, законотворчій практиці (проектах КПК України), у законодавстві інших держав (Російській Федерації) робилися спроби покласти на прокурора виключне повноваження розпочинати досудове розслідування у всіх випадках надходження відомостей про кримінальні правопорушення. Практика застосування норм кримінального процесуального права щодо «тотального» контролю з боку прокурора за початком розслідування (порушенням кримінальної справи) у РФ продемонструвала, що такий контроль не сприяє швидкому реагуванню правоохоронних органів на відомості про кримінальні правопорушення. Варто також зазначити, що правова регламентація чинним КПК України порядку початку досудового провадження і повноважень прокурора щодо впливу на це рішення є ефективною і дозволяє йому в ро-

зумні строки розпочати реалізацію усіх своїх процесуальних функцій.

Під час подальших наукових розвідок можна визначити такі напрями:

1) дослідження зарубіжного кримінального процесуального законодавства (окрім РФ) у частині нормативної регламентації початку досудового розслідування як повноваження прокурора; 2) дослідження правової регламентації інших повноважень прокурора у досудовому провадженні.

Список використаних джерел:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации // Ведомости Федерального Собрания РФ. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
2. Прокуратуры, к которой все привыкли, - уже не будет. Выступление на расширенной коллегии Генпрокуратуры РФ 11 февраля 2002 г. Устинова В. В. – Генерального прокурора РФ. – Право и безопасность. – 2002. – № 1 [Электронный ресурс] // Режим доступа : http://dpr.ru/pravo_about.htm.
3. Петрухин И. Л. Теоретические основы реформы уголовного процесса в России. Часть II / И. Л. Петрухин. – М. : ТК Велби, 2005. – 192 с.
4. Овчинников Ю. Стадия возбуждения уголовного дела нуждается в совершенствовании / Ю. Овчинников // Законность. – 2002. – № 11. – С. 29-30.
5. Багаутдинов Ф. Возбуждение уголовного дела по УПК РФ / Ф. Багаутдинов // Законность. – 2002. – № 7. – С. 27-29.
6. Аверченко А. К. К вопросу о полномочиях прокурора на стадии возбуждения уголовного дела / А. К. Аверченко // Вестник Томского гос. ун-та. – Серия «Экономика. Юридические науки». – 2003. – № 4. – С. 35-42.
7. Федеральный закон от 2 декабря 2008 года № 226-ФЗ «О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации» // Собрание законодательства Российской Федерации. Изд-во «Юрид. лит.». – 8 декабря 2008 г. – № 49. – Ст. 5724.
8. Проект Кримінально-процесуального кодексу України (реєстраційний номер 3456-1 від 19 травня 2003 року [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=15041.
9. Проект Кримінально-процесуального кодексу України (реєстраційний номер 3456-д від 18 листопада 2005 року [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26190.
10. Проект Кримінально-процесуального кодексу України [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2_5_1_J?ses=10007&num_s=2&num=1233&date1=&date2=&name_zp=&out_tyre=&id= (станом на 4 травня 2009 року).
11. Гончаренко В. Деякі зауваження у зв'язку з прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України / В. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. 2003. – № 2 (33)-3 (34). – С. 698-710.

Андрей Юрьевич Гнатюк,
аспирант кафедры уголовно-правовых дисциплин и судебных экспертиз
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ОТНОСИТЕЛЬНО ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ НАЧАЛА ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ КАК ИСКЛЮЧИТЕЛЬНОГО ПОЛНОМОЧИЯ ПРОКУРОРА

На основании сравнительного анализа действующего уголовного процессуального законодательства и проектов Уголовного процессуального кодекса Украины и действующего Кодекса Российской Федерации, а также теоретических позиций, высказанных в юридической литературе, приведены дополнительные аргументы в пользу нецелесообразности правового регулирования начала досудебного расследования как исключительного полномочия прокурора.

Ключевые слова: начало досудебного расследования; прокурор; уголовные процессуальные функции; полномочия.

Andrey Yuryevich Gnatyuk,
Competitor of the Department of Criminal Legal Disciplines and Forensic Expertise
(Donetsk's Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

ABOUT ADVISABILITY OF A LEGAL REGULATION OF THE BEGINNING OF PRE-TRIAL INVESTIGATION AS EXCEPTIONAL POWER OF THE PROSECUTOR

The powers of the prosecutor in pre-trial proceedings are closely related to the scope of its functions. Powers "help" the prosecutor to ensure a positive outcome for all functions of the prosecution of him in the course of pre-trial proceedings.

The issue of granting exceptional powers of the prosecutor to initiate preliminary investigation has gained urgency in connection with the laying on of criminal proceedings by procedural management functions pre-trial investigation. Logically, if the prosecutor directs pre-trial investigation, defining its main stages and content and taking the final decision to investigate (all except those entitled to receive and investigator in the criminal proceedings in which no one was reported suspicion), it must also decide whether to start it.

Laying in the current CPC the prosecutor the authority to initiate an investigation in all cases flow to all organs authorized him to perform, primary data on criminal offenses are not appropriate. This legal situation may hinder the rapid reaction police to reports and criminal offense. The legislator was right, putting the power to the prosecutor supervising the lawfulness next start of the preliminary investigation.

In conclusion states that in theory the criminal process, legislative practice (projects Code of Ukraine), the legislation of other countries (the Russian Federation) attempts to put on the exclusive powers of the prosecutor to initiate pre-trial investigation in all cases, the receipt of information about criminal offenses. The practice of rules of criminal procedural law on "total" control of the prosecutor for commencement of investigation (criminal case) in Russia demonstrated that such control is not conducive to the rapid response of law enforcement bodies to reports of criminal offenses.

Key words: pre-trial investigation, prosecutor, criminal procedural functions, powers.

Надійшла до редколегії

НАШІ АВТОРИ:

Євген Вікторович Зозуля, доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

Богдан Романович Стецюк, доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг)

Васи́лий Па́влович Горбачев, кандидат юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины
м. Кривий Ріг))

Князькова Любов Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг))

Сергій Георгійович Кузьменко, доктор наук з державного управління, доцент
(Донецкий юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг))

Володимир Васильович Буга, кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг))

Юлія Олександрівна Громенко, кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут Міністерства
внутрішніх справ України, м. Кривий Ріг)

Віталій Віталійович Кадала, кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України
м. Кривий Ріг))

Дар'я Сергіївна Піддубна, кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

Віктор Миколайович Бесчастний, доктор наук з державного управління, професор,
заслужений юрист України
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

Ольга Миколаївна Мердова, кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

Володимир Миколайович Корзун, кандидат юридичних наук
(Головне управління МВС України в Донецькій області,
м. Маріуполь)

Олег Олексійович Шишов, (Суддя Донецького апеляційного адміністративного суду
м. Краматорськ)

Ольга Віталіївна Тильчик, кандидат юридичних наук, доцент,
(Національний університет Державної податкової
служби України, Україна)

- Катерина Вікторівна Шевченко, (Національний університет Державної податкової служби України, Україна)
- Анна Оганесівна Маркарян, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності (Донецький юридичний інститут МВС України)
- Сергій Валентинович Забрейко, начальник відділення соціально-гуманітарної роботи відділу кадрового забезпечення (Донецький юридичний інститут МВС України)
- Дмитро Олегович Супруненко, ад'юнкт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права (Національна академія внутрішніх справ)
- Ігор Миколайович Ральченко, здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ МВС України
- Дмитро Вікторович Горшков, Харківський національний університет внутрішніх справ
- Олена Олексіївна Волобуєва, кандидат юридичних наук, доцент (Донецький юридичний інститут МВС України)
- Андрій Олександрович Шульга, кандидат юридичних наук, доцент (Донецький юридичний інститут МВС України)
- Олексій Олександрович Сухачов, кандидат юридичних наук, заступник начальника Головного управління контррозвідального захисту інтересів держави в сфері економічної безпеки СБ України
- Максим Юрійович Коник, старший прокурор прокуратури Бабушкінського району м. Дніпропетровська
- Артем Олександрович Шапарь, кандидат юридичних наук, (Центр спеціалізації Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
- Тимур Олександрович Лоскутов, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз (Донецький юридичний інститут МВС України)
- Володимир Михайлович Федченко, кандидат юридичних наук, (ДВНЗ Криворізький національний університет)
- Станіслав Вадимович Самойлов, кандидат юридичних наук (Донецького юридичного інституту МВС України)
- Андрій Юрійович Гнатюк, аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз (Донецький юридичний інститут МВС України)

ПОРЯДОК

подання матеріалів для публікації у збірнику наукових праць «ПРОБЛЕМИ ПРАВознавства ТА ПРАВОохоронної діяльності»

1. **ОФОРМЛЕННЯ.** Матеріали слід подавати у друкованому та електронному варіантах (на CD-диску або USB Flash-накопичувачі). Весь текст має бути набраний у текстових редакторах «MS Word-97–2007» із використанням стандартного шрифту Times New Roman 14-го кегля з міжрядковим інтервалом 1,5. Графіки, рисунки та діаграми виконуються за допомогою стандартного програмного забезпечення. Відступ зверху, знизу, ліворуч та праворуч має становити 20 мм. При такому форматі обсяг матеріалу має бути 6–12 сторінок, включаючи основний текст, анотації, список використаних джерел та інші елементи, що підлягають опублікуванню. Стаття має супроводжуватися шифром УДК.

2. **СТРУКТУРА ТЕКСТУ.** Стаття повинна містити такі елементи: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

2. **СУПРОВІДНІ МАТЕРІАЛИ.** До тексту обов'язково додаються:

- рецензія (до якої прирівнюється рекомендація до опублікування, надана головним редактором збірника або його заступником). Матеріали, що надходять, підлягають внутрішньому рецензуванню, яке здійснюють члени редакційної колегії – фахівці відповідної галузі, крім поданих докторами наук і професорами, які працюють в Університеті;

- витяг із протоколу засідання кафедри або іншого навчального чи наукового підрозділу про рекомендацію статті до друку;

- авторська довідка (прізвище, ім'я, по батькові повністю, відомості про місце роботи, посаду, науковий ступінь, за їх відсутності – статус здобувача, ад'юнкта тощо навчального закладу (*указані відомості підлягають опублікуванню*), а також поштову та електронну адреси і номер телефону);

- анотації (українською, російською та англійською мовами), що відповідають вказаним нижче вимогам.

3. **АНОТАЦІЇ.** Анотація включає характеристику основної теми, проблеми об'єкта, мети роботи та її результати. В анотації вказують, що нового містить у собі дане дослідження порівняно з іншими, спорідненими за тематикою і цільовим призначенням.

Залежно від мови публікації різними мовами подаються звичайні та розширена анотації.

При цьому розширена анотація повинна бути розгорнутою інформацією про зміст і результати дослідження, а звичайні – інформацією про основні ідеї та висновки дослідження.

Мова. Анотації подають українською, російською та англійською мовою, одна з яких (українська) є мовою публікації.

Звичайні анотації подають українською та російською мовами, розширену – англійською.

Обсяг. Рекомендований обсяг звичайної анотації – 500 друкованих знаків, розширеної – 1800–2000 друкованих знаків, без урахування перекладу прізвища, ім'я, по батькові автора, назви дослідження та ключових слів.

Анотації друкують відповідно до вимог, встановлених до оформлення основного тексту дослідження.

Структура. Анотація в загальному вигляді повинна мати таку структуру: прізвище, ім'я, по батькові автора, назва дослідження, текст анотації, ключові слова.

Текст анотації повинен містити такі структурні елементи:

1) предмет, тему, мету роботи;

- 2) метод чи методологію дослідження, відомості, що свідчать про актуальність та наукову новизну роботи;
- 3) основні результати дослідження;
- 4) галузь застосування, практичне значення роботи;
- 5) висновки.

Викладення матеріалу в анотації повинно бути: стислим і точним; інформативним; змістовним; структурованим.

У тексті анотації слід уживати синтаксичні конструкції, притаманні мові наукових і технічних документів, уникати складних граматичних конструкцій; застосовувати стандартизовану термінологію. Необхідно дотримуватися єдності термінології в межах анотації.

Скорочення та умовні позначення, крім загальноновживаних у наукових і технічних текстах, застосовують у виняткових випадках або дають їх визначення при першому вживанні.

Наприкінці кожної анотації наводяться *ключові слова* відповідною мовою. Ключовим словом називається слово або стійке словосполучення із тексту анотації, яке з точки зору інформаційного пошуку несе смислове навантаження. Сукупність ключових слів повинна відображати поза контекстом основний зміст наукової праці. *Кількість* ключових слів становить від п'яти до десяти. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують у рядок, через кому.

Якість анотацій. Відповідальність за якість підготовки анотацій (крім літературного редагування, який здійснюють фахівці редакції, і перекладу, який здійснюють чи погоджують уповноважені на це фахівці, вказані нижче) покладається одноосібно на авторів.

У випадку, коли анотації підготовлено із грубими порушеннями встановлених вимог, публікацію результатів дослідження може бути затримано редколегією до їх усунення автором, про що йому повідомляється в письмовій чи усній формі негайно після їх виявлення.

Порядок подання до редакції розширених анотацій англійською мовою. Розширена анотація англійською мовою повинна бути або завірена печаткою бюро перекладів, або погоджена за підписом керівника кафедри іноземних мов чи відділу міжнародних зв'язків Харківського національного університету внутрішніх справ. До вказаних погоджень можуть бути прирівняні відповідні погодження керівників аналогічних підрозділів інших закладів, установ та організацій, підписи яких належним чином завірені печаткою цих закладів, установ чи організацій.

4. **ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.** При написанні статті обов'язковим є посилання на авторів і джерела використаних або цитованих матеріалів. Список посилань оформлюється за допомогою прикінцевих зносок відповідно до вимог ДСТУ ГОСТ 7.1:2006.

Відповідальність за достовірність поданої інформації, використаних цитат, оформлення списку використаних джерел покладається на авторів.

Редколегія залишає за собою право повертати матеріали авторам для виправлення виявлених помилок і доопрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти.

Автори попереджаються про те, що електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА
ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Збірник наукових праць
№ 7 (55)
2016

(Статті друкуються українською та російською мовами)

Редактор Г.М. Горелікова
Коректор К.А. Кузінкова
Комп'ютерний набір С.І. Яковчук
Дизайн В.О. Пяцько
Друк Н.В. Кавиршиної

Видавець
Донецький юридичний інститут МВС України
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. 7-й Зарічний мікрорайон, 24. Тел.: (056) 495 09 69
<http://mail.donbass.com/postmaster@dli.donetsk.ua>
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3573 від 03.09.2009.

Підп. до друку 25.12.2014. Формат 60x84^{1/8}. Друк офсет.

Папір офсет. Ум. друк. арк. 22,5. Обл.-вид. арк. 16,8.

Наклад 100 прим. Зам. №15\14

Виготовлювач –

ТД «Золота миля», просп. Московський, 135-а, м. Харків
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3223 від 24.06.2008.